Т. LXXVII. Р. 1907 кн. III. Рік XVI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXVII. 1907, III B. XVI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 16(29)/VI

Т. LXXVII. Р. 1907 кн. III. Рік XVI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА IМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяцї під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXVII. 1907, III B. XVI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 16(29)/VI

Зміст LXXVII тому.

Inhalt des LXXVII Bandes.

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

До старо-руської діялектольоґії.

(Іще до питання про галицько-волинське наріче.)

Написав **Володимир Розов.**

I.

Багато вже написано по сьому питанню, одначе я надію ся, що й моя статя не буде зайвою. Тепер, здаєть ся, прийшла пора зісумувати sine ira et studio широку й цінну літературу, зроджену гіпотезою проф. Соболевского, й зазначити очевидні результати, які принесла для руської фільольоґії ся горяча полеміка, що кинула сьвітло на багато прикмет української мови й на її минулу долю. Вкінці я бажав би показати в своїй праці найблизші задачі української лінґвістики, зазначені тою полемікою, й по змозї причинити ся до розвязки деяких із них.

20 падолиста 1883 р. проф. Соболевский виступив в „Обществі Нестора Літописця“ у Київі з замітним рефератом: „Какъ говорили въ Кіевѣ въ XIV и XV вв.?“[1]). Автор подав у ньому дві сьмілі гіпотези: 1) про діялектольоґічне значіннє й походженнє отвертого або т. зв. „нового ѣ“, 2) про великоруське походженнє старинних Киян.

Тому що проф. Соболевский першої з них в основі не змінив, то я позволю собі подати її по „Лекціям“, а не по неповному переповідженню її в „Чтеніях“. „Русскій языкъ древнѣйшей эпохи былъ одинъ языкъ въ полномъ смыслѣ этого слова“. „Говоры южной, западной и сѣверо-восточной части Руси были почти тожественны“. Тільки „исчезновеніе глухихъ

[1]) Чтенія Общества Нестора Лѣтоп. т. II, ст. 215—216.

ъ и ь повело къ раздѣленію русскихъ говоровъ на двѣ группы — юго-западную и сѣверо-восточную"[1]). Звісно, що одною з найголовнійших прикмет української мови була поява в ній в позиції перед упущеним глухим замість старинних е і о мягкого і, що звучить так само, як й і, розвинене зі старинного ѣ. В північно-українських говорах замість того і появляєть ся у, ю і діфтонґи уо, уе, уи, юо, юе, юи. Студіюючи старинні галицько-волинські памятки, Соболевский помітив, що нове українське і — пізнійша поява. Давнійше ми в анальоґічних випадках зустрічаємо рідко подвійне о й діфтонґи, частійше у і ю. Але особливо впадає в очи систематичне вживаннє на місци перед упущеним глухим ѣ замість старинного е. Отсе й є нове ѣ. Для пояснення всіх тих появ Соболевский подав таку блискучу гіпотезу: „Въ говорѣ галицко-волынскомъ исчезновеніе глухихъ и и повело къ образованію долгихъ звуковъ. Когда въ слогахъ, предыдущихъ тѣмъ, гдѣ были глухіе или и, находились звуки е или о, эти послѣдніе, вслѣдствіе исчезновенія глухихъ и и, подверглись замѣстительному удлиненію, и е стало произноситься долго, близко къ древнему ѣ; а о стало звучать какъ долгое о" [2]). „Въ древнѣйшихъ памятникахъ галицко-волынскаго письма ...(се) долгое е изображается буквою ѣ"[3]). А замість довгого о зрідка зустрічаємо подвійне о[4]). Перед твердими самозвуками й йотою таке довге е з часом перейшло також в довге о[5]) й розділило його долю. „Долгое о... мало-помалу стало произносить ся закрыто и приближаться къ у; наконецъ оно перешло въ дифтонги уо́, у́о и т. и."[6]). Таким чином поясняють ся північно-українські діфтонґи уо, уе, уи. З подібних діфтонґів дорогою стягнення розвинули ся у, и, ы північних і і південних українських говорів[7]). „Новый ѣ... въ тыхъ словахъ, гдѣ онъ сохранился, скоро совпалъ съ древнимъ ѣ и потому имѣлъ одну съ нимъ судьбу"[8]). „Въ одной части малорусскихъ говоровъ на мѣстѣ ѣ.. слышится звукъ і ... Въ другой части ... ѣ ... рефлектируется или мягкимъ є, болѣе или менѣе отличнымъ отъ обычнаго е, или дифтонгами íе, іé"[9]).

Другу гіпотезу опер проф. Соболевский на першій. „Тѣ

[1]) А. И. Соболевскій, Лекціи по исторіи русскаго языка. Изданіе 3., М. 1903, ст. 274; Чтенія Общ. Нестора Лѣтоп. т. II, ст. 215. [2]) Лекціи, ст. 50—51.
[3]) ibid. ст. 51; Чтенія, II, ст. 215. [4]) Лекціи, ст. 51.
[5]) ibid. ст. 66. [6]) Лекціи, ст. 67. [7]) ibid. ст. 68.
[8]) ibid. ст. 73. [9]) ibid. ст. 74.

рукописи, имѣющія ѣ = і, каже він, въ которыхъ есть даты, написаны въ Галиціи или на Волыни, и ни одна изъ нихъ не имѣетъ никакого отношенія къ Кіеву и Кіевской области. Уже одно это обстоятельство наводитъ на мысль, что въ Кіевѣ до конца XV в. говорили не такъ, какъ въ галицко-волынской землѣ"[1]). Сю думку проф. Соболєвский підпирає також розбором київських рукописів XIV—XV вв.: псалтири 1397 р., євангелія 1411, вкладної 1427 й тестаменту 1446 р.[2]). По вказівкам проф. Ґолубєва Соболєвский тоді також додав до них і Лаврський помяник кінця XV в.[3]). Ні в одному з них нема нового ѣ. „Это заставляетъ думать, каже Соболєвский, что въ кіевскомъ говорѣ XIV—XV вв. не было галицко-волынской или — что тоже — малорусской черты, и что такимъ образомъ этотъ говоръ былъ великорусскимъ"[4]). А Українці тут „населеніе пришлое, пришедшее приблизительно въ XV в. сюда съ запада, изъ Подоліи, Волыни и Галиціи и ассимилировавшее собою остатки стараго кіевскаго населенія"[5]).

З початку противники Соболєвского сконцентрували свою увагу майже виключно на другій із наведених гіпотез. Проф. Ґолубєв вказав справедливо на те, що такий важний вивід не можна робити на підставі всього кількох памяток. В. Науменко вважав його взагалі неможливим при сучасному стані діялектольоґії[6]). Проф. Соболєвский відчув, очевидно, значіннє тих відповідей й постарав ся потім оперти свої виводи на більшій скількости матеріалу. Проф. Дашкевич в рефераті п. з. „Нѣсколько данныхъ изъ исторіи Кіева, кіевской земли и кіевскихъ историческихъ памятниковъ XIV—XV вв." доказував, що літературна мова Києва тої епохи повинна була відріжнювати ся від живої. Він проаналізував рукописи, на яких опирав ся проф. Соболєвский. Він звернув увагу, що тестамент 1446 р. — памятка сумнівна й зазначив у ній українізми. Вкладна з 1427 р. не великоруська, а хиба білоруська. Псалтира з 1397 р. й євангеліє з 1411 р. відбивають „вплив болгарського правопису", заведеного на Руси митр. Кипріяном[7]). Ні в одному з тих трьох памятників ми не зустрічаємо живого місцевого говору. Всюди панованнє літературної традиції. Се пояснюєть ся постійними звязами київських манастирів з Вели-

---

[1]) Чтенія Общ. Нест. Лѣт., т. II, ст. 215.
[2]) ibid. ст. 215—216. [3]) ibid. ст. 218—219.
[4]) ibid. ст. 215—216. [5]) ibid. ст. 216.
[6]) ibid. ст. 216. [7]) ibid. ст. 223—224.

коросиєю. „Лавра постійно зберігала загально-руське значіннє: є звістки про декількох осіб з північи, що приняли в ній постриженнє. Ся Лавра, як видко з її помяника, тягнула очевидно до східньої митрополії. Взагалі Київ — одинокий південно-руський город, в якому церковний люд і монастирська братія доповнювала ся постійно приходнями з півночи“. Дуже інтересні записи на деяких київських рукописах другої половини XV в. Вони показують, що в другій половині XV в. в київській Лаврі й Пустинно-Микольському манастирі продовжувало ся переписуваннє книг для півночи на замовленнє великоруських земляків. Те переписуваннє стало постійним занятєм спеціальних переписувачів“. Таким чином „київські грамотії були в иньших умовах, як галицько-волинські і в київському письменстві не могли виступити різко прикмети місцевого говору“[1]).

Реферат проф. Дашкевича поясниє дуже докладно прикмети памяток, на яких опер свою думку про старо-київське наріче проф. Соболєвский. В сього останнього ми не зустрічаємо відповіди що до самої річи. В 3-тьому виданню „Лекцій“ він признає, що „псалтир 1397 р. написана зайшлим Великорусом“, тестамент 1446 р. „не має ніяких певних малорусизмів...“, „євангеліє 1411... копія з середно-болгарського оригіналу, з малим числом русизмів“, а кладна з 1427 р. написана офіціальною західно-руською мовою“[2]). Таким чином також на підставі пізнійшої думки Соболєвского ні одна з тих памяток не може служити для характеристики живого київського говору.

В. Антонович відповідав Соболєвскому з історичної точки погляду в рефераті п. з. „Нѣсколько данныхъ о населенiи Кiевской земли въ XVI в.“. Він доказував, що гіпотеза Поґодіна й Соболєвского про повне спустошеннє Київа Татарами „не більше, як історична фікція, незгідна з фактами“[3]) і що нова кольонізація йшла не з заходу, з Галичини й Волини, а з півночи[4]). Слідом за Антоновичом пішло багато иньших учених: Владимірский-Буданов[5]), Леонтович[6]), М.

[1]) ibid. ст. 224.

[2]) А. М. Соболевскiй, Лекцiи... 3-ье изд. ст. 278.

[3]) Чтенiя Общ. Нест. Лѣт., II, ст. 225.

[4]) ibid. ст. 225—226, також ст. 217.

[5]) Населенiе Югозападной Россiи отъ половины XIII до половины XV вѣка (Архивъ Юго-Западной Россiи, т. VII, ч. 1. Кiевъ 1886, I—II, 1—185, особливо ст. 4—7); Населенiе Югозападной Россiи отъ половины XV вѣка до Люблинской унiи (ibid. т. VII, ч. II).

[6]) Очерки исторiи литовско-русскаго права. Образованiе территорiи литовско-русскаго государства. Спб., 1894.

Грушевський[1]). Соболєвский відповідав також з історичної точки погляду[2]). Одначе я аналіз і розважуваннє доказів історичного характеру лишаю історикам по спеціяльности.

Найгорячійшим опонентом проф. Соболєвского виступив відомий уже тоді знавець української мови д. Житецький. Він зачав від критики метода Соболєвского. На його думку не можна було рішати „такого важного питання виключно на історії переміни звуків, що становлять найбільш змінчиву стихію в мові“. „Для сього треба взяти під увагу й морфольоґію й сінтаксіс[3]). Одначе не можна не згодити ся з Соболєвским, що „в згаданому питанню має рішуче значіннє тільки одна фонетика“, бо „морфольоґія в старині була однакова і в великоруському і в українському наріччу“, а народньої складні не знайти в церковних книгах[4]). Дальше Житецький звертав увагу, що „при студіованню даних старинної мови треба виходити з сучасних живих наріч“[5]). Ту саму думку він повтаряє і в рефераті п. з. „По поводу вопроса о томъ, какъ говорили въ Кіевѣ въ XIV—XV вв.[6]). Одначе ся відповідь розбивала ся на замітці Соболєвского, що старинний київський говір „лишив ся без потомків“[7]).

Житецький був першим ученим, що змагав підорвати діялектольоґічне значіннє нового ѣ. Покликуючи ся на Галицьке євангеліє з 1144 р., він вказував, що сеї прикмети може й не бути в українській памятці[8]). Він намагав ся доказати неможливість відділювання київського письменства від галицько-волинського. Найперше, по тонови й стилеви літопись сеї землї служить продовженнєм київської лїтописи[9]). Далї, Сьвятославові збірники представляють один тип з галицьким євангелієм 1144 р., так що „до половини XII в. в Київі й Галичи панував звуковий тип одного й того самого наріча[10]). Одначе ще не все. Памятки, що були написані в найблизших околицях Київа:

---

[1]) Очеркъ исторіи Кіевской земли отъ смерти Ярослава до конца XIV столѣтія. Кіевъ, 1891, ст. 427—443; рецензія на статю Шахматова „Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. VIII. „Бібліоґрафія“, ст. 9—11); Історія України-Руси, т. III.

[2]) Къ вопросу объ историческихъ судьбахъ Кіева (Кіевскія Университетскія Извѣстія, 1885, № VIII).

[3]) Чтенія Общ. Нест. Лѣт. т. II, ст. 217.

[4]) ibid. ст. 217. [5]) ibid. ст. 216—217. [6]) ibid. ст. 221.

[7]) ibid. ст. 223. [8]) ibid. ст. 219. [9]) ibid. ст. 220. [10]) ibid. ст. 220, також 219.

Слово Георгія інока Зарубського манастиря, грамота з 1459 р., дана в „Прилуцѣ“, написані українською мовою[1]). Таким чином Київ зі всїх боків окружає українська мова. „Коли-б допустити істнованнє тут (у Київі) великоруського говору, то йому прийшло-б ся відступити дуже незначну територію — в одному тільки Київі. Се був би фантастичний образок“[2]).

Соболевский заперечував українізми Сьвятославових збірників і виказував у них великорусизми. Галицьке евангеліє з 1144 р. він зачисляв до иньшого наріча, як київські памятники, бо в останнїх нема українського **жч** замість **жд**. Появу в сусїднїх із Київом околицях грамот з українізмами Соболевский пояснював тим, що „в XV столїтю істнувала офіціяльна мова, в якій був і галицько-волинський елемент. От чому знаходимо його в грамотах, що вийшли з княжих канцелярій“[3]).

Можливість ріжних точок погляду на Сьвятославові збірники поясняють ся тим, що вони належать іще до XI віка, коли й церковна традиція тримала ся сильнїйше й українська мова не розвинула ще багатьох своїх прикмет. Думку одначе Соболевского, що тикаєть ся грамот, можна приняти або відкинути тільки по їх близшому перестудіованню, чого досї не зроблено.

В 1889 р. проф. Дашкевич видрукував свій відчит п. з. Къ вопросу о происхожденіи русскихъ былинъ — Былины объ Алешѣ Поповичѣ и о томъ, какъ перевелись богатыри на святой Руси. Автор підходить до інтересуючого нас питання на ґрунтї народнього епоса. Він доказує широку популярність на півднї аж до XVII віка героїв київського циклю[4]), пояснює процес переходу билин у думи[5]), виказує відгуки старого київського епоса в нинїшній українській народній поезії. Дуже гарним прикладом служить йому історія билин про Олексу Поповича[6]). Кінчить характеристичним виводом: „Південь був рідним краєм нашого старого билинного епосу. Тепер уже не можна оспорювати того, що до київської й галицько-волинської Руси належить слава витворення більшої частини змісту билин того періоду, коли осередком Руси був „славний город Київ“[7]). І так народнїй епос показує, що Українцї в Київі не пізнїйші

---

[1]) ibid. ст. 220—221. [2]) ibid. ст. 221. [3]) ibid. ст. 222.
[4]) Чтенія Общ. Нест. Лѣт. III, ст. 54—56.
[5]) ibid. ст. 57—59. [6]) ibid. ст. 60-62. [7]) ibid. ст. 62.

зайди, а учасники його історії й билинної поезії, що виросла на її підставі.

Одначе всї ті відповіди не переконали проф. Соболевского. Вони тільки зневолили його підкріпити свою гіпотезу новими даними. В 1883—84 р. друкують ся його „Очерки по исторіи русскаго языка"[1]). Ся праця незвичайно цїнна, бо дає дуже повну й зовсїм основну уарґументовану характеристику старої української мови. Автор простудіовав ряд українських памятників: Добрилове евангеліє № 6, XII—XIII, Ірмолой В. Григоровича XII—XIII в., Віденський октоїх XII—XIII в., Галицьке евангеліє 1266—1301 р., Холмське евангеліє XIII—XIV в., Хутинський служебник XIII—XIV в., Показчик евангельських чтеній XIII—XIV в., Полікарпове евангеліє 1307 р., Луцьке евангеліє XIV в., Часослов XIV в., Градецький фраґмент XIV—XV в., Дописку до Віденського октоїха XIV—XV в., Поучення Єфрема Сиріна 1492 р., грамоти й іпатську копію лїтописи. На підставі сього багатого матеріялу проф. Соболевский прийшов до таких виводів:

„Галицько-волинське наріче в старинному періодї своєї історії, в періодї, коли **ъ** і **ь** ще не зникали в виговорі, могло мати такі фонетичні прикмети:

ѣ нахиляло ся в ньому до **и**;

ьє в закінченню іменників сер. р. стягало ся в ē або **ѣ** (дуже рідко);

замість **жж** або **жд** появляло ся в ньому **жч** (деколи);

ц і **ч**, **ж** і **з**, **ш** і **с** в ньому обопільно перемінювали ся (дуже рідко).

Першу з тих прикмет галицько-волинське наріче мало спільно з говорами новгородським, псковським і київським, третю (бути може) з деякими західно- й північно-руськими говорами, четверту з псковським й по части з новгородським і полоцьким говорами.

Таким способом в старі часи (на скільки можна судити по памятникам) галицько-волинське наріче відріжнювало ся від иньших руських говорів (принайменше від більшої їх части) тількими самими незначними рисами.

В історичну епоху свойого істновання, в періодї від кінця XI до XV в. наступив в галицько-волинському нарічу цїлий ряд звукових перемін, спільних усїм або багатьом його говорам, а то:

[1]) Университетскія Извѣстія, Київ, 1884, кн. I—II, VI, XII; також окрема відбитка.

здовженнє **е** й **о**,
перехід ē або нового **ѣ** на **і**, ō, **у**, діфтонґи,
перехід ō на **у**, діфтонґи, **і**,
перехід старинного **ѣ** на **і**,
злите **ы** й **и** в один звук **и**,
ствердженнє **е** й попередніх його співзвуків,
перехід **в** на **у** й навпаки.
перехід **г** = g на **г** = h.

Ті фонетичні переміни, яких більша часть зовсім або майже зовсім чужа великоруським або білоруським говорам, мали такий наслідок, що галицько-волинське наріче при кінці XV в. вже різко виріжнило ся з поміж иньших руських говорів і стало супроти них зовсім окремо[1]).

І тут автор зачислює говори київської землї й Сіверщини до великоруських[2]).

Разом з Соболевским питаннєм про діялектольоґічні прикмети української мови займали ся Шахматов і Яґіч. У 1883 р. появила ся статя Шахматова: Beiträge zur russischen Grammatik[3]). Автор уважає такими прикметами 1) перехід кінцевих глухих **ъ** і **ь** перед формами заіменника **и** відповідно в **ы** й **и**[4]); 2) заміну **ы** й **и**[5]). На підставі тих критеріїв він зачислює до українських памятників Ізборник Сьвятослава 1073 р., Юрієвське єван.; Архангельське єван. 1092 р.; Добрилове єван., першу частину Успенського збірника XII в., Галицьке євангеліє XIII в., Сінаксар XIII в., що був додатком до євангелія з 1144 р.[6]), Мстиславове єван., Євангеліє з 1307 р., Волинське єван. XIV в.[7]), Поученнє Єфрема Сиріна[8]). Виводи Шахматова зроблені обережно, й їх приняв, хоч з застереженнями, також Соболевский[9]).

Незабаром видрукував результати своїх студій також Яґіч в „Отчет-ї о присужденіи Ломоносовской преміи за 1883 годъ съ приложеніем"[10]). В 3-тїй статї, присьвяченій виданому архимандритом Амфілохієм Галицькому єван. з 1144 р., він пробує

---

[1]) А. И. Соболевскій, Очерки, ст. 116—117.
[2]) ibid. ст. 68—69.
[3]) Archiv für slavische Philologie, т. VII.
[4]) ibid. т. VII, ст. 73—76. [5]) ibid. т. VII, ст. 77.
[6]) ibid. т. VII, ст. 76—77. [7]) ibid. т. VII, ст. 76.
[8]) ibid. т. VII, ст. 77. [9]) Лекціи. Изд. 3-ье, ст. 38.
[10]) Сборникъ Отд. русскаго языка и слов. Имп. Академіи Наукъ, т. XXXIII, № 2. Спб., 1884.

на підставі сеї памятки подати характеристику прикмет старої української мови. До них він зачисляє „**жч** зам. **жд**, де воно вийшло з **зж, жж**“ [1]), помішаннє початкового **оу** з **в** [2]), „помішаннє **ѣ** з **и**“ [3]), „рішуча перевага сполук і закінчень **ьѥ, ьꙗ, ью, ьи** перед повними **иѥ, иꙗ, ию, ии** й т. д. [4])“, „брак помішання **ч** з **ц** [5]), „**хр** (зам. **кр**) в словах хрестъ, хрестити й т. д. [6]), мягкість шипячих і свистячих [7]), нахил до закінчень **шета, шете** [8]) й **шеть, хоуть** [9]), брак сполучень **ърь, ъръ, ълъ** [10]), перехід **ь** на **и** в дієсловному закінченню **ть** перед заіменником **и** [11]), перехід **ъ** й **ы** в дієсловному закінченню мъ перед заіменником **и** [12]). Розумієть ся, що характеристика мови, подана переважно на підставі одної памятки, не може бути зовсім правдивою й уарґументованою. Справді Яґіч вводить до неї ряд рисів, яких діялектичне значіннє дуже проблєматичне, як форми на **шета, шете, шеть, хоуть**, перевага форм на **ьѥ, ьꙗ, ью, ьи**; а деякі, вказані нам прикмети, треба вважати просто невдалими, як **хр** зам. **кр** (прикмета загально-руська) і брак **ърь, ъръ, ълъ** (що розширені широко також в українських памятках),

Між иньшим вступає Яґіч в полєміку з Соболевским що до київського говору. „Я не вважаю одначе дозволеним зробити такий вивід, що в XI—XII столітю в Київі говорили великоруським нарічем [13])“. Він допускає вже для XI ст. „повний розвій головних руських наріч“, бо „вже ріжні їх дрібниці

[1]) ibid. ст. 85—88. [2]) ibid. ст. 88. [3]) ibid. ст. 88—90.
[4]) ibid. ст. 90—91. [5]) ibid. ст. 97. [6]) ibid. ст. 97—98.

[7]) ibid. ст. 91—93. „Я мав змогу переконати ся, каже він, що по шипячих і мягких свистячих йотований звук приходить частїйше в українських памятках, або „неновгородських“, як у новгородських, хоч він й їм не чужий“ (ibid. ст. 91).

[8]) ibid. ст. 92—94. „Закінченнє **-шета, -шете**, що панує в галицькому євангелію, пише він, взяте, розуміється, з південно-словянського ориґіналу, й для означення місця походження памятника не значить нїчого, коли не можна буде з часом доказати, що сї форми зберігали ся передовсїм в памятках, написаних на півдні Росії“ (ibid. ст. 93—94).

[9]) ibid. ст. 94—96. „Я не вважаю його, каже він, по походженню народньою рисою старо-руської мови (ibid. ст. 94). „Я маю надію, що буде можна доказати, що... (він) розріс ся на руському ґрунті, пересаджений туди при посередництві південно-славянських церковних книг, з початку головно в українських памятках, одначе скоро був занесений також на північ“ (ibid. ст. 96).

[10]) ibid. ст. 97. „Ся ортоґрафічна манера, пише Яґіч, розвинула ся ширше в північно-руському, як в українському письменстві“.

[11]) ibid. ст. 95—96. [12]) ibid. ст. 96—97. [13]) ibid. ст. 89.

виразно пробивають ся з памяток". „Все істотне" для української мови в них уже „прозирає"[1]). Яґіч не видить історичних доказів на користь гіпотези про пізнійше заселеннє Київа Українцями[2]). Слідом за Максимовичом він зазначує, що „нинішню українську мову не можна признати безпосередньою парістю й пересадком карпаторуської"[3]). Брак різких українізмів в старих київських памятках пояснюєть ся тим, що „київські трудівники, передові що до знання літературної мови, які дорожили захованнєм церковної мови в незіпсованому виді, бути може більш за всїх уникали всїх різких відступів також і в письменному вживанню, хоч би вони й істнували в їх окруженню, в житю простонароднього говору"[4]). Крім сього Яґіч стараєть ся ослабити також діялєктичне значіннє нового ѣ, вказуючи на його брак в Галицькому єван. з 1144 р. і навпаки на його істнованнє в Рязанській Кормчій, переписаній з примірника, що прийшов із Київа[5]). Другою київською памяткою він уважає Типографське єван. № 6[6]). Зрештою Яґіч не заперечує зовсїм значіння нового **ѣ**. „І так — одно з двох, каже він: або звісне вживаннє **ѣ** зам. **е**, про яке він (Соболевский) говорить, не має значіння прикмети говора (або говорів), або треба буде туди вмістити й Київ. Ледви чи можна сумнївати ся в тому, котра з тих двох думок заслугує на першенство"[7]). Сам Яґіч схиляєть ся до другої.

Соболєвский відчув потребу відповісти Яґічови й змiцнити свою гіпотезу новими арґументами. Незабаром появила ся його рецензія на сю статю Яґіча: Источники для знакомства съ древне-кіевскимъ говоромъ[8]). Покликуючи ся на новгородські літописи, він не хоче бачити спеціяльно українських прикмет у мягкости шипячих і **ц**, у формах на **шеть, хоуть, хрьстъ, хрьстити** й т. д.[9]). Рязанську кормчу Соболєвский уважає копією з галицько-волинського ориґіналу[10]). Типограф. єван. № 6 також галицька памятка, бо в ньому зустрічають ся галицькі прикмети: **ѣ** зам. **я** й **у** зам. **о**[11]). Він не знаходить у київських переписувачів особливої вірности церковній традиції. „Київські памятки що до своєї мови такі далекі від своїх церковнословянських ориґіналів, що ніяк не можна сказати, щоб їх писцї

---

[1]) ibid. ст. 89. [2]) ibid. ст. 99. [3]) ibid. ст. 102.
[4]) ibid. ст. 89, 98—99. [5]) ibid. ст. 100—101.
[6]) ibid. ст. 100. [7]) ibid. ст. 101—102.
[8]) Журналъ Мин. Нар. Просв., 1885 р. кн. II.
[9]) ibid. ст. 349. [10]) ibid. ст. 350. [11]) ibid. ст. 350—351.

особливо дорожили захованнем церковної мови в непопсованому виді“[1]). Тому брак у них українізмів Соболевский уважає можливим поясняти тільки браком їх в мові писців[2]). На потверджение своїх слів Соболевский протиставить Рязанській Кормчій ряд памяток, які признає київськими: Мстиславову або Юрєвську грамоту, Сьвятославові Зборники 1073 і 1076 рр., першу половину Успенського збірника XII в., Мойсеєву тріодь з кінця XII до початку XIII в.[3]). Надто він уважає можливим зачислити до них „ті рукописи XII—XIII в., які не мають в свойому правопису ні новгородських, ні галицько-волинських прикмет, такі між ин. євангелія Архангельське, Мстиславове, Юрєвське, Церковно-археольоґ. музея при київській духовній академії, Румянцівська Лѣствица, Оповіданнє сьв. Іпполіта про Антихриста“[4]). Як не дивний такий спосіб означування памяток спірного говору, то, по перше, в сій полеміці зустрічаємо його не раз[5]), по друге, більшість тих самих рукописів причислив до київського говору також Шахматов. Поглядам Соболєвского, висказаним у тій статі, трудно перечити, поки не буде доказано дорогою старанної аналізи вказаних ним памяток, що вони не київського походження. Але сю роботу виконав по части вже Кримський, як се буде видно низше.

Далі против Соболевского виступив д. Шимановський в праці п. з. Къ исторіи древнерусскихъ говоровъ (Варш. 1887 р.). Він відкидає звукове значіннє нового ѣ і бачить в його вживанню штучну ортоґрафію. Причиною, що викликала нове ѣ, було змішаннє суфіксів. В староруській мові були суфікси, що звучали однаково, при тім одні з них мали ѣ, другі е. Писці часто плутали ся в їх правопису. Вкінці галицько-волинські писці „систематизували те, що в иньших рукописах мало припадковий характер“[6]). Одначе Шимановський не дає доказів на свою гіпотезу й не поясняє причин, чому як раз галицькі писці взяли ся до такої систематизації. Вкінці як раз в галицьких рукописах замітно найменше нахилу до помішання ѣ й е, за те звичайно мішають ся ѣ й и.

Свої погляди на київський говір Соболевский повторив також у „Лекціях по исторіи русскаго языка“[7]). В них він уже

[1]) ibid. ст. 351. [2]) ibid. ст. 351.
[3]) ibid. ст. 351 – 356. [4]) ibid. ст. 356.
[5]) див. В. Ягичъ, Отчетъ... у нас ст. 23, замітка 1.
[6]) Шимановскій, Къ исторіи древнерусскихъ говоровъ, ст. 40, і 30 – 46. [7]) 1-ше вид. 1888 р.; 2-ге вид. 1891 р.; 3-тє вид. 1903 р.

не признає типовими для Київа ті рукописи, на підставі яких зложив характеристику київського говору в рефераті, читаному в Обществ-і Нестора Літописця, одначе і в луцькій грамоті з 1459 р. він не хоче бачити типічного київського памятника[1]). За те він старається ся опертись на нові дані. В старих київських памятках нема здрібнілих імен на **сь**, **ся**, а повно чужих українській мові здрібнілих на **ша**[2]). В галицьких памятниках навпаки (див. Волъдрись, Блюсь, Митуса). Етноґрафічні назви гуцали й буци, вживані на Україні, се попсовані назви гуцули й бойци. Термін Мала Русь найперше належить до Галичини й тільки потім розширяєть ся на Київ з появою в ньому галицьких переселенців[3]). Більшість тих міркований розібрав основно Кримський, що змусив Соболєвского значно їх змінити.

„Лекціи“ Соболєвского викликали „Критическія замѣтки по исторіи русскаго языка“ Яґіча[4]). Бажаючи підорвати гіпотезу Соболєвского про великоруське походженнє старинних Киян, він змагає ослабити діялєктольоґічне значіннє нового **ѣ**, на якому той опер її. Він підкреслює брак того **ѣ** в Галицькому єван. 1144 р.; доказує, що скупість матеріялу не дає сильних підстав говорити, наче-б його не було в Київі. Отже нове **ѣ** не така непогрішима прикмета, що відріжнює галицьке наріче від усіх иньших, як представляє Соболєвский. **Жч** зам. **жд**, заміна **у** і **в**, перехід закінчення **ть** перед **и** в **ти** мають не менше значіннє. Тільки при всіх тих прикметах памятку можна вважати галицько-волинською[6]). „Одначе де нема всіх наведених вище прикмет, а є тільки одно особливе вживаннє **ѣ** зам. **е** (як напр. в Добриловому єванг., або в Хутинському служебнику), там приналежність памятки до галицько-волинської теріторії підпадає ще... великому сумніву“[7]). З рукописів, що знають нове **ѣ**, треба тому „деякі памятники виділити й установити для них окрему ґрупу“[8]). До неї увійдуть Ізборник Сьвятослава 1073 р., Збірник Успенського собору, Житіє св. Сави, Хутинський служебник, Типографське єван. № 7, Поґодинський прольоґ № 60, Поґодинський ірмолой № 55, дальше Добрилове

---

[1]) Лекціи, 1-ше вид. ст. 199; 2-ге вид. ст. 254—255; 3-тє вид. ст. 278. [2]) ibid. 3-тє вид. ст. 279.

[3]) ibid. 1-ше вид. ст. 200; 2-ге вид. ст. 255—256.

[4]) Сборникъ отд. русс. языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, т. XLVI, № 4. Спб. 1889.

[5]) ibid. ст. 14—15. [6]) ibid. ст. 11.

[7]) ibid. ст. 11. [8]) ibid. ст. 12.

евангеліє, Ірмолой В. Григоровича, Часослов XIV в.[1]). Сї памятки знають заміну **ѣ** і **и**, нове **ѣ**, **ти** зам. **ть**, „рідко навіть **жч** зам. **жд**“ і таким чином підходять близше до галицько-волинських, як до новгородських“[2]). Тому Яґіч не від того, щоб бачити в них київський тип“. Показуеть ся таким чином, що київські рукописи відріжнюють ся від галицько-волинських тільки браком заміни **в** і **у**. Сїй прикметї Яґіч признає величезне значіннє: „памятки, що розпоряджають зрештою всїми рисами „галицько-волинського типу“... й не мішають **в** з **у**, — повинні бути викинені з поміж галицько-волинських і перенесені на иньший ґрунт, сусїдний, близше до того типу руської мови, який не знав і не знає тої зміни, отже дальше на схід — в київську й чернигівську землю старої Росії. Чим більше я студіюю памятники, тим більше переконую ся в тому, що воно так“[3]). Як на типову київську памятку Яґіч вказує на Житіє сьв. Сави[4]).

Міркування Яґіча не можуть нас переконати. Найперше заміна **в** й **у** в нинїшньому київському говорі розвинена не менш як в галицькому, й нема нїяких підстав думати, що давнїйше було инакше. По друге й сусїдні з ним білоруські й південно-великоруські говори знають сю рису[5]). По третє, сю заміну подибуємо навіть в Житії сьв. Сави. Тому нема нїяких серйозних підстав бачити в нїй критерій для відділення київських памяток від галицьких. Отже й виділеннє Яґічем із рукописів, які зачислив Соболевский до галицько-волинських, київської ґрупи, має самовільний характер.

Крім того Яґіч не годить ся признати Мстиславове й Юревське евангелія південними „на підставі тільки браку... помішання **ц** з **ч**“ й показує декілька дрібних українізмів. „Скербь“, „сеьцць“, „свѣдительство“, й „сесь“, зустрічають ся, по його словам, переважно в південно-руських памятках“. Але всї ті діялектичні тонкости далеко не мають під собою певного ґрунту.

Разом з тим появив ся „Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII—XIII вѣкѣ“ (Київ, 1889) Житецького. Автор, вказуючи на многородність функцій букви **ѣ** й надто зложену природу звука **ѣ**, які відкриває Соболевский,

[1]) ibid. ст. 13—14. [2]) ibid. ст. 13.
[3]) ibid. ст. 16. [4]) ibid. ст. 16—17.
[5]) А. И. Соболевскій, Лекціи... вид. 3-те, ст. 119—121.
[6]) В. Ягичъ, Критическія замѣтки... ст. 12.

признає його **ѣ** „фіктивним, зложеним з ріжнородних і по части неможливих до злучення елементів“[1]). Одначе після „Изслѣдованій въ въ области русской фонетики“ Шахматова ледви чи можна виступати против зложеного звукового складу **ѣ** й ріжнородного вживання сеї букви.

Може бути, що ся невдала полєміка з Соболевским спонукала Шахматова стати на його сторону. В своїх „Изслѣдованіях“ він говорить дотично нового **ѣ**: „Се відкритє Соболевского, — одно з найбільш блискучих в історичному досліді нашої мови, — поклало сильні підстави для студіовання історії української мови“[2]). Галицько-волинське й українське наріче для нього рівнозначні понятя[3]). „Менї здаєть ся, каже дальше він, що північні Українцї по свойому походженню по більшій части великоруське племя, яке визнало на собі вплив українського племени, що більшість північно-українських говорів — се говори білоруські або в части південно-великоруські, що підпали під сильний український вплив; українські племена, що оселили ся між і поруч зі східно-руськими й зробили на них вплив, з свого боку змінили свою мову, наблизивши її до того мішаного говору, який витворив ся при зіткненню східно- й західно-руських племен[4]). Отже й київський говір в основі не український. Такі самі погляди висловлює Шахматов і в статї п. з. Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій[5]). Тому одначе, що автор пізнійше сам відрік ся їх, я лишаю їх без розгляду.

Одначе на иньших учених вплинув авторітет Яґіча й спонукав їх виступити в обороні його теорії. І так Мочульський в статї „Къ исторіи малорусскаго нарѣчія. Житіе св. Савы Освященнаго по пергаменной рукописи XIII в.“ (Одеса, 1894) намагаєть ся доказати, що се київська памятка. З його аналїзи Житія видко, що його мова має такі прикмети: 1) **жч** зам. **жд**, 2) заміна **ѣ** й **и**, 3) **ѣ** зам. **е**, 4) **ьє** і т. д. зам. **иє** і т. д., 5) **ж**, **ч**, **ш**, **щ**, **ц** з йотованим звуком, 6) **тии**, 7) заміна **у** і **в**, 8) **л** склонне до твердого, 9) 3 ос. теп. ч. без **ть**. Перші сїм прикмет признає галицькими також Яґіч. 3-тя ос. без **ть** властива так само Галичинї, як і иньшим українським зем-

[1]) П. И. Житецкій, Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII—XVIII вѣкѣ. Ст. 120—122.
[2]) А. А. Шахматовъ, Изслѣдованія... ст. 114.
[3]) ibid. ст. 114—115, 117, 132—133. [4]) ibid. ст. 120.
[5]) Русскій Филологическій Вѣстникъ, 1894, № 3.

лям. Тверде л звісне й північним галицьким говорам. Таким чином усї ті риси не говорять нічого на користь київського походження памятки. Тому мусить Мочульський звернути ся до неґативних прикмет. В Житії нема 1) стягнення ьє на е й ѣ, 2) заміна ж і з, ц і ч, ш і с, 3) хр зам. кр. В сьому видить Мочульський також київську особливість. Не кажучи вже про незручність будувати що небудь виключно на неґативних прикметах, згадані риси не того рода, щоби на них можна було оперти ся. Про хр зам. кр ми говорили вже вище. Останнї-ж дві прикмети зустрічають ся в галицьких памятках незвичайно рідко. Їх нема навіть в Галицькому єван. 1144 р., яке на підставі критеріїв Мочульського треба би зачислити до Київа. Тому й вивід сього ученого, що тикаєть ся Житія сьв. Сави, не можна вважати доказаним.

Докладнїйше трактує те саме питаннє Ол. Колесса в статї п. з. Dialektologische Merkmale des südrussischen Denkmales „Žitije sv. Savy"[1]). Автор дає цїнну характеристику мови памятника й викладає історію питання. Далї оцїнює діялєктольоґічне значіннє прикмет київського й галицько-волинського говору, які піднесли обидві сторони, доповнює їх прикметами, які відкрив сам і на їх підставі констатує київське походженнє памятника. Сї прикмети такі: 1) ти и зам. ть и[2]), 2) жч зам. жд[3]), 3) ѣ зам. е[4]), 4) заміна в і у[5]), 5) заміна ы й и[6]), 6) ги, ки, хи зам. гы, кы, хы[7]), 7) о зам. е по ж, ч, ш, щ[8]), 8) форми тобѣ, собѣ[9]), 9) вживаннє йотованих звуків по ж, ч, ш, щ[10]), 10) заміна ч і ц, ж і з[11]), 11) ы зам. ъ по плавних[12]), 12) скербь[13]), 13) вставка о перед плавними, як золоба[14]), 14) о зам. ч перед дальшим о[15]), 15) кде, сде, зам. кдѣ, здѣ[16]), 16) заміна и на ь перед йотованими звуками[17]), 17) nom. pl. на ове[18]), 18) 3-тя ос. один. ч. без ть[19]), 19) imperat. на ѣмъ, ѣте зам. имъ, ите[20]), 20) impf. на шеть, хоуть[21]), 21) 1-ша ос. мн. ч. на мо[22]). Житіє сьв. Сави має з них 1—4, 6—9, 11—12, 14—20. „Обі ґрупи ріжнять ся

[1]) Archiv für Slavische Philologie, т. XVIII, кн. 1—2, ст. 203—228, 473—523. Ся праця була написана в 1894 р.

[2]) ibid. ст. 479—480. [3]) ibid. ст. 480—482. [4]) ibid. ст. 482—496. [5]) ibid. ст. 496—499. [6]) ibid. ст. 499—501. [7]) ibid. ст. 501—503. [8]) ibid. ст. 503—504. [9]) ibid. ст. 504. [10]) ibid. ст. 504—505. [11]) ibid. ст. 505. [12]) ibid. ст. 505—506. [13]) ibid. ст. 506—507. [14]) ibid. ст. 507—508. [15]) ibid. ст. 508. [16]) ibid. ст. 508. [17]) ibid. ст. 508—509. [18]) ibid. ст. 509—510. [19]) ibid. ст. 510—511. [20]) ibid. ст. 511—512. [21]) ibid. ст. 512 513. [22]) ibid. ст. 513.

між собою тільки небагатьома діялектичними прикметами: 1) в галицько-волинських памятках **жч** зам. **жд** зустрічаєть ся часто, — в київських памятках рідко, 2) заміна **в** з **у** приходить у галицько-волинських памятках часто — в київських памятках вона (особливо **у** зам. **в**) рідка. 3) В багатьох галицько-волинських памятках буває зрідка заміна **ж** з **з**, **ч** з **ц**. 4) Для київських памяток властиве вставлене **о** перед **л** і **р** зам. **ъ**. 5) В київських памятках з'являєть ся **о** зам. **ъ** перед **о**"[1]). Иньші прикмети спільні обом говорам.

Великою похибкою Колесси треба признати се, що він, означуючи прикмети київського говору, не вдоволяєть ся безсумнївними київськими памятками, а широко втягає спірні памятки. А се робить спірними й самі його виводи що до діялектольоґічного значіння витягнених із них прикмет (особливо див. що до прикмет 3, 4, 6, 9, 15, 16, 19). Житіє сьв. Сави Колесса вважає київським, бо в ньому „**у** зам. **в** і **в** зам. **у** стрічаєть ся тільки по разу", „помішання **ж** з **з** і **ч** з **ц** нема зовсім" і „вживаєть ся **о** зам. **ъ** перед **о**"[2]). Отже арґументи Колесси майже ті самі, що й Мочульського. Тільки виразно невідповідну прикмету (**хр** зам. **кр**) він замінює иньшою (**о** зам. **ъ** перед **о**), що так само мало уарґументована. Ще менше доказане його уґруповання по говорам иньших українських памяток. Робить він його на підставі міркувань осіб, що ними займали ся, не зважаючи на їх прінціпіяльні противоріча[3]).

Проф. Лобода в своїй вступній лекції „Русскій языкъ и его южная вѣтвь" на підставі даних Житія сьв. Сави по виводу Мочульського й Колесси бачив також у сьому Житію памятку київського говора й признав „для галицько-волинської й київської области одно спільне наріче з дуже незначними, хоч і замітними, діялектичними ріжницями на деяких точках їх широкої території"[4]).

Захитав ся й сам Соболевский. В маю 1897 р. він містить в Журнал-і Министерства Народнаго Просвѣщенія статю п. з. Изъ исторіи русскаго языка. Декілька сторін у ній присьвячено київському наріччу. На підставі Начальної Літописи, Тестаменту 1446 р., Поменика київо-печерської Лаври XVI в. й Опису київського замку 1552 р. Соболевский установляє нову прикмету

---

1) ibid. ст. 520. 2) ibid. ст. 522—523. 3) ibid. ст. 520—522.
4) А. М. Лобода, Русскій языкъ и его южная вѣтвъ. Кіевъ, 1898, ст. 14.

київського говору „перехід мягких к і г на т і д“[1]). А се прикмета чисто великоруська[2]). Дальше затримує ся автор детально коло згаданого Помяника, вибираючи з нього цілий ряд імен, що мають великоруську форму й показують південно-великоруські фонетичні появи[3]). Сюди належить а зам. ненаголошуваного о, тверде л зам. в, ф зам. х, хв, й навпаки х зам. ф. „Судячи по тим прикметам, старий київський говор був з нинїшнїх говорів особливо близький до говорів Орловської й Курської ґубернії, які, по всій правдоподібности до часу мандрівки Українців у Сіверщину, займали цілу її територію“[4]). Не дивлячи ся на таке зміцненнє своєї гіпотези, Соболєвский одначе робить уступку противникам і безпосередно за тими словами додає: „одначе ледви чи він був чистим великоруським говором. Тяжко сказати, чи він був перехідним говором від великоруського наріча до українського (в родї тих білоруських говорів, які тепер займають південну й західну окраїну білоруської територїї), чи (для XV—XVI віків) говором змішаним. На всякий випадок пізнїйші памятники київського говору мають примішку українських прикмет“[5]).

Сї докази розібрав до ладу Кримський в своїй статї п. з. „Древне-Кіевскій говоръ“, яку обговоримо детально на иньшім місцї.

З противників Соболєвского тільки згаданий Кримський показав ся досить сьмілим, щоби увільнити ся від авторітету Яґіча й вступити на одиноку дорогу, на якій можлива правильна наукова розвязка питання. Він визнав „потребу піддати староруські памятники новій достовірній аналїзї“[6]) з широким втягненнєм до сього живих українських говорів. Ся статя, поки вийшла окремим виданнєм, друкувала ся в „Кіевск-ій Старин-ї“ 1898—1899 рр. Кримський збиває додаткові докази київської гіпотези, які подав Соболєвский в своїх „Лекці-ях“. Він доказує основно, що імена на ша властиві Українцям старих і нових часів[7]), збиває пояснення, які подав Соболєвский іменам галицької лїтописи Волъдрись, Блюсъ, Митуса[8]) і прозвищам буців і гуцалів[9]). Менше вдала ся йому проба дока-

---

[1]) А. И. Соболевскій, Изъ исторіи русскаго языка (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1897, кн. V, ст. 49.
[2]) ibid. ст. 48. [3]) ibid. ст. 49. [4]) ibid. ст. 50. [5]) ibid. ст. 50.
[6]) А. Крымскій, Филологія и Погодинская гипотеза. Кіевъ, 1904, ст. 110.
[7]) ibid. ст. 21—40. [8]) ibid. ст. 42—46. [9]) ibid. ст. 46—49.

зати, що здрібнілі йменнє на „ся“ властиві й Великорусам. Крім слів: мурысь, милуся, дуся й пестливих назв членів родини, йому не вдало ся піднайти иньших прикладів. На Соболєвского ся критика зробила враженнє. З Зого видання „Лекціи“ він викинув міркованнє про Волъдриса, Блюса, Митусу, гуцалів і буців. Замість сього він вказує на брак у київських памятниках імен на **цко**, які є в галицьких грамотах XIV—XV вв.[1]).

Далї приступає Кримський до аналїзи памятників, признаних Соболєвским київськими. Не буду дотикати ся його розбору Псалтири 1397 р.[2]) й Євангелія 1411 р.[3]), бо Соболєвский вже давнійше відрік ся бачити в них образок київського говору. Кримський хоче доказати, що Вкладна 1427 р.[4]), Тестамент 1446 р.[5]), Прилуцька грамота 1459 р.[6]), Грамота стародубського князя 1400 р.[7]) написані українською мовою. Одначе він усюди опираєть ся на друкованих виданнях грамот. А їх недокладність така велика, що не позволяє робити певних фільольоґічних виводів. Зрештою українїзми прилуцької грамоти признає також Соболєвский, одначе приписує їх „волинському землякови“[8]). Важнійші замітки Кримського, що тикають ся Ізборників Сьвятослава. Соболєвский вважав у них різкими великоросизмами dat. **тобѣ** (= **тобе**) і **я** зам. **е**. Кримський основно доказує властивість тих рисів також українській мові, першої — на підставі даних сучасного говору[9]), а другої, крім того ще й на підставі Галицького Євангелія 1144 р.[10]). Крім сього він відкриває в Ізборниках ряд українїзмів: заміну **ѣ** з **и**, **и** з **ы**, **у** з **в**[11]). Що до Тріоди Мойсея Киянина, Соболєвский уважає, що прозвище Киянин значить Київлянин і тому зачислює Тріодь до київських памятників. Одначе тому, що в другій половині вона має різкі новгородські прикмети, то Соболєвский ділить рукопис на дві части: перша й запис — київського походження, друга — новгородського. Одначе Кримський вказує, що запис стоїть при кінцї рукопису й говорить виразно, що Мойсей її докінчив. Отже Мойсеєви приналежать

---

[1]) А. И. Соболевскій, Лекціи. Изд. 3-е, ст. 279.

[2]) А. Крымскій, Филологія и Погодинская гипотеза. Ст. 77—78.

[3]) ibid. ст. 78—79. [4]) ibid. ст. 79—80. [5]) ibid. ст. 80—82.

[6]) ibid. ст. 82. [7]) ibid. ст. 83—84.

[8]) А. И. Соболевскій, Лекціи... Изд. 2-ое, ст. 255; изд. 3-ое, ст. 278.

[9]) А. Крымскій, Филологія и Погодинская гипотеза, ст. 52—53.

[10]) ibid. ст. 53—58. [11]) ibid. ст. 58—62.

також новгородські прикмети другої її половини. Так упадають здогади Соболєвского про київське походженнє Мойсея й його Тріоди[1]). Юрєвську грамоту зачислив Соболєвский до київських головно на тій підставі, що в ній зустрічаєть ся **о** зам. **ъ** перед дальшим **о**, Успенський збірник — тому, що в ньому замічаєть ся вставлене **о** перед плавними. Кримський наводить ряд прикладів, які переконують, що обі риси не становлять специяльно київської прикмети, а звісні багатьом памяткам й иньшого походження[2]). Дальше він зазначує, що Мстиславове євангеліє[3]), Румянцівська Лѣствица[4]), Оповіданнє Іполіта про Антихриста[5]) не дають ніяких ні зверхніх ні внутрішніх підстав зачисляти їх до київських памяток. Пандекти Антіоха, Юрєвське й Оршанське єванг. треба признати просто неукраїнськими. В Пандектах перемішуєть ся **ц** з **ч**, **ш** з **с**, **ѣ** з **и**, подибують ся форми сьдѣ. Мабуть, що вони повстали в Новгороді[6]). Юрєвське єванг. також новгородське: в ньому є заміна **ц** і **ч**, **ѣ** й **и**, **въ** й **оу** й форми **оумъ**ж[7]). Оршанське євангеліє (Церк. археольоґ. музея в Київі) також не українське: в його календарі нема популярнійших південних сьвятих, а додані деякі північні. В мові є аканнє й заміна **ц** і **ч**[8]). Вістки про сї памятники Кримський черпає в Амфілохія (Пандекты) й Крижановського (Оршанское еван.). Що тикаєть ся другої части Архангельського євангелія, яку Соболєвский признає київською, Кримсьиий вказує, що головна її прикмета — заміна **ѣ** з **и** — звісна не тільки в Київі, але також у Новгороді й Галичині. Він думає, що се євангеліє можна вважати галицьким[9]). Статя Кримського мала б рішуче значіннє, коли б наводжені ним дані про мову памяток він брав усе з них самих, а не з других рук, не все досить певних. Одначе на всякий випадок йому вдало ся показати наочно, на якій хиткій підставі збудована гіпотеза Соболєвского, які непевні ті критерії, на яких підставі сї чи иньші памятники зачислювали ся до виступу Кримського до київських. Він показав також дорогу до наукового порішення питання — достовірний перегляд спірних памяток.

Майже в тому самому часї появила ся також статя Шах-

1) ibid. ст. 73—77. 2) ibid. ст. 64—9.
3) ibid. ст. 63. 4) ibid. ст. 70. 5) ibid. ст. 71.
6) ibid. ст. 62—63. 7) ibid. ст. 63. 8) ibid. ст. 71—73.
9) ibid. ст. 69—70.

матова п. з. Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій и народностей[1]), в якій він відрік ся від своїх давнійших поглядів на дане питаннє. „Ми не маємо підстави, пише він, думати, щоби нинїшні Українцї прийшли тільки в історичних часах“[2]). „Правий беріг Дніпра — споконвічна оселя Українців“[3]). „На всякий випадок ми не маємо підстави не признати київської людности українською“[4]). Вона належить до північної галузи українського племени. Одначе й тепер зостаєть ся для Шахматова загадкою брак у памятках, признаних київськими, різких українізмів[5]). Для пояснення він наводить такі міркування: Поляни були „племенем нечисленним“[6]). Київ мав „загальноруське значіннє“[7]). Його „вибороли не одні тільки Поляни... а... політичний союз, що завязав ся на півночи при помочи Варягів“[8]). Тому Київ мусів приняти для свого письменства загально-руську мову, відрікшись рідного наріча, так як пізнійше зробила Москва[9]). Се могло стати ся тим легше, що населеннє Київа було споконвіку мішане. „Воно було в самому городї значно розріджене иньшими руськими племенами й найправдоподібнійше Сїверянами“[10]). А Сїверяни становлять „східну галузь середньо-руського племени“[11]), що лягла в основу сучасного південно-великоруського говору[12]). І так, людність Київа становила здавна мішанину східної галузи Середньо-русів з північною галузею українського племени. Чернигівську й полтавську ґубернію Українцї займають тільки в XVI ст. Правда, „київське князївство вже в XV в. змогло розширити свої границї до Чорного моря й Донця“, одначе „широкі границї, які визначив для Київщини Витовт... зникли за пів столїтя по його смерти під напором кримської орди. Трівалий кольонїзацийний рух Українців у Полтавщину й Чернигівщину відновлюєть ся не скорше, як у XVI ст.“[13]).

Статї не можна заперечити ерудициї, зручности, бистроумности. Головним доказом у нїй служать дані сучасних народнїх говорів. Арґументація збудована часто на гіпотезї, що, коли сї чи иньші говори мають спільні прикмети, се вказує, наче б

---

[1]) Жуналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1899 р., кн. IV, ст. 324—284.
[2]) ibid. ст. 339. [3]) ibid. ст. 327. [4]) ibid. ст. 346.
[5]) ibid. ст. 345. [6]) ibid. ст. 344. [7]) ibid. ст. 345.
[8]) ibid. ст. 345. [9]) ibid. ст. 345. [10]) ibid. ст. 346.
[11]) ibid. ст. 332. [12]) ibid. ст. 325—327, 329—330 й ин.
[13]) ibid. ст. 367.

сї говори в епоху виробльовання тих прикмет жили в ґеоґрафічному сусїдстві. Виводи, здобуті такою дорогою, підтримує автор історичними даними, деколи також гіпотетичного характеру. Памяткам письменства присьвячено пропорціонально мало уваги. Між тим, менї здаєть ся, що виводи треба будовати не стільки на гіпотезах, як на твердо поставлених фактах, яких ролю в даному випадку грають памятки. Ризиковність такого кроку виявила ся зараз в тому становищу, яке заняв Шахматов в питанню про національність мешканців Чернигівщини. Бо грамоти того краю з XIV—XV вв. так ясно відбивають український елемент, що треба, очевидно, припустити, що вже в тому часї Сіверщина була українською й нема підстав думати, наче б давнїйше стояла справа инакше.

Вкінцї в останнї вже часи се питаннє викликали появу трьох праць: Соболєвского п. з. Древне-кіевскій говоръ[1]), Кримського п. з. Древне-кіевскій говоръ[2]) й його ж п. з. Деякі непевні критерії для діялектольоґічної клясифікації старо-руських рукописів[3]). Дві перші з них треба брати вкупі, бо друга служить рецензією на першу.

Соболєвский у згаданій статї вийшов з своїх хитань і зміцнив свою гіпотезу новими арґументами. Найперше, він вказує на се, що тільки галицьке й українське наріча мають **і** замість **о**. Се **і** могло повстати тільки дорогою дуже складного процесу. Такий процес не міг зародити ся самостійно на двох кінцях Південної Руси[4]). „Не міг (він) виникнути також серед широко розкиненого населення, на значному просторі землї; він мусїв розвинути ся серед збитої, більше чи менше густої людности, на розмірно невеликій теріторії[5]). Отже „українська людність, що говорила **і**, прийшла до Київа... з Поділя, Галичини, Волинї[6]). Думка, яку вложив Соболєвский в основу доказу, зістаєть ся сама гіпотезою, що потребує підпор. Кримський, нав-

---

[1]) Извѣстія Отд. русс. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ, 1905 р., в. I, ст. 308—323; я користую ся окремою відбиткою. Спб., 1905.

[2]) Извѣстія Отд. русс. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ, 1906 р., в. III, ст. 368—411.

[3]) Науковий Збірник, присьвячений проф. М. Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилїтньої наукової працї в Галичинї. У Львові, 1906, ст. 91—153; я користую ся окремою відбиткою. Львів, 1906.

[4]) А. И. Соболевскій, Древне-кіевскій говоръ, ст. 5—6.

[5]) ibid. ст. 6. [6]) ibid. ст, 6.

паки, думає, що „кождий, хто знає українську діялектольоґію й історію української мови, повинен признати, що звук і вироблював ся в західному й східному українському наріччу (у Львові й Київі) самостійно, незалежно в одному від другого (на скільки можна говорити про повну взаїмну незалежність при постійних зносинах Львова з Київом) і в ріжну пору в ріжних говорах“[1]). При сьому він опираєть ся на авторітет акад. Ѳ. Е. Корша й Потебнї й покликуєть ся на „Топографическое описаніе Черниговскаго намѣстничества“ Шафонского (1786 р., видано у Київі в 1857 р.), з якого видко, „що навіть при кінці XVIII ст. Переяславці не вспіли ще виробити звука і, а виговорювали продовжне о близько до у“. А західні Українці виробили і ще в XVI в.

Зрештою тепер трудно заперечувати кольонїзацію на Поднїпровю з Галичини й Волини. Можливий тому й асиміляційний вплив мови приходнїв на мову туземців. Важнїйше питаннє, кого переселенці тут застали. У Соболевского „мова київської Руси домонгольської епохи була близька до мови Дреговицької й Сіверської землї“[2]), предків сучасного білоруського й південно-великоруського наріча[3]). „Нема нїяких підстав уважати старокиївський говір ідентичним або близько-рідним зі старим галицько-волинським говором. Навпаки, ми мусимо бачити в старокиївському говорі один із говорів, близьких до сусїднїх говорів білорусько-великоруського типу (без здовження самозвуків під впливом зникнення глухих), хоч — може бути — з деякими власними дрібними рисами“[4]).

Перший доказ Соболевского збудований на гіпотезї, яку використав широко, як згадано вище, Шахматов у своїй статї з 1899 р.: сусїдні ґеоґрафічні говори повинні мати й спільні прикмети. Старий київський говір зник, одначе слїди його прикмет „повинні зберігати ся в сучасних руських говорах, що колись були сусїдами між собою[5]). Коли б київський говір був український, в них повинно б зберігти ся дуже важна українська прикмета — замітне здовженнє самозвуків. До тих говорів Соболевский зачислює білоруські говори Чернигівської ґуб., гомельського повіту Могилївської ґуб. з сусїдною частю Річицького повіту Минської ґуб. Одначе в них замітний перехід „не

---

[1]) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ (Извѣстія... 1906 р., кн. III, ст. 380, заміт.).

[2]) А. И. Соболевскій, Древне-кіевскій говоръ, ст. 8.

[3]) ibid. ст. 8—9. [4]) ibid. ст. 13—14. [5]) ibid. ст. 9.

до українського наріча, а до великоруського"[1]). З великоруських сюди належать говори західньої полоси Орловської й Курської ґубернїй, одначе „вони мають переходові риси тільки до білоруського наріча[2]). І так в сусїдстві тих наріч в пору їх розвою не було українських говорів. Отже й сусїднїй з ним київський говор не був український.

Кримський не відповідає нїчого на той арґумент, але він не з тих, що переконують. Найперше в основі доказу лежить недоказана гіпотеза. Дальше бачити в говорах Орловської, Курської, Могилївської й північної части Чернигівської ґубернії сусїдів старо-київському говору не можна вже тому, що вони віддїлені від Київа цїлою областю сїверських наріч. Коли б справдї показало ся, що між південно-великоруськими й східно-білоруськими діялєктами нема переходових до українського, то се, розуміє ся, було б дуже замітним фактом. Одначе ледви чи можна заперечувати істнованнє таких переходових наріч від українського до білоруського й великоруського. Коли б одначе й признати сї слова за факт, то його легко пояснити, не сходячи навіть з ґрунту, на якому стоїть Соболевский. На широкій площі Чернигівсько-Сїверської области було досить місця для істновання таких переходових говорів. Вкінцї їх могла змести филя кольонїзацийного руху Українців і Білорусів на схід.

Далї приступає Соболєвский до памяток старо-київського письменства. Так, як перше, зачисляє він до нього без важних доказів Мстиславову грамоту[3]). Як перше, він вважає Мойсея Киянином[4]). Одначе він не виносить уже його Тріоди на перший плян. Тепер він, крім згаданих памяток, до безсумнївно київських зачисляє тільки Ізборники Сьвятослава[5]), а Мстиславове й Юрєвське Євангелія він уважає тільки „правдоподібно переписаними в старому Київі[6]). На підставі обсервацій над тим матеріялом Соболєвский приходить до виводу, „що старо-київський говір кінця XI в. — першої половини XII в. не мав хоч трохи різкої закраски й зближав ся з сього погляду найбільше до середно-великоруських говорів"[7]). Від галицьких грамот XIV—XV в. його відріжнює „брак форми 1-шої ос. ч. мн. на **мо**"[8]).

Кримський, відкинувши, як перше, київське походженнє

[1]) ibid. ст. 9. [2]) ibid. ст. 9. [3]) ibid. ст. 10.
[4]) ibid. ст. 10—11. [5]) ibid. ст. 10. [6]) ibid. ст. 10.
[7]) ibid. ст. 11. [8]) ibid. ст. 11.

всїх спірних памятників, подає прегарну характеристику мови безсумнївно київських Ізборників Сьвятослава. Він виказує в них ряд рисів, що належать до української мови й по части до сучасних київських говорів. Сї риси — „помішаннє **ѣ** з **і**, паралельне з помішаннєм давнїйшого **и** з **ы**“[1]), „помішаннє **в** з **у**“[2]), „розтягненнє звука е на я перед мягкими складами“[3]), перехід **е** в **о** по шипячих і йотї перед твердими складами“, припо-добленнє ненаголошеного **у** до дальшого **у**, перехід ненаголосного суфікса **ов (йов)** перед **у** на **ув (юв)**, пропуск **г** у дієсловах розгнѣвати, изгнити, съгрѣшити, чергованнє **мн** і **вн**, східно-українське отвердїннє звука **р** в одних випадках й мягченнє в других[4]). Сї виводи опирає Кримський на відповіднім матеріялї. Одначе в Ізборнику нема головної риси нинїшньої української мови — заміни здовженнєм. Та вона розвинула тільки пізнїйше, як в XI в.[5]).

Що тикаєть ся форм на **мо**, можна також зазначити, що порівнувати київські памятники XI—XII вв. з галицькими грамотами XIV—XV вв. — поступованнє з методольоґічного боку неправильне.

По тих увагах Соболевский переходить до київських памяток, що зберігли ся в копіях і були зроблені в иньших областях. Се Початкова лїтопись, Київска лїтопись (Лаврентієвської й Іпатської копії), Житіє сьв. Теодосія Печерського й т. и.[6]). Одначе „в них ми можемо робити спостереження тільки над словарним матеріялом“[7]). От його дані: в київській лїтописї нема здрібнїлих імен на **ць**, **цько**, звичайних у галицьких грамотах XIV—XV вв. Вони чужі польській мові й їх появу не можна приписувати польському впливови[8]).

Кримський, навпаки, виказує, що закінчення на **цько** з'явили ся як раз під польським впливом через додаток українського закінчення **ко** до здрібнїлих на **ць**, сконструованих на взір відповідних польських форм. Тому до XIV в. їх не могло бути в українських памятниках і, дійсно, нема нї в київській, нї в галицько-волинській лїтописї[9]).

Соболевский вказує дальше, що в Київській лїтописї в імени

---

1) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 370 і 372—373.
2) ibid. ст. 370—372. 3) ibid. ст. 373, приміт.
4) ibid. ст. 373 приміт. 5) ibid. ст. 373—374.
6) А. И. Соболевскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 11.
7) ibid. ст. 11. 8) ibid. ст. 12.
9) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 375—376.

Георгій **г** мягчить ся на **д**, чого нема в галицьких памятниках і в сучасній українській мові[1]).

Кримський доказує основно, що переміна **г** на **д** в даному слові се дрібний випадок „загального фонетичного українського закона, по якому мягкі **т** і **д**... мішають ся з **к** і **г**“[2]). Він наводить багато прикладів і з галицьких грамот і з даних сучасних говорів, між ин. й київського, що вповні потверджують його слова[3]).

Потім Соболевский затримуєть ся на формі **Ольто** зам. **Льто,** що приходить у Початковій літописи. Ся форма, по його думці, виключно великоруська або білоруська. По українськи були би **і**[4]). Одначе Кримський наводить ряд прикладів, що доказують властивість такого неорґанічного **о** й українській мові[5]).

Вкінці Соболевский вказує, що Початкова й Київська літописи вживають слова „старѣйшина“ й „зоря“ не в тому значінню, як сучасна українська мова. Вони знають слово „лошадь“, не знане Українцям, не вживають слів „кохати“, „гай“, „квѣтъ“, хоч слово „Коханъ“ зустрічаєть ся в записї Житиия сьв. Сави XIII в., а „гай“ є в волинській літописі[6]). Взагалі той, хто читає Початкову й Київську літопись, дивуєть ся близькости їх сінтакси й словаря до великоруського матеріялу[7]).

Кримський доказує, що слова „старшина (= старинному „старѣйшина“) і „зоря“ знані в теперішній українській мові у всіх значіннях, в яких вони вживають ся в літописи[8]); що слово „лошадь“, так як воно ужите у Київській літописі, відбиває власне український відтїнок уживання сеї основи[9]). А слова „кохати“, „гай“, „квѣтъ“ не попали до літописи припадково, як і багато иньших слів. До того бачити в двох останнїх діялектольоґічну цїху української мови нїяк не можна, бо вони приходять також у великоруських говорах[10]). А синтакса й словар Початкової й Київської літописи робить на Крим-

---

[1]) А. Соболевскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 12.
[2]) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 378.
[3]) ibid. ст. 376—383.
[4]) А. Соболевскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 12—13.
[5]) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 383—386.
[6]) А. Соболевскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 13.
[7]) ibid. ст. 13.
[8]) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 387—389.
[9]) ibid. ст. 389—391. [10]) ibid. ст. 398—400.

ського вражіннє „замітної близькости до сучасної мови північної й середньої Київщини“ [1]).

Не зважаючи на слабість своїх арґументів, Соболевский не тільки відкликав зроблені давнійше уступки, але признав можливим розширити свою гіпотезу. Він думає, що в Київі й „у XV—XVI вв. зберігав ся ще старо-київський говір, бути може, зі значним числом запозичених слів, одначе зі всіми своїми головними прикметами“ [2]). Головною підпорою тої думки служить Київо-Печерський Помяник з першої половини XVI в. й Помяник Михайлівського монастиря, якого перша частина належить до другої половини XVI в. Перший, виданий проф. Ґолубєвим, відзначуєть ся аканнєм, **д** і **т** з **г** і **к**, **л** з **в**, **ф** з **х** [3]). Другий дає помішаннє великоруських форм імен з українськими [4]).

Кримський, як колись Дашкевич, вказує, що поява в помянниках великоруських імен й особливостий найправильнійше пояснювати тим, що Київ був загально-руською сьвятинею [5]). Тому Помяників не можна зачисляти до зовсім певних памяток київського говору [6]). До того багато імен, які Соболєвский вважає великоруськими, знані й на Україні. Такі імена, як Алексей, Макей, Елтухъ, Елхимъ, Елфимія, Малафей, Саламонъ, Саламія, Сафонъ, Радионъ, Фатіанъ й імена, що зачинають ся на **а** зам. **о**, знані й на українській теріторії й пояснюють ся самою українською мовою [7]). Таким чином і нові докази Соболєвского не мають, так само як попередні, відповідної сили. Тому можна би вважати його гіпотезу погребаною. Та з причини, що се питаннє розбудило пристрасти й викликало широку літературу, в його розвязанню треба зберігати незвичайну осторожність. Треба би для того простудіовати детально всї памятки, що можуть кинути на нього сьвітло, втягаючи до студій й сучасні говори київської й сусідніх з нею ґуберній.

Менї лишаєть ся розглянути ще одну працю Кримського з того обсягу: „Деякі непевні крітерії для діялєктольоґічної клясифікації старо-руських рукописів“. Вона значно менше вдатна, як розібрані його статї. Правда, в нїй треба розріжнювати дві сторони. Офіціяльною її задачею була провірка придат-

---

[1]) ibid. ст. 392; див. взагалї ст. 391—397.
[2]) А. Соболевскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 14.
[3]) ibid. ст. 14. [4]) ibid. ст. 15—16.
[5]) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 400—401.
[6]) ibid. ст. 401—402. [7]) ibid. ст. 402—410.

ности критеріїв, якими звичайно користують ся для сконстатовання українського походження рукописи. Сі критерії — заміна **ы** й **и**, **ѣ** й **и**, **оу** й **ю** зам. **о** й **е**. Авторови, справдї, вдаєть ся доказати, що з тими прикметами треба поступати обережно, тому, що також в иньших говорах зустрічають ся появи, які легко помішати з українськими, або навіть просто до них анальоґічні. Одначе неофіціяльна задача автора — підірвати діялектольоґічне значіннє нового **ѣ**, щоби позбавити Соболєвского головної опори для його київської гіпотези. Кримський не виступає просто з арґументами против значіння сього **ѣ**, так як він поступав з иньшими сумнївними прикметами. Він вибирає обхідну дорогу. Він хоче доказати, що памятки, які Соболєвский зачислив задля нового **ѣ** до галицько-волинських, в самій річи иньшого походження. Тодї виявило б ся само собою, що се нове **ѣ** не має діялектольоґічного значіння.

Зачинає Кримський від Полїкарпового євангелія з 1307 р. Він доказує, що здвоєне **о** форм „у вооца“, „о вооци“, зазначене в тому памятнику, могло з'явити й не в українському рукопису[1]). Писця треба, по його думцї, вважати північним великорусом, докладнїйше Псковичом[2]). На потвердженнє К. наводить такі риси памятника: заміну **ч** і **ц**, **ж** і **з**, **оу** і **в**, **ѣ** й **е**, тверде **л**, пропущеннє в формах „зооуща“, „идѣвши“, неорґанічне **в** перед початковим **о**, форми воськьснетъ, оуставльше, жидовьськи, припоясавса, обѣманадьцать, никъдѣ[3]). При сьому розборі Кримський робить великі методольоґічні промахи. Він лишає без уваги ще багато иньших прикмет памятника, на які звернув увагу Соболєвский й які надають йому виразно український характер. Такі прикмети — заміна **ы** на **и** з паралельною заміною **ѣ** на **и** (що сам Кримський признає характеристичною прикметою українських памятників)[4]), **ы** й **и** зам. **ъ** і **ь** перед дальшим заіменником „**и**“, специяльно галицька заміна в певних випадках **а** через **ѣ**, **ь** зам. **и** перед йотованими самозвуками, форма „мамъ“ зам. „имамъ“[5]). Пропущеннє всїх тих украінізмів у памятнику, розуміеть ся, причинило ся багато до надання йому великоруського виду. Одначе все таки в євангелію

---

[1]) А. Кримський, Деякі непевні крітерії для діялектольоґічної клясифікації старо-руських рукописів. Ст. 1—3, 6—11.

[2]) ibid. ст. 3, 1. [3]) ibid. ст. 3—5.

[4]) А. Крымскій, Древне-кіевскій говоръ. Ст. 370 текст і зам. 1.

[5]) А. Соболевскій, Очерки изъ исторіи русскаго языка. Кіевъ, 1884. Ст. 34—39 і 94.

нема важнійших прикмет псковського говору: псковського акання, заміни **а** по **j** і мягких співзвуків через **е**, **жг** зам. **жд**, форм 1 ос. мн. ч. на ме й ин. До того й ті наче б псковські прикмети памятника легко можна пояснити на українському, почасти на галицькому ґрунті. Заміна шипячих і свистячих, видно, справді істнувала, хоч і в обмеженому числї випадків, також у галицькому говорі, як думає Соболевский. Розбираючи низше мову галицьких грамот XIV—XV ст., я наведу ряд прикладів такої заміни, які находять ся в тих грамотах. Заміна **оу** і **в**, приставне **в**, тверде **л**, **оу** зам. **о**, форми на дьцать зовсїм не чужі й українській мові. Форма приіменника вътъ (= отъ) відповідає зовсїм нинїшньому українському в і д; **ь** по **с** в жидовьсьски поясняють ся свобідно з українського. Сам Кримський пише своє назвиско в українській транскрипції в формі Кримський. Форми на са легко зустрінути в діялєктах, перехідних до білоруських. Заміна **ѣ** й **е** в Полїкарповому євангелію приходить рідко. В невеликому числї випадки такої заміни звісні всїм українським памяткам церковного й богослужебного характеру й вимагали від Яґіча й Шахматова окремого пояснення. Діялєктольоґічне значіннє форм, як зооуща, идѣвши, воскьснетъ нїчим не потверджують ся. Їх неможливість в українській памятцї нїчим не доказана. А форма „никъдѣ" не доказує нїчого, коли памятник знає заміну **ѣ** й **е**. Взагалї дві-три незвичайні форми ледви чи можуть зрушити вивід, збудований на цїлому рядї прикмет памятки.

Таким самим способом розбирає Кримський також иньші „галицько-волинські" памятки. Розуміеть ся, що такий розбір не може відкинути їх українського походження. По більшій части Кримському не вдаєть ся подати незбитих антиукраїнїзмів. Він може тільки, як звичайно, показати в памятцї ряд особливостей, які можна пояснити й на ґрунтї якого небудь иньшого говору. Одначе се ще не все. Між „можна" й „треба" цїла пропасть. Треба конче ще доказати, що їх треба так пояснювати. Між тим Кримський все іґнорує нове **ѣ**. Він не вміє дати нїякого пояснення безсумнївної систематичности його вживання в студійованих рукописах. Значить, що за Соболєвским, навіть при иньших рівних шансах, лишаєть ся все перевага — він пояснює зручно на ґрунтї одного й того самого наріча не тільки ті появи, які вияснені у Кримського, але й такі, на які в нього нема нїякої відповіди.

Можна додати, що коли б проба Кримського доказати не-

українське походження „галицько-волинських“ памяток була навіть більше вдатна, то се приспорило б фільольоґічній науці тільки нових трудностий. Намість їх він не подає ніяких иньших[1]). Таким чином стара українська мова була б майже позбавлена памяток письменства. Думати, що письменство цілої України згинуло без сліду, не можливе. Прийшлось би признати, що в XII—XIV вв. українська мова ще нічим більшим не виріжняла ся з загально-руської мови і тому її памятки загинули незамітними серед маси білоруських і великоруських рукописів, та се противить ся цілому нашому знанню розвою руських наріч.

Головна заслуга Кримського що до питання, яке нас інтересує, містить ся в сїй статї в тому, що він подав нарис проґрами, по якій треба дальше його розроблювати. „Про оте ніби-то „галицько-волинське“ ѣ, видумане д. Соболевским, я колись писати-му ширше, в інакшому місцї. Що воно не може звати ся „галицько-волинським“ і не є жадна малоруська особливість, се видно от із чого:

а) єсть чимало рукописів, що їх і д. Соболевский не зважив ся признати за галицькі або волинські, а тимчасом у них писано букву ѣ замість є таким самим способом, який д. Соболевский охрестив „галицько-волинським“. Ті рукописи — сербські (в тім числї — грамоти), новгородські, білоруські і иньші, в тім числї московські (прим. Євангелиє 1339 року, ще й з типовим московським ấканнем).

б) пригнїтаюча більшина тих ніби-то „галицько-волинських“ рукописів, в яких д. Соболевский познаходив оте своє ѣ, не є анї галицька, анї волинська, анї малоруська взагалї. Се рукописи переважно білоруські та новгородські або псковські, і на них здебільша написано точні місцеві дати.

в) в старо-малоруських грамотах XIII—XV віку (чи будуть вони галицькі, чи волинські, чи які) зовсім не має того мнимого „галицько-волинського“ ѣ замість є. А вже ж грамоти найкраще віддають собою тодішню справжню, народню мову.

г) буква ѣ, писана замість є способом д. Соболевского в його ніби то „галицько-волинських“ памятках, не має для себе відповідних рефлєксів у сучасній живій малоруській мові,

[1]) Зрештою, сказати правду, трудно знайти в старинному письменстві рукописи, які відбивали б різкійше українські прикмети.

за дуже нечисленними виїмками“[1]).

Точку 6 попробував обробити сам Кримський в обговорюваній статї. Моя теперішня робота первісно мала цїлю показати, чи правильне покликуваннє Кримського на українські грамоти. Виповнити її було тим зручнїйше, що випущене недавно ювилейне виданнє С.-Петербурського Археольоґічного Інститута п. з. Палеографическіе снимки съ русскихъ грамотъ преимущественно XIV вѣка. Спб. 1903, маючи в собі кількадесять грамот з України й Білоруси, подає богатий матеріял для студіювання білоруської й української живої мови в згаданій епосї. Одначе поданий ними матеріял показав ся таким інтересним й одностайним, що первісні рамки працї значно поширшали. Показало ся можливим провірити на найбільш авторітетному матеріялї — грамотах — й иньші діялектольоґічні прикмети старої української мови. Се й буде задачею дальших частин моєї працї.

З російського рукопису, призначеного для »Записок«, переклав

Ів. Кревецький.

[1]) А. Кримський, Деякі непевні крітерії для діялектольоґічної клясифікації старо-руських рукописів, ст. 17, замітка 1.

Поправки: на с. 5 р. 9 з н. справити зам. „отвертого або“ треба: „відкритого ним“; на с. 8 р. 4 з н. зам. 185 треба 85; на с. 11 р. 9 з г. додати: Типограф. Св. № 7, XII, Типограф. Св. № 6, XII—XIII в.

„Архаггелови вѣщании Марїи“
і благовіщенська містерія.

(Проба історії літературної теми.)

Написав Др. Іляріон Свєнціцкий.

III. Благовіщенська містерія.

В попередніх розділах було вказано на се, що грецько-славянська гимнольоґія і слова-діальоґи, присьвячені благовіщеню, обняли досить широкий простір. Гимнольоґія заняла ся головно представленем історії події, а слова-діальоґи доґматично-апольоґетичним представленем самої події і осіб, що взяли в ній участь. І так: з пісні „Съвѣт' древнии хотѧи исполнити Господь...“ довідуємо ся про те, що зараз по першім грісї райських людий Господь рішив спосіб їх спасїня. З другої сторони піснопівцї не залишили представити гріха Еви та провести невелику паралелю між провинною праматїрю людського роду, і чистою праматїрю відновленого людства. Не полишили вони без уваги і людського походженя матери Бога-Слова, представивши його чи то в її чисто-людських думках і почуванях, чи в буденній обстанові її житя. Одначе найбільше уваги присьвятили вони поясненю події виреченями старозавітних пророків. Тут вони злучили давню тугу вибранців Ізраїля, що тілько мріли про свободу і вірили в побіду Месієвої правди на сьвітї, зі своїм радісним „Радѹисѧ“, яким стрітили памятку здійснених надій.

Ся часть благовіщенської лїтератури, оперта виключно на канонїчних текстах, розширених піснопівцями, на взір апокрифічної лїтератури — відповідно до пляну і вимогів творця, вичерпала далеко не всї теми, звязані з памяткою. Доповнили її з того погляду слова-діальоґи. Доповнюванє відбувало ся в двох напрямах — чи то через розширенє тексту канонїчних оповідань про подію, чи через плянове злученє його зі старим завітом. До першого напряму належить слово „Пакы радости благовѣштение“, яке дало нам досить живу картину приготованя ангела до благовіста, та його скептичне відношенє до порученої задачі. Звернувши головну увагу на розмову Господа з небесним послом, автор діальоґа присьвятив

благовіщеню незначну часть свойого твору. За те другий твір присьвячений тому самому сюжетови — „И царьских таин праздньство праздньством днесь“ представив нам переважно саму хвилю й спосіб благовіщеня. Третїй, поданий і найширше розібраний нами вище твір злучив у собі не тільки оба згадані моменти благовіщеня, але звернув увагу також на події після нього.

З тими поглядами на грецько-славянські слова-діальоґи можемо вже приступити і до огляду середньовічної західно-европейської містерії, що обробила благовіщенський сюжет. На просторі XII—XVI вв. знаходимо цїлий ряд оброблень сеї теми. Побіжне познайомлене з ними позволяє нам, без огляду на готові теорії по історії церковних дійств-містерій, розділити їх на ґрупи, що поможуть нам зорієнтувати ся в розвою благовіщенського сюжета — як що-до форми, так і що до змісту.

Найстарші твори будуть найпростїйші що до форми, а найблизші змістом до канонїчних оповідань про подїю. Типовим образком того рода оброблень можна вважати поданий Кусмакром[1]) з чівідальського процесіонала XIV в.[2]) текст Євангелія Луки, положений на ноти на два голоси, тенор і сопран. Композиція григорянської школи уложена антифонно, себ то по словах ангела йдуть слова Марії. Її співали підчас процесії навколо церкви — отже на дворі.

Зі сьвідоцтв старих західно-европейських памяток, що дійшли до нас, маємо право вносити, що співаки сього діальоґа були одягнені в костюми, які відповідали костюмам ангела і Марії. Так в однім церковнім інвентарі 1489 р. знаходимо згадку про „благовіщенську одїж з червоного шовку“[3]); а вже в 1261 р. знаходимо згадку про тревіжську „Compagnia de' Battuti“ (товариство людий, що бичували ся), що мала в своїм статутї осібний артикул, по якому се товариство було обовязане щорічно давати „двох клєриків, що були-б відповідні бути Марією і ангелом і добре

---

[1]) E. de Coussemaker — Drames liturgiques du moyen âge. Rennes 1860 p. 280—284. l'Annonciation. Ангел — Марія, Єлисавета — Марія співали свої партії підчас процесії на площи перед церквою. Процесія і дійство описані так (p. 284): Процесія виходила в піснею „Gaude Maria Virgo“. На серединї площі хор співав: „Gloria Patri“, почім — на даний знак — діякон читав Євангеліє разом в дійством. Зачинало представлене Ангела — Марії. По представленю духовенство вертало в народом до церкви, співаючи „Te Deum laudamus“.

[2]) Кусмакр означив його XV в., одначе M. Sepet в своїй моноґрафії „Les prophètes du Christ“ (Bibliothèque de l'E'cole des chartes“ 1877 p. c. 398 в примітцї 3) кладе його на XIV в. в застереженем, що літурґічні тексти можуть бути значно старші.

[3]) d'Ancona—Origini del teatro italiano, Torino 1891, I c. 29, nota 3).

вишколених у співі підчас сьвята Благовіщеня, яке обходить ся після принятого звичаю". За се діставали клерики по 10 сольдів кождий[1]). Школярі, що виступали в ролї Марії і ангела в церкві св. Марка в Венециї — по закону 1328 р. — не потрібували вставати зі своїх місць навіть при появі дожі[2]). Ще цікавійші дані про лїтурґічне дїйство на Благовіщене знаходимо у Болляндистів в Acta Sanctorum[3]), де описана т. зв. золота лїтурґія (missa aurea). З опису довідуємо ся, що благовіщенське представлене в торнаській церкві було заведене ще 1230 р., а відбувало ся воно так: діакон і піддіакон читають евангелія „Missus est angelus Gabriel a Deo"; за той час на хори піднимав ся один аколїт; ті, що читали евангеліє і гомілїю (себ то слово на нього), сїдали на стільцях в престольній части, по обох сторонах стояли аколїти з запаленими сьвічками і зачинало ся містичне вияснене евангелія — себ то той, що вийшов на хори, співав партії ангела, а другий партії Марії. В багатьох церквах Бельґії піддіякон читав евангеліє, а два співаки, одїті за ангела і Марію, повтаряли відповідні слова. При висказї „се раба господня, нехай станеть ся по твойому слову" спускали — для лучшого представленя події — білого голуба над голову Марії[4]). Дуже цікавий опис такої лїтурґічної благовіщенської драми знаходимо в рукописї нр. 62 Лїльської бібліотеки[5]). В рукописї описано дїйство „Missus est Gabriel angelus" виставлюване „feria X ante festum nativitatis Domini" в турнеській церкві ще в XVI в. Дїйство се відбувало ся так: (167 сл.) коло епіскопського престола ставили будку для Марії, а коло деканського місця — для ангела. Два молодцї з „солодкими і високими голосами", одїті за Марію і ангела, під проводом своїх учителїв, займали свої місця ще перед лїтурґією. В відповідній хвилї завіса, що заслонювала будку Марії, відкривала ся, і вірні оглядали Марію, що молила ся з книги. При словах „Gloria in excelsis Deo" падала заслона з будки ангела, який стояв зі срібним жезлом в руцї, поки не прийшов час с п і в а т и е в а н г е л і є. Колиж приходив на се час, діякон з піддіяконом і хлопцями виходили на означене місце в церкві і зачинали співати евангеліє, „Missus est Gabriel", при чім відпо-

---

[1]) ibidem 114—115 ст. [2]) d'Anc. op. cit. I. 93 ст.
[3]) Acta Sanctorum, Antwerpiae 1668 — martius t. III. p. 539.
[4]) E. K. Chambers — The mediaeval stage, Oxford 1903, II ст. 67, в нотці 3) згадує про старинний церковний інвентар, в якій осібною статею війшов „голуб з дерева в білім а дамашку".
[5]) Див. A n n a l e s a r c h e o l o g i q u e s 1857, XVII p. 164—169 (Drame liturgique — missa aurea).

відні партиї сповняли згадані молодці-співаки „після приписів і вказівок призначеної на се книжки“. Рукопис як раз подає після сеї книжки всї приписи чисто режісерської натури: які рухи і міни робити особам-акторам, коли спускати з хорів голуба, коли його на знак маґістрів-учителїв забирати назад, що робити ангелови і Марії по евангелію до кінця служби.

Звістки про літурґічне благовіщеньске дійство зібрані зрештою дуже докладно у д'Анкона[1]), тому не будемо їх повторяти.

Сї звичайні діальоґи, що не мають нічого спільного з драмою, крім зверхньої форми активних осіб, по сьвідоцтву Манена були вже в XII в.[2]). Маючи на цїли поучити наглядно зібраний народ про сьвятковану памятку, сї діальоґи осіб — хоча і латинські — поясняли масї незрозумілий латинський текст евангелія, тим самим притягали народ до церкви — отже й причиняли ся до звеличеня памятки. В сім чисто літурґічнім дійстві латинський текст міг спокійно задержати ся неторкненим довший час — бо око і попереднє коротке поученє помагали ухови розуміти незрозумілі йому слова. Не всюди одначе можна було представити дійством сю памятку. Тому на поміч — для роз'ясненя події з'явила ся церковна пісня в народній мові, яку стрічаємо на заході рядом з латинським оріґіналом від давнїх часів. Вкажемо тут для прикладу на старофранцуські благовіщеньскі гимни XIII в.[3]) перерібки латинської „прози“ — Missus Gabriel[4]). Француський перекладчик лишив два перші латинські слова, і деякі иньші в самім текстї без перекладу, а 4-у стрічку останньої строфи закінчив латинським „in die novissimo“. На 373-ій ст. знаходимо ще цїкавійшу латино-француську стихову мішанину в піснї: „Ave gloriosa | duce creature — Mater Salvatoris | Virgine Marie...“. В рукописї 8336 бібліотеки Філїпса з кінця XIV в.[5]) в чисто француськім поздоровленю Дївицї, зустрічаємо під конець такий дивоглядний чотиростих: „Sother, Emanuel, Jesus, Principium | Pater, alpha et ω, athanathos, Verbum | Jhesu, ne lessez ma alme aver destrucciun | E ta mere me defende de enfernal prisun | Amen“. О скілько така пісня сповняла свою задачу, можна

1) d'Ancona — Origini, I ст. 90—91, 92 нотка 3).

2) Див. Journal géner. de l'instruction publ. 1835 sem. 2 статя M. Magnin, p. 478 і Migne — Nouvelle Encyclopèdie theologique, s. II, t. 43 (Douhet — Dictionnaire des Mystères, Par. 1854), col. 379.

3) Гл. в видавництві Romania 1875 p. IV, 370.

4) Латинський текст див. у Mone — Lateinische Hymnen des Mittelalters, Freiburg in Br. 1853—5, II, ст. 55—6. Діальоґ Ангела і Марії в инших гимнах (ст. 37, 45, 47, 49) дословно з евангелія.

5) Див. Romania, XIII, статю P. Meyer — Le ms. 8336, ст. 510.

судити хоч би з наших духовних віршів з примішкою незрозумілих, тому до непізнаня перекручених традицією старославянських слів.

На сю часть благовіщенської літератури звернули ми увагу тому, щоби знайти звязь між латинським літурґічним дійством і церковною містерією, що була зложена народньою мовою, а тільки в головній части задержала латинський текст евангелія. Вкажемо на італїянську „Rappresentazio della Annunziazione“ di Feo Belcari (1410—1484)[1]), у якого латинський благовіст ангела Марії взятий дословно з Луки, являє ся незначною частиною цілого італїянського дійства (169—178 ст.).

В третій ґрупі благовіщенської містерії, Благовіщене було злучене з подіями, що попередили його — а зглядно мали його пояснити. Маємо тут на думці злуку дійства пророків з дійством благовіщеня і вступ до обох дійств — т. з. райський процес. В сих розмірах благовіщенська містерія появила ся досить пізно, коли про час появи будемо вносити зі звісних нам двох містерій італїянського поета Фео Белькарі (XV в.) та зі звісток про такі містерії в „Исхоженїю авраамиа суждал'скаго на осмыи соборъ съ митрополитомъ исидоромъ в' лѣто ҂ѕцмѐ“ (1437 р.)[2]) і в „Ordinarium ecclesiae Parmensis“ XV в.[3]).

Містерії Белькарі і описане Авраамієм Суздальським представлене „въ фряжскои землѣ въ градѣ флорензѣ“ в монастирській церкві не мають ніяких спільних рисів, крім сюжета і появи пророків. Судячи по опису північноруського подорожника, флоренська містерія складала ся з живого образу, що представляв „Найвисшу Раду“ Бога-отця в окруженю ангелів — се німа сцена; пророкованя 4-ох пророків по готовим текстам в супроводі живих рухів і ґестикуляції — ся сцена трівала „яко пол'часа“ (403—4); вкінці трета властива часть — поява ангела і його розмови з Марією. Розмова їх цікава тим, що — в передачі Авраамія — годить ся з евангелієм, з виїмком фрази Марії (405): „и того ради Ѡиди ѡ юноше. да не зазритъ тя иѡсифъ в' хижи моеи со мною вѣщающа. и главꙋ твою теслею ѿсѣчетъ. и молю ти ся Ѡиди. зане и мене изгонитъ изъ домꙋ своего“. Фраза ся дуже нагадує нам поданий вище грекославянський діальоґ. Чи вона дійсно була в оріґіналї —

---

[1]) Див. A. d'Ancona — Sacre rappresentazioni dei secoli XIV—XVI. Firenze 1872, I. 178 сл.

[2]) Користуємо ся виданем А. Попова — Историко-литературный обзоръ древнерусскихъ полемическихъ сочиненій противъ латинянъ, ст. 400—406.

[3]) Див. d'Ancona — Orig. I, 29—30.

можна сумнївати ся, бо анї в однїй зі звісних нам західноевропейських містерій нема сього мотива. Треба — здаєть ся — припустити, що Авраамій вніс сю фразу з памяти під вражінєм якогось славянського діальоґа[1]). Дальше цїкава ще одна подробиця режисерії. Марія — на кінцеві слова ангела, що зачне від сьвятого Духа (406) — „возрѣвъ в'верхꙋ и видѣ Ѿца на прт҃лѣ сѣдѧща съ силою и славою многою и блг҃вение к' неи ниспосылающа. и ꙗко видѣ се и прегнꙋвъ рꙋцѣ свои к' персемъ... рече... се раба гд҃нѧ... и агг҃лъ вдасть еи принесенꙋю имъ прекраснꙋю вѣтвь. и самъ к' вер'хꙋ идыаше. ѡна же пр҃иимъ Ѿ агг҃ла (вѣтвь) и стоꙗше к' верхꙋ идꙋща агг҃ла зрꙗше“. Тут є й інтерпретація, длячого Марія повірила кінцевим запевненям благовістника, і тонка вказівка на цїлковиту переміну її відносин до нього в часї його відходу. — Сей момент знов пригадує нам ту часть византійського діальоґа, в якій Марія тужить за ангелом. — Поява пророків на італїянській сценї, як самостійних активних осіб, являє ся вже значним розширенєм мотива, який в греко-славянських діальоґах був тілько побіжно зазначений в розмові Марії з Йосифом.

Коротка звістка „Ordinarii ecclesiae Parmensis“ нагадує нам дуже опис фльоренської містерії у Авраамія. Щоб притягнути народ і укріпити його в почитаню Діви Марії, парменська катедра виставляла щорічно містерію благовіщеня, в якій через вікно на хмарах спускав ся ангел аж перед столець, на якім співали евангеліє. Тут як раз з пошаною і достоїнством зачинало ся представлене благовіщеня разом з пророками і иншими відповідними торжествами.

Що говорили пророки — згадав вже почасти Авраамій; у Белькарі находимо повний текст. На призив ангела являють ся чергою пророки і сибілї і віщують про різдво Христа і про його Матїр-Діву. Всїх пророків разом з патріархами у Белькарі 21, крім того дві сибілї дістали прозвище від пророків Міхеї і Озії — отже 23. Сибіль 9, зглядно 7 — коли не числити пророцьких. Що два пророки — одна Сибіля, у кождої особи по 8 стрічок вірша. Аж по тім довгім вступі автор приступив до самого благовіщеня. Марія молить Господа, щоби зберіг її в чистотї і позволив побачити Богородицю, говорити з нею і послужити їй. В тім відкриваєть ся небо, Господь призиває Гавриїла і велить йому удати ся з благовістю до

[1]) Догадки пок. А. Н. Веселовского (Russische Revue, X, 425), наче-б Авраамій видїв містерію Фео Белькарі — д'Анкона (в Orig. I, 251) не приймає.

Марії. Ангели співають „Слава у вишніх Богу“, Гавриїл повтаряє коротко дане йому порученє і являєть ся в домі Марії. Діальоґ обох латинський з евангелія Луки; після слів Марії „Величить душа моя Господа“, ангели на небі співають в честь Богородиці.

В другій містерії Белькарі хоче подати віршом те, що співають в церкві[1]). З того належало би вносити, що попередня містерія ріжнила ся дечим від церковного дїйства — напевно занадто розтяглим дїйством пророків. Ріжнить ся та містерія від попередньої багатьома деталями. І так — в ній тільки 3 пророки, Ісаія, Давид і Данило і 8 Сибіль; всї вони говорять підскакуючи — щось як в флоренській містерії, коли Авраамій писав про них (Попов 403): и начнѹть скоро хоⷣити по мостѹ томѹ сѣмо и овамо... и десною рѹкою ѹказаѧ дрѹгъ дрѹгѹ к' верхѹ... и начнѹть межи собою которатисѧ... и по семъ ꙗко скачющи скоро инаꙗ писмена возмоутъ... восклонившесѧ... (404) и по писмени кїйж'до ихъ рѹкою биѧхоу ѹказающе сѣмо и овамо прѧщесѧ...“. По дїйстві пророків зачинав ся райський процес, в якім брали участь ангели, Милосердє, Мир, Бог-Отець, Справедливість, Правда, Бог-Син, Гавриїл, Адам[2]). По тім процесї Гавриїл явив ся з благовістю Марії, на той раз вже італїянським. Коли Марія по короткім ваганю і налякано сказала: „Ecco l'ancilla del Signor Dio: sio fatto a me secondo il tuo dir prio“ — св. Дух зійшов над неї, а в небі повстала величезна (grandissima) радість, і ангел вернув від неї.

Судячи по зібраним звісткам про благовіщенську містерію вона була найчастїйше і найвиставнїйше ставлена в Італїї. Звернемо тут увагу тільки на дати, які знаходимо у д'Анкони[3]): 1471 р. в великий піст поставлено в Флоренції „Благовіщенє Діви“, при чім від множества штучних огнів запалила ся церква і згоріла до тла, тому представленє 25 серпня відбуло ся вже на площі. 1473 р. в честь Елєонори Араґонської, що виходила

---

[1]) Див. d'Ancona — Rappresent. I, 181 ст. присьвята Петру di Cosimo de'Medici; сама містерія поміщена на 181—189 ст.

[2]) Текст райського процеса і плачу старозавітних пророків і патріархів в адї дійшов до нас і в англїйській перерібцї 1468 р. в копії ковентрийського циклю. В тім випадку Contemplacio заступає людий в адї, по нїй виступають Правда, Милосердє, Справедливість і Мир. Господь висказує тільки своє рішенє. Див. A. W. Pollard — English morale plays, Oxford 1904, ст. 44—48, п. з. The Salutation and Conception, на 46 ст. є дереворит райського процеса 1506 р.

[3]) d'Ancona — Origini I: 272—3, 277, 333—4, 335, 337—9, 356, 408, 506—7; II 186—7, 214.

за муж за феррарського князя — дано ряд представлень, між ними і Благовіщенє; при чім належить згадати, що представленя (Господь дає завіт Мойсею, Благовіщенє, Різдво, Хрещенє, Воскресінє і Сошествіє в ад, Сошествіє св. Духа, Успенє) становили свого рода звязану цілість. 1525 р. виставили містерію Благовіщеня на площі св. Фелїчи; вид неба і співи хорів ангельських „були дійсно чимсь незвичайним“; містерію повторено 1533 р. на тім самім місцї. В 1547 р. в честь Маргарити, дочки Карла V виставлено містерію в особах про „Воплоченє єдинородного Сина“. Площу св. Фелїчи замінено на небо. Для Сибіль був призначений осібний вхід. — Ще виставнійше було представленє 1566 р. в честь Іванни Австрийської, жінки Франческа Медічі з Флоренції; представленє се обнимало пророків і Сибіль, показувало рай, небо і небесних мешканців, ангел Гавриїл спускав ся з небесних висот в дімок Марії, щоби їй благовістити. В тім роцї — зглядно 25 марта 1565 — можна було видїти дійство благовіщеня в церкві св. Духа. Виставність благовіщенської гри, особливо її символїка, зробили з неї, очевидно — складову часть княжих заручин. Бо в 1585 р. в день весїля Вірджінії з князем Чезаре д'Есте Флоренція мала нагоду видїти ще раз сю містерію з новою небесною машиною, в якій находив ся знаменитий музик Джюлїо Романо, що співав головнїйші партії небесних хорів.

Ся ґрупа благовіщенської містерії ріжнить ся від чистої лїтурґічної не тільки розширеним змістом, але й богатшою сценерією, що була призначена для викликаня внїшнього ефекту. Небесні круги, безлїч ангелів з запаленими сьвічками, штучне злїтанє Гавриїла з небесних висот на землю, горішнї співи, штучні огнї — все то замінило прімітивні виступи школярів зі сьвічками, що товаришили звичайно діякону і піддіякону підчас співаня благовіщенського євангелія.

Про таку виставність говорить нам тільки історія італїянської містерії. Німецька містерія була, здаєть ся, простїйшою. Згадаємо тут збірки шкільних дїйств учителя Венедикта Дебса з Боцен († 1515) „ain sundern liebhaber der Spill, auch wellicher ain berüembter notist und bassist gewesst“[1]). В другій половині першого тома стоїть на першім місцї благовіщенське дїйство. На Піхлера зробило воно дуже слабе вражінє, як змістом так і зверхньою формою, тому він передав нам тільки короткий огляд дїйства (стор. 5—6). Ним

[1]) Див. A. Pichler — Ueber das Drama des Mittelalters in Tirol, Innsbruck 1850, ст. 2—3.

і покористуємо ся. — На сцену виступають ангел, Марія й Ісус і займають призначені для них місця. Praecursor (вістник-герольд) оповіщає, що надійшов час стати Божому Синови чоловіком. Виходять три Жиди і три молодці, що ще раз подають зміст гри. Після сього Жид Талмуд говорить про заборону їсти свинину, але вістник приказує йому замовчати, бо мають бути оповіщені чуда. Надходить пророк Ісаія, співаючи — „се дїва зачне...“; жиди гнївають ся дуже, спорять з ним про неможливість такої подїї, Ісаія вказує на скло, яке не зміняєть ся, хоча через нього проходить сьвітло. Появляєть ся Езекиїл і віщує своє видїнє про небесну браму, якою одному Богови можна перейти. Жиди відійшли — Ісаія оповідає про огненний терновий корч, в якім „птиця“ саламандра ніяк не згорить. Аж тепер співають „Послано ангела, Гавриїла“, чим одначе й кінчило ся представленє — бо вістник виступав з похвалою Марії, в якій почасти рекапітулював цїле представленє:

Nu als ir habt vernumen,
dass der heilig Geist zu Maria ist chemen
und sy sol Jesum geperen
des gewalt gros birt im Himel und auf eren.
Si birt auch mueter und peleibt juchfrau
als uns lerent der christenleich gelauben
dar umb das bir all got den herren
das er durch unser erledigung bil mensch beren
und loben Maria dy hochgeporen maid...

Не місце тут входити в історичний розвій райського процеса і дійства пророків, злучених творцями західноевропейської містерії в одну цїлість з благовіщенським сюжетом[1]). Для нас важно сконстатувати факт предметної звязи між византійсько-славянським діальоґом і західноевропейською містерією. Звязь та лежить в ширшім оброблению містерією деяких тільки зазначених в діальоґу мотивів. Тут належать в першім рядї — згадка про „дрєвнїй совѣт“ і вплетенє в діальоґ висказів пророків. — Творець діальоґа припускав очевидно якесь знанє основних наук христіанства

[1]) Огляд райського процесу находимо в цїкавій студії дра П. Вебера про духовну драму; про дійство пророків дав обширну працю М. Сепе. Dr. P. Weber, Geistliches Schauspiel u. kirchliche Kunst in ihrem Verhältnis erläutert an einer Ikonographie der Kirche u. Synagoge. Stuttgart 1894, ст. 97—101. Bibliothèque de l'École des chartes, Paris 1867, 1868 і 1877 статї M. Sepet, Les prophètes du Christ. Étude sur les origines du théatre au moyen âge. Див. ще того самого автора: Le drame chrètien au moyen âge. Paris 1878.

у своїх читачів чи там слухачів, тож і не зупиняв ся довше на сій події. Не так подивили ся на неї автори містерій. „Вєрховнии совѣт“ виріс в їх фантазії до суцільного образу наради Божих Осіб як з ангелами так і з уособленими представничками честнот. З другої сторони ся картина звязала ся дуже скоро з дійством пророків, які своїми віщованями дуже наближали ся до слів згаданих учасників райського процеса. Ціль так розширеної містерії була — зробити масї як найприступнійшим зрозуміне памятки. Ту саму задачу мали й діальоґи: вони й сповняли її значно простійшою дорогою розмови 2-х осіб, з яких одна більше сумнївала ся й перечила, а друга твердила і доказувала. Вкажемо тут тільки на ролї Господа й ангела в першім слові, ангела й Марії, Марії й Йосифа в другім і третім: кождого разу перша особа твердить і доказує, а друга сумніваєть ся і перечить.

Коли одначе приглянути ся близше містерії, легко переконати ся, що вона — хоч і розширила рамки сюжета — його далеко ще не вичерпала. Возьмім хоч би сцену Марії з Йосифом, — в містерії з неї нема й слїду. Сей мотив наших діальоґів знайшов собі вираз аж в циклїчній драмі. Перехід самостійного благовіщенського дійства на підрядне становище складової частини чи то різдвяної містерії, чи величавих дорічних процесій на Боже Тїло, чи то вкінці нудних кількадневних шкільних циклїв відбув ся вже на границі XV—XVI вв. Перехід сей був неминучим наслїдком як причинового звязку благовіщенського сюжета з рядом подій, що зложили ся на злуку нового і старого завітів в один довгий ланцюх, так й історичним розвитком поглядів на містерію. Вже злука благовіщеня з дійством пророків і райським процесом була наслїдком тїсного причинового звязку сих сюжетів; вона то, розвиваючи ся дальше, мусїла поставити само благовіщенє на заднїй плян. Се можна було видїти вже на містеріях нашої третьої ґрупи, в яких само благовіщенє обіймає заледви дуже незначну часть твору, або й цїлком його нема, як се ми видїли в тирольській благовіщенській грі, записаній боценським учителем Дебсом. З другої сторони знов вплив середньовічної схолястики, з її стремлїнєм пізнати і представити фази розвитку даної появи, був занадто сильний, щоб не створити і для церковного дійства — шкільної драми — нового доскональшого шабльона. Се могло стати ся тим лекше, що головні представники схолястики були як раз також учителями суспільности й інспіраторами письменної творчости. Наслїдком сих змагань стало ся те, що мусїло стати ся: благовіщенський сюжет зілляв ся з иньшими дійствами в одну безформну цїлість шкільної драми —

цикля. Зі стратою характера самостійности була звязана і страта величавої виставности, з якою звичайно ставили благовіщенську містерію богатші італїянські церкви, але за те зміст самого благовіщеня в деяких випадках розширив ся. Се ясне: штука сценерії була ще за слабо розвинена і як така не давала вказівок, як переміняти сцену — тому виставність обіймала кождий раз тільки кульмінаційну часть зложеної драми. Живе слово не було звязане такими правами, длятого воно й обняло ширший простір.

Найстарший образок злуки благовіщеня з різдвяним дійством знаходимо в грі „Ludus scenicus de nativitate Domini", захованій в бенедіктбаєрськім рукописї XIII в.[1]). Се одно з найстарших церковних дійств, яке ставлено в церкві, мабуть перед т. зв. пастирською літурґією. Міркуючи з дієвих осіб і їх діальоґів, гра мала на цїли не тільки представити саму подію, якій присьвячено більшу часть цїлого дійства (86—95), але також поучити набожну масу про льоґічний розвій події. Тому то в першій частині виступають Авґустин, пророки Ісаія, Даниїл й ин. та архісінаґоґ, представник невіруючого жидівства. Благовіщенє звязано безпосередно з актом різдва, взято дословно з Луки. Ся частина гри була наче вступом до різдвяного дійства, що буде тим більше правдоподібним, коли зважити брак звичайного прольоґа, яким зачинали ся того рода дійства. А в прольоґ автор літурґічної різдвяної гри мусїв би внести і пророцтва пророків, і вискази алеґоричних Сибіль, і згадати коротко про невіру старозаконних, і вкінцї навести подію благовіщеня. В данім випадку автор дав нам прольоґ в лицях, закінчивши його режісерською увагою: „тепер сходить (зі сцени) Єлисавета, бо більше нема місця для тої особи. А Марія, що вже почала від св. Духа і має родити сина, кладеть ся до свого ліжка. Біля неї сидить Йосиф...; по народженю дитяти показуєть ся звізда, а хор зачинає антифону — „днесь Христос народив ся"...".

Французька памятка „La nativité N. S. Jhésucrist" XV в.[2]) має вже цїлком инший характер. Найперше вона широка, як самою великістю, так і обробленим матеріалом. Займемо ся тим останнїм. Гра зачинаєть ся прольоґом, в якім оповідаєть ся історію сьвіта, першого чоловіка і його гріха. Прольоґ кінчить ся вказів-

---

[1]) Див. Bibliothek des literarischen Vereines in Stuttgart 1847, XVI — Carmina Burana 85 ст., або у I. Kürschner — Deutsche Nationalliteratur, Stuttgart, 1891 р., в роботї Dr. K. Froning — Das Drama der Mittelalters, ч. 3.

[2]) Див. A. Jubinal — Mystéres inédits du XV siécle, Paris 1837, II, 1—78.

кою на близьке відкуплене[1]). Дальше йдуть важнійші події, що попередили початок відкупленя. Адам і Ева на землї, їх дїти; хвилї перед смертю Адама — галузка з раю, спір з діяволом; молитви перших людей і пророків, що мучать ся в адї — про скоре сповнене відкупленя, діальоґ про се Бельзевула з Белїєм, приготовлене акту обрученя Марії Йосифови, Господь не в силї довше слухати благальних криків з аду (Je ne puis plus leur cry souffrir, 47)[2]) й каже Гавриїлу удати ся з благовістю до Назарету. — Дальше йде більший епізод благовіщеня і подій по нїм (48—59 ст.).

Благовіщене сеї містерії, се дуже свобідне переповіджене евангельського тексту з домішкою схолястичного богословія. В нїм можна вказати тільки на один випадок апокрифічного елєменту, а то коли ангел вказує Марії, що він вже давно пробуває коло неї, бо ще в храмі невидимо подавав їй хлїб (49 ст.). По благовістї „спускаєть ся (над Марію) голуб, якого треба вдатно представити“, ангел відходить і появляєть ся Йосиф. По звичайнім привитаню й розмові про здоровле-побут, Йосиф завважує материнський стан обручницї. В монольоґу-молитві він побиваєть ся, що впав жертвою обмана, тому хотів би вмерти. Марія видить його пригноблене й занепокоєна питає про причину, чи не дала приводу до смутку яким словом. Йосиф зачинає з далека, від Мойсейових приписів про блудників, — відповідно до них йому невинно з ганьбою прийдеть ся вмерти під ударами каміня. Тут тільки звертає він її увагу на близьке материнство й злучені з ним наслїдки. Марія не одвічає на закиди обручника, тілько звертаєть ся з молитвою до Отця і Сина, з просьбою покріпити її й научити правди Йосифа. Господь вислухує молитву і дає наказ Гавриїлу сповістити Йосифа про цїлу подію. Підчас молитви, в якій Йосиф просить у Господа вказівки, як йому поступити з обручницею, являєть ся Гавриїл і розбиває його сумнїви. Йосиф просить у Марії прощеня за мимовільну обиду — почім йде представлене подій Різдва.

Друга памятка того самого змісту, о скільки вірно передав нам його опис весїля феррарського вельможі Альфонса Еркорлє з Люкреціею Борджієвю, маємо з 1503 р.[3]). Вистава містерії, як і годило ся, була дуже пишна. Про зміст треба догадувати ся, що

---

[1]) Такий самий прольоґ знаходимо в містерії „La Résurrection de notre Seigneur“, ibid. 317—325.

[2]) Порівнай A. W. Pollard — Englisch miracle plays, з ковентрійського циклю, ст. 44—5 зі знаменними словами пророка: „Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam“.

[3]) Див. d'Ancona — Orig. I, 337—8.

був широкий, бо обіймав і такі епізоди, як: Господь говорить з Гавриїлом, сей злїтає на землю, благовістить, Марія навіщає Єлисавету, почім небо відкриваєть ся вдруге і з него спускаєть ся ангел, що повідомляє Йосифа про воплощенє Ісуса. Містерія ся тревала більше півтретя години, кінчила ся оповіданєм заспокоєного в своїх сумнївах Йосифа про те, що хотїв віддалити Марію. В дальших днях були виставлені гри про Волхвів і про Різню дїтей. В найблизшім роцї сї представленя повторено.

Для повноти сього огляду західноевропейської благовіщенської містерії, що війшла осібною сценою в різдвяну гру, вкажемо ще на деякі французькі і анґлїйські циклї. І так в циклю, що обіймає події від сотвореня чоловіка до Воскресеня Ісуса Христа (Ркп. Національної франц. б—ки N. 904, ок. 1488 р.)[1]), знаходимо між иншими й благовіщенські сцени — пророків, Сибіль, зарученя Марії, благовісти й гостини у Єлисавети. Той сам цикль знаходимо ще в двох инших рукописах XV в. і в однім рукописї 1547 р. Історія анґлїйських циклїв XV—XVI в., йоркського, тонлейського, честерського і ковентрського, виставлюваних звичайно в днї Божого Тїла[2]), виказує нам в кождім циклю сцени пророків, благовіщеня, гостини у Єлисавети і сумнївів Йосифа, по яких наступало представленє Різдва. З таблиць Чемберса довідуємо ся, що сї сцени війшли в йоркський цикль XII і XIII статями; в тонлейський VII, X і XI, честерський VI-ою, в ковентрський XI—XIII статями. При тім цїкаве те, що в тонлейськім і ковентрийськім циклю сцена сумнївів Йосифа уміщена зараз по благовіщеню, перед гостиною у Єлисавети, що відріжняє сї циклї від инших.

Найбільше типовим образком циклїчної містерії можна вважати Пассійну містерію французького писателя Арнуля Ґребана, що була вже 1452 р. виставлена в Парижі. Містерія ся[3]), що складаєть ся з 34.574 стихів, розложених всього на 4 днї і прольоґ межи безлїч осіб, мала дати звязлий образ акту відкупленя людського рода, себ то страстей Христа. Вона то й обняла собою всї головнїйші події від мольб праведників з аду і верховної ради о способі спасїня до смерти Ісуса. — Благовіщенє представлено в нїй віршами 3443 – 3704 (ст. 44—47) і обіймає благовіст ангела, опікунські відносини Йо-

---

[1]) Див. Petit de Julleville — Les Mystéres, Paris 1880, II, 415 ст.

[2]) Див. E. K. Chambers — The mediaeval stage, Oxford 1903, II, ст. 322, 362—3, 368, 377, 407, 409, 410, 412, 413, 416—421.

[3]) A. Greban — Le mystére de la Passion, publié par Gaston Paris et G. Raynaud. Paris 1878, LI+451 (471) ст. вел. 8-ки.

сифа до Марії, небесну радість з приводу розпочатого відкупленя, сумніви Иосифа, відвідини Єлисавети і покірність волї Божій Йосифа (3979—4350). По сім слїдують вже події, що попередили Різдво.

Славяне-католики, крім Хорватів, не мали самостійної благовіщенської містерії. Замість неї вони розвинули досить богату благовіщенську пісню, переважно на підставі латинської гимнольоґії. До найстарших памяток сеї поезії належать — Zdrávas Maria, що містить ся в перґаменовім Hradecký-м Rukopis-ї пол. XIV в.[1]) і Sedmerá radost' panny Marie в Svatovitský-м Rukopis-ї другої пол. XIV в.[2]). Обі піснї — свобідна перерібка канонїчного тексту з незначними слїдами апокрифічної традиції: „Tot uczyny svatým duchem | zet wtie wstupi prawym uchem“ співали в „Zdrávas Maria (356 ст. — 121 а), або „Duch swaty przystupu k tobye | poczne syc synaczek w tobye | skrzye tweho ucha slyssyenye | bozstwy bude swrchowanye“ (Sedm. rad. 61 ст. 21 а). З Sedmerych radosti довідуємо ся ще про приказ Господа, що дав ангелови.

Польська гимнольоґія без порівнаня богатша поетичними обробленями благовіщенського сюжета. Найстарша благовіщенська пісня читає ся в Лисогірськім рукописї XV в. В нїй з епічним спокоєм оповіджено про пророка Ісаію, та про посольство ангела в Назарет від вірного божества, що обіцяло спасти людський рід, та про поведенє ангела перед Марією, і про його довше переконуванє соромливої діви[3]). — В тім самім рукописї знаходимо ще повнїйший що до змісту текст. З нього довідуємо ся, що „Spocząthku szwyata proroczy | pyszaly wednye y w noczy | kako by tho moglo byczy | by tha panna myala myeczy | szbawyczyela szwyatha. | Mystrzovye v pyszmye badaly | czo proroczy povyadaly... Od vyeku v radzye posznana | bogiem oczczem przeszegnana.. | Panna badacz vyelmy mloda | yusz proszyla o tho boga | by thego szyna mathka byla | czoby chrysta porodzyla y panną zostala“ (Bob. — Pies. 55—56 ст.). Остання строфа дає нам цїлком новий мотив. До тепер ми стрічали, що Марія хоче стати рабинею рабинь Богома-

---

[4]) Див виданє А Патери, Památky staré literatury české, VIII ст. 356 і 368 (ркп. л. 121 а).

[5]) Див. виданє того-ж ученого т. IX, ст. 60—61.

[1]) Див. M. Bobowski — Polskie pieśni katolickie... do końca XVI w., Kraków 1893, ст. 50—52; і його-ж Die polnische Dichtung d. XV Jahrhunderts, I. Mariengedichte, Breslau 1883, ст. 72 сл. паралелї з латино-німецької гимнольоґії.

тери-Діви, а тут говорить ся, що вона сама молила Господа про ту ласку для себе. Сей мотив звертає нашу увагу тим більше, що в дальших строфах представлені страх і засоромленє Марії („sztala, yak roza czyrvona") на привіт ангела, чого не повинно бути, коли вона вірила в чистоту Матери-Діви. Крім нового мотива ся пісня важна ще кінцевим поетичним образом воплоченя: „Z obloku promyen vystąpyl | sz szyebye szloncze vypuszczyl | szloncze szvyatle przesz zachodu | gwyaszda yaszna besz upadu | nyebyeszkyey szvyatlosczy. | Szloncze ku veczney szvyatlosczy | szklonylo szya yey czudnosczy". Ся картина так і нагадує нам наведене на самім початку староіндійське оповіданє про почате Деванакі. Що їх ніяк ставити в пряму ґенетичну залежність, се ясне, бо для середніх віків польського письменства вона ледви-чи можлива; зате правдивійшим буде припущенє однакової поетичної ідеольоґії і творчої льоґіки, які порідняли двох поетів ріжних часів, місць і відносин, що задумали звеличити чудну подію.

Коли найстарші польські благовіщенські пісні виказували нові мотиви, то пізнійші, які війшли в Курніцку рукопись 1521 р.[1]), були досить докладним відбитем звісних нам вже з огляду містерії західноевропейських мотивів. І так в пісні „O zvyastovanyv shina bozego" представлена Марія при читаню Ісаїного пророцтва про Діву-Матїр Месії. Марія хотіла би стати рабинею вибранки. Тимчасом Господь покликав Гавриїла і поручив йому удати ся з посольством в Назарет до Діви, дочки сьвятої Анни і наказав: „Posdrowy yą lagodnye z wyelką pocztywosczyą, | rzecz, ysh yą mylvyą nyevimovną mylosczyą, | boską mą sherdeczną gorączosczyą. | Prziwyazze yą ktemi, chczely moyę mylę bicz | dam yey shina mego, ona go ma narodzycz | dzyeczyatkyem na rączkach swoych nossycz". Після того ангел „V postaczy panycza barzo vyelmy shlycznego | Vkazal szye pannye oblycza yashnyvchnego | thisyacz krocz nad shloncze shwyathleyssego". Марію застав він ще за книжкою, як плакала. Коли вона стала думати над привітом молодця, то „Zawolaly shwyeczy, czo w otchlanyach tesknyly | nye myeskay, maria, odpowyecz angolowy... | v raczkach twoych nashe zbawyenye polozono | yezly nye prziswolysh luczkye plemye skazono | zalobnye na vyeký potepyono". Марія, на колїнах, з плачем годить ся сповнити волю Господа і подрібно описує своє захованє в найблизші хвилї народженя Христа, Іродової різнї, та підчас мук. А все те стало ся „gdy yusz shloncze prawye ko ząchodv schodzylo | tho poshelstvo

²) Bobowski — Polskie pieśni... 298—303, 323—5 ст.

shwyęte tego czashv yest bilo | a pravye v polnoczi shye spelnylo. | Complettna godzyna pravye yush v ten czash bila | gdi ssye myla panna v shvey komorcze modlyla... | v tę godzyne prawye vzyastowanye to bilo | v polnocz i shyę bostwo s czlowyeczenstwem slączilo | vshistkyemu shvyatu to skritho bilo". — Знов деякі нові подробиці благовіщенської теми, як — плач Марії, молитви сьвятих з пекла і злука благовіщеня з будучими подіями різні дітий і мук Ісуса, означенє часу самої події, чого до тепер ми нігде не стрічали. — В пісні „O svyastovanyv panni mariey" (Bob. 323—5) находимо ще одну цікаву подробицю, як „dvch shwyeti s nyeba s vishokosczy | ustapyl yus w sercze panyenskyey czistosczy".

З инших польських пісень згадаємо ще про Officium (mariale) Carmelitarum discalceatorum conventus Lublinensis (ркп. поч. XVIII в. Имп. Публ. Б—ки, польс. I. O. 85), в якім знаходимо опис красоти Марії і Pozdrowienie ss. członkow, та нарешті пробу поетичного представленя житя Марії і марійської доґми в ркп. після 1720 р. (Публ. Б—ка, ркп. польс. XIV. Q. 40). Остання поетична обрібка благовіщенської теми (ст. 56—57), се наче розважанє поодиноких моментів, які зложили ся на цілу подію. Автор, очевидно, монах, битий у богословію не хотів вкладати в думки Марії сумнївів і представив нам, як Марія сама переходить думками прояви божої всемогучости і на їх підставі радо приймає ангельську благовість. Але все таки автор подав окрему статю як „Stworzenia wszystkie winszuią Maryi Pannie honoru offiarowanego z nieba, a o Konsens Panienski na wcielenie Syna Bozego pokornie y z płaczem supplikuię" (ст. 62), а відтак „Dziękuiąc stworzenia wszystkie za przyięcie Syna Bożego w żywot Panienski iednym się w oczach przedziwney Panni oraz y Matky Boskiey sławiąc nikczemności prochem" (ст. 64), почім ангел „Honor większy Pannie niz przedtym oddawa | Pada na twarz Anielską, pokłon Pannie daie" як ангельській королеві і вертає на небо (66 ст.).

Рівнобіжно з гимнольоґією розвивала ся в Польщі й духовна література. Обі стояли під значним впливом чи то апокріфа, чи то поетичної свободи. Огляд сеї части польського письменства ограничимо тільки до важнійших і дійсно більше розповсюднених творів — Валтазара Опеця: Żywot Pana y Boga naszego Jezusa Chrystusa[1]) і Яна Жабчица: Traktat nowy o zwiastowaniu anyelskim[2]). Про ка-

[1]) Користуємо ся краківським виданєм 1701 р.; перше виданє 1522 р.

[2]) Користуємо ся краківським виданєм 1617 р. — За виписки з сеї рідкої книжки сердечно дякуємо п. Ігн. Хржановскому в Варшаві.

заня в честь Марії Яна з Шамотул Патерка[1]), який попередив обох, тільки хиба згадаємо, що в них говорить ся про Сибіль, і про Октавіяна, і про небесну нараду — цілком як в сучасній містерії; вони одначе не були розповсюднені, тому ніяк говорити про їх значінє в розвою нашого сюжета.

Опець взяв за основу свого твору Vitam Christi Бонавентури XIII в., одначе вніс в нього стільки нового елементу, що може вважати ся зовсїм самостійним письменником; розуміеть ся, о стільки, о скільки самостійний кождий компілятор. Про благовіщенє оповідає Опець широко, як Господь виправляє в Назарет Гаврїїла (11 ст.), що застає Марію за пророцтвами Ісаії і псалтирею. Явив ся він її „wziąwszy persone młodziana slicznego". Самий текст благовіщеня розібрав Опець слово за словом, поясняючи і розбираючи його. По благовістї ангел відлетїв на небо з радісною вісткою „iże dzisia stało się wielkie wesele na niebie y na ziemi". Всьо то звичайні, звісні нам з инших місць мотиви. Найцїкавша часть — се конець, коли Йосиф задумав опустити Обручницю „dlatego iże z Jey oblicza błogosławionego promienie iasne iako z słońca wychodziły... czyniąc się niedostojnym iey towarzystwa" (21 ст.). А Марія, хоч знала причину Йосифового заклопотаня, „dar Boży pokrywała, radniej woląc widziana bydz podeyrzana". — Останнїй мотив, як Богородиця заслонює одїжю своє материнство, звісний нам до тепер тільки з грецько-славянських текстів, стрічаємо на заходї в одного Опеця.

На творі Опеця затримали ся ми задля самого змісту, зате про твір Жабчица приходить ся говорити більше задля форми. Traktat o zwyastowaniu anyelskim — се діальоґ в особах. Виступають в нїм: Марія, Гавриїл, Рафаїл і Михаїл; в другій відслонї Ірод, Маґус, Ґнато і Вістник, а в третїй — три царі, Ірод, челядь. Вже з сього огляду виходить, що автор злучив події Благовіщеня, невиставленого Різдва, заміри Ірода стати незалежним від Риму володарем, його страх перед оповіщеним Месією і подорож трьох царів в одну нерозривну цілість. До такої злуки дійшов він певне через різдвяну містерію, яка не була чужа Польщі. Що тою дорогою, а не иншою, дійшов Жабчиц до діальоґічно-драматичної форми, сьвідчить про те зміст 1-го „акту". Марія молить Господа, щоби заховав її чистою й гідною вічної щасливости; перед смертю хотїла би видїти Богоматїр і послужити їй. Являєть ся ангел з при-

---

[1]) Див. виданє Л. Малїновского 1880 р. „Kazania o Maryi Pannie czystej".

вітом і благовістю[1]). Коли Марія згодила ся стати Богоматїрю, ангел заповідає, що йде оповістити про сю веселу новину праведників в пеклї. До них і звертаєть ся він з довшою мовою, по якій всї три архангели вказують Марії на чортів, яким вона зітре голови.

В повній містерії, в якій подїї представлені в їх степеновім розвитку, такий уступ був би цїлком ясний, одначе тут — без сцени благальних криків з пекла до Господа — він може бути зрозумілий тільки для тих, що знали цїлість. Жабчиц, очевидно, знав її, і — пропустивши початок — лишив тільки конець. В кождім випадку, одначе, його твір — се одинока память самостійного польського благовіщенського дїйства.

В инших памятках польської містерії знаходимо хиба одні тільки відгуки благовіщенської теми. Сюди належить конець 3-ього акту „Dialogi pro Nativitate Jezu Christi", що находить ся в рукописї кін. XVII в. Імпер. Публичної Б-ки (польс. О. XIV, N. 12, кн. 10—11). Діальоґ сей цїкавий тим, що переніс деякі подїї, злучені в инших текстах з Благовіщенєм, безпосередно перед саме Різдво. Се — виступ алеґоричних сібіль, з їх пророцтвами зараз по звіщеню ангелом пастирів про близьке народженє Ісуса і сумнїви Йосифа, змученого даремним пошукованєм безпечного приюта — в слоту й вітреницю — для родильницї. Коли Sybila idolatra пророкує словами пророків про дитину, Йосиф „iakoby spracowany drogę usiędzie y na nędzę swoię narzeka. (к. 11). O czemuz mie ty Boże tak długo staremu | Cierpisz zywot a niedas umrzec strapionemu | Ledwięm puł mile uciekł iuzen ci stały | Siły moie ach Starcze nędzny y zgrzybiały | ...a za tym wsparszy sie usnie". Приходить ангел і будить його: „wstan wracay sie do domu bos iest oszukany | Opuszczasz dla brzemienia małzonkę marię | A ize to cie frasunki krótką oratią | Upcwniam ze czokolwiek wniey iest poczętego | Toc nie z ludzi ale iest z ducha naycystszego | Mocą boską a tedyc zrodzi Panna

---

[1]) Кінцева часть благовіста у Жабчица (A_2 verso): „Pan to mocny będzie | Który potężnie na krolewstwie siędzie: | Tego się lękać muszą narodowie | Przedtym i świetni zadrzą Anyołowie. | Tego żadna rzecz nie obeymowała | Ty go w żywocie będziesz piastowała" нагадує нам дуже стихиру: „Посълан҄ъ бысть съ небесе гавриилъ... помышляаше въ себе. чоудесноу дивляшеся. како оубо въ вышьнихъ непостижимъ си отъ дѣвы раждаеться. имѣя и прѣстолъ небо и подъножие землю. въ оутробоу въмѣщаеться женьскоу. егоже шестокрильнии и мъногоочитии зьрѣти не могоуть. словъмь единѣмь отъ нея въплътитися изволи".

Syna | którego nazwiesz Jesus szczesliwa nowina | Josephus: Zgrzeszyłem niewiadomy boskiey taiemnicze | Nie—kany odbiec chcąc oblubieniczę | Ale iz tak iest zaraz wrącam sie a z chęci | Będę służył słowo twe hoc trzymaiąc w pamięci“.

Той самий мотив знаходимо ще в фраґментї різдвяного діальоґу тої самої рукописї (к. 28 об. — 29 об.). Близьке материнство Марії дає в сїм діальоґу багато клопоту як ангелу, так і Йосифу. Ангел, висланий на землю (пощо? — несказано) — журить-ся долею Дїви, що має стати Матїрю. З дальших уривків виходить, що се говорить Йосиф: „Dana mi za małzonkę abym iey czystosci | Przestrzegał y pilnował w mey starosci | Temu by nie zdołały członki utrapione | Gdyz tez nie były od prac uwolnione | Ktore mnie dla tey panny y teraz strapieły | Tak mi sieł tak mi serca mego nawał... | Az iuz głowy nie czuie z frasunku wielkiego | Pānnie mi przydzie uciec do kraiu inszego“. Являєть ся ангел і переконує старця, щоб не робив сього, бо дитя від сьвятого Духа. Йосиф, по короткім спорі, дає переконати ся й обіцює Марії — яка як раз надійшла — опіку й догляд. А тому, що зближаєть ся час спису людности, він хотїв би зіставити її в опіцї приятелїв дома, щоби не мучила ся. Але Марія гадає йти з обручником „choc naydaley ochotnie pouide rada z tobą. (Josephus) Panno to nie moze byc oco mnie ty proszysz | Bo mnie to bardzo trapi co w zywocie noszysz | A tam las gory przykre niebespieczna droga | Uczyn ze to prosze cie nie choc ze dla Boga“ — на тім і конець фраґменту.

Порівнанє сього фраґменту з попереднїм діальоґом переконує нас, що 2-ий різдвяний діальоґ був ширше заложений, як перший. З недокінченого монольоґа ангела належить вносити, що се як раз Гавріїл, якого можна часто стрітити з сумнївами перед благовістом. Благовіст, себ то діальоґ ангела з Марією, затратив ся, а з решти благовіщенської части різдвяної містерії лишив ся тільки конець з сумнївами Йосифа, появою йому ангела і зі згадкою про спис людности — як перехід від подїй благовіщеня до різдва.

Жабчиців Traktat і польські різдвяні Dialogos попередили майже на цїле столїтє, зглядно на півтора хорватські благовіщенські твори: Марулїча — Pisan bogoljubna na slavu i poštenje božje i pričiste dive Marije od začetja Isusova[1]) і містерія Младінїча — Navišćeńe[2]). Хоч як тїсно був злучений розвій хорватського пись-

[1]) Stari pisci hrvatski, Загреб 1869, I: Marulića Marka — Pjesme, ст. 165—168.

[2]) Stari pisci hrvatski, Загреб 1893, t. XX, Crkvena prikazańa starohrvatska XVI i XVII vijeka 138—152: Navišćeńe, zloženo po Don Sabiću Mladinića.

менства XVI в. з італїянською культурою, одначе на творах обох згаданих письменників сього не видно. Ставили, що правда, Navišćeńe Младініча в звязь з благовіщенськими містеріями Фео Белькарі[1]), одначе докладнїйше порівнанє обох творів переконує нас, що тут хиба може бути мова про два ріжні твори на ту саму тему. Звязь не велика. Се порівнанє дає нам підставу до видїленя обох хорватських благовіщенських творів у самостійну ґрупу і до злученя їх через посередництво якогось незвісного нам памятника лїтурґічного дійства з польськими анальоґічними творами.

Дотикає се передовсїм твору Марулїча, який представив Благовіщенє таким способом: Марія читає пророків і молить Господа, щоби позволив їй побачити Богоматїр і послужити їй. Являєть ся ангел з євангельським благовістом, якому Марія — зовсїм як у євангелію — не вірить. Ангел поясняє спосіб і значінє вчоловіченя Бога-Сина, при чім вказує Марії на велику радість праведних у пеклї, коли довідають ся про цїлу подїю. Марія переконана, склонивши голову, годить ся з небесною волею. — Розвій теми такий самий, як в піснї „O zvyastovanyu shina bozego“ (Kórnicki rkp. k. 76 сл., Bobowski — 298) і у Жабчица. І тут і там Марія просить тої самої ласки „побачити Богоматїр і послужити їй“; в обох разах діальоґ ангела і Марії розвиваєть ся по євангелію Луки; крім того — у Марулїча і Жабчица майже дословно, однозвучно. Ріжниції досить незначні, як вставка Жабчица, що нововнароджений „Masła y miodu wybornie dobrego | Będzie pożywał dla uznania złego“ (A_2 ver.), або розвиненє згадки Марулїча „ki će odvezati človika grišnoga. | Hoce ga slobodit od d'javolske uze | ...da pojdu u veselje u velikost stati“ в яркійшу картину, як Богоматїр зітре голову діявольському племени (A_3), про що ангел збираєть ся звістити мешканців пекла і сповняє се в осібнім уступі (A_3 ver.). Італїянську містерію Фео Белькарі Марулїч пригадує нам тільки одною подробицею, коли каже, що Марія заявила згоду з волею божою „prignuw se“; але тут можна говорити і про злучений вплив церковної гри і західньої іконоґрафії.

Navišćeńe Младініча своєю формою самостійної благовіщенської містерії нагадує нам першу містерію Фео Белькарі. Обробленєм одначе значно ріжнить ся від неї. У Белькарі головним мотором дійства пророків і сибіл був ангел, у Младініча Адам і Ева. Се вже

---

[1]) Leskien — Altkroatische Schauspiele, Leipzig 1885, 15 ст. невеличка паралєля між твором Младініча і Белькарі, та згадка про звязь хорватської містерії через „райський процес“ з одною французькою пассійною грою.

значний крок наперед: бо ангел викликав пророків і сибіл цїлком механїчно „що ти думаєш — а що ти скажеш про спасінє?“ Не так Адам і Ева. Вони звертають ся — Адам до пророків, Ева до сибіл — з питанєм, чи — коли — як сповнить ся освободженє їх з пекольних мук? — А тому, що всї вони одинаково заінтересовані в тій подїї, не дивно, що їх розмова не робить на слухача-читача вражіня механїчної вставки в містерію, тільки вяже ся причинно-наслїдково з дальшими подіями. Цїкаве тут і те, що Младінїч вкладає Еві в уста характеристичну фразу: „як її колись спокусив і обманув вуж, так тепер Дух сьвятий зійде на чисту діву, щоби загладити наслїдки першого гріху“. Порівнанє се, звіснє з духовної піснї й проповіди, з'являєть ся в містерії перший раз. Не меньше влучним випало у Младінїча перенесенє на Еву молитви до будучої Богоматери: „O čestita divo i slavna | evo Eva jest pripravna | vik ti služit grišnica | naše uzdahe ti utoli | i želinje ispuni“, яка в устах виновницї людського горя звучить сердечно і природно, тим часом як у чистої Марії була вона зовсім неясною і непотрібною вставкою. — Дальше йде „Kor otac iz limba“ („po dva klečeć“):

Jure pošali, koga poslati imaš,
oče nebeski, veće nas ne mori,
tvoje milosti jezera otvori
ter slobodi nas.

Mučno je čekat u tamnosti ovoj,
da bi iztekla svitla taj danica
od div divica, od kraljic kralica
krsmati ne moj.

— — — — — — — —
— — — — — — — —

Zvizde i misec i sučena zraka
podajte misto suncu pravednemu,
ki će prosfitlit u istoku sfemu
zemlju i puka.

Jure pošali — (я. в.).

Дальший розвій містерії наближаєть ся більше до французької „La Nativité N. S. Jhésu Crist“, з якою лучить її зміст короткого райського процеса цїлком механїчно, не річево. — Младінїч оброблює тему досить ориґінально. Не Господь сам помітив молитви пророків, як се представлено в французькій різдвяній грі, а звертає його увагу на них один з Серафимів. Не з пророками і своїми дочасними

невольниками заводять спір діяволи про спасіне, а з небесним післанцем Михаїлом, який прийшов звістити праведних в пеклї про близьке відкуплене. Одно й друге виходить у Младініча не тільки ориґінально, але й більше реально: Господу — цареви неба, діяволу — цареви пекла надав автор ціхи земних володарів, яким ніколи займати ся всїми справами підданих, а тим меньше зачинати спір такому гордому панови — як сам Цар тьми — з підневольними невольниками. Анальоґічно прийшло ся ужити авторови посередництва ангелів, найблизших Господу істот, з якими колись товаришували і слуги тьми. Таку ідеольоґію могло піддати авторови тільки буденне житє, що й зробило містерію яснїйшою і приступнїйшою для загалу. — Не всюди одначе вдалось Младінїчу витримати реалїстичний тон двох перших відслон. В 3-ій відслонї каже він Марії читати Ісаію і повторити за иншими містеріями звісну молитву — побачити Богоматїр і послужити їй. В короткій розмові Марії з ангелом — зложеній по євангелію — звертає нашу увагу хиба сумнїв Марії, що такий царський привіт не годить ся для бідної жінки; зрештою сцена така сама як у Італїянців та Французів, з голубом, колїнним поклоном ангела Богоматери і співом ангельського хору в честь Марії. — Четверта відслона виріжняє Младінїчеву гру від всіх нам звісних. Вона, очевидно, мала на цїли заокруглити благовіщенську тему, завершити її безпосередно звязаним з нею мотивом відносини Йосифа до зачатої обручниці. Тому автор злучив третю і четверту відслону режісерською заміткою перед кінцевим хором ангелів: „Ovdi se gospa vroća u crikvu a Gabriel na nebo, gdi se čini vesele“. Четверте дійство начинаєть ся тим, що „Maria diva izašad iz crikve zove Osiba“ і оповідає йому про цїлу подїю благовіщеня, при чім — без яких небудь замітів зі сторони Йосифа — вказує на Єлисавиту і голуба, що і переконує обручника про правду. Він величає її на колїнах сьвітлою царицею, божим престолом, і прирікає їй:

od sada ću služit tebi,
er ti nosiś krala od nebi,
dosela lih tvoj zaručnik,
od sada ću bit rob i uznik.

Марія з Йосифом ідуть до Єрусалиму, по дорозї стрічають Єлисавету, старця Симеона і пророчицю Анну.

Перехід від третьої до четвертої відслони каже нам думати про сяку таку сценерію, на взір італїянської, і в хорватській грі. Спускали голуба, Марія йшла до церкви, ангел вертав на небо, де

повставала радість — grandissima festa (Белькарі), при звуках похвальної пісні хора ангелів. — Зміст четвертої відслони переносить нас далеко на північний схід у Польщу, яка під конець XVII в. дістає подібну сцену в різдвянім діяльоґу, коли Йосиф — переконаний ангелом, а не Марією — з глибокою пошаною до Богоматери-Діви обіцює їй опіку й вірну службу. Ся анальоґія змісту, при цілім ряді анахронізмів в обох грах, хорватській — благовіщенській і польській — різдвяній, каже нам ще раз повторити здогад про якусь західноевропейську незвісну нам підставу, спільну для обох славянських країн.

IV. Східнославянські памятки.

(„Казанїе ѡ двѹнадесѧтих Сивиллах“, „Жалостнаѧ комедїѧ объ Ядамѣ и Еввѣ“, віршоване угроруське „Сказанїе благовѣщенїѧ престыѧ Бцы“, „Казанїе ѡ предївном і невїмовном рождествѣ Хвом“ і угроруські духовні благовіщенські вірші.)

Східне Славянство війшло в безпосередну звязь з західноевропейським благовіщенським письменством головно через свою найбільш на захід висунену карпаторуську частину. Злука ся одначе не полишила нам благовіщенської містерії. Можливо, що до нас не дійшли відповідні памятки, бо сама містерія була звісна — і Львівським брацьким школам: Успенській 1631 р. (Розмишляне о муках Христа — Волковича) і Благовіщенській[1]), і Київській Могилянській Академії і Елино-латинській Московській школї. Карпаторуське письменство виказує нам до тепер тільки духовно-моралїстичні і побожні оброблення згаданої теми. Порівнане карпаторуських памяток з західноевропейськими містеріями і польськими благовіщенськими піснями переконує нас, що духовна угроруська вірша появила ся під виключним впливом польської пісні, ширеної уніятськими монахами і більше осьвіченою частиною сьвіцького духовенства в дословних русько-славянських перекладах[2]). Ся часть нашого благовіщенського письменства звязала нас з латинською гимнольоґією, від якої пішла польська, чи не найсильнїйше, а то тому — що була часто вживана в церкві, як побожна пісня. Діяльоґічно-драматич-

[1]) Див. Реєстри Благовіщ. брацтва у Львові за 1721 і 1723 р. (Ркп. Церковного Музея у Львові ч. 143 F), де в видатках значить ся: „Дидаскалови подчас диялїогѹ злот (47 об.); „Подчас диялїогѹ длѧ стѹдентов за пѧть горцїи пива грош 27“ (50 об.).

[2]) В. Гнатюк — Угроруські духовні вірші, Львів 1902, чч. 36, 158 і 159 і паралелї у д-ра Франка: Карпато-руське письменство XVII—XVIII в., Львів, 1900 (в описї угроруських рукописів).

ного елементу в нїй не богато, тай той вже очищений від неканонїчних мотивів.

Духовно-моралїстична лїтература, хоч меньше розповсюднена, але значно цїкавша для нас — як богацтвом мотивів, так і розширеним текстом. Найстарший текст тої ґрупи „Сказанїє ѡ двѫнадесятихъ Сивиллахъ, сирѣчь прочицахъ, иже пророчествовахѫ ѡ прчтѣй Двѣ Мрїи и ѡ воплощенїи Снꙗ Бжїꙗ", що находить ся в рукописї XVII в. (Hofbibliothek ч. 88, стор. 44—8)[1]) в північній редакції з українсько-польського перекладу, можна б уважати тільки за рівноважник західноевропейського дїйства пророків-сибіл. Східнославянське письменство, що-правда, не виказує нам навіть слїду самостійної благовіщенської містерії, тому дїйство пророків-сибіл йому чуже, і супроти того й випадало би повище „Сказанїє" поминути, як від'осібнений памятник польського впливу. Коли одначе ми узглянимо тїсну ідейну звязь пророцтв, вплетених в византійсько-славянські „Вѣщанія аггелови Марїи" і благовіщенську богослужебну пісню з сибілїнськими пророцтвами, та зважимо, що Москва виділа в себе, при Алексїю Михайловичу, 1673 р. „Жалостнѫю комедїю объ Адамѣ и Еввѣ"[2]) пастора Ґреґорі з „райським процесом" та узглянимо невеликі шкільні дїйства, присьвячені райському процесу, які знаходимо в рукописах ніжинського Інстітута кн. Безбородка[3]), з цїлим рядом алеґоричних осіб, то переконуємо ся, що „Сказанїє ѡ Сивиллах" не було так чужим східному славянству, як би се здавало ся. Вказує нам на се також північноруська копія сказанія.

---

[1]) Див. Дра І. Франка, Памятки (Апокріфи новозав.) II, ст. 19—22.

[2]) Див. Н. Тихонравовъ, Русскія драматическія произведенія, I ст. 243—269.

[3]) М. Сперанскій — Рукописное собраніе Библіотеки Историко-филологическаго Института князя Безбородко въ г. Нѣжинѣ. Пріобрѣтенія 1901—1903 г. Нѣжинъ 1903, ст. 17. „Царство натѫри людской, прелестию, еюже смерть царствовавй надъ непогрѣшившими, разоренное, благодатию же Христа Цара слави, терновимъ вѣнцемъ оуваденнаго, паки составленное и вѣнчанное — смѫтнимъ же дѣйствомъ въ Киевскихъ Адинахъ подъ властию пресвѣтлаго тривѣнчаннаго, сѫщихъ отъ благородних Россійскихъ младенцовъ извѣщенное. Рокѫ въ онже Христосъ Царъ славы разоривши адово царство 1698". — Надруковано в новій працї В. И. Рѣзанова — Памятники русской драматической литературы. Школьныя дѣйства XVII—XVIII в. Нѣжинъ 1907, ст. 121 сл. В сїм виданю находимо ще кілька инших прібок райського процесу на славяно-українськім ґрунтї з плачем праведників у пеклї — ст. 5, 43.

„Жалостная комедїя объ Ядамѣ и Еввѣ“ дійшла до нас тільки в невеликім фраґменті, що обняв прольоґ, момент упадку прародичів, їх вигнане з раю і суд над ними, та початок райського процесу. Судячи по тим сценам, належить вносити, що комедія могла кінчити ся або рішенем „Найвисшої Ради“ про воплочене Бога-Сина в Матїр-діву, або сценою самого благовіста, яка — природно — завершує історію Адама й Еви. Дохований до нас памятник, що кінчить ся словами „Сына Божья“: „По Вашему (себ то Истинны, Милосердїя, Правды, Мира) согласному прошенїю хощу вамъ и совѣтъ преподати; но никакое иное средствїе изобрѣтено быти можетъ, развѣ единый за то да терпитъ; тѣмъ же взыщите такого мужа, иже смертїю за нихъ долгъ свой воздастъ: такимъ бо образомъ безвредны пребудете, и бѣдный человѣкъ освободится. Любви ради къ человѣкомъ скорблю о семъ и хотѣлъ быхъ усердно, дабы въ живыхъ сохранены были...“ [1]) сьвідчить належито про правдивість нашого припущеня. —

Угроруське віршоване „Сказанїе ѡ зачатїи и рождестви престыя Бцы“ з Керестурського ркп. XVIII в. з просторим „Сказанїем благовѣщенїя“ (op. cit. 91—98) — розмірно до повищих фраґментів — зістаеть ся найповнійшим обробленем нашої теми у цілого східнього славянства. Ся вірша ще тим цікавійша, що лучить в собі відгуки византійсько-славянських первовзорів і західноевропейських памятників. Зачинаеть ся „Сказанїе“ як і Богородичний акафіст від згадки про „превичии совѣтъ“ („совѣтъ древнїи“). Господь прикликує Гавріїла і поручає йому в довшім приказї удати ся з благовістю в Назарет. Ангел „поклони ся Всевишнему... слетѣ ѿ вруговъ небесныхъ... во недѣлю юединастого часу | предста ангелъ Престой на двери | у блистаню и великой славы | (93)... были цвѣтъ во руцѣ донесе, | знакъ радости ѿ неба принесе | нача Дѣву дивно циловати | архангелскимъ гласомъ поздравляти“. З подібного рода плястикою, повною житя і рухів нам не приходило ся ще стрічати на цілім просторі розслїдженого матеріалу. Співак не залишає тої живої плястики і в дальшім представленю подїй. Марія боїть ся обману, „тѣмъ же ѡна лицемъ возмущенимъ | позри его и ѡкомъ гнѣвливимъ“ і відповіла йому: „Иди, иди ѿ пред[в]ерей моихъ! | лукави су речи устенъ твоихъ. | ты мя мыслишъ преварити дѣву, | яко змїя прамачеръ Еву. | Ясна свѣтлость, зракъ твоего лица побидити не могъ моего срца. | илъ есъ человѣкъ или котри сты?“ Попри плястику сей уступ відзначуеть ся ще близьким

[1]) Тут текст уриваеть ся.

порідненем зі звісними нам „Царьских таин праздьньство“ і Архангеловим віщанем. В першім випадку знаходимо фразу „Ѿиди, Ѿиди чл҃че Ѿ преддверїѧ домꙋ моего“, в другім решту слів аж до фрази „или человѣкъ или ст҃ыи сыи“, яка в инших місцях звучить „или ангелъ и человѣкъ сыи со истинною“. Зрозуміло, що в „вѣщанию“ сї фрази були розбиті на кілька речень богородичних одвітів, а тут у вірші злучені в одну цілість. На підставі сього паралелїзму „Сказанїѧ“ з „Вѣщанием“ можна би відконструувати зміст дальших (717—721) стихів Керестурської рукописї, які в нїй — очевидно — зіпсовані. З них ях раз вносимо, що Марія могла говорити, що вона „дѣтѧ кроткое“ Йоакима і Анни, що у неї законний обручник, з яким жие в чистоті, та що материнство причинило би їй горя. Але ангел не слухає її наказу і дальше переконує її про своє небесне післанництво та про його благі наслїдки, при чім запевняє її, що „ѹже слꙋхомъ въшелъ во чрево твое | чꙋдно творитъ зачатїе свое“. Хід думок в їх розмові й дальше такий самий, як в „Вѣщанїю“. По відході ангела Богородиця застановляєть ся над його словами й цїлою подїєю. Сумніви вертають назад і вона роздумує, чи звірити ся кому з тою тайною, чи ні. „Ѧ сѧ стидимъ ѡ томъ говорити. | кто ми бꙋде сїє вѣровати? | посвидочити чꙋдо не могꙋ... Їѡсифꙋ ꙗкъ бꙋдемъ казати? | свѣдѣтлства не имамъ доказати. | хощетъ ли то еще и истина быти, | или хощетъ слꙋчаи мимоити? | лемъ сѧ бꙋдемъ ѡ томе скорбити | что не могꙋ старца ѹвирити. | бꙋдетъ лѣпше, да ꙗ то премолчимъ | поклѧ сѧ лѣпше еще не ѡсведочимъ“ (848—859 ст.). — І знов звязь з византийсько-славянським „Царских таин“, що до відносин Марії до Йосифа, з другої сторони цїлком новий мотив дївочої соромливости говорити — хочби з близькими — про початок материнства. Єдиною особою, якій вона вкінцї постановила звірити ся, була старенька тїтка Єлисавета. Тим, на жаль і вриваєть ся наша вірша, не представивши дальших подій, особливо відносин Йосифа до Марії.

Конець вірші може нам одначе заступити різдвяне казанє з рукописї о. Федора Тухлянського XVIII в.[1]), якого початок як раз представляє сї відносини. Йосиф видить, що обручниця має незвичайний вигляд, одначе таїть се. Коли одначе прийшло удати ся до Єрусалиму на перепись, він починає побивати ся, що йому нїяк іти разом з Марією, щоб не зрадити її материнства та не наразити ся на ганьбу. Вже думав лишити її дома, тільки налякав ся цїсар-

[1]) Др. І. Франко — Апокріфи II, 117—118.

ської погрози і, посадивши Марію на осла, вибрав ся в дорогу. По дорозї одначе „барзо был ꙋ великом фрасꙋнкꙋ, и до такого ѿчаянїя был пришол, иж хотѣл Марию на дорозѣ позоставити и пойти потаемне в' инꙋ сторонꙋ чꙋжꙋю, далекꙋю, где его нѣгди не знают“. Змучений тими думками Йосиф заснув і видів звісний сон, по якім вже з охотою служив обручници. — І мова і зміст наведеного уступа сьвідчать про польське жерело, спільне як для сього казаня, так і для польських, згаданих вище, різдвяних діальоґів XVII в., які переносять Йосифови сумнїви на останнї хвилї перед Різдво.

V. Загальний огляд благовіщенської теми в духовнім письменстві.

Благовіщенський сюжет вийшов з канонїчних євангелий, що так богаті діальоґічно-драматичними епізодами. Євангельське оброблене теми було одначе за вузке для буйної фантазії вірних. Нічого дивного, що вони вже в самих початках нової науки стали доповняти подїю подробицями, незнаними євангелистам Луцї і Матвію. Означенє хвилї, місця, обставин благовіщеня — сеї найважнїйшої подїї в житю правовірного людства, та в чудній злуцї Бога з чоловіком — заняли перше місце. Апокріфи — Первоєвангеліє Якова, Євангеліє псевдо-Матвія, Житє Богородицї, затвердили їх і передали потомству разом з канонїчними текстами. Скепсіс єретиків з одної сторони, та звичайна еволюція кождої віри з другої дали привід отцям церкви занятись поясненєм і Благовіщеня, та обняти його в рами одноцїльного непохитного канона-догми. Ся робота закінчуєть ся під конець 4-ого віка. Її результат — се зведенє в одну цїлість історичних анальоґій і пророцтв про подїї зі старого завіта, та майстерна діалєктика.

Прийшла пора використати сї результати сьвятоотцївських зусиль в церковній піснї. Показало ся одначе, що для поета-піснопівця канонїчні тексти і сьвятоотцївські писаня — за вузкий простір, а апокріф заказане місце — і поет підніс ся в сферу порівнань, величань і риторичних повторень. При всім тім піснопівцї все таки не вспіли оберегти ся від мимовільного або і сьвідомого впливу апокріфа. Сьвідомо творили вони образи, які по докладнім розслїдї являють ся новими причинками до неканонїчної лїтератури, а несьвідомо дечим таки запозичували ся від самого апокріфа. — Завершенєм сеї творчости на византійськім ґрунтї явило ся в VII—IX вв. слово-діальоґ. В нїм було і славословіє, і історія подїї, і доґматичне роз'ясненє, і зведенє в одну цїлість канонїчних і апокрифічних текстів. Приглядаючись близше благовіщенському діяльоґови переконуємо ся, що він містив у собі крім усього згаданого,

ще розвинене драматичних зародків евангелія, які і так яркійше виступили в антифоннім дво-кліроснім церковнім співі, та в деяких обрядах православної богослужби.

Чи в православній службі було осібне благовіщенське дійство, на се у нас нема доказів, крім дійств в инші дні, як підчас цьвітної неділї, митя ніг в страстний четвер, Страстей з прототипом пасії *Χριστός πάσχων,* та воскресної утренї. Можна би покликати ся ще на „Печне дійство", тільки воно стоїть зовсїм осторонь від Христового циклю. На підставі анальоґії і на підставі особливо богатого діальоґічного елементу, що націхував всю службу Благовіщеню, починаючи від евангелія, і переходячи канон утренї з синаксарями і словами по 6-ій піснї, ми мали би право вносити, що сї діальоґи виконувано в лицях. На се вказують нам надписи в піснях грецького канона: *Ἄγγελος — Θεοτόκος*, та звичай старинних антифонних хорів співати сольово, при чім вірні, чи то цїлий хор, тільки вторували. Коли би було можливе прослїдити історію появи в православній службі короткого читаня евангельського діальоґа в Благовіщене двома хлопцями в білих одежах, про що доносить нам російський етноґраф п. Н. Н. Віноґрадов, споминаючи свій побут в Костромській духовній семінарії около 1890 р., то ми мали би безпосередний доказ благовіщенського лїтурґічного дїйства на византійсько-славянськім ґрунтї. Се одначе нинї для браку даних не можливе. Зареєструємо хиба другу подібну звістку про церковне дійство в грецькій службі новійших часів. Професор И. А. Шляпкин оповідав нам, що видїв підчас великосуботної вечернї в грецькій церкві св. Юрія в Венеції справдїшне воскресне дійство зі сходженєм Ісуса до аду і його Воскресенєм. Відбувало ся се так: діякон читав перед Гробом стихири воскресної суботи. Коли дійшов до місця, що при появі Ісуса в адї „*Ἅιδης ἐπικράνθη*" (ад ужасе ся), в церкві счинив ся крик, шум і стук: присутні повтаряли тричи оклик „*ἐπικράνθη*" і стукали своїми лавочками; рівночасно з діаконських дверей вибігло сїм хлопців в білих сорочках, що вхопили плащеницю і бігцём понесли її в вівтарну часть, инші люди виставили за той час образ сходженя Ісуса до аду; ще инші потягнули шнурочки чорних заслон на вікнах і образах, заслони з шумом злетїли, а очам вірних показали ся червоні заслони з золотими хрестами. — Згадати ще звістку Данила Паломника о „свѣтѣ небеснѣмъ како сходитъ ко гробꙋ Господню" — все то хиба одні фраґменти колишнього церковного дїйства в православній церкві.

Всї згадані части благовіщенської лїтератури перейшли від Византії на Захід. Сей використав їх дуже совісно. Короткий еван-

гельський діальоґ появив ся там вже досить вчасно бо в XII в. в лїтурґічнім дійстві, розділений межи двох хлопців, що представляли Гавріїла і Марію. До них прилучив ся скоро і Дух сьвятий у виді голуба. В міру того, одначе, як західна церква стала все частїще послугувати ся церковним дійством для яснїйшого представленя сьвяткованих подій, та їх звеличаня, розвивало ся і благовіщенське дійство, як зовнїшно-сценїчно, так і внутрішно-річево. В парі з лїтурґічним дійством ідуть процесії около церкви з участю осіб, що представляли старо- і новозавітні події. Розумієть ся, що особи процесій могли свобіднійше порушати ся і нагляднійше показати звязь подій, як учасники невеличкого лїтурґічного дійства. В тім і належить шукати початку самостійної благовіщенської містерії про яку є звістки вже з кінця XIII в. особливо з Італії. Головні складові части містерії — сценерія і текст розростають ся і удосконалюють ся до тої степени, що протягом XV—XVI вв. благовіщенська гра належить до найвиставнійших складників містерійного репертоару, по нинїшньому сказавши — вона переходить у видовище-феєрію. Важне тут іще й те, що сценерія доповняла текст. Верховний совіт, хори ангелів були в самостійній містерії зазначені тільки виставленем в горішній части сцени особи Бога-Отця, архангелів і дїтий-ангелів зі сьвічками; замість слів послуговала ся та німа сцена мімікою і живими рухами. За те на долїшній сценї появились Пророки, а там і Сивіли, що приготовляли найважнійшу часть гри своїми пророцтвами і розмовами. Само благовіщенє годило ся з євангельським текстом, задержуючи в багатьох наскрізь народних грах навіть свою зовнїшню форму — латину.

Як би там не було, благовіщенська тема без сценерії і злуки з иншими дійствами була за мала для самостійного твору. Вона-ж сама була тільки невеличким кільцем в ряді подій, з яких склало ся відкупленє упалого чоловіка. Се вже зазначили грецькі прототипи благовіщенської лїтератури — проповіди, гимни і діальоґи; сї останнї, як було виказане, найобширнійше. Нїчо дивного тому, що західна схолястика розвинула всї елєменти теми і позіставила нам цїлий ряд звязаних з собою дійств, які попередили саме Благовіщенє, або по нїм наступили. Завершенє сеї еволюції бачимо в шкільній драмі XVI в., а ранїйше в різдвяній грі. Різдвяна гра, оперта на євангелію, була би тільки нїмою сценою без слів, вона не сповнила би тої дидактичної ролї, яку на неї вложила церква. Розвиваючись з лїтурґічного вертепа в самостійну гру, вона вплела в одну цїлість чи то близші, чи дальші події, що її попередили. В ряді тих подій — гріховного упадку прародичів, верховного со-

віту, з участю алеґоричних осіб Правди, Справедливости, Любви, Мира, появи пророків і Сивіл, — знайшло ся і Благовіщенне. Се останне вязало ся з Різдвом не тільки хронольоґічно-ґенетично, але і деякими подробицями, як відносини Йосифа до Марії чи то ще дома, чи вже в дорозї у Вифлеєм. Сього епізода повнїйші різдвяні гри старали ся не пропустити.

Але не тільки одно Різдво злучило з своєю темою Благовіщене. Те саме зробила з нею і Воскресна драма, а почасти і гра про Адама і Еву. В першім разї Благовіщене, як початок втїленя Бога-Сина, було початком властивого відкупленя; в другім знов завітним кінцем кари. На тім одначе не скінчила ся мандрівка благовіщенської теми по великим грам, що представляли три головні моменти людського житя: упадку, початку спасїня і акту відкупленя. Воно появило ся ще раз в цїлім морі картин великанської коллективної гри, яка завершила й на все закінчила містерію.

Паралельне зіставлене розвою форми і змісту благовіщенської гри на Заходї не приводить нас до якихсь певних висновків. Зміст її тільки в початках був більше-меньше одноманїтний, по евангелію. В міру того, одначе, як поодинокі форми перехрещують ся, та виходять з ріжних культурних центрів, міняеть ся і зміст, а з ним і мотиви, які війшли в тему і нацїховали ріжні твори. Сї моменти можна роздїлити на пластичні, епічні, ліричні і драматичні. В розглянених одначе грах всї вони сплетені в один клубок, з якого тільки деякі виступають яркійше. Грецький діальоґ, утворений в періоді завмираня, чи то усталеня драматично-пластичного елементу в православній церкві, злучив вичислені вище елементи в одну цїлість епічного оповіданя. Він згадує, правда, про злїтане ангела на землю, про хвилевий страх Марії на вид незвісного молодця, та про її охоту заслонити одїжею своє материнство, одначе поза те в нїм нема анї слїду живіщого відношеня до теми. Нема його і в грецькій пластицї. Византійцї передали нам тільки один, живо, бо короткими реченями написаний діальоґ „Царьскихъ тайнъ праздьньство“.

Західноевропейська містерія, хоч мертва в схолястичній діалектики, якою думала сповнити ролю учительки, старала ся оживити сї доґматичні діальоґи чи то живими рухами говорячих осіб, чи то пишною сценерією, чи то вставленем посторонніх — вже на перший погляд досить комічних — сцен. В благовіщенській, чи то благовіщенсько-різдвяній грі животворними елементами були — то спори праведників в аду з діяволами, то удавані спори про-

років з живою ґестикуляцією, то виступлене невірного жидівства, то вкінці підозріня Йосифа, та його надьканя.

Оживлене благовіщенської гри відбувало ся ще через діфференціацію сюжета на дрібні мотиви, які легко можна розділити на дві головні ґрупи — віри і сумніву. В грецько-славянських памятках особами з сумнївами виступають: ангел супротив порученої йому Господом благовісти; Марія супротив слів Ангела — прекрасного молодця, який легко може бути давнїм обманцем Еви; Йосиф супротив Марії, що виправдує своє материнство словами пророків. — В західних грах до тих мотивів прилучили ся ще инші: Марія читає про вибраницю Богоматери, хотїла би її побачити та їй послужити; зрозумілим тому буде, що по таких думках їй занадто тяжко повірити словам Ангела, навіть в тім випадку, коли вона перед тим і молила у Господа ласки, щоб сама стала Богоматїрю. Ваганє Марії обставлено чисто раціоналїстичними причинами: як можна вмістити необнятне? як зійти цареви до бідних зарібників? як се можливе, стати матїрю і задержати дївоцтво? Поясненя ангела, у Греків — через анальоґію з подїй старого завіта, на Заходї — схолястичні, в родї вказівки на прозорість шкла для сьвітла, порівнаня Ave з відверненим Eva.

Славяне католики задержали не богато памяток благовіщенської містерії; Хорвати і Поляки тільки по одній, а зрештою виказують тільки благовіщенські діальоґи чи то в побожних піснях, чи в віршованих житіях Марії — Христа. Головного жерела тих творів треба шукати в західноевропейській духовній лїтературі, — не без участи одначе і власної творчости, яка значно виріжняє славянські благовіщенські перерібки від західноевропейських. Цікаве тут і те, що порівнанє хорватської і польської містерій виказує в них багато спільного, чого ніяк дошукати ся в звісних нам західних благовіщенських оброблених: з того належить вносити про незвісну нам ще західноевропейську основу. З другої сторони дуже цікавою появою стає угроруське віршоване житє Марії, яке в части нагадує нам Марулїчеве віршоване житє Христа, та виказує богато спорідненя з византійсько-славянськими „Вѣщаниями аггла Марїи“.

У східнього славянства благовіщенського дїйства не було, крім невеликого фраґменту в „Жалостной комедїи об Адамѣ и Еввѣ“ пастора Ґреґорі ок. 1675 р. Одначе й тут се дїйство було продуктом чужинця, який чисто принагідно злучив двір Алексїя Михайловича з західноевропейською духовною грою. В полудневій части східного славянства, на Українї і в Галичинї містерія взагалї була звісна; чи була благовіщенська — на те в нас нема иншого доказу, як

хиба анекдот про священника і дячка, що не випустив в потрібну хвилю голуба з хорів на церкву; анекдот сей вяжуть звичайно з Зеленими Сьвятами.

VI. Благовіщене в штуці.

Плястично-малярське зображене благовіщенських подій[1]) випередило значно їх літературне оброблене, навіть в тім випадку, коли не схочемо вважати сумнївної фрески в катакомбах Прискилї II в. (Detz. 151 — Покр. 2) за благовіщене, а тільки родинною сценою прощаня. Певні благовіщенські памятники плястичної штуки сягають доперва до 5-го віка. Се мозаїка Сикстової церкви Maria Maggiore в Римі з половини 5-го в. (Покр. 8), та релефи на равенськім саркофаґу (Detz. 153, Vent. 154) і на слоновій кості збірки Трівульції в Мілано (Vent. 153) 5—6 віка. Не станемо повторяти оглядів Децеля (150 сл.) і Покровского (1 сл.), що дуже докладно зіставили і описали, найстарші памятки благовіщенського малярства. Наша задача знайти звязь штуки з літературними памятками.

Звязків таких маємо кілька. Перший, се спільне византійське походжене як плястичних зображень, так і літературних памяток. В першім разї — стиль, в другім — мова і літературна ґенеальоґія сьвідчить про те належито. З літературно-плястичних подробиць замітимо хиба представлене Марії в хвилю благовісти за ручною роботою, за якою вона представлена в Сикстовій мозаїці і в равенськім релефі. Про пряжу говорить Марія і в наших діальоґах. Сикстова мозаіка цікава ще тим, що представляє ангела на лету, а в хвилю благовіщеня перед Марією на землї, одначе вже в товаристві двох ангелів за плечами діви, та двох других, що звернули ся до здивованого Йосифа. В напрямі скісного проміня, з неба до

[1]) Користуємо ся при тім огляді такими виданями: Dr. F. A. Lehner — Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten Stuttgart 1881; А. Кирпичниковъ — Сказанія о житіи Дѣвы Маріи, Ж. М. Н. Пр., 1883, іюль; Д. Айналовъ и Е. Рѣдинъ — Кіевософійскій соборъ, Спб. 1899; Византійскій Альбомъ гр. А. С. Уварова, М-ва 1890; Н. Покровскій — Евангеліе въ памятникахъ иконографіи, Спб. 1892; C. Bayet — L'art Byzantin, Paris 1892; H. Detzel — Christliche Ikonographie, Freiburg in Br. 1894, I; Venturi-Schreiber — Die Madonna, Leipzig; И. А. Шляпкинъ — Древніе русскіе кресты, Спб. 1906 і Breviarium Grimani в липськім виданю.

уха Марії, злітає голуб. Коли придивити ся легко піднятим рукам ангелів-прислужників, що стоять за Марією — споглядаючи значучо на себе, дістаємо вражінє, немовби вони говорили — „се та, якій поклонить ся ангельський хор“. Голуб, що летить з неба в напрямі уха, очевидно представляє слова Господа до ангела „слухом війду“. Ангели звернені до Йосифа, здають ся, переконують його про боговибрану чистоту Обручниці. Се перша памятка коллективного представленя благовіщенських подій в штуці. — Другу памятку коллективної плястики знаходимо на слонових релефах равенського крісла Максиміана з VI-го в., серед яких видимо і пробу чистоти, в якій Марія пє т. з. воду обличенія в присутности Йосифа і ангела (Vent. 226), а дальше Різдво, та втечу до Єгипту.

Другий перевід, по якому Марія дістає благовість у кирниці, з'явив ся рівночасно з переводом рукоділя. Його маємо вже на слоновій табличці мілянської окладинки V—VI в. (Покр. 22 — Б, Vent. 155), в якій Марія представлена на колїнах в хвилї як збанком черпає з жерела воду; на голос ангела, вона — налякана (оборонний рух правої руки) на пів звернула ся до нього. Окладинка ся являєть ся третїм найстаршим памятником коллективного зображеня подій по благовіщеню аж до в'їзду в Єрусалим. — Оба переводи, з рукодїлєм і у кирниці, находимо в київо-софійських мозаіках вівтарних стовпів і в фресці XI в. (Покр. 24), і в минятюрі Сійського євангелія пол. XVII в. — Не наша річ реґістровати численні факти сього перевода, ми зупинимо ся ще на деяких памятках византійської штуки. І так на мозаіках церкви св. Марка в Венеції XI в., ровесниках київо-софійських памяток, видимо такі частини: благовіщенє у кирниці і проба чистоти через воду обличенія (Покр. 23), сон Йосифа і дорога до Вифлеєму (Покр. 45); на парижській слоновій шкатулцї X в. (Vent. 154) видимо на заднім пляні за плечами Марії служницю. Останній перевод стрічаємо ще в фресках церкви св. Урбана (Vent. 160), в VIII в. на марморовій хрестильниці церкви св. Івана в Вероні (Vent. 162), та ще давнїйше на слоновій табличцї VI в. в Парижській національній бібліотецї. Чи маленька жіноча особа, що сидить у ніг стоячої Марії з клубком в руці, як се бачимо на проповідницях Барґі і Пістої (Vent. 163), не алеґорія Еви з ябком, сього не беремо ся рішати. Замітимо тільки, що перевод благовіщеня в присутности третїх осіб, використав той мотив, на який звісні нам лїтературні памятники не звернули уваги.

На підставі сього огляду розвою благовіщенської теми в штуці можемо вказати на яркий паралелїзм розвитку лїтературних і плястичних памяток протягом V—XI вв. під переважним впливом

апокрифів. Сей паралелізм позволяє нам через анальоґію з творів штуки — ще раз повторити нашу гадку про самостійний характер розібраних вище діальоґів, що були такими самими творами поета, як твори штуки, а ніяк творами проповіди — поученя. Що вони могли служити цілям поученя і до того надавали ся, се вже загальна ціха християнської творчости до часу гуманізма. — Другу характеристичну ціху византійської благовіщенської плястики видимо в розуміню благовіщеня як події виключно з житя Марії, тільки з невеликою звязию з попередніми й пізнїйшими по ній подіями. Коллективні образи подій були радше представленем найближших і найтїснїйше звязаних з собою хвиль, що дуже ярко виступає ще в мінятюрах XIII в. слів Якова Кокиноваського[1]) (Покр. 15), які — в Ватиканській і Парижській рукописях представили 7 моментів благовіщеня: св. Тройця посилає Гавріїла, його перша благовість на лету при криниці, Марія вертає до дому зі збанками води, друга благовість в домі, радість ангелів з приводу згоди Марії стати Богоматїрю, поворот Гавріїла на небо — Марія глядить слїдом за ним, Марія і Йосиф (Vent. 227—228). В старших памятках ми стрічали ще Різдво і Втечу в Єгипет. Цікаве тут ще й те, що в мозаїках великого купола ц. св. Марка в Венеції Богородиця представлена в окруженю апостолів і ангелів, а в долїшнім ряді алеґоричних осіб Правди, Мира, Справедливости і других честнот, з частю яких ми вже стрічали ся в огляді містерій.

Зовсім инший напрям бачимо в західноевропейськім малярстві зараз таки з початків його самостійного розвитку. Найважнїйші прикмети його декоративний розвій тла події і алеґорія, які заступають многоскладність византійських мінятюр. Про рисунок і артистичний помисл вже й не згадуємо, бо їх незвичайний розвій се самозрозуміла прикмета всеї західної штуки, опертої на житєвім реалїзмі. Перечисляти поодинокі твори західноевропейських художників, що зображали благовіщенє, злишне; з ними легко познайомити ся по Detzel-ю (159—179), або Venturi (164—225). Постараємо ся витягнути з них те, що як раз важне для близшого пізнаня благовіщенської гри. Перше загальне вражінє від західноевропейських зображень Благовіщеня — се мягкий кольорит, ніжний рисунок осіб, богато сьвітла і цьвітів. Все то так і нагадує нам велику тайну події, переносить нас в країну краси, гармонії і вічної молодости, та немов віє на нас животворним леготом весни. І дїйсно, коли поглянути на благовіщенські твори Фра Анджеліка (Vent. 182,

---

[1]) Migne — Patr. gr. t. 127.

183), Филипа Ліппі, Ботічеллї (Vent. 188, 189), а особливо Лоренца ді Креді (Vent. 193), Франчія, Перуджіно, Санті, Панетті, Сарто, та Леонардо да Вінчі (Vent. 151) — ми так і віримо словам грецького піснопівця, що настала красна весна, яка горячими лучами золотого сонця прожене люту зиму і визве нове буйне житє на землї. Місце всяких алеґорій заняло в данім випадку вірне представленє краси відродженої природи, що відразу розділило східну византійсько-славянську іконопись і західну романо-ґерманську штуку глибокою пропастю.

Друга характеристична ціха західноевропейського благовіщенського малярства, се деталїчний рисунок місця благовіста та руху осіб. Се або внутрішність святинї, або портик, або дві — уставлені напротив себе — катедри з бальдахинами. У Джіотто (Vent. 164, 165) сї катедри представлені з піднятими заслонами, з чим ми вже стрічали ся в релєфах веронської хрестильницї. — Ангел, звичайно з галузкою лелії, або з самою тільки припіднятою рукою, або зі схрещеними на грудях руками — стоїть з пошаною перед Марією, нахиливши голову; частійше прикляк на одно колїно, рідше на лету — як у Тіціана в Тревізо (Vent. 205), Тінторетто (ib. 209), Чіґолї-Кавальєрі (Ермітаж ч. 13), та Павла Веронезе (Vent. 211). Марія, легко здивована, або вже покірна волї Господа, стоїть або сидить, або на колїнах[1]). В горішній части благовіщенських образів стрічаємо Господа в облаках з проміном, що падає від господнїх уст до уха Марії, або за клубом блеску, що зазначив дорогу ангела. У деяких малярів представлені ангельські хори, що вють ся мало що не до землї[2]). Вчоловіченє Бога-Слова символїзовано звичайно голубом, тільки у Аретіно (Vent. 173), Санті (ib. 202), та Фіріха (Detz. I, 167) представлений Христос-хлопець, що в напрямі проміня — без крил — сходить як би до уха Марії. У инших в хвилю благовіщеня в облаках виднієть ся Бог-Син, а не Господь, як напр. у Ґадді (Vent. 171), Бартольо (172), в фресках флоренської церкви Марії нової XIV в. (Vent. 174), Аретіно (175), Анджелїко (182), та Чіґолї-Кавальєрі (Ермітаж). — В мінятюрах, та в ряді творів ріжних малярів Кирпічнїков, Покровский та Децель вказують на ті самі або й инші меньше важні для нас подробицї благовіщенської штуки. Не зазначують хиба деяких рисів житєвого реалїзма, який подибуємо у іта-

[1]) Перед стоячим ангелом у Фра Анджелїко — Vent. 184, перед надлїтаючим у Тіціана; обоє навколїшках у Роббії — Vent. 191, Перуджіно — ib. 196, та Ґаджінї — ib. 204.

[2]) Альбертінеллї — Vent. 203, Тінторетто — Vent. 209.

ліянських малярів, що представили благовістника в виді сильно розвиненого молодця (Ботічеллї, Тінторетто, Веренозе — Vent. 189, 209, 211), а декотрі надали йому вираз демона-спокусника (Фра Анджеліко, Ботічеллї, Ґірляндайо і Франчія — Vent. 183, 189, 195, 198), а ще инші представили цїлу подію як пастирську ідиллю (напр. ді-Креді, скульптор Ґаджіні, Тіціян та дель-Сарто — Vent. 193, 204, 205, 210).

В найстарших памятках благовіщенської штуки ми не стрічаємо инших сцен, крім тїсно звязаних одна з одною подій. — В середновічнім італїянськім малярстві подибуємо ряд подробиць, які нагадують нам дуже сценерію благовіщенської гри. Передовсїм звертає нашу увагу поява заслон на образах Пізанелльо (Vent. 180—1) і Джіотто, та розділені місця благовіщеня кафедрами Марії і ангела. Коли порівнати се з описами лїтурґічних благовіщенських обрядів, то переконуємо ся, що малярі могли дуже легко перенята сї подробиці з церковної богослужби. — Коли-ж знова порівнаємо тло і топоґрафію творів благовіщенської штуки з пізнїйшими описами містерії гри, то добачуємо тут вплив штуки на сценерію і режисерію гри. Се треба сказати головно про поділ італїянської церковної сцени на два поверхи, з небесними силами в горішнїм, та штучним злетом ангела в долїшню часть. Поява голуба здаєть ся нам так простою, що не потребовала жадного первообразу для себе, крім звісток св. письма про св. Духа-голуба. Вкінці немаловажним лучником церковної гри з малярською штукою стає представлене місця події. У західноевропейських малярів се склепіня християнської базилїки або церковний портик. Подробиці, що ясно вказують на вплив містерії на штуку, яка — під вражінєм церковної гри — забула про євангельське місце благовіста в домі Йосифа і перенесла його в сучасну церкву. Сї впливи церковної гри на малярство легко пояснити хронольоґією розвитку благовіщенської містерії, яка в Італїї випередила національне малярство.

Благовіщенє руського малярства, як ми вже вище вказали, стояло переважно під впливом найстарших византійських переводів — „з рукодїлем“ і „у кирниці“. Инші памятки належать до ґрупи благовіщеня в кімнатї (храминї). Коли порівняти наше благовіщенське малярство з західноевропейським, легко переконати ся про їх велику ріжницю. Західне малярство розвивало і досконалило свій сюжет, руське копіовало старі образцї. Західна штука старала ся наглядно представити сю таємничу подію, щоб з часом заступити образом церковну містерію — руські іконописці, взагалї східнославянські, переходили чим раз більше до шаблњону, якому нїяк

вже було поясняти подію, бо він все більше і більше ставав ся одноманїтним зображенем одної хвилї. Живійші зображеня виходили тільки під впливом чужої штуки. Вкажемо тут на хрест новгородського архиепископа Алексїя XIV в.[1]), що носить на собі виразні слїди традиції византійської штуки, та на мартівські мінятюри Сійського евангелія XVII в. (Покр. табл. А). Благовіщене представлене в обох випадках як часть подій відкупленя: в хрестї, як його початок, в мінятюрі — як лучник між гріховним упадком а відкупленем. Представлене самого вчоловіченя, яке західним малярям дало привід до цїлого ряду композицій-інтерпретацій, вийшло у східнославянських народів дуже шабльоновим копіованем готових образцїв з промінями до уха Марії, а тільки пізнїйше появили ся досить невдалі образи Діви Марії з дитятком на грудях або навіть на лонї. — Тільки образ Богоматери з Дитятем на руцї, в оточеню старозавітних пророків — в рамі, явив ся свого рода пробою коллективного представленя Богоматеринства. Коли одначе узглянити злуку пророків і Богоматери в одну іконописну цїлість, нам легко завважити, що славянські іконописцї інтересовались більше сюжетом сповненого Богоматеринства, як його початком. Тому то дійшла до нас велика скількість ікон Богоматери з Дитятем, а так мало образів Благовіщеня.

VII. Благовіщене в народній словесности.

Хоч ми у вступі вилучили з нашої студії розгляд ґенетичної звязи благовіщеня з дохристіянськими мітольоґією і звичаєм, то все таки мусимо звернути на них деяку увагу. Змушує нас до того уступ про весну, який ми стрічали і в благовіщенській церковній піснї і в проповіди-діальоґу. Правда, ся звязь може бути чисто зовнїшньою, коли-б нас інтересувало тільки константоване факту рівнолежности. У нас одначе є ще деякі обяви внутрішньої звязи христіанської памятки з дохристіанським житем, чого вже ніяк не узглянути.

З благовіщенем, першим весняним сьвятом, звязав народ цїлий ряд повірій і звичаїв, які злучили се христіянське сьвято з давніми стрічами весни. Богомати і Гавріїл дістали в народнім представленю прикмети божеств плодородности, до яких належить звертати ся

[1]) И. А. Шляпкинъ — Древніе русскіе кресты, Спб. 1906, табл. XIII.

про поміч з молитвою: „Мать Божья, Гавріил архангел! Благовѣстите — благоволите! Нас урожаєм благословите: Овсом да рожью; Ячменем, пшенецей; И всякаго жита сторицей...“[1]). Молитву сю говорять, поставивши ікону Благовіщеня в засік зерна. Те саме роблять і на Україні, де вірять, що Богородиця і Гавріїл — се небесні орач і сіячка. Архангел оре білим конем, а Мати пресьвята Богородиця сіє з золотої кішниці всяке зерно пригорщами та молить „устами безмолвными, сердцем глаголющим“ свого Сина о благословене будучого врожаю.

Коли зважити, що найстарші християнські зображеня Гавріїла нагадують нам дуже Геркуля[2]), а Богородиця деякими прикметами Деметеру, то нам легко буде вияснити собі сю тісну звязь — як благовіщенської богослужби, так і народного сьвітогляду — з давнім сьвятом стрічи весни. Нинішній звичай у Білорусів печи хліб на Благовіщене, чого в инші сьвята не роблять, особливо-ж признавати чудодійну силу малим пшеничним булкам, які тримають для того через цілий рік та з якими йдуть в поле сіяти[3]), а у Великорусів печи мірську себ то громадську просфору і приносити її у церкву — се тільки ще оден доказ живучости давньої традиції. Се звичай колірідіанської єресї шанувати весняний день Богородиці паланичками, печеними на блясї, від чого і пішла назва „*κολλυριδιανοί* = сковрадопечцѣ, иж въ имѧ тоиж марїи въ днь нѣкїи лѣта на сковрадѣ испеченое нѣчто приносѧт“[4]).

З шанованем благовіщенського дня, як початку відродженя землї — се-ж перше сьвято весни — звязані деякі народні повіря, що тільки вказують на його значінє для плодородности. І північна, і західна, і полуднева Східнославянщина — вірять в ті самі приміти: на благовіщене не належить дотикати ся яєць, зерна — бо з такого яйця вилупить ся замість куряти — гуся, а замість гусяти — бузя[5]), або й вирід вилїзе — з двома головами, або чотирма ногами[6]); з дїткненим зерном дїєть ся таке саме: воно не зійде (Хлївч.), або

[1]) Н. П. Степановъ — Народные праздники на святой Руси. Спб. 1900, с. 57—8.

[2]) Див. у Каброля в Dictionnaire барелєфи архангелів.

[3]) Н. Я. Никифоровскій, Простонародныя примѣты и повѣрья... въ Витебской Бѣлоруссіи, Витебскъ 1897 ч. 1896—7 і примітка 314.

[4]) Див. статї Епіфана Кипр. і Івана Дамаскина о єресях, Укр.-рус. Арх. I ст. 41—2.

[5]) Наші записи з Хлївчан і Камінки Стар. Села.

[6]) Наші записи з Любелї; Никифоровскій op. cit. ч. 1898; А. Ермоловъ — Народная сельскохозяйственная мудрость... I. Всенародный мѣсяцесловъ, Спб. 1902, с. 178.

й скільчить ся стеблом в землю (Кам.-Ст. с.). — Крім того сьвято се взагалї велике, в яке не належить брати ся нї за яку роботу, навіть косу заплести гріх — бо й ворон гнїзда не ставить в той день, зазуля забула ся раз — та цїлий вік лишила ся без гнїзда (Ермол. 176); а коли розчісувати голови, хоч-би й дїтям — кури роздрапають росаду (Никиф. ч. 1894). Одначе й лїнувати ся не належить: хто хоче мати красну капусту, сей має раненько пошукати на вишнї капустяних зерен, тільки аби на час прийти — то найде, (Никиф. 1899). Для злодія се також щасливий день — вдасть ся йому вкрасти дещо, то весь рік буде вести ся (Ерм. 175); баби чарівницї звикли того дня робити таки початок — тому не пускати їх на подвірє (Люб.), а тим меньше до хлїва (Викоти — самб. пов.).

Велике значінє має се сьвято для урожаю і вдатного року, але не меньше і для парубоцтва і дївоцтва. В смоленськім молодїж „гукає весну“ після всїх приписів обряду: станувши півкругом до сходу або полудня, вона з ненакритими головами мовить коротку молитву „Поможи, Боже, весну гукати“ і починає хороводну пісню „Ай лели гукати! Весна красная, теплое лѣтечко...“[1]). Пісня йде за піснею, кожда з призивом і привітом веснї, а там і про любов співають: „Што в тебѣ, Иванушка, жены нѣт?... Была-б голова, будет и жена... Как у нашей Машечки вышит рукавок. | А Ваничка сполюбил, свое личко украсил, | взял душу игрушу...“, при останнїх словах парубок вибирає дївчину й цїлує ть ся з нею. Се повтаряє ть ся так довго, поки всї пари не перелучать ся та не перецїлують ся. В сербській піснї „О благовиjести и о мученицама на ранилу“ співають вже про сватанє: „Рани коња, Радивоје, | девојке те претекоше, | ведром воду замутише. | — А што ће им рано вода? | — Да оперу брата руо, | да га пошљу у сватове“[2]).

Зваживши, що християнська церква поставила Різдво на зимовий зворот сонця, себ то на початок нового соняшного року (dies natalis invicti solis), щоби тим робом виперти нехристіянську стрічу новонародженого сонця, ми маємо право добачати деяку звязь Благовіщеня зі стрічею весни. Перенесенє благовіщеня з передпразника Різдву на 9 місяців взад, було викликане не лише оглядом на закони людського материнства, але й загальним сьвітоглядом античного

---

[1]) А. Коринфскій — Народная Русь, Москва 1901, с. 194—5.

[2]) В. С. Караџић — Српске народне пјесме. Беч 1841, I с. 120, ч. 200. — У Білорусів весну гукають дївчата в Благовіщеня; в піснях одначе нема любовного елементу — П. В. Шейнъ: Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія сѣверо-западнаго края. I[1]. (Сборникъ Ак. Наукъ, Русск. Отд. 41.) Спб. 125—132.

сьвіта, який тїсно злучив річний круговорот сонця з житєм чоловіка. І як Різдво переняло і зберігло до наших днїв не мало відгуків античного сьвітогляду, так і Благовіщенє явило ся його найважнійшим продовжником. Пора року, величавість церковних служб і процесій, радісний тон благовіщенських пісень і слів, аллеґоричне протипоставленє „благовіста душевного відродженя“ і народин весни — все те тільки говорить нам про сьвято сьвят, про побіду весни-житя над зимою-смертю: так зрозумів се сьвято народ, тому й злучив з ним свої чисто реалїстичні приміти, повіря і обряди — про весну, урожай, любовну злуку.

VIII. Благовіщенє в краснім письменстві.

Habent sua fata... themata. Предмет христіанської доґми, піднеслий в своїй основі, давний — дуже давний в своїй ґенезї — натхнув багатьох христіанських поетів до живої творчости; вложив багатьом артистам долотце та пензель у руки; появив ся на церковній сценї а там і на площі як величаве видовище; піднїс творців церковної музики в сферу чудних тужливих мельодій ораторій — по то тільки, щоби вернути назад на те місце, звідки вийшов, себ то в церковну богослужбу. Мало того — вернув він туди тільки зі зломками колишньої виставности, а хто знає чи не з меньшим значінєм, з яким на самім початку з'явив ся він у церкві. Рівночасно з тим побідним походом благовіщенської теми по христіянських письменствах і культурах можна доглянути тут і там свого рода реакцію йому, чи деґрадованє. Се випало на долю деяких письменників новочасної лїтератури.

Творцї нової лїтератури звертались до благовіщенської теми рідко і не все з однаковим наміром: одні як еспанець Лопе де Веґа (XVI в.) та Міцкевич — з гимнами в честь події; другі, як Шевченко в поемі „Марія“, з представленєм події на підставі апокрифічного тексту з реалїстичною закраскою; инші знова, як Бокачіо, де Парні (XVIII в.) та Пушкін — з реалїстичною сатирою на подію, чи там з приводу події.

Реалїстично-сатирична група — найстарша і найвизначнїйша що до своєї великости. У Бокачіо, в 2-ій новелї 4-го дня Декамерона, сатира дотикає гіпокрито-сьвятотатського монашества, представитель якого брат Альберто додумав ся використати церковне оповіданє про благовіст ангела Марії для своїх любовних цїлей. На сповідї він вмовив в дурненьку венеціанську красавицю Лїзету, що небесний ангел, зворушений її красою, прийде до неї вечером на

самітну розмову. Лїзета повірила — і брат Альберт став в видї ангела навіщати улюбленицю. — Се оповідане, знова, прийшло з Індії. (Benfey, Pantschatantra).

Парнї (Parny) вертав ся до благовіщенської теми кілька разів в поемі „Війна богів“ (La guerre des dieux). Поставивши християнське богослове на рівнї з античним, він надав Марії цїхи Афродити (I пісня), зглядно молодої жінки старечого Йосифа, що почала від єрусалимського богача Пантера (IV пісня). Сон Йосифа травестований тут оповіданем Пантера, як він заявив Йосифу, що його жінка почала — і силою свого значіня (Ton dieu te parle, écoute, misérable) наказав йому дбати про неї.

Пушкін підійшов до благовіщенської теми з реалїстично-сатиричного боку. Їй посьвячена поема „Гавриліада“. Ріжнять ся оба поети способом представленя події. Коли Парнї видів в нїй свого рода міт, то Пушкин взяв за основу своєї поеми противенства: молода жінка — старий муж; поява спокусника лукавого вужа з намовою на гріх — та архангела Гавріїла з тїлесною любовю, їх змаганя і побіда архангела.

Українська поема „Марія“, хоч і оперта — з одної сторони на скептичнім погляді поета що до благовіщенського текста євангелія, а з другої на Первоєвангелію Якова та на його реалїстичній інтерпретації, належить в дійсности до ряду гимнів. Шевченко зобразив реалїстично поняте материнство Марії зі щирою любовю до Богоматери та її материнських надій і мук, злучених з розвитком Ісуса, хлопяти — учителя — мученика.

Дві романци Лопе де Веґа, посьвячені благовіщенській темі п. з. „Благовіщенє“ і „Відкрита тайна“ оперті переважно на середньовічних благовіщенських лїтературі і малярстві. Короткий огляд обох романц переконає нас про те доволї. „Благовіщенє“ представляє Марію, як вона вчитала ся в пророків і повна побожного подиву для Діви-Богоматери стала її величати. В сїй хвилї Бог-Отець поглянув на Сина, той уклонив ся йому — і ангел полетїв уже в Назарет, де на колїнах благовістив Марії. Діва повірила словам вістника і Господь знайшов ся вже в її утробі, бо сила сьвятого Духа війшла в неї через відкрите вірою ухо. Конець романци — звеличенє Марії, взяте з церковних пісень. — „Відкрита тайна“ зобразила сумнїви Йосифа, що підозрівав Обручницю в гріху. Вона йому не говорила нїчого, одначе він замітив й її материнський стан, і внутрішнє щастє, яким вона цїла сіяла. Здивований всїм тим, він думає потайки віддалити від себе невірну. Коли одначе ангел у снї заспокоїв його, Йосиф зрадів і зі слезами обняв Марію,

а вона його. Пісня ангелів в честь Йосифа кінчить романцу. — Благовіщенський гимн Міцкевича — в нашій ґрупі одинокий поетичний твір опертий тільки на канонїчнім тексті, має в основі церковну пісню. — Оба поети зістали ся найвиднїйшими сполучниками середньовічного християнського письменства з новочасною літературою.

Коли полишити на боцї памфлетичний напрям картини Пушкіна, в яких змальоване фізичне змаганє вужа-спокусника з ангеломблаговістником про чисту діву — „Єврейку", а звернути увагу тільки на алеґорію внутрішньої боротьби яка відбуваєть ся в кождім молодім серцї між добром а злом, то нам так і напрошуєть ся поглянути на чудову картину тої боротьби в „Демонї" Лермонтова. Думаємо тут про появу Духа зла кавказькій княжнї Тамарі, який він — в хвилю розпуки на вид трупа жениха — навіяв гіркий сумнїв, чи є чого попадати в розпуку, коли тим нїяк не помочи умерлому, тим більше, що він ледви чи захотїв би вернути з раю на землю. Жаль за загубленим щастєм молодого житя тільки збільшає сумнїв і надію, чи не прийде воно ще — те горяче коханє — і жене молоду монахиню Тамару в обійми Демона, вирвавши її з під опіки крил Ангела. Останнїй покидає її не без протесту против появи Демона в кімнатї чистої діви, одначе мусить уступити, бо без її волї не опікуватись йому нею. Дальша часть поеми, особливо закінченє, розвиває ідею спасїня, набутого цїною житєвих страждань. Сю ідею знаходимо в Шевченковій поемі, коли він звеличує Марію головно за її страждання на вид замученого сина-учителя. — Згадали ми про поему Лермонтова тільки тому, що вона ідейно лучить сь з творами новочасних реалїстичних поетів. Можна би вказати ще на внїшню форму опису стрічи Демона з Тамарою та на їх розмову — діальоґ, які мимо волї могли вийти з новочасного поета такі самі, які сотворили поети перших віків христіанства. Одначе се вже цїлком природні паралелї, основані на однаковости обставин і форм людського житя.

Львівська Русь в першій половині XVI віку.

Написав **Іван Крипякевич**[1]).

I.

(Вступ. Галичина на переломі XV і XVI вв. — Жерела і праці до історії львівського міщанства).

В середині XV в. доживала руська суспільність в Галичині, здавало ся, останні хвилини свого національного житя. Упадок руського елементу зачав ся вже від введення перших чужих кольоністів за останнїх галицьких князїв, йшов через часи воєн Казимира, через господарку Владислава Опольського, через панованнє Ягайла — але за першого Ягайловича доходив до кінця.

Насамперед впали руські городи. Засаджені коло них німецькі кольонії стали швидко розвивати ся; знайшовши собі землю добре підмощену виїмковими правами і привілеями, розросли ся розкішно, пустили глубоко корінне, а пажирливе вітє стали розтягати широко навкруги, обхапуючи чимраз більше

[1]) Зазначую з гори, що розвідка не вичерпала усього історичного матеріялу: крім приступних друкованих жерел використано до неї з рукописних лиш чотири книги львівських консулярних актів; инші міські акти, акти ґродські і земські та инші поки що не могли війти в розслїд. — Праця була читана лїтом 1906 р. на історичнім семінарі проф. М. Грушевського на львівськім унїверситетї — Вп. проф. складаю в сім місци подяку за ради і вказівки. Рівнож дякую дру А. Чоловскому, директорови міського архива у Львові, за поміч в відчитанню актів і ріжні пояснення.

простору і відпираючи все далї і далї туземну руську рослинність — аж її зовсїм приглушили. Руській людности відмовлено права до міських урядів, обмежено приступ до цехів і ремісел, звязано її в торговлї; вона не могла свобідно дїдичити спадщин, мусїла платити незвичайні оплати в присягах в судї, в маґістратї зовсїм не признавано важним її сьвідоцтва; релїґійні обряди були піддані ограниченням і зневагам — в цїлім міськім житю відсунено її на другий плян, зроблено з неї якби якусь низшу, ледви толєровану верству. І руська людність знесилена замовкла; старий город, в котрім колись збирало ся і кипіло житє цїлої землї, втратив руський характер; нове місто замкнуло ся зимними ґотицькими мурами, відчужене від всього сусїдного.

Так вирвано з живого тїла староруської землї її серце; але й сама земля не лишила ся такою, якою була в часах незалежности. Новий устрій, принесений польським пануваннєм, став різко відмежовувати суспільні кляси, котрі ледви були зазначені в давнїй Руси; на місце ріжноманїтних, а все таки майже рівних собі ґруп людности прийшов оден шабльон: привілейованих і безправних, шляхти і хлопів. Селянство швидко втратило землю і волю, було примушене до панщини і піддане паському судови; чим далї, тим гірше ставало його положеннє, так, що вкінци воно стало приковане до землї, позбавлене права виходу з свого села, всякої особистої свободи. Тим самим очевидно втратило голос в усяких загально народнїх справах. — Друга частина людности — потомки руських бояр, правда, утримали ся при давнїх правах — навіть сї права зросли, коли їх обмежено на одну клясу. Але за те мусїла та нова руська шляхта зложити свій національний характер, приступити до польських гербів, входити в родинні звязи з польською шляхтою й тонути все більше в морі чужинців, що грізно сунуло на руські землї. Руська шляхта, сї дивовижні gente Rutheni задля своєї національної нерішучости і ізза ненависти хлопа до них, не могли зазначити своєї сили в житю народа.

Підупало й духовенство, хоч було найлїпше зорґанїзоване — бо найблизше стояло при одинокій ще національній інституції, церкві, й хоч затримало принайменше в частинї свої права і єрархію. Але супротив прав державної латинської церкви руська церква була безправна, руське духовенство спутане болючими обмеженнями, позбавлене полїтичного значіння, легковажене.

Тяжкі рани задало галицькій суспільности польське правлїннє. Нарід був розбитий у всїх своїх частинах...

Та хочби нарід був розшматований на тисячні частини, хочби насильства і знаруги стояли вище його голови — коли в народа лишила ся ще іскра духа, дрібка національної сьвідомости й енерґії — він не загине. Але у тодїшньої галицької Руси було найсумнїйше се, що народнїй дух не переніс на собі всїх катастроф, які на нього звалили ся, став подавати ся, в народню душу війшла гірка зневіра, а за нею бездушна апатія. Коли 1412 р. Ягайло викидав з перемиської катедри кістки і порохи руських небіщиків — нарід знав лиш плакати-ридати; коли православних крилошан „у поворозї із Крилоса воджено і через Днїстер плавлено“ — духовенство не здобуло ся на ніяку відповідь; коли 1442 р. польські заходні стали викидати руську шляхту із її прадїдних маєтностей — шляхта шукала помочи у Татар, не в собі, в своїх силах. Найбільші насильства лишають ся без реакції... Таксамо безслїдно переходять над Галичом історичні події найбільшої ваги. Фльорентійська унїя, що вже як сам факт повинна була зробити фермент — не зробила ніякого враженя, ніякого руху нї за, нї против. Упадок Царгорода, з котрим вязали й Галичину давні традиції, не збудив ніяких спочувань, навіть згадок... Знесиленнє народньої думки видно й в лїтературі, а радше цїлковитій відсутности лїтератури: навіть церковні книги менше переписують ся в Галичинї, заступає їх значний імпорт з Волощини[1]).

Взагалї всюди неміч і апатія, апатія і неміч. Упадок здавав ся такий страшний, якого ще не бувало на руській землї...

Нараз на переломі XV і XVI вв. на ново підносить ся національне житє. Чи то чаша народнього горя перейшла вже міру і утиски правом реакції достукали ся душі в знеможенім тїлї, чи може повіяв з заходу вільнїйший дух ренесансу — відродження — будять ся поневолї й ті, що спали сном середнїх віків. Рух зачинає панщизняне селянство, на котрому чужий лад ляг найтяжчим ярмом: не хоче служити панови, підносить десятки малих повстань, осьвічує Покутє полумям бунту Мухи, а коли все показує ся безуспішним, тїкає по одному, десятками, сотками в вольні ще степи Наддніпрянщини, готовити матеріял до козацьких повстань: ті щасливі одиниці з поміж

---

[1]) Про останній факт див. Іл. Сьвєнціцкого Опис рукописів Нар. Дому част. I (Укр.-русь. архив I) стор. IX.

селян, що хоч не мали землї, зуміли ще заховати волю, тїкаючи перед закріпощеннєм, йдуть як „гультаї“ в міста й сьвіжими силами підкріпляють тут підупадалу руську людність. Будить ся й міщанство. В Перемишли посилає Русь депутацію за депутацією до королїв, домагає ся привілеїв, жадає зрівнання з католиками в маґістратї і судї, не хоче сьвяткувати латинських сьвят[1]). В Камінцї на Подїлю підіймають руські міщане такий рух, що збентежений латинський архиепископ львівський, розуміючи в тім „велику шкоду міста“, — біжить до короля жадати помочи; й король, бажаючи лишити латинників „при їх праві“ — зброняє будувати в Камінцї руську церкву[2]). Не довго зачнуть боронити своїх прав Красностав[3]) і Буськ[4]). Навіть в менших місточках приходить Русь до голосу: коли 1497 р. Ян Ольбрахт стрібував зборонити Русинам з львівського передмістя торгувати разом з Вірменами і Жидами[5]) — против сього указу протестує тринацять галицьких місточок і заявляє, що у них можна торгувати „також й православним“[6]). За міщанством не лишає ся по заду духовенство; спершу обезпечує свої станові права[7]), потім стає по містах в ряди борцїв против насильств правительства. Особливу енерґію показує перемиський епископ Антонїй Оникій. Він збирає духовенство, шляхту а навіть підданих „не без зневаги королївської власти“ на з'їзди чи собори; не вважаючи на нїякі заборони, каже бити в дзвони підчас служб божих, йде з запаленими сьвічками і з піднесеними хоругвами до слабих, часто устроює урочисті процесії по церквах, а підчас деяких богослужень каже кидати собі під ноги білого вірла — „почесну відзнаку короля й королївства“... А вже не говорити про се, щоби допустив своїх попів до юрисдикції латинських епископів, а своїх вірних до сьвяткования католицьких сьвят![8]). За прикладом владики йде „не без небезпеки королївства“ й низше духовенство; що більше, воно їздить сьвятити ся в Волощину і є підозріннє, що вони там „багато

---

1) Архивъ Ю. З. Р. I т. X ч. 4 — рр. 1497, 1502, 1519.
2) Acta Tomiciana I c. 98.
3) ibid. ч. 165.
4) Архивъ Ю. З. Р. I т. X ч. 9.
5) Akta grodz. i ziem. IX c. 161.
6) ibid. IX c. 162—3.
7) ibid. VII стор. 117 (затвердженнє прав перемиського духовенства 1469 р.).
8) Acta Tomiciana II c. 105—6 — 1512 рік.

про відносини і стан королївства перед ворогами говорять і зраджують положеннє держави“...[1]). На кінець приступає до діла й руська шляхта — не може спокійно сидїти, коли рух обняв уже всї верстви народа; підчас війни з Волощиною 1509 р. переходить отверто на сторону ворогів Польщі[2]). А цілому руському рухови Галичини дає підмогу могучий протекторвсього руського Константин Іванович Острожський, котрий по словам польських панів навіть фізіоґномію має підозрілу, а в душі певно носить чорні думи — певно піде дорогою Михайла Глинського і „силами Руси“ захоче здобути дїдицтво польських королїв. Поки що тільки ховає ся Русь з своїми намірами: habent modum Rutheni, quō decipiant homines![3]). На сьвіжий рух звертає увагу навіть краківський міщанин Фіоль і вважає небезкорисним для своєї кешенї друкувати для Галичини церковні книги, хочби на перекір заборонам своїх духовних властей. Будить ся в народї і своя творчість: згадаймо, що з тої самої Галичини і з того самого часу походить наша перша записана історична пісня про Штефана воєводу[4]).

Взагалї се переломовий час. В цїлій Галичинї видно незвичайний рух, новий, небувалий підєм духа; давна апатія десь щезає, родить ся сьвіжа енерґія й охота до діла. З веселїщими гороскопами вступала Галицька Русь в дальшу історію...

В нашій розвідцї розглянемо, як виглядало в сю пору львівське міщанство — міщанство столиці Галичини — як воно війшло в нове житє і скільки свого вложило в галицьке відродженнє XVI в.

Історія львівської Руси не оброблена дотепер навіть в головних рисах, не маємо й одної, хочби популярної книжки, котра б представила нам в цїлости долю руської людности у Львові. Причини сьому є дві: з одного боку недостача опублїкованого матеріялу, з другого невідповідне трактованнє самого предмету. Дотеперішні дослїдники, що студіювали історію львівських Русинів, передовсїм займали ся історію львівського брат-

---

[1]) Acta Tomiciana I с. 154—5 — 1511 р.

[2]) М. Грушевський, Матеріяли до історії усп.-політ. і економ. відносин З. України (відбитка з Записок) ч. 65, 66.

[3]) Acta Tomiciana VII стор. 260, 262, 268—9.

[4]) Записки Наук. Тов. ім. Шевч. т. LXXV. — Ів. Франко, Студії над народніми піснями с. 19—32.

ства, Ставропиґії; против сього очевидно можна-б не мати нічого — бо братство дійсно мало у Львові величезне значіннє — якби не се, що при такім поставленню справи за братством зникають зовсім самі творці сього братства, львівські міщане. Розсліджувано відносини Ставропиґії й до патриярхів й до князїв, до міського уряду й до польської держави, до Москви й до Волощини, тільки — не до самих львівських Русинів. Скільки було тих Русинів у Львові, як вони стояли економічно, яку участь мали й яку силу представляли в міськім житю — взагалї яким житєм жили і як виглядали у будень, се чомусь не цікавило нікого; нинї можемо вже подати імена багатьох сенїорів і старших братів Ставропиґії, але які були родинні, сусїдські й взагалї суспільні відносини тих братчиків про се не знаємо нічого. Братство стоїть перед нами як великий, маєстатичний будинок і кидає таку тїнь на ціле окруженнє, що поза ним ми не годні побачити нічого більше.

Таксамо стоїть справа з виданнєм жерел: маємо богаті і цінні колєкції актів до історії самого братства[1]), а до історії львівських Русинів матеріялів нема майже ніяких. Притім й видані акти зачинають ся аж з останньою четвертиною XVI в., коли братство стає ставропиґією і зачинає ширшу діяльність, з попередних часів не згадуючи вже про княжі часи, з котрих про руське міщанство у Львові не маємо ніяких звісток, видані лиш скромненькі актові записки до 1382—1426 рр.[2]). Між початком XV в., а кінцем XVI йде велика прогалина в жерельнім матеріялї.

Заповнити сю прогалину й притім дати пробу образу житя руського міщанства з першої половини XVI в. — се ціль нашої роботи. Часи, якими займаємо ся, означені з одного боку 1460 р., від котрого зачинають ся заховані радецькі записки, котрі були підставою працї, з другого боку половиною XVI в.; разом обіймають мало не ціле столїтє. Але що записки до кінця XV в. дуже скупі, то поміченя зроблені далї будуть мали значіннє переважно лиш для першої половини XVI в.

Згадати треба, що історія Львова сих часів обговорена і в загальних лїтописях та історіях Львова; але звісток про Ру-

---

[1]) Юбилейное изданіе; Diplomata statuaria; Monum. confraternitatis Stauropigianie; Архивъ Ю. З. Россіи ч. I том X—XII.

[2]) Pomniki dziejowe Lwowa том I—III; звістки до Русинів зібрані в моїй рецензії в Записках Н. Т. ім. Шевч. том LXXII ст. 197—201.

синів в історії Зіморовича[1]) і Ходинецкого[2]) нема до наших часів майже зовсім, у Зубрицького є не більш як 30, у Лозіньского[3]) пять-шість — цифри супротив близько тисячки записок, якими могли ми користуватись, дуже невеликі. При тім загальні погляди тих двох істориків, що займали ся історією львівської Руси, дуже-дуже дивні. Перша половина XVI в. була по думці Зубрицького (Kronika Lwowa) часом великого упадку Руси. Минув ся золотий вік німецького правління і під новими панами зачало ся для Руси горе: стали Русинів не допускати до урядів, замикати перед ними цехи, торговлю; сусїдську згоду заступила ненависть, на місце давнїйшого розцьвіту Руси прийшов великий упадок. Загальний сей погляд старав ся Зубрицький поперти конкретними фактами: в 1520 рр. зустрів в актах вперше протести против обмеженя Русинів, отже з сього зробив висновок, що перед тим тих обмежень не було; з факту що піп Симон займав ся кравецтвом виходило, що руське духовенство жило в нуждї; се що 1545 р. знайшлась в актах лиш одна руська крамниця, було доказом, що Русь вже зовсім підупала економічно[5]). Взагалї тодїшна Русь представляла ся Зубрицькому як щось дуже бідне, безсильне, кривджене й топтане всїми, щось що через се майже варте було мученицької авреолї.

Лозїньский (Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie) годить ся з Зубрицьким на факт, що Русь се була велика мізерія, але причини слабости у зміні зверхних обставин він бачити не хоче: противно він навіть думає, що від часу, як Поляки прийшли у Львові до власти, відносини Русинів значно поліпшали. Жерела упадку Руси треба шукати в самій Руси. Дивний був нарід сї львівські Русини. Се не був нарід, а нащадок народа, що давно втратив свою культуру і свою національну фізіоґномію, нащадок,

---

[1]) Zimorowicz, Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się, Львів 1899, стор. 102, 115, 122.

[2]) Chodyniecki, Historya stoł. m. Lwowa 2 вид. Льв. 1865. стор. 64.

[3]) Zubrzycki, Kronika m. Lwowa, стор. 113, 114, 123, 124, 126, 127, 130, 132, 138, 144, 146, 147, 148, 155, 159—164, 168, 181.

[4]) Łoziński, Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie XVI i XVII w., вид. 2. с. 297, 313, 315, 337—8, 340, 344.

[5]) Пор. Зубрицький, Kronika m. Lwowa, с. 142, 144, 148, 168. Погляди Зубрицького, що до Русинів-урядників спростував проф. Грушевський, Історія України-Руси т. V, с. 241; руські сьвященники мали у Львові принаймнї по однім домі, часом і більше; крамниць в ринку мали Русини найменше 10. Про се див. низше.

що уперто жив на сьвіті, хоч не мав ніяких сил до житя, хоч був у внутрі розбитий, хоч без чужої помочи не міг зробити ані кроку — а проте дивив ся з ненавистю на все чуже, і був як той скорпіон, що вже нікого не може вкусити і своєю їдю саме себе затроює. Правда, сю свою характеристику прикладає Лозіньский до руського житя аж двох довгих століть XVI і XVII; можливо, що вона покажеть ся влучною для XVII віка, але що до першої половини XVI віка — то вся характеристика основана на дуже нечисленних фактах: маємо кілька згадок про Давидка, з котрих нічого не можна вивести, маємо денунціянта Курила, як знак, що між Русинами була вічна незгода і що Русини нічого отверто не робили, маємо Сенька поповича на доказ, що львівська Русь тримала ся панської клямки, ну, маємо й королївські вправи в процесї Русинів з містом на сьвідоцтво, що всї справи того рода полагоджували ся у Львові дорогою братолюбства[1]). Се й все...

Здаєть ся що оба дослїдники пішли за далеко, оден в своїм спочуваню, другий в презирстві для львівської Руси. Тодїшні Русини не були анї дуже сьвяті анї дуже підлі: вони своїм загальним виглядом не далеко втїкли від решти міщанства, чи те міщанство не далеко втїкло від Руси. Коли будемо вважати всїх міщан звичайними „колтунами", то й Русини будуть такими самими „колтунами"; коли будемо шукали вищих прикмет в цїлїм міщанстві, то й у Русинів їх знайдемо. Але не випереджаймо поки що детального розслїду загальниками і звернїм ся до матеріялу.

Матеріял, на котрім розслїд передовсїм опирає ся, се, як було вже згадано, радецькі книги[2]); вони містять в собі головно витяги з актів продажі-купна і з довжних скриптів, далї запоруки, пленїпотенції, угоди при роздїлї майна, тестаменти і т. и.; карні справи стрічають ся лиш о стільки, о скільки вони попались припадково радї в руки, а вона їх відіслала до лавни-

---

[1]) Łoziński, Patrycyat i mieszczaństwo, 2 вид. стор. 313, 315, 318; справи тут згадані будуть порушені далї.

[2]) Радецькі книги Acta consularia Leopoliensia переховують в міськім архиві у Львові; до розвідки використані том I (1460—1506 рр.), II (1507—30 рр.), III (1531—42 рр.) і частина IV (1543—50 рр.). Ексцерпти з актів, що дотикають Русинів, будуть пізнїйше опублїковані; збірка вже в частинї приготовлена, так що цитую її з моєю нумерацією. Щоби не подавати в розвідцї при кождім цитатї, котрий нумер до якого року належить, роблю се тут для цїлої збірки:

чого суду; справи політичної натури приходять рідко: нема нпр. важних актів до процесу Русинів з містом в 1521 і 1524—5 р. Матеріял отже хоч і ріжнородний, то не зовсім повний, так що до статистичних міркувань уживати його без застережень не можна; притім він трохи, так сказати, буржуазийний, бо займає ся найбільше справами, що дотикають властителів землї чи домів, а звісток про безземельних або чиншівників находимо дуже небагато; з тих знов, що мають землю, акти займають більше міщанами як передміщанами.

Що до руських справ, то їх є в радецьких актах — в відносинах до всїх инших справ — не так дуже багато. З початку навіть руські акти виглядають дуже бідно: на кожде десятилїтє приходить їх ледви 15, 30, 50 і то майже виключно акти купна-продажі; таке тягне ся аж десь до 1510—20 рр. Але коло сього часу акти нараз зростають чисельно, буває їх на десяти-

Число	Рік	Число	Рік	Число	Рік
1	1460	102—103	1495	270—281	1525
2	1461	104—106	1496	282—290	1526
3—6	1462	107—112	1498	291—306	1527
7—8	1464	113—115	1499	307—326	1528
9—10	1465	116—122	1500	327—349	1529
11—12	1466	123—127	1501	350—361	1530
13—14	1468	128—130	1502	362—380	1531
15—17	1471	131	1503	381—399	1532
18—21	1472	132—139	1504	400—429	1533
22—24	1471	140—146	1505	430—464	1534
25	1472	147—149	1508	465—489	1535
26—27	1476	150—153	1509	490—517	1536
28—32	1477	154—160	1510	518—542	1537
33—36	1478	161—163	1511	543—582	1538
37—40	1479	164—165	1512	583—617	1539
41—43	1480	166—174	1513	618—650	1540
44—49	1481	175—181	1514	655—689	1541
50—51	1482	182—184	1515	690—719	1542
52—58	1483	185—191	1516	720—751	1543
59—61	1484	192—194	1517	752—796	1544
62—65	1488	195—202	1518	797—830	1545
66—70	1489	203—211	1519	831—857	1546
71—76	1490	212—216	1520	858—875	1547
77—80	1491	217—222	1521	876—900	1548
81—85	1492	223—242	1522	901—942	1549
86—91	1493	243—253	1523	943—972	1550
92—101	1494	254—269	1524		

літє 150 до 300[1]), й заразом стають чимраз ріжнороднїйші. Коли з початку ми мали про кожду особу ледви згадку, а що найбільше дві-три звістки, то від 1520 рр. маємо тих актів десятками, так що без трудности можемо представити маєткові й ґенеальоґічні відносини кождого міщанина, а житє декотрих значнїйших одиниць можемо описати з найріжнороднїйшими подробицями. Сей зріст числа звісток сам кидає ся в очи, але толкувати його самим зростом міського житя взагалї — не можна, він був передовсїм випливом піднесеня пульсу житя серед самих Русинів; на се показують ясно процентові відносини руських справ до всїх инших: коли до 1500 рр. руські справи займають лиш 4% усїх міських справ, то пізнїйше зростають в двічи до 8%. Здаєть ся, що не виставлю себе на закид апріорности, коли скажу, що тут стоїмо на роздорожу двох епох в житю руського міщанства у Львові: одна, що доходить до перших десятиліт XVI в., се епоха занепаду й обезсилення львівської Руси, друга, що йде по тїй — епоха відродженя — того-ж відродження, котре ми бачили в цїлій Галичинї.

II.

(Імена і назвиска руського міщанства. — Територіяльний зріст львівської Руси; його обмеження. — Приплив людности.)

Коли розгорнемо карти радецької книги й станемо переглядати записки, що належать до руських справ, перша річ, котра зверне увагу, се — імена міщан Русинів. Здавалоб ся, що руські міщане в містї, котре в великій частинї має чужу людність — нїмецьку, вірменську, польську, де не бракує Жидів і Татар, куди часто заходять і на довше осїдають Волохи, Греки, Турки, Італіянцї — коли не підпадуть зовсїм космополїтичному впливу, і не позбудуть ся вповнї своїх прикмет в ономастицї,

---

[1]) По рокам записки представляють ся чисельно ось як:

1461—1470 рр.	13	1511—1520 рр.	56
1471—1480 „	29	1521—1530 „	145
1481—1490 „	33	1531—1540 „	293
1491—1500 „	47	1541—1550 „	318
1501—1510 „	38		

Коли брати сї цифри процентово то нпр. в 1461—1500 рр. на всїх 2726 записок до руських справ належить 122 с. є. 4·5%, 1531—1540 рр. на всїх 1715 записок є руських 293 с. є. 8·4%.

то хоч в частині приберуть чужі імена. Тимчасом імена наших міщан такі чисто, сьвіжо й типово руські, так прегарно збережені від всяких чужих примішок, що аж приходить ся дивуватись. Так якби се було якесь консервативне село, куди не доходить ніякий посторонний вплив, а не середновічне на пів німецьке місто з великою торговлею, з розвиненим цеховим устроєм, з маґдебурським правом, з безнастанним припливом людей з усїх народів!

Руські міщане не мають здебільша ще в сїм часї назвиск. Звичайно звуть ся просто хресними іменами, зате сї імена виступають в ріжнородних степенях і відтїнках. З мужеськпх імен найбільше популярне Іван (Іванко, Івасько), Гриць (Грицько, Гринько) й Михайло (Михно, Мисько); побіч тих уживають ся часто ще Андрій (Андрійко), Василь (Василько, Васько), Сенько, Стецько, далї Гарасим, Данило, Демко, Захарія, Ілько, Йосько, Карпо, Кузьма, Матвій, Олекса, Олександер, Павло, Панас, Прокіп, Сидір, Степан, Хома, Яцько, а рідше згадують ся Борис, Глїбко, Волос, Богдан і Тарас. Між жіночими іменами такої ріжноманїтности нема: тут всевладно царствує Маруся (Марухна, Марґарета) — можна сказати, що половина львівських міщанок і се не лише Русинок — носила се імя; побіч сього також Гануся (Гануська, Анна) й Анастазія (Настка), Зофія, Катерина (Каська), Олена (Олюхна), Оришка, Параня, Палажка, Уляна й нинї зовсїм неуживане в Галичинї імя Вівдя[1]).

Рідше уживають ся з мужеських такі популярні нинї імена, як Дмитро, Микола, з жіночих Марія.

Сї нечисленні імена, хочби навіть і в ріжнородних відтїнках, очевидно не виставали до означення всїх міщан. До

---

[1]) Се імя представляло для міського писаря якісь фонетичні трудности: в наших актах находимо 8 способів його вимови й аж 17 способів писаня:

I. Hvida (ч. 626)	II. Vyda (ч. 449)	III. Vida (ч. 191)	IV. Vda (ч. 191)
Huida (ч. 521)			
Hvyda (ч. 590)			
Huyda (ч. 511)			
V. Hvfda (ч. 697)	VI. Vfda (ч. 772)	VII. Vffdia (ч. 959)	VIII. Vffa (ч. 715)
Hufda (ч. 709)	Vffda (ч. 819)		
Hvffda (ч. 699)	Wfda (ч. 794)		
Huffda (ч. 703)			
Hvwda (ч. 567).			

Побіч згадує ся друге подібне імя Huidekymia (ч. 284, 312, 537), Huydekimia (ч. 306), Wdykimia (ч. 294) (Евдокімія, прим. Ред.).

імени треба додавати близші означення. Отже додає ся при імени ремесло: нпр. Андрій кравець, Іван кушнїр і т. и.; далї розказує ся родинні колїґації: Васько син Федора, Яцько зять Білинського, Маруся вдова по Степанї, Настка донька Сенька і и.; як се не вистарчає то треба причепити якесь прозвище. З тих додатків до імени творять ся з часом назвиска в нинїшнїм розумінню.

Назвиска руських міщан тих часів можна розділити на такі ґрупи:

1) Назвиска від ремесла. Ті означення ремесел які в актах спершу писали ся по латинї і малою буквою з початку, зачинають писати ся руським виговором (часом, правда, дещо спольщеним) й великою буквою. Так маємо при іменах назвиска: Гарасим Крамар (ч. 707), Васько Крамар (ч. 729), Андрій Токар (ч. 503), Іван Токар (ч. 239), Конрад Прасол (ч. 946), Грицько Щитник (ч. 92, 98), Андрій Решітник (ч. 814) і ин. Декотрі з сих міщан, що мають такі назвиска, дійсно, ще займають ся ремеслом яке є в їх назвиску нпр. Богдан Стрільник ще дійсно стрільником (ч. 225—6, 252); але вже нпр. Іван Колодїй не колодїй лиш піп (ч. 6). Назвиска отже зачинають дїдичитись, бо можливо, що батько Колодїя ще займав ся колодійством. Назвиска сього роду в наших актах досить рідкі, може для того, що їх легко було перекласти на латину.

2) Назвиска родові. Назвиска творились у мущин від імени батька, у женщин від імени батька або чоловіка.

а) Імена жінок від імени чоловіка мають наросток -ова: Анастазія Данилова, Анна Іванова, Федя Тимкова, Настя Ониськова і ин., або (рідше) наросток -ина: Гаська Микулчина, Настка Карпина і ин. Сї назвиска уживають ся часто без імен, нпр. Василева (ч. 941), Костева (ч. 649), Макарова (ibid.), Захарчина (ч. 52), Кузьмина (ч. 175).

б) Призвища доньок від імени батька кінчать ся наростком -івна: Маруся Павликівна, Луця Іванківна, Полонка Паньківна і ин. або (раз лише згадане) на -анка: Уляна Захарчанка.

в) Назвиска синів від імени або назвиска батька мають наростки -ович або -ич нпр. Андрій Ількович, Васько Сидорович, Іван Андрійкович, Сенько Бідонович, Дашко Недїлич, Яцько Микулчич, Сенько Гірчич і ин.[1]). Сї останні призвища

[1]) Раз стрічаємо прозвище уроблене приставленнєм наростка -ич від імени женщини (матери?): Яцько Химчич (ч. 905).

переходять цікавий процес в своїм розвою. Жив міщанин з хресним іменем Микулка (Микола) (в актах він не згадує ся, є лише його вдова Гаська Микулчина — ч. 211, 237), син його зве ся спершу по батькови Микулчич (ч. 768, 783, 801, 810, 811, 815, 824, 872, 902), але пізнійше затрачує ся память про се, що він був сином Микулки і що в призвищу зазначене його походженнє й замісь Яцько Микулчич він стає звати ся Яцько Микулка (ч. 787, 890, 935, 942); хресне імя батька робить ся назвиском сина. Таксамо син Гірки (ч. 313), Сенько Гірчич (ч. 452, 561, 796, 877), стає Сеньком Гіркою (ч. 345, 393а, 549, 562, 568, 718, 780), Андрій Половкович (ч. 589) стає Половком (ч. 715), Сенько Бідонович (ч. 259) Бідонем (ч. 601, 845, 853), Васько Кибалчич (ч. 411) Кибалкою (ч. 393, 486, 518, 548, 567, 571, 781, 783, 829, 900, 938) і т. и. Се явище у Львові типове й небезінтересне для української ономастики взагалї.

3) Назвиска від місцевостей. Міщане беруть назвиска від тих сіл чи міст, з котрих зайшли до Львова за доданнєм наростка -ський: нпр. Федько Луцький з Луцька (там має навіть зятя ч. 671—2), Сенько Добромильський — з Добромиля, Мисько Городоцький — з Городка, Яцько Засковський — з Заскова, мабуть також Демян Красовський — з Красова і ин. З початку сї назвиска є лише атрибутами доданими до імени: се не іменники лиш приіменники. Назвиско Сенько Добромильський звучало з початку „Сенько попович добромильський“ (ч. 768), потім зачалось уживати без сього „попович“. Таксамо Федько Луцький значило з початку Федько міщанин луцький, але вже син Федька Стецько Луцький уживав сього призвища як правдивого назвиска. Від місцевостей мабуть пішли також такі назвиска як Мороховський, Мищовський, Білинський і инші.

4) Прозвиска. В сю ґрупу входять назвиска, що не повстали в такий природно-еволюцийний спосіб, як всї призвища, вичислені в горі, але котрі насильно причепили до імен їх властителїв сусїди або вулиця. Всї вони більш-менш мають характер інтернаціональний польсько-нїмецько-цеховий і лиш декотрі повстали між самою Русею. Зацитую їх як причинок до характеристики міського житя: Білий, Чорний, Великий, Лисий; Сорока, Сокіл, Муха, Баран, Жучок; Шляхта, Козик, Клопіт, Пиріг, Шпунт, Кабат, Підмовний, Гордоступ, Частопад, Суховерх, Рідкийгорох і т. п. вицьвіти міщанського гумору.

Всї сї ріжнородні назвиска, як я зазначив вище, виступа-

ють ще рідко; в більшій частині обходять ся руські міщане самими іменами. Але назвиска, які є, не держать ся ще сильно осіб: нпр. оден із значнійших міщан руської вулиці Матвій з Дрогобича раз зве ся лиш Матвієм (ч. 412, 599, 756), другий раз Матвієм Романовичом (ч. 329 б, 630, 631, 810, 816) то знов Матвієм Мороховським (ч. 452, 447, 622 і ин.). Подібно замужні жінки про те, що мають чоловіків, рівночасно носять назвиска по батьку, нпр. жінка Лучки зве ся Мотрона Кабатівна (ч. 121, 124); жінка Єремка знова зве ся заразом Єремкова і Долинчина мабуть по першім чоловіці (ч. 808, 852), Знаходять ся теж назвиска що були властиво хресними іменами як Юрий Проць (ч. 788), Петро Левко (ч. 247), Грицько Богданець (ч. 900). Є й такий випадок, що міщанин женить ся зі шляхтянкою-вдовою і зачинає прозиватись назвиском її першого чоловіка: се Федорик син Павлика, чоловік Марґарети Шамницької і по нїй Шамницький (ч. 348, 730).

Та взагалї хоч ономастика руського міщанства пробуває ще в стадії хаосу, то вже слїдна тенденція, щоб сини задержували батьківські імена (навіть хоч би се було нельоґічно, як показує приклад з Яцьком Микулчичом-Микулкою), а жінки брали назвиска своїх чоловіків. В сїм напрямі ономастика піде й далї.

При руських іменах треба згадати також про руські імена Вірмен, бо звісна річ, що Вірмени переймали імена від Русинів. Замітити треба наперед, що в першій половині XVI в. Вірмени мабуть частїйше уживають вірменських імен, таких як Никош, Киркош, Огас, Вартник, Торос — як руських. Руські знов імена Вірмен значно відбігають від імен руського міщанства в двох напрямах: 1) імена Вірмен уживають звичайно лиш в церковній формі, отже Василий, Григорій, не Василь, а тим більше Василько, Васько, Грицько як у Русинів; 2) у Вірмен постійно уживають ся patronymica з закінченем на -о в и ч, -е в и ч: Андрій Стечкович, Григорій Манкович, Николай Атабієвич, Симон Аведикович — підчас коли у Русинів сї patronymica уживають ся, правда, але не часто. Руські імена Вірмен більш, що так скажу, сухі й схематичні, не розбивають ся далї і лишили ся далеко по заду від живої Руси.

А руські імена і назвиска тимчасом такі сьвіжі, ріжнородні, живі. Люде, що їх носять повні горячої крови, елементарної сили — якби лиш сотворені до необмеженого буйного житя. Але міське житє ставить їм перед ноги тяжкі перепони.

Сам Львів розрізаний тоді на дві частини, поділений на два міста: одно „місто“ в тіснійшім значінню, друге — город; перше має маґдебурське право, свою власну юрисдикцію, друге стоїть під присудом старости. Старостинський Львів лежав на нинїшнім жовківськім передмістю, півкругом довкола високого замку, мабуть на місци старого руського Львова[1]); центром міського Львова був ринок, той сам що й нинї. Городська територія лежала отже на північ від міської і була відділена від неї більш-менш нинїшними площами краківською й стрілецькою та сусїдними вулицями від полудня, а від заходу річкою Повтвою[2]).

Се не тільки адмінїстраційний поділ, є тут і дїйсний, житєвий розріз; ми бачили вже його приклад в забороні Яна Ольбрахта, щоби передміщане з під замку не торгували по инших містах — до сеї заборони присилували короля своїми просьбами міщане з „міста“. Чи сей поділ давав себе відчувати також в відносинах руських міщан до руських передміщан, на се вказівок нема; але такі льокальні патріотизми і суперництво города з містом скорше могли ділити як лучити. Зрештою замковою територією не багато будемо могти займати ся, бо до неї в радецьких актах стрічають ся хиба лиш припадкові звістки; обмежимо ся головно властивим „містом“.

І тут знов маємо поділи. Міська територія складалась з трох концентричних кругів, а) з „міста“, що було замкнене мурами, валами й ровами, б) з передмість краківського й галицького, в) з міських сіл. Про останнїй круг, міські села, передовсїм про Білогорщу й Голосько, маємо в наших актах досить звісток, так що можна собі виробити якийсь погляд на ті села; але їх злучено лиш політично з Львовом, в дїйсности вони живуть окремим сїльським житєм і з містом мають дуже небагато спільного. Тому вважаю відповідним вилучити села з огляду житя львівської Руси.

---

[1]) Пор. A. Czołowski, Lwów za czasów ruskich (Kwartalnik historyczny, 1890).

[2]) Про границї замкової території найновійше дає М. Балабан, Historya Żydów lwowskich, с. 199—202. Инші топоґрафічні подробицї див. Skorowidz król. stoł. m. Lwowa (Львів, 1899 р.); М. Дзєдушицького Żywot W. H. Sierakowskiego (гл. V, Краків 1868); Л. Ґ. Дзюбінського Okolice i dobra m. Lwowa в публїкації Miasto Lwów w okresie samorządu (Львів 1896 р.) тут і карта Львова з пол. XVIII віку; Петрушевича: Лингвистическо-ист. изслѣдованіе о начаткахъ г. Львова.

Таким способом лишають ся до розслїдів передмістя і саме місто серед мурів.

Хоч наші акти зовсїм не можна вважати певним статистичним матеріялом, все таки на підставі поодиноких звісток можна обчислити в приближенню, скільки було тодї у Львові землї в руських руках[1]). На передмістях число Русинів-властителїв, що мали ґрунти чи доми доходить до 250. Русини не мешкали тут відокремлені в однім місци, але навпаки були розсїяні по цїлім просторі, почавши від Замарстинова, а скінчивши на глинянській дорозї (нинї личаківська вулиця). Бачимо їх і на Болонях і коло церкви сьв. Юра, на широкій і сокольницькій вулиці (нинї вул. Коперника), на калїчій і жебрацькій горі — над Повтвою і по горбах, долом і на горі. В декотрих місцях як на шпитальній улиці або коло неозначеного близше „королївського жерела" сидять навіть значними ґрупаии, по 20 домів. Число тих 250 Русинів-властителїв не обнижає ся, а противно постійно зростає: Русь тримає ся солїдарно, не лише не продає ґрунтів чужим, але навіть здобуває дещо на Поляках та Німцях[2]).

Територіяльний розріст Русинів найбільше знати в містї — серед мурів. Тут не мала Русь такої свободи як на передмістях і мабуть вже від часів заложення нового, німецького Львова була обмежена до своєї вулиці, котра ще й нинї називає ся руською. Не була се властиво одна вулиця лиш кілька вуличок: від сходу доходив руський квартал до міських мурів, що йшли більш менш нинїшним „підвалем", від півночи граничив з костелом Домініканів, від заходу замикав ся нинїшньою бляхарською вулицею (котра лиш по східнім боцї належала до Русинів), займав руську вулицю (але мабуть не цїлу, лиш від її перехрестя з бляхарською до мурів), а від полудня клином входив в жидівську дїльницю. Колись сей квартал був ще менший: з 1405—8 рр. маємо записки, що на руській вулицї було лиш 13 Русинів[3]), решту займали чужі; ще й в наших актах стрічаємо на руській Німцїв або Поляків, але Русини вже з початком XVI в. відку-

---

[1]) Див. мою розвідку: Русини-властителї у Львові в першій пол. XVI в. (Науковий збірник присьвячений проф. М. Грушевському стор. 219—236 й відбитка); розвідка обіймає лиш 1500—1542 рр.

[2]) На 89 ґрунтів, продаючих Русинами в роках 1505—42, лиш 24 дістало ся в неруські руки; за те купили Русини 30 ґрунтів від не-Русинів (Русини-властителї с. 14 відбитки).

[3]) Pomniki dziejowe m. Lwowa т. II ч. 58, 134, 178.

пають від них ґрунти й доми[1]). Найтруднійша справа була з Вірменами, що заходили аж тут із свого кварталу. Від декотрих, правда, Русини також відкупили ґрунти[2]), але деякі як Юхновичі, Аведик, Шостек, Огас тримали ся уперто на руській вулиці й вступитись не хотіли. Ті зайди були очевидно Русинам дуже немилі й находимо випадки, що Русини не можучи їх прогнати старали ся принайменше своїм сусїдам навкучити: так нпр. стали присікати ся до Огаса сусїди-Русини Павлик і Волос і або не давали йому будувати се, що він хотїв, або на злість йому ставили свої прибудівки (ч. 232, 458). Що се не були лиш звичайні сусїдські спори, але причина лежала глубше, бачимо з сього, що той сам Павлик, котрий робить неприємности Огасови, сам так стиснений між сусїдами, що навіть не має де помістити вікон: аж церковне братство по протекції дозваляє йому вимурувати вікна в стіні від церковного подвіря, але сї вікна мають лишитись тільки до кінця житя Павлика, потім можуть бути знесені (ч. 357).

Всїх руських домів на руській вулиці було всього 30. Нїчого й дивного, що за ті доми всї міщане страшно побивають ся, жадно виглядають, чи хто не продає своєї камениці й заздалегідь нотують в актах своє бажанє купити сей чи инший дім (ч. 672). А як вже хто продає дім, то коло нього робить ся незвичайна метушня. Передовсїм найблизші кревняки, що своїм „правом близькости“ мали забезпечене першенство при продажі, старають ся дім набути (ч. 553, 670) й проганяють чужих (ч. 666); але чужі тодї збирають готівку і готовим грошем переборюють права кревняцтва або, як кажуть акти, „відбивають“ тамтих (ч. 670, 896). Але хто вже раз заняв якийсь дім, то не легко було його виперти, бо він і иншими способами намагав ся обезпечити дім для своєї родини (ч. 915, 916); яких скомплікованих сїтей уживали ті, що хотїли собі зловити якийсь дім, то ще побачимо пізнїйше.

Коли Русь стала так розростати ся вширш і здовж, тодї аж почула на собі всї ті обмеження, які на неї наклав міський уряд. З початку, як лиш ті обмеження явились у Львові, то хочби навіть вони були упляновані на ослабленнє руської людности, то

[1]) 1471 р. Мартин Кухта продає Данилови (ч. 16); 1510 р. продає дім Станїслав Малджик (ч. 154).

[2]) 1522 Вірменка Даничева продає ґрунт Матвієви (ч. 228); зникає з актів також згаданий на руській улиці 1510 р. Вірменин Івашко (ч. 154).

боліли вони, можна сказати, більш морально як фізично: Русь і що до числа й що до економічного стану була така слабенька, що й сї обмеження не могли її вже більше пригнобити. Але в початках XVI в., як руське міщанство стало підноситись з давнього занепаду й передовсїм стало перти до розширення свого територіяльного стану посїданя і з усїх сторін стрінуло вузькі границї — аж тодї усьвідомило собі всї обмеження з боку міста і стало против них виступати. Перший раз післали Русини таку скаргу на своє упослїдженнє в набуванню землї до короля 1524 р. й запротестували проти сього, що місто не дає їм купувати домів поза їх вулицями[1]). Але скарга не мала успіху і обмеження лишились. Є навіть сьвідоцтва, що права Русинів стали обмежуватись і на передмістях: так нпр. 1540 р. був на продаж якийсь запущений міський ґрунт на краківськім передмістю; ніхто не трапляв ся до купна й місто продає його Русинови Андрієви маляреви — „а як сам Андрій або його спадкоємцї й наступники схотять сей ґрунт кому иншому продати, не можуть його продавати нікому, як тільки чоловікови римської віри“ (ч. 641).

Але Русь і далї не покинула своїх змагань до знесення обмежень і, здаєть ся, десь в 1540 рр. стала знов домагати ся рівноправности, а навіть жадати домів в ринку; на се вказує, видана містом 1544 р., ось-яка заява:

„Подаємо до відомости всїх разом і кождого з окрема, кого се обходить, що з давнього звичаю й практики в містї Львові Русини й люде всїх инших обрядів, з виїмком міщан римської віри, в ринку згаданого міста Львова домів не держать анї не посїдають, бо відповідно до прав і вільностей міста не вільно їм сих місць купувати і замешкувати, й сього ми, як з давнини водилось, боронимо й (до сього їх) не допускаємо, а самі Русини або міщане инших обрядів мають вдоволити ся вулицями й місцями, в котрих їх з давна уміщено“ (ч. 776).

Характеристичний манїфест! Гарні „вольности“, серед котрих міщанинови Русину вільно мешкати лиш в однїй частинї міста... Beati possidentes не хотїли зрозуміти, що сьвіжий зріст Руси вимагає нових просторів для народа; зволили толєрувати Русинів лиш в тім куточку, котрі їм назначено „з давнини“... (Nota bene давнина дещо призабулась: навіть в часї найбіль-

[1]) Monumenta confraternitatis Stauropigianae том I ч. V = Supplementum ad hist. Russiae monumenta ч. 160.

шого ослаблення Руси в початках XV в. Русини мали доми в ринку[1]).

Які були причини зросту руської людности у Львові? На першім місци треба поставити приплив руського елементу з поза Львова. Сей приплив був слїдний вже й давнїйшими часами[2]), бо центр торговлї й промислу притягав все нових приходнїв, але з кінцем XV в. були до сього особливі приводи: остаточне заведене панщини і розріст шляхотської господарки.

Хто з селянства не хотїв згодити ся на нові порядки чи хотїв заховати решту волї, мусїв еміґрувати або далї на схід або — до міста. Найбільший континґент приходнїв до міста мусїли становити, як було згадано вже на вступі, „гультаї" — безземельні але свобідні селяне; за ними могли тїкати в вільне повітре міста й закріпощені хлопи. Які були розміри селянської іміґрації до Львова, поки що означити не можна; але що була така іміґрація, се річ певна і селяне з ріжних сторін приїзджають дуже часто до Львова в маеткових і родинних справах до своїх свояків, котрі давнїйше осїли в містї. Приплив людности з сїл скінчив ся вже на початку XVI віку: пізнїйші звістки про селян, котрі купують землю у Львові, дуже рідкі[3]); се був очевидно наслїдок острих соймових ухвал на селян втїкачів[4]). Пізнїйше підтримують руську людність Львова з одного боку прихожі поповичі і взагалї сьвященничі родини[5]), з другого міщане з инших українських міст. Ся остання ґрупа дуже виразно визначае ся в львівських актах першої половини XVI віку: на наших очах осїдають у Львові міщане з Добромиля і Дрогобича, з Щирця й Городка, з Вишнї й Перемишля, з Бібрки, Малехова, Нового Міста, Красноставу, Луцька і ин.; крім сього е багато таких, що прийшли до Львова давнїйше і вже лиш в назвиску заховала ся памятка, що вони зайшли з иншого міста — як родини Луцьких з Луцька й Красовських з Красова[6]).

---

[1]) Нпр. Іван Кушнїр, Омелян, Насїка, Нелюба і ин. (Pomniki dziejowe Lwowa т. III 28, 34 і ин.).

[2]) Звістки до 1400—10 рр. зібрані в моїй рецензії на Pomniki dziejowe Lwowa — Н. Т. ім. Ш. том LXXII стор. 200—201.

[3]) Селяне з Ставичан (ч. 27), Ляшок (ч. 62), Жухорищ (ч. 194).

[4]) Пор. М. Грушевського Історія Укр.-Руси т. V с. 168.

[5]) Піп з Заскова (ч. 10); про поповича Сенька з Добромиля говорю далї ширше.

[6]) Бібрка ч. 251, Городок ч. 304, Вишня ч. 359, Дрогобич ч. 873,

Приплив руської людности з міст і сіл дуже підпер сили львівського руського міщанства й дав йому можність зачати боротьбу за землю; але й при чисельним прирості сил ніколи не було би дійшло до сеї борби, якби ціла львівська Русь заразом не піднесла ся економічно. Територіяльний зріст пішов в парі з економічним. Про се говоримо далї.

III.

(Ремісла й цехи. — Торговля. — Обмеження руської людности. — Корпорація дїдів.)

Чужий лад відбив ся не лиш на самім зверхнім територіяльно-адміністраційнім подїлї міста; він війшов глубоко в жите міщанства, стрібував взяти в свої рамцї всї прояви сього житя. У Львові, як і у всїх містах, завели ся цехи привілеґіовані товариства, до котрих мусїв належати кождий, хто хотів льояльно займати ся своєю професією. Цехи й посвоячені з ними братства взяли в один шабльон всї сфери культури: ремісництво, торговлю, артистичний промисл, штуку, релїґійне жите.

Кождий майже міщанин має зазначене в актї, чим він був; завдяки тому можемо хоч загально знати яким ремеслам, промислови й торговлї віддавали ся руські Львовяне.

З ремісників (по тодїшній термінольоґії) є між Русинами оттакі: бондарі, воскобійники, гарбарі, гребінники, золотники, кітлярі, колодії, кравцї, кушнїрі, лучники, малярі, мельники, олїйники, пекарі, пивовари, рибалки, різники, сїдельники, столярі, стрільники, теслї, ткачі, токарі, чашники, шапкарі, шевцї, щитники[1]). Разом всїх вичислених ремісел, коли ще додати

Красностав ч. 642, Луцьк ч. 672, Малехів ч. 855, Нове Місто ч. 769, Перемишль ч. 720, 831, Рогатин ч. 58, Щирець ч. 571.

[1]) Місця в актах подаю лиш до рідших ремесел: воскобійники (cerepressores) Петро (ч. 85), Іван (ч. 247), Волос (Akta gr. XIV ч. 1383); гребінники (pectinnistae): Гринь (ч. 81—2), Сенько (ч. 102, 104), Шанько (ч. 141), Микита (ч. 183), Баран (ч. 199, 259, 676, 795), Мисько (ч. 729), Стецько (ч. 766), більше число пор. ч. 567; кітляр Богдан (Akta gr. XV ч. 1829); лучники Дмитро (ч. 624), Сенько (ч. 643), Ігнат (Akta gr. XIV ч. 1383, 1457), олїйники Іванко (ч. 601, 817); Михно (ч. 729); пивовар (braxator) Федір (ч. 817); рибалка

й аптикарське ремісло[1]), є 28, але число неповне, бо нема нпр. такого звичайного ремісла як мулярі.

Не всї ремісла були між Русею в рівнім розцьвітї. Найбільш уживане Русинами було кушнїрство і кравецтво; кожде з них має в наших актах до 20 і більше адептів. Що сї цифри не припадкові, а відповідають дїйсному станови річей, се найлїпше видно в роздїлї домів на руській улицї; тут панують оба ремісла разом з купцями так необмежено, що крім двох попів і двох дяків, котрі живуть при церкві, зрештою всї доми належать до кушнїрів, кравцїв і купцїв. Сї ремісла й купецтво роздїлили навіть територіяльно панованнє між собою: чотирокутник між зацерковною вулицею й Домінїканським костелом належав до кравцїв, кушнїрі розмістили ся головно на полудневім боцї зацерковної вулицї, а купцї на властивій руській вулицї. Очевидно сей порядок дізнавав від часу до часу заміщання з ріжних причин, але пануючі ремісники і купцї тримали ся за руки й людей з инших ремісел до руського кварталу не пускали: пекарі, котрі значно розвели ся на передмістях, здобули в особі пекаря Ониська перший дім на руській вул. аж по 1530 р. (ч. 405, 649, 918, 948).

Зріст і розцьвіт ремісел між Русинами був залежний передовсім від сього, чи руські ремісники знаходили толєранцію і підмогу у католицької людности — иншими словами, чи могли вступати до офіціяльних ремісничих товариств, до цехів. Але цехове житє у Львові дотепер розслїджене дуже небагато, так що маємо лиш припадкові звістки про участь Русинів в цехах. Напевно знаємо се про кушнїрів; устав кушнїрського цеху з 1470 р. виразно зазначає, що до цеху належать і Русини, тільки вони не можуть бути старшими[2]). В шевськім цеху ще на початку XV в. були Русини й старшими: в актї з 1425 р. виступає як цехмайстер побіч Нїмця Петро Русин[3]). З наших актів видно що руські ремісники були і в цехах гарбарськім

Денис (ч. 181); сїдельники Федько (ч. 896), Тишко (897); стрільник Богдан (ч. 225—6, 252); токар Матвій (ч. 825); чашник (корчажник, bechermacher) Гринь (ч. 24), Костук (ч. 7, 36), Нестор (ч. 26), Іванко (ч. 87), Матвій (ч. 160); шапкар Вовчина (Akta gr. XIV ч. 1457); щитник (scutifex) Грицько (ч. 16, 92, 98). Про золотників і малярів буде далї.

1) Василь Русин — 1446 р. (Зубрицький Kronika Lwowa c. 106).

2) Akta grodz. i ziem. VI c. 139.

3) ibid. IV c. 133.

і пекарськім: 1546 р. гарбар Проць позичив „з цехової скринки“ 10 золотих (ч. 857), 1550 р. має рахунки з гарбарським цехом Палажка, вдова по Івані Потулаю (ч. 970); 1544 р. ручить цехови старшина пекарського цеху, що буде плачений чинш з дому помершого пекаря Гриця Шпунта (ч. 792). Мабуть належали Русини й до кравецького цеху, принайменше могли їздити свобідно по инших містах виконувати своє ремесло. Так поїхав раз оден з руських кравців Демян Красовський на ярмарок до Галича; але тут стріла його немила пригода, бо цехові старші тамошнього цеху напали на нього, пограбали його річи і, що найгірше, відібрали йому головний майстерський прилад, а заразом символ кравецького ремесла — ножиці. Красовський відкликав ся аж до короля, й Галичанам наказано нагородити заподіяну кривду (ч. 931).

Се всї наші звістки про Русинів у цехах. Можлива річ, що руські ремісники знаходили ся і в инших цехах, але як висше сказано, матеріял до львівських цехів ще не зібраний і нїчого більше до сього питання не можна сказати. Але і з тих скупеньких звісток можна замітити оден факт: права Русинів в цехах, принайменше в декотрих (як в кушнїрськім) були обмежені, Русини не могли бути цехмайстрами. Були й инші обмеження: в часї воєнної небезпеки мусїли руські ремісники ставати на мури в рівнім числї з католиками, хоч Русинів в цехах було менше; мусїли брати участь в католицьких богослуженнях разом з иншими ремісниками, хоч не були католиками; мусїли складати гроші на сьвітло до костелів і утриманнє образів[1]). В декотрих цехах справа стояло ще гірше, бо (як довідуємо ся із скарг руських міщан 1524 р.) до них зовсїм не допускали руських ремісників[2]).

При таких обставинах більшість ремісел у Русинів мусїла розвивати ся слабо. Але й у привілеґіованих націй ремісла, здаєть ся, були не в дуже великім розцьвітї.

Десь на початку XVI в. роблять зі Львова сецесію кравецькі челядники[3]); 1527 р. жалують ся кушнїрі, римарі, сїдельники, мечники, шлюсарі, столярі й шевцї, що їх цехи дуже підупали: „многі ремісники не можуть знайти способів до житя

---

[1]) Зубрицький Kronika Lwowa c. 148 (1525 р.); тут виїмково Зубрицький не подав жерела, звідки бере сї факти, так що не знаємо автентичного вигляду тих заборон.

[2]) Supplementum ad hist. Russiae monum. c. 457—8.

[3]) Зубрицький, Kronika Lwowa c. 134.

й виходять з міста, а місто пустіє все більше й більше"[1]). Коли були в такім упадку сї найпопулярнійші ремісла котрі залагоджували найбудденійші потреби, то що думати про инші промисли, що могли розвивати ся лиш при дуже корисних условинах? А що говорити про руські ремісла, котрі ще мали на собі виїмкові обмеження! Легко отже зрозуміти інтересний факт, що ремісники часто кидають свої ремісла, а натомісь віддають ся — торговлї, купецтву.

Яка була орґанїзація львівського купецтва, про се знаємо, ще менше як про цехову орґанїзацію ремісників. Відомо лиш, що був і купецький цех, але чи до нього належали лиш самі малі крамарі, чи й великі купцї, не знати. Русини мали приступ до сього цеху, але з обмеженнями і секатурами; про них буде далї.

Та хоч de facto купцї мають свій окремий цех, то купецтво не обмежене на самих купцїв, але розтягає ся і на ремісників. Лишає ся тільки нерозвязаним питаннє, яке правне становище займали ремісники-купцї до цехових купцїв і який був між ними подїл торговлї. Найважнїйшим атрибутом купцїв було здаєть ся посїданє крамниць, від сього й звались купцї крамарями[2]). Що до Русинів, то звістки почавши з 1520 рр. згадують поважне число т. з. богатих крамниць в ринку, бо аж 10; але з тих крамниць купцї мали лиш 6, а з решти 3 мали кушнїрі, одну кравець[3]) — і так само як купець Павло мав дві крамницї, мав їх дві й кушнїр Кость. Нема ріжницї між ремісниками і купцями також що до товарів, якими торгували.

---

[1]) Acta consularia Leop. т. II стор. 767—9.

[2]) На означенє купця уживають ся в актах 3 терміни: negociator, mercator і institor; перший термін уживає ся переважно в віднесеню до краківських і взагалї чужих купцїв, два инші, особливо institor = крамар до своїх. Але сї терміни уживають ся й ідентично: нпр. купець Гутетер з Кракова раз називаєсь negociator (ч. 486) раз mercator (ч. 382), знов Русин Павлик раз названий mercator (ч. 590), раз institor (ч. 591), таксамо Яцько Кутний mercator (ч. 915), institor (ч. 916).

[3]) Крамницї купцїв: дві Павлика (ч. 242, 426), по однїй Волоса (ч. 283, 286), Яцька Малецького (ч. 397), Ілїї (ч. 414), Федька Луцького (ч. 671, 733); крамницї ремісників: дві кушнїра Костя (ч. 283, 392), по однїй кушнїра Павла (ч. 381), кравця Ігната (ч. 397). У Зубрицького (Kronika c. 168) згадана ще крамниця Матвія Романовича

Бо хоч можна пояснити чому кравції купують і держать у себе в більших скількостях сукно (ч. 422, 451, 467, 660) — се було їм потрібне в ремеслї —, то як зрозуміти факти, що кравець Сенько купує 20 бочок селедців (ч. 330), а кушнїр Кость цїлий став з рибою (ч. 178)?

Є отже докази, що між Русинаии таксамо професіональні купцї, як і від 20 рр. XVI в. й ляїки в купецтві ведуть торговлю; можна отже цїлу руську торговлю обговорити разом.

Дуже покупним предметом торговлї було сукно, головно потрібне для кравців. Андрій Клопіт кравець купує його 5 поставів, Гаська Микулчина 3 постави (ч. 237), Павло кушнїр за 33 зол. (ч. 254); купують сукно й купцї як Яцько Микулчич за 90 зол. (ч. 872). Сукно було ріжних родів: трицьке, цвікавсьле, вроцлавське, лембурське, лунське. Але Русинам не було дозволене продавати сукно, бодай на ліктї[1]), тому Русини можуть лише давати в замін за що инше, не за гроші: отже купують за сукно доми (451, 527; пор. 372), платять мулярам за роботу (ч. 467), сплачують довги (ч. 378), купують від селян за сукно кабани (ч. 730) і т. и.

Другим дуже уживаним товаром — може навіть більш покупним як сукно, була риба. Вже найстарша в наших актах записка про руську торговлю з 1472 р. каже про рибу: міщанин Головка з жінкою Улькою купують від Вірменина Ковша з Волощини 2 вози визини за 90 зол. (ч. 19). Пізнїйше 1534 р. купує Филип кравець під Красним Торгом 10 бочок соленої риби до спілки з рогатинськими міщанами (ч. 428). Давид 1550 р. купує від Михайла попа Микулинського з Городка 10 бочок соленої риби (ч. 945). Сю рибу купують очевидно на продаж: так Яцько Муха продає міщанцї Єлисаветї солені лини за 30 зол. (бочка була по 4 грв. 12 гр., отже було 7 бочок — ч. 744, 273). Рибу довозять також селяне або міщане з менших міст як з Коломиї $2^1/_2$ бочки визини (ч. 211), з Дрогобича (ч. 355), з Куликова й Однова (ч. 906). Інтереси на рибі мусїли добре виплачуватись, бо львівські міщане зачинають і самі купувати або брати в державу стави по селах і класти в се поважні

Мороховського. — В сїм місци згадаю також пекарські „лавки“ пекарів-Русинів: дві Ониська (ч. 251, 488, 853, 900), дві чи три Грицяя Шпунта (ч. 565, 651, 687, 792), по однїй Сенька (ч. 488), Зарічного (ч. 565, Олекса Грека (ч. 567), Гірки (ч. 568), Івана Барана (ч. 741), Сенька Бідоня (ч. 853), Михна (ч. 867), Василевої (ч. 942).

[1]) Monum. confr. Staur. том I, ч. 5.

суми. Гринько купує став в Букачівцях за 80 гривен (ч. 126, 128), Матвій в Ходороставі за 180 зол.[1]), Матвій Підсадко коло Березовець за 80 грв.[2]) Кость кушнїр в якімсь Уриванї за 89 грв. з чого 54 гривен платить 9 бочками риби — бочка по 6 гривен (ч. 178, пор. 385), инший Кость в Борщові й на ріцї Липі за 50 гривен, Евфемія Ігнатова в Борчу над Верешицею за 256 зол. і ріжні товари (ч. 372), Яцько Микульчич має підгоровський ставок (ч. 815), а стави також мають Іван Бабич і Хома дяк (ч. 679).

З кінцем 20 рр. XVI в. збільшає ся руська торговля рибою ще торговлею селедцями. 1529 р. купує Сенько кравець від краківського купця Мих. Мігдала 20 бочок селедців, бочка по 5 зол. 12 грв., разом за 108 зол. (ч. 330). 1531 р. купує Васько Кибалка 10 бочок селедців і продає їх угорським купцям (ч. 337, 393 б). В Красноставі також купує селедцї Остафій (ч. 886, 888).

Дуже точні звістки можна подати до торговлї волами; правда в радецьких актах згадані лиш менші трансакції (ч. 211, 815) і лиш оден більший транспорт Макара Тучанського, 100 волів (ч. 401), але сю недостачу можна доповнити ширшими звістками із справоздання городецького староства, що побирало оплату з волів на дорозї[3]). Звістки маємо з двох років четвертого десятилїтя XVI в. В 1534/5 р. перегнали через Городок: Баран 485 волів, Бабич зять Костя 600, Васько Кибалка разом з Давидом 305, Макар 50 — всї на перемиський ярмарок, що відбував ся на сьв. Петра й Павла; Яцько Засковський з Давидом 90 волів, Мисько пекар 21, Іванко Бабич, зять Костя 700, Филип 86, Іван 56, Сенько кравець і Матвій 740, Васько Кибалка 210 — на ярмарок в Ярославі в день Успеня; Васько Кибалка 210 волів на ярмарок в Радимнї на Воздвижение Ч. Хреста. В другім роцї, з котрого маємо справоздание, 1539/40 р. рух був значно менший: на перемиський ярмарок гнав лиш Яцько 105 волів, а Федько 80 волів; до Ярослава йшов Филип раз з 250, другий раз з 87 волами й Яцько Зас-

---

[1]) Akta grodz. XVII ч. 3622.
[2]) ibid. ч. 3850, 4027.
[3]) Се справоздание уділене менї проф. М. Грушевським, за що з окрема складаю тут подяку. (Витяг з нього в цїлости поданий в VI т. Історії України-Руси, що тепер друкуеть ся. — Ред.).

ковський з 180 волами[1]). Також передміщане з під замку були звісні з своєї торговлї волами (ч. 107).

Конї купує в більшім числї лиш Сенько Гірка до спілки з Станїславом Берґером (ч. 549). Кабанами торгує Федорик Павликович: раз купує від селян з Пеняковець за 20 кіп литовських, другий раз від селян з Мякута (ч. 645, 730). Мід, котрого постачали до Львова селяне (ч. 37, 208, 529), в руські руки не йшов, принаймнї в наших актах нема про се звісток; віск знаходимо у Яцька Микулчича в скількости 17 каменїв (ч. 815). Шкірами торгував Андрійко Бонаркович і післав їх за 300 зол. до Луцька (ч. 182). З місцевих продуктів згадує ся в торговлї ще тисове дерево (ч. 338, 351, 443).

З привозних товарів крім згаданих перше сукна й селедців стрічаємо ще перець і то досить рано 1493 р., його продає 4 камінї Федя жінка Марка Вірменинови Миську (ч. 86); торгує перцем та шафраном Евфемія Ігнатова (ч. 205—6) й ними навіть платить за став з рибою (ч. 372). Угорського вина згадують ся лиш дві півбочки, котрі привезено з Нового Міста й котрі купив Василь Кибалка дешево, за 22 зол. (ч. 428). Попри се згадують ся часто безіменні товари[2]).

Ті товари купують руські купцї або у Львові або по инших містах. До Львова довозять або селяне з сїл, або купцї з инших міст: найчастїйше згадують ся купцї з Кракова, також з Сандоміра (ч. 338, 433), Вислицї (ч. 133), з Варшави (ч. 554, 579), оден Італїянець (ч. 660), оден Грек з Константинополя (749a) та кількох Волохів (19, 40, 50, 116). З попереднього знаємо вже, що львівські Русини їздили за торговлею по инших містах: на захід їздять до Городка (ч. 393 б), Перемишля (ibid.), Ярослава (ч. 350, 919), Радимна[3]) й Ряшева (ч. 350, 919), на північ до Красностава (ч. 886, 888) й Люблина (ч. 164), на полудень до Рогатина (ч. 428, 913) і Галича (ч. 599, 931), на схід до Кременця (ч. 381) та Луцька (ч. 182). Терен досить вузький, але на нїм обертають ся львівські купцї свобідно: се видно хочби з сього, що обіцюють віддавати свої довги то на

---

[1]) З нельвівських Русинів згадують в справозданю: 1534—5 р. Павло із Щирця з 254 волами, 1539—40 р. Сенько з Медики з 38, Томиця (Русин?) з Межибожа з 145, Федір і Давид з Кременця з 60 волами.

[2]) Ч. 254, 445, 523, 555, 625, 637, 660, 719, 733, 815, 874, 911.

[3]) Пор. звістки про торговлю волами.

ряшівський ярмарок (ч. 350), то на ярославський (ч. 392). Поза етноґрафічні українські межі запускають ся Русини лиш в оден бік — в Волощину. З Волохами була львівська Русь давно знайома так в торговлї, як в політичнім житю і культурних змаганнях і навіть з кінцем XV в. Волохи купували доми на руській вулиці (ч. 40, 50); зносини були оживлені й не рідко мали міщане зі Львова кредиторів або довжників в Волощинї (ч. 392, 402, 404, 926). Отже й самі руські міщане їздять до Волощини за купном чи з товарами: так арештують в Сочаві 1526 р. товари Яцька (286), Сенько Гірка і инші ведуть звідси конї (549, 601), а Макар транспорт 100 волів (401). З Волощини йшов дехто й далї в Туреччину (ч. 285, 340), але чи в торговельних справах, сього певно не знаємо.

В таку дальшу дорогу було ненаручно вибирати ся одному чоловікови без товаришів; звичайно купцї йшли в товаристві; так бачили ми, що через Городок женуть наші купцї свої воли до спілки: Васько Кибалка з Давидом, Яцько Засковський з тим самим Давидом, Сенько кравець з Матвієм. При купцях є також слуги-помічники; з таким слугою (famulus) рахує ся в однім актї купець Матвій Романович: слуга тодї вже в його службі не був, але мав ще віддати панови 90 зол. (ч. 599). Під рукою купця стоять також фірмани з професії, що наймали ся своїм чи чужим купцям (ч. 888) такий фірман мав свої конї і віз, а часом і кілька возів (ч. 272, 279, 280). Щоб вичерпати всї звістки про торговлю, треба ще згадати про могоричників (mercipotatores), що „як то у звичаю" запивали купно (305, 483, 601).

Так представляє ся в загальних рисах руська торговля у Львові. По правдї сказати, вона в радецьких актах не дуже імпозантна. Найбільший ще рух видно в торговлї рибою[1]): тут може Русини стояли на рівній мірі з иншими львівськими купцями; але найбільший контракт в другій чверти XVI в. на скількість представляє ледви 20 бочок, на вартість понад 100 зол. (ч. 330)[2]). В инших товарах лишили ся Русини по заду Німцїв і Поляків: нпр. торговля сукном, вином, навіть воском, далеко не дорівнала торговлї не-Русинів[1]); зовсїм не брали ся

---

[1]) Подібну думку — на основі трохи пізнїйшого матеріялу — висловив В. Лозїньский — Patrycyat i mieszczaństwo 2 вид. с. 314.

[2]) Така сама більш-менш була й торговля рибою неруських купцїв; пор. нпр. Acta cons. Leop. III стор. 123 (10 бочок риби).

[3]) Сукно за 950 зол. (Acta cons. II стор. 590); вино за 250 зол. (ibid. III стор. 1001; IV стор. 126); віск 40 камінїв (ibid. II ст. 560).

Русини до торговлї такими виробами як коси й серпи, як попіл і цина. Так виходилоб з радецьких актів. Але не можна сказати, щоби сї акти подавали повний образ торговлї; я вже замітив вище, що нпр. до торговлї волами дають вони за цїлих 90 років лиш одну трансакцію з 100 штуками, тимчасом як урядові обчислення в Городку дають до двох років суму 4095 волів, перепроданих Русинами. Тому поки що треба залишити порівнаннє цїлої руської торговлї з торговлею Нїмцїв, Поляків і ин.; порівнаннє таке можна перевести лиш в тій торговлї волами. В цифрах представлять річ сї дві таблички:

I. 1534/5 р.

Число гонених волів	Русини	Нїмцї і Поляки	Вірмени	Жиди	Разом
до Перемишля . . .	1.440	4.066	1.170	1.702	8.378
до Ярослава	1.903	2.474	1.224	4.463	10.064
до Радимна	50	—	—	—	50
Разом . . .	3.393	6.530	2.394	6.165	18.492
	18·5%	36%	13%	32·5%	

II. 1539/40 р.

Число гонених волів	Русини	Нїмцї і Поляки	Вірмени	Жиди	Разом
до Перемишля . . .	185	2.203	406	108	2.902
до Ярослава	517	3.262	1.090	9.752	14.621
до Радимна	—	445	—	—	445
Разом . . .	702	5.910	1.496	9.860	17.968
	3·8%	32%	8%	54·2%	

До сього статистичного виказу видно передовсім, що Львів висилав на захід постійно таку саму скількість волів: в першім роцї післав 18.492 штуки, другого 17.968 штук — цифри майже

рівні. Але як змінили ся протягом коротенького часу пятьох років відносини між самими львівськими купцями! Тільки привилеґіовані Поляки та Німці удержують ся на тім самім процентовім уровені — все мають в своїх руках більш як 30 % сеї торговлї; Жиди підносять ся з поважних 32 % на грізні для инших націй 54 %; Вірмени спадають з 13 % на 8 %. Що до Русинів, то в першім роцї вони стоять дуже поважно, мають аж 18·5 %; уступають, правда, Полякам і Нїмцям разом взятим, та Жидам, що загортають торговлю в свої руки, але проте стоять лїпше як Вірмени. Але в звістках з другого року бачимо несподїване обниженнє процентів аж на 3·8 % з 18·5 % — з 3393 штук волів на 702 воли. Котру з сих цифр маємо вважати пересїчною для руської торговлї, першу чи другу? Чи в першім роцї маємо лиш припадково високий стан, а в дїйсности уровень був все низший, чи може цифри з другого року дають лиш припадкове обниженнє, а звичайно справа стояла лїпше? Се все питання, котрі розвязати буде можна аж при більшім матеріялї.

Хочби навіть руська торговля не була дуже велика, все таки сей зворот до неї дуже характеристичний для житя львівської Руси в першій половинї XVI в. й у нїм я бачу причину сильної територіяльної експанзії, про яку говорив вперед. Сей рух мусїв звернути увагу й міського уряду. Із скарг, які заносили до короля львівські Русини 1524 р. знаємо, що місто не допускало руських міщан до цехів і ремесел, не дозваляло держати Русинам шинків і продавати сукна на ліктї. Про шинки в наших актах нїяких згадок нема, але що до нових ремесел і продажі сукна то знаємо з яким розмахом узялись до сього Русини і легко можемо собі уявити яким ударом були для них сї заборони. В трохи пізнїйших часах, коло 1529 р. згадують міщане-католики з завистю, що Русини позаймали „крамницї й місця християн римської віри“ (ч. 339) й місто зачинає обмежувати Русинів в посїданю крамниць. Притрапилось, що Русин продав свою крамницю Полякови, а від сього Поляка зараз відкупила крамницю родина того Русина: місто скористало з сього хвилевого переходу крамницї в руки католика й зазначило в актї, що на випадок, якби сей новий властитель-Русин продавав коли крамницю, то мусить її продати католикови (ч. 469). Які ще релїґійні обмеження мали декотрі купцї, про се згадаємо потім.

Тимчасом, щоб скінчити з усїми міськими корпораціями,

скажемо дещо про дідівську корпорацію. Знаємо імена трох її членів-Русинів: Климка, Тимка й Марара. Головною резиденцією львівських дідів були — як се назва показує — гори каліча й жебрацька (нині ул. Каліча й гора Вроновских); але наші діди не всі там мешкали: Климко сидів десь на шпитальній (ч. 501), Макар на краківськім (ч. 571), а Тимко на пальчиковській вулиці „на кінці від поля“ (ч. 691). Кождий з них мав дім, а радше, як самі кажуть, „домок і городець“ (ч. 501); ціна сих домиків невеличка 3 до 16 зол. Про двох з них знаємо, що мали діти: Макар Іванця і Хведю (чи Фемію — ч. 571, 698), Климко Остапка і Ориську (ч. 501). Один з дідів, Климко, крім свого дідівського ремесла, забавляв ся ще торговлею; купив від Вольфґанґа Шольца якісь товари за 30 зол. — та марна се мусїла бути торговля, коли сю суму сплачував аж шість років; довг обезпечив, як акт шумно каже, „на своїх добрах і маєтках і торговельних річах, котрі тепер має, або буде мати пізнїйше“ (ч. 719). Дідів Русинів зустріла в 1520—30 рр. не абияка честь: дідівським старши́м став Русин, згаданий дід Макар, — в актах виступає він з почесним титулом „староста дідів“ (starosta mendicorum, st. calecarum ч. 343, 698). Принайменше на точцї дідівства львівська Русь не мала нїяких обмежень[1]).

(Далї буде).

[1]) Обмеженнє було хиба лиш одно: руські діди не могли купати ся в міській лазнї — сей привілей був застережений тільки для римської віри (Зубрицький Kron. Lwowa c. 133, 142).

Фальшованнє метрик
для польських повстанців з 1830—31 рр.
(Причинок до характеристики галицько-руського духовенства першої половини XIX ст.).

Подав **Іван Кревецький.**

По упадку польського повстання 1830—31 рр. Галичина зароїла ся від польських недобитків-еміґрантів. Галицько-польська суспільність, з поміж якої багато одиниць взяло було в повстанню також активну участь й яка за цілий час воєнної баталії помагала повстанцям морально й матеріяльно, приняла їх дуже прихильно. Симпатизувала з повстанцями навіть частина галицько-руського духовенства. „І в руських сьвящениках, пише в своїх споминах звісний польський діяч із тих часів Г. Боґданьский[1]), ми знайшли відблиск наших думок; і хоч між Русинами були духи неприхильні спільним стремлїнням, ми відкрили таких, що сприяли нашій справі, що признали її за свою власну й працювали разом з нами над її попертєм".

Не так симпатично ставив ся до сеї справи австрійський уряд. Він, хоч з початку виявляв до революційної акції Поляків деяку криту прихильність, дуже скоро змінив радикально свої погляди — і з тайного прихильника став отвертим їх ворогом. Зачало ся від циркулярів. Урядовий циркуляр візвав усіх еміґрантів, щоби зголосили ся до окружних властий і зажадали

[1]) Pamiętnik Henryka Bogdańskiego od roku 1832 do roku 1848 (рукоп. бібл. Оссолїньских у Львові, № 3486, т. І, ст. 53 відв.).

пашпортів на виїзд за границю; в противному разї грозив їм арештованнєм і примусовим видаленнєм з краю. Строю відвічальністю загрозив циркуляр навіть тим, хто дав би еміґрантам притулок. „Настали для Галичини, пише польський історик Шнір-Пепловский[1]), суднї днї. Ревізії були на денному порядку, головно по сільських дворах. Звичайно нічю заїздив окружний комісар, або ще низший урядник з військовим конвоєм до села, обступав двір тїсним перстїнем, розставляв подвійні сторожі при дверях і вікнах і робив пильний трус у цїлім помешканню й господарських будинках. При тому не щадили ні пола, нї віку, нищили річи, виривали підлоги...“. Про такі над'ужитя згадує навіть півофіціяльний історик тих часів М. Саля[2]).

Супротив того не видасть ся дивним, що згадані польські повстанцї-еміґранти вживали всїх заходів і способів, щоби оминути прикрих наслїдків відкритя свого нелеґального побуту в Галичинї. Одним з таких способів було леґітимованнє відповідним властям свого австрійського, чи — спеціяльнїйше — галицького походження на підставі пофальшованих метрикальних документів, які згодили ся видати їм деякі одиниці з поміж галицького духовенства.

Звичайно вписувано такого „новопридбаного“ члена церкви до метрикальних книг з тих років, на які показував меньш-більш його вік, з характеристичною допискою на боцї „ex fragmentis“; ся дописка мала вказувати на те, наче б згаданий член церкви через помилку не був записаний відразу в метрикальну книгу, а тільки на осібній якійсь карточцї, з якої аж пізнїйше переписано його, куди слїд. На підставі такого „ех-фраґментарного“ запису парохи видавали вже офіціяльні метрикальні документи, які мали бути „зелїзним листом“ перед переслїдованнями австрійської бюрократії.

Чи такі фальшовання метрик уродження самим духовенством практикували ся на ширшу скалю, і чи до сеї манїпуляції були втягнені ширші круги галицького духовенства (руського й польського), на се годї поки що подати певну відповідь. Міркуючи одначе з тих кількох фактів, які уряд відкрив тільки припадково, а також з прихильних відносин до революційної

[1]) St. Schnür-Pepłowski — Z przeszłości Galicyi (1772—1862). Т. II, ст. 53; пор. також Pamiętnik H. Bogdańskiego, т. I, ст. 75—6, 78, 80 (рукоп. бібл. Оссолїньских у Львові, № 3486).

[2]) M. Sala — Geschichte des polnischen Aufstandes vom 1846. Ст. 47.

акції польського, а по части також руського духовенства, можна би подати на оба сї питання притакуючу відповідь.

*
* *

Ми згадали висше, що галицьке духовенство фальшувало на користь польських повстанців-еміґрантів метрикальні записи і таким способом увільняло їх від переслїдувань австрійських властий. Доказом на се офіціяльний документ, виданий галицьким ґубернатором дня 4 липня 1834 р. й розісланий при посередництві гр.-кат. львівської консисторії між руське духовенство[1]). Що ідентичний циркуляр мусїла розіслати також латинська консисторія, се не підпадає ніякому сумнївови; на се вказує навіть стилїзація самого акту, де говорить ся про духовенство загально, а не спеціяльно про руське. Інтересний також той факт, що по словам згаданого ґубернаторського циркуляра польські еміґранти фальшували разом з метриками також свою національність (Nationalität)[2]).

Як же ж глянув австрійський уряд на справу, що в високім степенї компромітувала галицьке духовенство? „Се для уряду дуже прикре спостереженнє, каже згаданий висше ґубернаторський циркуляр, що члени стану, до якого прероґативи належить впливати наукою й прикладом, щоби загально робили те, що кождому наказує сумлїннє й право, подають руку до найогиднїйшого проступку, себ то до ошуканства і без вагання топчуть обовязки чесного чоловіка, горожанина краю, сьвященика, а також урядника, бо провадженнє метрик належить до обовязків уряду. Не занедбає уряд визначити для провинників кару, приписану правом, і в тій цїли пороблено вже потрібні зарядження, одначе уряд не хоче поминути також перестороги, щоби запобічи повторенню таких випадків“. Тому поручає митроп. ординаріятови, щоби про все те повідомив підчинене собі духовенство, наказав йому провадити метрики як найсумлїннїйше і звернув його увагу, що від тепер уряд буде звертати на метрики, предкладані польськими еміґрантами, спеціяльну увагу. Ті духовники, що поважили б ся й дальше фальшувати згадані метрикальні акти „будуть зовсїм певно потягнені до слїдства в кримінальнім судї і навіть тоді, коли б кримінальний суд не засудив на ніяку

[1]) № 650. Згаданий акт є вписаний до т. зв. Cirkularien-Buch-у, що тепер в руках дра В. Щурата; такий самий акт вписаний також в книгу протоколів, що переховуєть ся в гр.-кат. парох. архіві в Бродах.

[2]) В польськім перекладї „rodowitość“.

кару, уряд не залишить заходів, аби духовника, звільненого від кримінальної процедури для браку достаточних доказів або з инших певних причин, трактовано остро в політичній і дісциплінарній дорозї". Також митр. ординаріят має повідомити підвластне духовенство про те, що ґубернатор видав під тою самою датою циркуляр до окружних урядів, аби вони через свої орґани переглядали при кождій нагоді парохіяльні метрики вроджених і коли б показало ся найменше яке підозріннє, зараз зачали „найострійше слідство". Також підчас т. зв. канонїчних обїздів парохій мали дотичні візитатори звертати увагу „передовсїм на вписи метрикальних актів з давнїйших часів" і про всї знайдені фальшовання повідомляти зараз митр. ординаріят й окружні уряди, яких обовязком було зарядити вже дальшу процедуру.

Вкінцї митроп. консисторія наказує як найострійше всїм деканам й адмінїстраторам деканатів, щоб:

1) про зміст згаданого ґубернаторського розпорядження повідомили зараз усїх духовників;

2) як найострійше наказали духовникам, аби вони поступали як найсумлїннїйше в провадженню метрикальних книг і видаванню з них екстрактів; підчас кождої парохіяльної візитації контролювали пильно метрикальні вписи з давнїйших часів і про всї доглянені неправильности доносили зараз ординаріятови й окружному урядови;

3) пригадали духовникам усї розпорядження в справі ведення публичних актів, отже також метрик і повтаряли се в часї деканальних екзамінів;

4) звернули в часї деканальних з'їздів духовникам увагу, „яку тяжку відвічальність перед Богом і власним сумлїннєм стягає на себе той слуга божий, що вправдї вчить инших, аби повинували ся урядовій власти, як власти божій, одначе сам робить на перекір наказам тої божої заступницї; яким підлим ошуканцем в очах усїх сумлїнних людий показуєть ся такий слуга вівтаря, якого слово не згоджуєть ся з його вчинками; які явні дає він докази спроневірення супротив того уряду, який вірить йому на самі тільки його слова „sub fide sacerdotali"; як сумні наслїдки на свою власну особу і на невинних співбратів, а також яку шкідливу пляму на цїлий стан стягає виновник, що повинен радше дбати й старати ся по прінціпам сумлїння й релїґії про добре імя власне й тої суспільности, якої він членом".

Подаємо вкінці самий той інтересний документ, як причинок до характеристики галицького духовенства з 1-шої половини XIX ст.

№ 2075.

Wysokie c. k. krajowe Prezydyjum na dniu 4 lipca r. b. pod liczbą 650 tuteyszemu Ordynaryjatowi oswiadczyło, co następuie:

Wiele iuż zdarzeń do tuteyszey wiadomosci doszło, że rossyjsko-polscy emigranci w swem usiłowaniu ułudzenia władz przez fałszywe twierdzenia o swey rodowitości (über ihre Nationalität) takze u duchowienstwa pomocną rękę znalezli. Przez sledzenie względem pewnego extraktu metrykalnego otrzymano przykonanie, że znayduiący się w metryce akt chrztu dopiero w poznieyszym czasie zapisany iest z klauzulą „ex fragmentis", co oznaczać miałoby, że akt chrztu dawniey na kartce zanotowany, dopiero pozniey w dogodnieyszym czasie do metryki na swoim mieyscu wpisanym został.

Akt chrztu, tyczący się innego emigranta, okazał się iako następnie do metryki wciągniony i takowe sfałszowanie usprawiedliwiano nie przez co innego, jak tylko przez to, że niewiadomy iakiś swiecki człowiek dostałby książki ochrzczonych, takowey nadużyć miał. Inną razą dał się pewny administrator parafii przez pewną partyję uwieść i akty chrztu dwoch emigrantów do metryki obcey parafii wpisał. Tenże sam administrator pozwolił pewney partyi aktu chrztu pewnego emigranta do metryki swoiey własney parafii wciągnąc.

Wiadome także są trzy zdarzenia, w ktorych okazało się wielkie podeyrzenie, że metrykalne zaswiadczenia o chrzcie, jakie emigranci dla udowodnienia swych roszczeń do austryackiego obywatelstwa okazali, fałszywe są, lecz bliszsze okoliczności względem wydania tych zaświadczeń niewyjaśnili się.

Jest to dla Rządu bardzo bolesnem spostrzeżeniem, że członki stanu, do ktorego prerogatywy należy przez naukę i przykład działać, aby powszechnie czyniono to, co każdemu sumienie i prawo nakazuje, do naybrudnieyszego występku, to iest do oszukaństwa rękę podaią i bez wahania się nadwerężaią obowiązki uczciwego człowieka, obywatela kraju, kapłana, iako też i urzędnika, albowiem prowadzenie metryk do obowiązków urzędu należy. Nie zaniedba rząd kary prawem przepisaną dla winowayców przygotować, w ktorem to celu potrzebne zarządzenia już są poczynione, lecz niechce Rząd także pominąć srodku przestrogi, aby powtorzeniu takowych wypadków zapobiedz.

Ordynaryjatowi przeto zaleca się, aby o tem, co się dotąd rzekło, podręcznych duszstarowników uwiadomiono, tudzież im iak naysumiennieysze prowadzenie metryk, do czego także wydawąnie ex-

traktów z metryk należy, ostro nakazanem było, i aby duszstarowników na to uważnymi czynić, że przy examinowaniu podanych od emigrantów zaświadczeń chrztu każdą razą ze szczegolnym rygorem się postępuie i ponieważ takowe dokumenta wszelką wiarę utraciłyby, w wydarzających się takowych wypadkach do przeglądania metryk chrztu i do badań ze swiadków wiary godnych względem aktu chrztu postępuie się, tudzież że wypadki, w ktorych podeyrzenie o sfałszowaniu metryki albo też względem bądz innego przy udowodnieniu aktu chrztu zachodzącego kryminalnego oszukaństwa pokazuje się, nieochybnie do sledztwa w kryminalnym sądzie skierowanemi będą, i że Rząd nawet w tym razie, gdyby rząd karzący na żadną karę niezawyrokował, nie omieszka kroków, aby duszstarownika dla braku dostatecznych dowodów, lub z innych prawnych przyczyn uwolnionego od kryminalney procedury, ostro w polityczney i dyscyplinarney drodze traktowano.

Równie też ordynaryjat podręcznych duszstarowników o tem uwiadomi, że pod tą samą datą Urzędom Cyrkułowym nakazuje się, aby przez swoich urzędników (durch ihre Organe) przy każdey okazyi metryki chrztu przyglądali i względem spostrzeżonych, podeyrżenie sprawuiących wpisów nayscisleysze sledzenie przedsiębrali. Niemniey też Ordynaryjat także ze swoiey strony działać będzie, aby w czasie kannonnych wizyt parafijów jak naybardziey na wpisy aktów chrztu z dawnieyszego czasu uważano w tym celu, ażeby znalezione sfałszowania natychmiast Ordynaryjatowi i Urzędom Cyrkułowym do wiadomosci podane były, ktorych rzeczą iest według istoty czynu dalszą procedury zarządzić.

PP. II. XX. Dziekanom i dekanatów administratorom jak nayscisley nakazuie się, ażeby:

a) o tem Wysokiego c. k. krajowego Prezydyjum zarządzeniu według całey iego treści względem duszstarowników natychmiast[1]) uwiadomili;

b) duszstarownikom scisle wykonywanie tego zarządzenia co do naysumiennieyszego metryk prowadzenia i extraktów z nich wydawania iak nayostrzey nakazali i na wykonanie innych rozporządzeń metryk dotyczących się, pod własną odpowiedzialnoscią równie iak w czasie wizyt parafijów naybardziey, na wpisy aktów chrztu z dawnieyszego czasu troskliwą baczność mieli, a o spostrzeżeniach wyżey wspomnionych ordynaryjatowi i cyrkułowemu urzędowi natychmiast donosili;

---

[1]) Курсиви в оригіналі

c) aby duszstarownikom dla ich wiadomosci i przestrogi wszelkie rozporządzenia co do rzeczonego prowadzenia publicznych dokumentów, jakiemi metryki są, przypomnieli i to przypominanie w czasie examinów dekanalnych powtarzali;

d) aby w celu zapobieżenia wykrocznosciom powyższego rodzaju tymże duszstarownikom, w czasie examinu dekanalnego zgromadzonym, tę, ktora się im teraz czyni, powtorzyli uwagę; jak ciężka odpowiedzialność przed Bogiem i własnym sumieniem ten sługa ołtarza bożego na siebie sciąga, ktory drugich, aby władzy rządowey iako władzy boskiey powodowali się, wprawdzie uczy, sam zaś teyże namiestniczki bożey rozkazom wbrew działa; iak podłym oszukańcą w oczach wszystkich sumiennych współżyiących takowy ołtarza sługa okazuje się, ktorego słowo z jego czynnosciami niezgadza się; iak jawne on daje dowody przyniewierzenia się ku temu Rządowi, ktory iemu na same tylko słowa jego „sub fide sacerdotali" zawierza; i iak smutne następnosci na swoją własną osobę, a na niewinnych współbraci i na cały stan jak szkodliwą plamę takowy winowayca sciąga, ktoren raczey według zasad sumienia i religii o dobre imie tak własne, iako też i tey społeczności, ktorey członkiem iest, dbałym i troskliwym bydzby powinien.

Ninieysza kurrenda ma podręcznemu klerowi dekanalnemu zwykłym sposobem natychmiast bydz udzieloną, od każdego duszstarownika podpisaną i do protokołu zarządzeń wpisaną, a potem nazad do konsystorza odesłaną. Dan w Lwowie dnia 15 lipca 1834. Barwiński, officyjał.

Село Мшанець Старосамбірського повіта.

Матеріяли до історії галицького села.

Зібрав **Михайло Зубрицький.**

АКТИ.

CXLIII. **Іван, Лесьо і Гриць Паращаки та иньші ґазди дають датки на церкву, 20 марта 1820 р.**

Obligacya. Nizey na podpisie wyrażeni takową deklaracyę czyniemi, a to: Będąc u naszych dawnych antecessorow ieden łaz pola zwano (!) na Pasiekach w zastawie, gdzie my teraznieyszego roku na dane zastawe od Hrycia Pozniaka i Hnata Suchego odebrali, tey zastawy było pięc sierakow sukňa, a ze za pięc sierakow sukna odebralismy w kwocie pieniężney złotych rynskich czterydziescie trzy, Nro 43, więc te zastawe nie wydawali, ale ieszcze nasze dawne antecessorowie nadali, a ze teraz dawne na dane zastawe powrocili nam wyż wyrażone ludzi, ofiaruiemy odebrane zastawe 43 rs. na cerkiew Mszaniecką, co tylko będzie cerkiew Mszaniecka potrzebowała, albo swiatła, lub inne (!) potrzeb cerkewną, tych 43 rs. pozwalamy obrocic. Ta nasza deklaracya iest dobrowolna, bez żadnego przymuszenia przy trzezwym rozumie uczyniona; a co się tyczy Iwana Siwaka, Andriia Siwaka, Hnata Paraszczaka, i Andriia Wołoszynowskego, że bez wiedzi (!) nas aktorow podpisanych pieniędzy zastawne rozchwicili niesłusznie, iako nigdy ich nie iest, żądamy każdey zwierzchnosci do tego należące(j), aby pieniędzy reszte natychmiast oddali i podług deklaracyi do cerkwi Mszanieckey przydane byli. Na to się znakem krzyża swiętego podpisuiemy. Datum Mszaniec d. 20 marca 1820. Iwan Paraszczak † deklaruie, Lesio Paraszczak † dto., Hryc Paraszczak † dto. Jako ta deklaracya w obecnosci naszey działa się i przy trzyzwim rozumie, na to znakem krzyza swiętego podpisuiemy się. Łukasz Mysiow † przysiężny, Łesio Sysyn † z gromady, Pawło Paraszczak † dto, Fedio Oliszczak † Hryc Berdyc † Iwan Sysyn †

Stefan Berdyc † Iwan Pozniak † prowizor. Tudzież oprócz zastawy obiecuiemy ze swoiey strony do tych pieniędzy przy ludziach, a to: Iwan Paraszczak 3 rynskich, Łesio Paraszczak 5 ryns., Stefan Łemak 5 ryns., Łesio Sysyn deklaruie 1 ryns., Łuc Mysiow deklaruie 1 ryns., Pawło Paraszczak 5 ryns., Antosio Draban 1 ryns., Ilko Steckowicz 1 ryns., Hryc Berdyc 1 ryns.

CXLIV. **Господарські розпорядженя Данька Петрашкевича перед його відходом до війська, 23 грудня 1820 р.**

Niżey na podpisie wyrażony w przytomnosci urzędu i ludzi z gromady przy tym będące (!) wiarygodnych, odchodząc swego gospodarstwa do regimętu, a pozostawiam w domu oyca y matkę starych, do tegoz dwoch braci małoletnich i trzy siostry, więc czynie mego gospodarstwa rozporządzenie, a to: 1-o. Nayprzod mam po oycu gruntu 3 pręty pola z łazami, ogrodami, placami i innemi przynależytosciami, tenze grunt pozostawiam i zezwalam na brata mego imieniem Łucia, ktoremu nie zabraniam ożenić się, iakbym się z woyska nie powrucił; ale choćbym się powrucił, może się brat ożenić, ale pod tą kądycyą, iakby się brat Łuć ożenił na ten grunt, powinien oycą matke do smierci szanować, a brata iednego y siostry wyposażyć podług możnosci. 2-do. Co się zaś tyczy tego gruntu, co wziołem po żonie w posagu, to iest ieden pręt y 2 łokcie ze wsi Bystrego u Stefana Łyła, ktoren ten grunt obsiałem swoim własnym nasieniem pod 3 pługi orania y ten obsiew zebrał z pola muy szwagier Michał Łyło, ale że zona moia ze mno nie mieszka i żadnego potomstwa niema, więc iakbym się nie powrucił z woyska, szwagier memu oycu i bratu ten obsiew całkiem ze słomo powrucic ma. Wziołem był po żonie posagu 2 krowy, ale żona odebrała sobie te dwię krowy cielne y jałowka (!), która się nie należała, a to była roczniaczka. Także do tego posagu wziołem rachuiąc papierami duk. 7 w starych bankocetlach, ktore nie byli (!) ieszcze rachowane w walucie. Obiecał teszcz ieszcze byczki roczniaczki w posagu, ale te nie dał. Moia żona wzieła z gruntu mego oyca puł pułsetka płutna, kope lnu y kopę konopi. Przy tym byli ludzie, kiedy płutno zabrała, len, konopie y dwie krowy, a to był Jacko Sysyn, Fedio Janiow, Fedio Petraszkiewicz, Stefan y Andrzey Petraszkiewicz. A zatym moja żona niepowinna z oycem, ani bratem w żaden proces wchodzić, ani w kłutnie tak długo, dopoki z woyska niepowroce, a jeżeli bym przez wyrok boski w woysku umarł, wtedy moy oyciec, albo brat, ma tylko posagu powrucić żonie moiey 7 duk. w starych bankocetlach, a więcey żadney pretensyi roscić nie powinna—dodaiąc to, ieżelibym umarł, odebrawszy tych duk. 7 posagu moia oycu ten obsięw, ktoren swoim nasieniem

obsiałem, bez żadney sprzyczki ma powrucić, nie tylko obsiew, ale płutno, len. Nakoniec żądam łaski y miłosierdzia każdey zwierzchności, ktora tylko należy do tego, ażeby ten opis zawzdy walor miał. Dodaie i to, iż moia żona służyła w Chaszczowie u zowiącego się Podorożny, aż dobyła sobie dziecko. Do mnie żadney pretensyi zakładać nie może. Na to znakiem krzyża s. podpisuie się. Datt. Mszaniec die 23 X-bris 1820 roku. Dańko Petraszkiewicz. Przy tym będące podpisuiemy się. Łuc Mysiow † Fedio Sywak † Ig. Paraszczak † Łesio Sysyn † Wasyl Demuszka † Jan Hrycuna † Alexander Demianowski † Jako byłem przy tey expedycyi przytomny Hermanowicz, pisarz.

CXLV. **Стефан Михайликовський і Михайло Петричкович записують ґрунти Василеви Михайликовському**, 14 лютого 1821 р.

Intercyza slubna. Niżey na podpisie wyrażony w przytomnosci swiadkach uproszonych zlecam ten grunt, iako ja starszy brat, ktoren po oycu moim posiadam, z woli dobrowolney bez żadnego przymuszenia, to iest dwa pręty pola sołtystwa, z łazami, ogrodami, łąkami, tylko bez placu, bratu memu sredniemu, Wasylowi Michaylikowskiemu, w dobrey zgodzie ustempuię i zapisuie wiecznemi czasy i potomkom iego z przyczyny tey, że ia przy słabym zdrowiu pozostaie i nie mogę żadnego gospodarstwa prowadzić, ale jednak z tym ostrzeżeniem, że ieszcze brat naymłodszy Iwan pozostaie, ktoren w woysku służy, z przypadku zostałby kaleką, albo swoie lata wyznaczone wysłużył, ma prawo swoiey części, po oycu na niego spadaiącey, u Wasyla Michaylikowskiego, t. i. brata sredniego dopominać się. Dodaiąc ieszcze i to, że ja podpisany mam grunt, po żonie moiey wziętego w posagu półtora pręta, gdzie i dzieci z tą żoną moią dwoie spłodziłem, to waruie sobie i dla dzieci moich, a brat Wasyl do tegoż pretensyi żadney pokładać nie ma. A ieżeli by moy brat Wasyl był zemną zgodliwy i krzywdy mnie, żonie i dzieciom moim żadney nie robił, życzył bym sobie wraz z tymże przemieszkiwać, a w przypadku niezgody między nami to sobie excypuie, że (gdy) brat Wasyl chciałby się oddzielić odemnie, albo odbudować, na tymże gruncie żadnego placu pod budynek niema iak tylko ten plac, ktoren nasz oyciec posiadał, zowiący na rżeni (на рінї) przypieraiący do gruntu cerkiewnego, na tym wolno mu iest pobudować się, a do tegoż w takiey niezgodzie ma mnie dać z tego gruntu oycowskiego jedne pare byczkow maiące po 4 zęby i krowe iedne. Co się zaś tyczy tey chałupy, która po oycu pozostała, to dla dzieci i dla siebie pozostawiam. Do tegoż gruntu łazy znayduiące się, ieden łaz od granicy bandrowskiey, nazywaiący się Ficiowski, pod ieden dzień orania, leżący pomiędzy miedzami z dołu od miedzy Jurka Wołoszczaka, z góry

od miedzy Iwana Dorosza i pomiarek do tegoż łazu. Od granicy michnowskiey ieden łaz na Hayniowim obopolnie z Iwanem Doroszem używać ma. Na co dla lepszey wiary i wagi przy uproszonych swiadkach znakiem krzyża swiętego podpisuię się. Datum Mszaniec 14 februarii 1821. Stefan Michaylikowski † brat starszy, Iwan Michaylikowski † brat naymłodszy. Działo się to zlecenie gruntu, przez starszego brata na sredniego Wasyla wiecznemi czasy zapisanego, w obecności naszey. Na co dla lepszey wiary i wagi znakiem krzyza swiętego podpisuiemy się. Datum Mszaniec 14 febr. 1821. Iwan Dorosz † woy młodego, Jurko Wołoszczak † swiadek i sąsiad, Petro Dycman † dto, Maćko Guła † dto, Andriy Petreczkowicz † dto, Fedio Janiow † Michał Michalikoski mp. Alexander Demianowski Gemeindeschreiber. Z drugiey zaś strony zapisuie swemu zięciowi Wasylowi Michaylikowskiemu po córce swoiey na imie Taci posagu na woły złotych ryńskich mowie: sto trzy, Nro 103 ryn. w walucie, dwie krowy i dwoie cieląt przezimowanych, tudzież z gruntu łaz ieden zwany na Dilnycy koło bystrańskiey granicy, pod ieden dzień orania, czwarta część bez podatku, ponieważ ia podpisany sam obowiązany iestem płacić. Na co dla lepszey wiary przy uproszonych swiadkach podpisuię sie. Datum Mszaniec die 14 februarii 1821. Michał Petreczkowicz † oyciec panny. Działo się w przytomnosci naszey, podpisuiemy się. Iwan Dorosz † swiadek, Jurko Wołoszczak † Petro Dycman † Maćko Guła † Michał Michałkowski mp. Alex. Demianowski, pisarz gromadzki.

CXLVI. **Іван Стецкович просить замінити йому і його двом братаничам шарварок на грошеву заплату, 1 липня 1821 р.**

Przeswietny ces. król. cyrkularny samborski urzędzie! Niżey na podpisie wyrażony ze wsi Mszańca, państwa kamery do Łomny w cyrkule samborskim należącey, maiąc uciążliwość w odbywaniu szarwarków, za ktoren (!) już exekucya od niedziel 4-rech stoi, przeswietnemu ces. król. urzędowi cyrkularnemu zażalenie pokornie zanosi w następuiącym sposobie: Już od lat kilkudziesiąt może, iako tu extrakt legitymacyi ze stanow król. załączony sub. ·/. swiadczy, niżey na podpisie wyrażonego przodkowie, szlachta, posiadali grónt wolny szlachetski we wsi Mszańcu, na ktorym niżey wyrażony, iako prawdziwy sukcessor, do tychczas siedzi y utrzymuie się, z ktorego to gróntu wszelkie podatki monarchiczne iak nayregularniey co rok opłacali sami, do nakazaney częsci składali, osobliwie zaś w mowie będący szarwark nigdy nie odrabiali, ale zapłacić podług wypadłey repartycyi, iako szlachta, starali się. Teraz zaś przez mieyscowych urzędnikow, to iest woytow y przysiężnych do odrabiania takowego in natura przynaglonym iest

wraz ze swoimi bratancami Łukaszem y Jakubem Steczkiewiczami y exekucyą woyskową cyrkularną przycisnieni zostaią. Prosi zatem iak naypokorniey przeswietnego ces. król. cyrkularnego urzędu, ażeby szarwarkowe dnie nie iako na poddanego, ale iako posiadacza wolnego grontu woytowstwa na mocy extraktu załączonego uważane w rubryce były i takowe niżey podpisany na nakazaną pieniężną kwotę w gotowiźnie składać się maiącą zakwitowanym był. Exekucya zaś teraz postawiana aby łaskawie co do osoby nizey wyrażonego y Łukasza, Jakoba Steczkiewiczów, niżey wyrażonego bratanków, odwołaną bydz mogła. Sambor dnia 11-go lipca 1821. Jan Steczkiewicz z Mszańca † Do przeswietnego ces. król. samborskiego urzędu pokorna prośba od Jana Steczkiewicza z Mszańca, kameralney wsi do Łomny nalezącey, względem szarwarku, ażeby takowy nie w naturze odrabiany, ale pieniężną kwotą był opłacany, tudzież, ażeby teraznieysza uciążliwa exekucya odwołaną bydź mogła, iako wewnątrz. Alleg. Extrakt legitymacyi. Der Lomnaer Cameral Verwaltung zur Berichterstattung, was es mit diesen Edelleuten für eine Bewandniss habe, und ob selbe Dominical, oder Rusticalsteuer, dann unter welchem Namen bezahlen. Vom k. k. Kreisamte. Samber am 11 Juli 1821 (нечиткий підпис).

CXLVII. Іван Лемак продає з певними застереженями Александрови Демяновському свою будівлю і поле за 109 злр. 36 кр. к. м., 21 марта 1822 р.

Kontrakt. Ia nizey na podpisie wyrazony, iawnie i dobrowolnie, nie będąc ani przymuszonym ani namówionym, przy ludziach na to uproszonych wyznaię, iż będąc bez potomstwa przedaię, daię y daruię urodzonemu Alexandrowi Demianowskiemu gront moy własny oyczysty z łazami, sadami, ogrodami, pastwiskami, sianożęciami, potokami y krzakami, które tylko do tego grontu nalezą y nalezyc powinni, (!) tudzież y budynki pod Nrem 180 znayduiące się, tak mieszkalne iako y gospodarcze z placami w tym stanie, w iakim teraz zostaią z tym prawem, przy ktorym ia sam y przodkowie moie uzywali bez naymnieyszego wyiątku, ale wszystko w całości za umowioną sumę złt. rys. sto dziewięc xr. 36, Nro złt. rys. 109 xr. 36 w monecie konwencyonalney z tym iedynie obwarowaniem, aby mnie y żonę moię, tudziesz matkę moię przy sobie rzeczony Alexander Demianowski aż do smierci utrzymywał y tym stosowne do stanu rolniczego wyzywienie dawał. Ten gront lezy w pocięzy od granicy bandrowskiey, prętow trzy maiący, między miedzami z gory od miedzy Jewki Szewcowy a z dołu od miedzy Prokopa Steckiewicza, a ku Grąziowie z dołu od miedzy Prokopa Steckiewicza a z gory od miedzy Eliasza Petryczkiewicza. Do

tego grontu y budynkow ani ia, ani zaden z krewnych moich tak teraz, iako y na potym, zadnego prawa nie maią, ani mieć powinni, ale owszem za własność wyzey rzeczonego Alexandra Demianowskiego uznaie się. Ktoren to kontrakt dobrowolnie y rozmyslnie ułozony przy ludziach nizey wyrazonych podpisuię y w kazdym razie za prawny mieć chce y ten do xiąg grontowych dominikalnych zaciągnąc y intabulować pozwalam, kładąc własną zęką znak krzyża swiętego. Działo się w Mszancu dnia 21 marca 1822. † Ian Łemak, przedawca † Rozalia Łemakowa, żona. Alex. Demianowski mp. kupiciel (!). Ludzie przy tym będące. † Łukasz Misiewicz, woyt † Hnat Paraszczak † Ian Pozniak † Fedio Oliszczak † Łesio Paraszczak † Wasyl Wołoszczak † Iwan Wołoszynowski † Łuc Leninski † Pawło Nahyna † Iakim Opalak † Sawka Dylin † Ilko Steckiewicz † Iwan Dorosz (громадська печатка). Als Zeuge Franz Pussek, qua (!) testis Michael Głowacki mp. Jako swiadek przytomny podpisuię się. Theodor Wołczanski.

Von Seite der k. ka(mer)al. Verwaltung wird obstehender Vertrag gegen dem bestättiget, dass die auf diesen Grund haftenden Landessteuern und Dominicallasten, so wie selbe dermal stipulirt sind und künftig sie von der höchsten Regirung stipulirt werden, pünktlich alle Jahr (!) untrichtet werden. Łomna 14-ta maii 1832 Nro 376. Contractus c. v. inscribatur ac intabulatur — decretum in iurisdictione ca(mer)alis dominii. Łomna die 17-ma maij 1832. Hul Winnicki. P: 14-ta maij 1832, Nro 376. Слїдує нїмецька урядова помітка.

CXLVIII. Самбірський окружний уряд взиває духовенство до стримуваня селян від еміґрації на Буковину, 5 вересня 1822 р.

Nro 180/praes. Dem gr. k. Herrn Dechant Szaydzicki in Żukotyn! Mit Erlass des hohen Landes-Praesidiums vom 21-t July l. J. Z. 5160 ist das Przemysler Ordinariat angewiesen worden in allen jenen Örtern, wo das Gerücht über die Einrichtung neuer Ansiedlungen in der Bukowina gedrungen ist, das Landvolk von der Grundlosigkeit dieser falschen Ausstreungen durch die Seelsorger belehren zu lassen. Obschon man nicht zweifeln will, dass die Pfarrgeistlichkeit mit (!) dieser hohen Anordnung entsprochen hat, so überzeugt man sich doch aus den häufigen Bittgesuchen der Unterthanen um Bewilligung zur Auswanderung in die Bukowina — dass dieses Gerücht, welches anfangs nur in den Ortschaften gegen die Gränze des Stryer Kreises herrschte, sich fast in allen Gegenden des Kreises verbreitete. Die Folgen dieser Verirrung der Unterthanen sind für die Unterthanen selbst äusserst nachtheilig, da sie durch das Herumlaufen in die Kreisstadt und nach Lemberg ihre Wirtschaft vernachlässigen und auf die Bestellung der

Wintersaat und Entrichtung der Landesfürstlichen Steuern nicht mehr denken wollen. Das Kreisamt findet sich daher veranlasst, den H. Dechant dringend aufzufordern wirkende und schleunige Maasregeln zu treffen, dass dieses Gerücht durch die Pfarrgeistlichkeit in jenen Orten, wo selbes verbreitet ist, unterdrückt und die Unterthanen von der Grundlosigkeit derselben überzeugt werden. Sambor am 5 7-ber 1822. (підпис не читкий). Vom Samborer k. k. Kreisamte 180/praes.

CXLIX. Мшанецька громада складає рахунок з чиншового вівса, 1822—25 рр.

Kopia rewersu P. Philipowi danego. Na podpisie wyrazony urząd gromadzki wsi kameralney Mszanca imieniem całey gromady daję na siebie rewers y zeznaję, jako czynszowego owsa z roku 1822, 1823, 1824, 1825 na gromadzie pozostaie 263 korcy w remanencie, na co znakiem krzyża swiętego podpisuiemy się. Dat. w Mszancu 11 maya 1825. † Wasyl Hrycun, woyt † Stefan Paraszczak, przysiężny † Luc Mysiow z gromady, Demianowski pisał.

Za P. Philipa został remanent . .		263 korcy
w r. 1826-tym mnie nie dodano . .		12 „ 16
Co uczyni całego remanent . .		275 „ 16
Na to potrąca się bonifikacya:		
za gradobicie . .	169 — 21	
oddali sami remanent:		
Tymko Krawcow .	22	
Michał Hrycun . .	1 — 16	
	171 — 5	171 „ 5
To ieszcze na gromadzie stoi remanent który teraz koniecznie musi bydz oddany . .		104 korcy 11 gar.

Angermann.

CL. Квіти з податків заплачених Стецкевичами, 1823, 1825—6 рр.

Nro 11. Andryi Steckiewicz zapłacił kontrybucyi i domowe pro anno 1823 złt. ryn. 2 xr. 4 w walucie. Dzbanski.

Wasyl Steckiewicz zapłacił pogłowne za rok 1825. Dzbański.

Wasyl Steckiewicz zapłacił pogłowne za rok 1826 1 f. w. w. Dzbański.

CLI. Тестамент Івана Стецкевича, 8 січня 1823 р.

Testament. W imię Oyca y Syna y Ducha swiętego amen. Ja Jan Steckiewicz iestem na ciele moim od Pana Boga słabością obłożony, a widząc się bydź bliszszy tamtemu swiatowi, aniżeli temu, zostaiąc

ieszcze przy dobrym umysle, zatem czynie ostatniey woli moiey testamentem rozporządzenie między żoną i dziećmi moiemi w niżey opisany sposob, iako to: Nayprzod posiadam gruntu własnego woytowstwa ieden i pół pręta od granicy grąziowskiey do granicy gałowskiey, tudziesz posiadam gruntu nowosadzkiego pół pręta. Łazy do iednego i poł pręta należące: łaz zwany Diakunką, pod ieden dzień orania, takze tam znayduią się krzaki, ciągnące się po potok zwany Czerwony. Łaz na Szczowbie, pod dwa pługi orania i lasu na ieden morg. Łaz pod Brzegiem (під берегом) poniżey chałup, co do trzech prętow podług rozmiaru wynaydzie się. Łaz na Sarayce także do trzech prętow. Łaz na Miarce do trzech prętow. Łaz w Motylicznym do trzech prętow. Łaz Kruh poniżey płoszczańskiego młyna, co się wynaydzie do trzech prętow, od miedzy z gory Stefana Petiszki ciągnie się po Debrę Zwałek, czyli rosochaty potok. Te zaś łazy, ktore do trzech prętow wpisane są, maią bydz używane z brataniczami moiemi, to iest z Jackiem i Łuciem Steckiewiczem. Łaz pod Sernawką od miedzy gorney Wasyla Hrycuny, z dołu po miedze nowosadzkie, takze obopolnie z brataniczami. Ten grunt powyżey opisany ieden i poł pręta woytowstwa iako tesz pól pręta nowosadztwa i łazy do tegoż gruntu opisane pozostawiam synom moim Wasylowi i Andriiowi Steckiewiczowi rownie w poł każdego kawałka pola do używania, iednak z tem dołożeniem, iż mam dzieci więcey ieszcze, to iest mam syna Ignacego, ktoren w szkołach zostaie we Lwowie i corka (!) Justyna, te należą do rownego podziału całego maiątku mego; syn Ignacy ma zostawać do wyrostu przy synie starszym Wasylu Steckiewiczu a córka Justyna przy młodszym synie Andriju Steckiewiczu. Zone moią także przy młodszym synie pozostawiam i zapisuie do iey żywocia dwa zagony pola, to iest w obydwie strony po iednym zagonie. Co się tyczy budynkow mieszkalnych, obydwa synowie maią pobudowane chałupy, staynie znayduią się trzy z dwoma boiskami, iedna staynia Wasylowi z boiskiem a dwie staynie z iednym boiskiem synowi Andrijowi zapisuie. Corki moie obydwie, ktore są iusz zamężne, iedna Pazia za Fediem Petreczkiewiczem, druga Anna za Ignacym Jankowskim, całkiem są wyposażone i żadney pretensyi pokładać nie maią. Tudziesz Łesio Steckiewicz stryi móy, ktoren zostaie na podolu, ieżeliby w czasie iakowe pretensyę zakładał sobie, tedy ten żadnego prawa mieć niepowinien, gdyż ten ponarabiał długow na gruncie i takowy dług i grunt pozostawił, a sam odszedł na podole, ktore to długi musiałem wypłacić za tegosz. Załączam przy testamencie i to, (że) ieżeliby Łesio Steckiewicz o nobilitacyę dopominał się, na ktorą ia sam expensowałem i starałem się o to, powinien będzie expensow powrocić synom moim dwiescie pięćdziesiąt rynskich w konwencyo-

nalney monecie, Nro 250 r. c. m., poniewasz ta nobilitacya kosztuie mnie samego ze wszystkiemi expensami za złotych rynskich pięćset w konwent. monecie. Jako ten testament ostatniey woli moiey, będący na umysle czerstwym, przy swiadkach uproszonych zadyktowałem i ktoby moią ostatnią wolę w iakimkolwiek punkcie nadwerężał, znieważał, kassował, takowego dla usprawiedliwienia przed naywyższy maiestat boski zapozywałbym. Działo się we wsi Mszańcu w domu umieraiącego dnia 8 stycznia 1823 r. Jan Steckiewicz, umieraiący † Jako swiadkowie uproszeni przy testamencie będące dla lepszey wiary przez znak krzyża swiętego podpisuiemy się. Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysięzny, Iwan Kohut, Myśkow-starszy † sąsiad, Stefan Petiszka † dto, Iwan Cmay † prowizor, Fedio Petreczkiewicz † zięć, Alexander Demianowski mp.

CLII. Гриць Лемак продає Грицеви Волощакови одну мірку поля з податком, 18 цьвітня 1823 р.

Karta. Nizey na podpisie wyrazony, w przytomnosci swiadkach (!) uproszonych, czynie ten zapis i daie Hryciowi Wołoszczakowi, któremu jedne miarki zwano za Popiwskim, między potokami leżące (!), między miedzami z gory miedzy Sawki Synydy, z dołu Stefana Nahyny, pola, do południa orania, za ugodzone summe złotych rynskich trzydzieście, dico 30 ryns. w walucie, albo złotych rynskich dwanascie, Nro 12 w konwencionalney monecie, wiecznemi czasy przedaie wraz i z podatkiem. Na to dla lepszey wiary znakiem krzyża swiętego podpisuie się. Datum w Mszańcu d. 18 kwietnia 1823. Łemak Hryć † przedawca. Jako swiadkowie przy tem będące. Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysięzny, Andriy Suchiy † z gromady, Pawło Sysyn † Tymko Mucha † Jurko Wołoszczak † Alex. Demianowski, pisarz gromadzki.

CLIII. Мшанецькі гайдуки (солтиси) просять фервальтерію, щоби їм вписала з урбаріум висоту податку з цілого солтиського лану, 12 мая 1823 р.

Przeswietny urzędzie prefektury Łomna. Na podpisie wyrazeni upraszamy iak naypokorniey przeswietnego urzędu prefektury łomnianskiey, aby łaska nastąpiła nam, posiadaiącym grónt hayducki jeden łan, z urbarium wyciągnąć, wiele z całego łanu kontrybucyi wypada, bysmy mogli między sobą rozrachować, a z wyrachowania gromadzkiego nie iestesmi kontenci. Na co z. k. s. podpisuiemy się. Sig. Mszaniec d. 12 maja 1823 r. Iwan Dorosz † z haydukow, Hryc Wołoszczak † dto.

CLIV. Власники старого війтівства просять префектуру о упормоване висоти плачених ними податків, 20 мая 1823.

Przeswiętna c. k. łumieyska (!) prefekturo! My nizy podpisani ze wsi Mszanca ci wszyscy, ktorzy stare woytowstwo trzymamy y łan pusty, upraszamy najpokorni s. felwarterjej o sprawiedlywe rozrachowanie, podług pomiarkowania przeciwko gromadzkych 12 łanow, na nasze dwa łany starego wojtostwa a na trzeci łan pusty, ktore my nygdy takowego cięskiego podatku niepłaciły, jak teraz nam z tej urbarjej wyciągnięto, poniewaz w gromadzie wprzodej było łanow dwadziescia cztery, Nro 24, a teraz dla mniejszego podatku zegnely na 12 łany (!). Więc my nyzy podpisany dopraszamy się przes. prefektury, aby podług gromadzkych łanow na nas rozmiarkowane było, poniewaz gromadzkie łany samym dobrym połozeniem gruntu poszly, a nasze zas te 2 łany poszly samemy wierzchami y kamieniami a trzeci całkiem pusty, więc mi najpokorni dopraszamy się, aby nasza częsc podług gromadzkych 12 łanow obrachowana y pomiarkowana była, poniewaz my zadnym sposobem wydołać tego niemozemy, gdyz jezdezmy w tym obrachowaniu z tej urbarjej bardzo obciązeni y skrzywdzeny na przeciw gromadzkych łanow, gdzie mi się nie podijmuie(my) trzeciej częsci podatku płacić, bo my nie uzywamy trzeciej częsci gruntu, bo na przeciwko gromadzkych łanow obciązeni jezdezmi y do tego nam przydzie, ze będziemy musiely z obsiwem gruntu odstopic, lub tez na komisie się dopraszac będziemy, jak nam przes. prefektura podług rozmiarkowania gromadzkych łanow y nasze rozrachowane y pomiarkowane były, o co łasky jak najpokorni upraszamy y na to się znakiem krzyza s. podpisuiemy. Hryc Bob † Fedio Dubej † Wasil Huzylowicz † Ign. Jankosky † Wojtko Jankosky † Fedio Lelynsky † Jan Petraszkiewicz † Jurko Petraszkiewicz † Marunia deto † Fedio deto † Andrij deto † Stefan deto † Fedio deto † Michał deto † Fedio deto † Andrij deto † Macko deto † Wasil deto † Iwan deto † Michał deto † Fedio deto † Jacko Sysyn † Łuć Steckiewicz † Ilko deto † Wasil deto † Stefan deto † Jacko Steckiewicz † Iwan deto † Mikołaj deto † Iwan deto † Stefan deto † Dmitro deto † Jacko Stasysyn † Kazden ma swoie urbarialne ksiąszke y wie, wiele ma zapłacic gruntowego podatku, zatem rozrachowania innego prefektura zrobic nie może, ieżeli gdzie złączony iest grunt, zatem między sobą łatwo rozrachować się mogą. Z gruntow gromadzkich wiele na pręt wypada, do kasy takze płacić maią. W Łomnie 20 maia 1823. Rybicki.

CLV. Тестамент Івана Лемака, 17 вересня 1823 р.

Ob defectum tymbri. Testament. W imie Oyca y Syna y Ducha

swiętego. Amen. Uwazaiąc nieuchronny kazdemu żyiącemu wyrokow boskich dekret (postanowiona ludziom raz umrzeć) ponieważ y ia iako śmiertelny człowiek przez całe życie moie, a naybardziey teraz przy podeszłym y słabym wieku i zdrowiu moim, pod też podpadam wyroku boskiego konstytucyą, yż życie moie, by też naydłuższe, śmiercią na ostatek pieczętować musze. Więc poki ieszcze z łaski nieogarnionego Boga przy słabym ciele moim, na zmysłach moich, to iest przy dobrey pamięci y rozumie, woli dobrowolney a nie przymuszoney zostaię, takową ostatniey woli moiey przy uproszonych świadkach w przytomnosci czynie dyspozycyę. Ja Iwan Łemak mam trzy pręty pola we wsi kameralney Mszancu, ciągnące się od granicy do granicy, lezące między miedzami w strone iedne ku Grąziowie z dołu od miedzy Prokopa Steckiewicza, z góry od miedzy Ilka Petreczkiewicza, w drugie stronę ku Bandrowu z góry od miedzy Ewy Szewcowey a z dołu od miedzy tegoż Prokopa Steckiewicza, z łazami, gdziekolwiek się znayduią podług testamentu oyca mego Iwana Łemaka, (de) d(a)to 28 decembra 1812 pisanego, z ogrodami, placami, iak w testamencie ieszcze dziada mego Jacka Łemaka, dto 27 januar 1780, zapisane zostaią, sadami, sianożęciami, potokami, pastwiskami y innemi przynależytosciami, z chałupą pod numerem domu 180 zostaiącą, z stayniami dwoma zapisałem y przedałem dobrowolnie Alexandrowi Demianowskiemu za summe złotych rynskich sto dziewięc fr. i 36 xr. w konwencionalney monecie, dico frh. 109 i 36 xr. c. m. podług kontraktu w urzędzie dominikalnym dto 21 marca 1822 uczynionego, z ktorey rzetelney summy w gotowiznie do rąk moich odebrałem y z odebranych wiecznemi czasy iako przedałem, daię, daruię, ustempuie wspomionemu Alexandrowi Demianowskiemu kwituie onego, niezostawuiąc nic sobie, ani sukcessorom moim: nietylko iemu, ale y potomkom iego raz na zawsze ze wszystkiemi onerami, procz maiąc do tego obsiew na groncie gatunku rożnego zboża, takowym obsiewem matka moia Anastazya, wdowa Łemaczka, z pozostałą żoną moią z Malczewskich Rozalią, bezdzietną, podzielić się równie maią, podobnież czynsz za rok 1823 zapłacić maią. Z bydła mam par wołow iednę, krow dwie, iałuwek dwie, cieląt dwoie małych cyckowych, byczek ieden maiący lat 4 y owiec troie. Z tego bydła zapisuie nayprzod żonie moiey Rozalii iedne pare wołow, krowę iedne, ialuwkię iedne cielne, 4 zęby maiącę, ciele małe iedne y owiec troie; matce moiey Anastazyi, wdowey Łemaczce, zapisuie krowę iedne maści barnastey y ciele iedną. Tudzież szwagrowi memu Andrzeiowi Pozniakowi reszty posagu iałówek dwie po dwa zęby maiących y byczka iednego lat trzy maiący (!), a za to zrebie winne w posagu zapisuie, ktorych trzy sztuk ma sobie zaraz odebrać, a więcey

temuż nie iestem winien, y żadney pretensyi roscić sobie nie może. Zaś pług, brona, kosa, siekiry, wozy y inne nieruchomości na groncie zostawać maią. Także mam Andrzeia Siwaka szwagra w Mszancu y Wasyla Celucha w Michnowcu, ci względem posagu zadney pretensyi nie maią i mieć nie powinni, gdyż onymże posag oyciec moy nieboszczyk w zupełnie do xr. iednego wypłacił. Długu wienienem Annie Szewcowey rynskich pietnaście, frh. 15 w. w. ktorych żona z matką z gospodarstwa oddać maią. Także do propinacyi skarbowey winienem 24 xr. w. w., więcey zaś długu nikomu nie iestem winien; służącey Pazi Chominey winienem ieden biały sierak, mam sukno białe, z ktorego sierak iey ma bydź oddany; reszta zaś sukna co się zastanie, Andrzeiowi Pozniakowi dla dzieci, co pasli bydło, dać maią. Theodorowi Pohoreckiemu pożyczonych 2 frh. w. w. oddać maią. Wziołem z magazynu dwa korcy owsa, za ktoren należy się sześć rynskich w walucie, z obsiewu żona moia ma zapłacić. Janowi Malczewskiemu winnych trzydziescie rynskich w walucie z obsiewu oddać żona z matką powinni. Dołączam i to, że wspomionych trzy prętow pola Alexandrowi Demianowskiemu wiecznemi czasy przedanych, bez żadnych długow rezygnuię i zapisuie. Ten zaś testament móy y ostatnie woli moiey rozporządzenie, ktoren na zawżdy ważny bydź ma, upraszaiąc za życia mego każdey zwierzchności nie nadwerężać y Bogiem naywyższym protestuie się. Y owszem dla zupełney wiary, wagi i waloru, lubo nieumieiętny pisma, za daniem piora pisać umieiącemu, znakiem krzyża swiętego przy ludziach na to uproszonych ręką własną podpisuie się y do akt grόntowych zaingrosować, komu podoba się, pozwalam y dopuszczam, których to świadkow podpisy ani im, ani ich sukcessorom szkodzić nie maią. Datt. w Mszańcu dnia 17 septembra 1823. Iwan Łemak † umieraiący. Przytomni tego testamentu z. k. s. podpisuiemy się. Tymko Paraszczak † swiadek, Pawło Paraszczak † Sawka Dylin † Michał Demuszka † Fedio Pozniak † Prokop Steckiewicz † Dmytro Steckiewicz † Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysiężny. Vidit Verwaltung zu Łomna 26 März 1824. Rybicki, V(erw)alter.

CLVI. Квіти із заплачених податків, 1823—4 pp.

Nro 18 (дому). Lesio Michałkow zapłacił pogłowne za rok 1823 za 1 głowę. Dzbański.

Mieysce Mszaniec, Nr. domu 23. Własciciel domu Iwan Zamiszczak płaci za siebie i swoich nalezących podatku pogłownego za rok 1824 za 2 dusze 1 z. r. Dzbański.

156 (число дому). Iwan Baran zapłacił za trzy korcy owsa pro 1824 5 f. 45 m. Łomna 20 decemb. 1824. Rybicki.

CLVII. Лупь Старевський продає поле Савкови Синидякови, 17 жовтня 1824 р.

Kontrakt na grónt kupny. Niżey na podpisie wyrażony wyznaie iawnie y dobrowolnie, nie będąc przymuszonym, ani przypędzonym, lecz na własno potrzeb moią gospodarską a naybardziey na wypłacenie podatkow skarbowych, odrywaiącego się kawałek pola zwano (!) w łazie na Polankach, sprzedaie Sawkowi Synydiakowi wiecznemi czasy i potomkom iego raz na zawsze, iako za swoią własność do uzywania za summe ugodzone złotych rynskich trzydziescie, mowie 30 ryns. w walucie, leżące między miedzami: z gory przypiera granica bystranska, z dołu od miedzy Iwana Dylinego czyli Chaynusa, ktorego pola wynosi pod jeden dzień orania, z tym obwarowaniem, ażeby wysz wspomiony Sawka Synydiak z tego kawałka pola podług wymiaru wieyskiego podatki wypłacał. Na co dla lepszey wiary, wagi i waloru, ile nieumieiętny pisma, znakiem krzyża swiętego przy urzędzie gromackim i swiadkach uproszonych podpisuie się. Dat. w Mszancu dnia 17 oktobra 1824 a. Łuc Starzewski † sprzedawca. Jako świadkowie uproszeni z. k. s. podpisuiemy się. Wasyl Hrycuna † woyt, Fedio Siwak † przysiężny, Ihnat Bilak † z gromady, Łuc Misiow † dto, Hryc Pozniak † dto, Łuc Kibało † dto, Andriy Siwak † dto. Nieumiciących pisac podpisał Alex. Demianowski, Gemeind(e)-Schreiber.

CLVIII. Іван Дилин продає Кирилови Ґулї кусень поля на Мірках за 27 злр., щоби ними заплатити „монархічні" податки, 3 цьвітня 1825 р.

Niżey na podpisie wyrazony wyznaie tem pismem moim w obecności urzędu gromadzkiego i ludzi wiary godnych, jako na wypłacenie podatkow monarchicznych mianowitemu Kiryłowi Gule przedaie, daie, daruie i zapisuie wiecznemi czasy nie tylko iemu, lecz i potomkom iego raz na zawżdy do uzywania jeden kawałek pola zwaną na Miarkach, z gory od miedzy Hrycia Wołoszczaka, z dołu Iwana Dorosza, ktorego pola znayduie się iedne staie i poł, za summe, podług dobrowolnej ugody, złotych rynskich dwadziescie siedem, mowie 27 fl. rh. w walucie. Ktoren kontrakt dla lepszey wiary i wagi znakiem krzyza swiętego podpisuie. Dat. w Mszancu dnia 3 kwietnia 1825. Iwan Dylin † przedawca. Jako swiadkowie uproszeni z. k. s. podpisuiemy się. Wasyl Hrycuna † woyt, Iwan Siemiński † Macko Petreczkiewicz † Iwan Michaylikowski † Alex. Demianowski, Gemeind(e) Schreiber.

CLIX. Лімнянська фервальтерія наказує михновецькому війтови будувати коршму, 17 червня 1826 р.

Woytowi Michnowieckiemu. Ferwalterya tuteysza umysliła, aby na

granicy koło karczmy na Ostrowie (Остре, гора над місточком Лютовисками) postawić karczemke. Woytowi więc surowo nakazuie się, aby w tym tygodniu drzewo, czyli zrąb stoiący w Bystry do Michnowiec zwiuzł y do tego aby cieslę dodał, ktory będzie te staynie rozbierac y drzewo znaczyc. Łomna 17 juny 1826. Rybicki.

CLX. Вільники з Мшанця подають жалобу до циркулярного уряду в Самборі на війта Антона Кравця і його заушників за побирання від них несправедливих податків, 8 падолиста 1826 р.

Przeswietny ces. krol. Urzędzie! Podpisani wolniki z wsi Mszanca zanosiemi wielke prozbe do urzędu cyrkularnego naprzeciw woyta Anton Krawcow ze swemi zausnikami Hnatem Paraszczakiem y Hryciem Paraszczakiem następnikami[1]), a mianowicie przeswiętey (!) ces. krol. ka(mer)alney ferwalteryj Łomnianskiey względem przeboru w podatkach, czynsz dawalismy 16 fl. rocznie — a teraz od 4-go roku do roku 1826 po 20 frh. v. v. podwyszając, exekutnego zas od kazdey osoby, co wyniesie na 28 dutkow; a nas znayduie się 14 gospodarzow, więc iuz tego daley wydołać nie mozemy, okrutnie nas grabio, y zaledwo 2 miesiący przeydzie do gromadzkich wyderkasow z osoby dać musiemy. Podawalismy prozbę do urzędu cyrkularnego ieszcze w miesiącu 23 marca 1826 ad № 3539 cir., te zas rezolucyje ferwalteryja niepublikowała, lecz u siebie przytrzymuie. Prosiemy przeswietnego ces. krol. cir. samborskiego urzędu, aby nam rezolucya do rąk własnych oddana łaskawie była, mile dopraszamy się. Dat. Mszaniec die 8 9-br(is) 1826. Macko Petreczkowicz †, Mikołay dto †, Antrey dto †, Fedio dto †, Stephan dto †, Maksym dto †

Do Przeswiet. ces. krol. cyr. samborskiego urzędu prozba pokorna od wolnikow Mszanca naprzeciw Przeswiet. ces. krol. ka(mer)alney ferwalteryi łomnianskiey, względem przeboru w czynszu y niewoli, exekucyj, oraz gromadzkich wyderkasow niepotrzebnych do rąk własnych rezolucyje niezapieczętowane prosimy.

CLXI. Мшанецькі війти просять лімнянську фервальтерію настановити для них префектом Андрія Стецковича, 10 марта 1827 р.

Przeswięt. cesarsko-kroliwski urzędzie Łumny. My nizey podpisani woycia szlachetni ze wsi kameralney Mszanca żądamy łaski y miłosierdzia przeswiętey (!) prefektury o łaskawe rozporządzenie między nami. Gdy my woycia szlachetni iestesmy bardzo pokrzywdzeni od

---

[1]) ворогами.

gromady mszanieckiey w kazdey dacce[1], przeto dopraszamy się iak naypokorniey przeswiętney prefektury nayprzod, aby nam obrał za prefekta[2]) szlachetnego Andrzeja Steczkiewicza, powtore, zebysmy podatki swoie wszystkie sami oddawali do skarbu. Co się zas tyczy expęsy, iako to do kąskrypcyi y więcey, gdy iakowa wypadnie expęs (!) sprawiedliwa na nas, przyimiemy y do przeswię(tey) prefektury oddamy, a co się zas tyczy expęsy na przepoy, pisarza gromadzkiego, tego nie przyimuiemy, y bardzo wiele expęsy gromada sobie na nas układa, a ni sprawiedliwych, więc my tey expęsy nie przyimuiemy, w czym iak naypokorniey y powtornie dopraszamy się. Dat. Mszaniec die 10 mart(ii) 1827. Na co podpisuiemy się rękami własnemi. ...i Steczkiewicz †, ...n Steczkiewicz †, Jacenty Steczkiewicz †, Łukasz Steczkiewicz †, Mikołay Steczkiewicz †, Bazyli St... †, Stefan Stecz... †, Eliasz Stecz... †, Bazyli Huzelowicz †, Ignacy Jankoski †, Dmiter Steczkiewicz †, Bazyli Steczkiewicz †, Simeon Petraszkiewicz †, Theodor Petraszkiewicz †, Jan Petrasz... †, Daniel Petrasz... †, Stefan Petrasz...†, Teodor Petrasz... †, Maciey Petrasz... †, Mikołay Petrasz... †, Piotr Petrasz... †, Maxym Petrasz... †, Stefan Petrasz... †, Jędrzey Petrasz...†, Maciey Petrasz... †, Jan Petrasz... †, Stefan Petrasz... †, Jędrzey Steczkiewicz na ktorego wszyscy pozw... prefekta.

Відповіди фервальтерії на сю просьбу я не знаходив, одначе думаю, що вона була відмовна, бо в Мшанци не було шляхотського префекта анї перед анї по 1827 р.

CLXII. Накази лімнянської фервальтерії, в справі повинностей мшанецької громади, 1827 р.

Woytowi Mszanieckiemu nakazuie się, aby w tym tygodniu do WPana Ferwaltera przystawił 6 pullaterek drew, nieczekaiąc exekucyi, inaczy na swięta drew braknie. Łomna 4 apr. 1827. Angermann.

Gromadzie Mszanieckiey y Grąziowskiey stawia się exekucya po 20 x., dopoki laski jodłowe do grodzenia płotow nie będą odstawione, gdy iuz wszystkie gromady oddali. Łomna 13 apr. 1827. Angermann.

Woytowi Mszanieckiemu iezeli we środę, lub naydaley we czwartek nie będą koły przywiezione do nagłey reparacyi płotow u pana ferwaltera koło ogrodow, więc do samego tylko woyta exekucya postawiona będzie, gdy iest bardzo opieszałym. Łomna 17 aprilis 1827. Angermann.

---

1) дачка = публичні оплати.
2) шляхотського війта.

Gromada Mszaniec. Ci (!), ktore podatek gróntowy y domowy winni, ma woyt na dzień iutrzeyszy za karą do robienia szarwarku, a to 10 fur y 15 z łopatami tu przysłać. Łomna 22 maia 1827. Grzybawski.

Woytowi Mszanieckiemu nakazuie się, aby zaraz po swiętach wypędził fury po gonty do Tureczek, to iest do młyna 100 kup, do karczmy 200 kup, do dzwonicy 100 kup. Iak fury poydą, to u p. lesniczego w Wołczym aby się zgłosili. Takze drzewo potrzebne do reparacyi tamteyszych młynow ma bydz wywiezione — oraz po 10 tarcic tu przysłać. Łomna 9 iunii 1827. Angermann.

Woytowi Mszanieckiemu. Juz temu prawie przeszło dwa miesiące iak się onemu ustawicznie nakazuie, aby kamien wapienny do wapnicy odstawił, co ieszcze do tego czasu nie uskutecznił. Jezeli tedy woyt w tym tygodniu do soboty następuiącey nie wywiezie kamien do wapnicy, to tenze exekucyą sowitą dostanie. Łomna 9 iunii 1827. Angermann.

CLXIII. **Мшанецька громада просить, щоби її звільнено від достави каміня; фервальтерія відкидає просьбу, 11 червня 1827 р.**

Przeswietny ces. krol. urzędzie prefektury Łomnianskiey! Poniewasz gromada Mszaniec kamień wapienny kopie, i do tego otrzymała rozkaz, by ten kamień wykopany do wapnicy wywiezła. A gdy gromada Mszaniec takze mamy rozkaz na reparacyę młyna, karczmy i do cerkwi na poprawienie dzwonnicy 400 kóp gontow ze wsi Tureczek lasu wywieść, tudzież i na młyn dolny, których ma się całkiem przebudować, drzewo na podłogę przystawić, a zatem nayupokorniey (!) łaski i miłosierdzia upraszamy, by łaska nastąpiła, grontowey zwierzchności nas gromade od wożenia wapiennego kamienia uwolnic, gdyż tyle fur w naszey gromadzie nie wystarcza, a do tegoż i dużo bydła we wsi na nogi i na pyski boleie. W czym łaskawego względu oczekuiemy, i dopraszamy się. W Mszańcu dnia 11 iunii 1827. Andriy Sywak † z gromady, Wasyl Steckiewicz † dto, Hryc Paraszczak † dto, Fedio Siwak † dto, Hryc Berdycz † dto, Iwan Dryhnycz † dto, Andriy Wołoszynoski † dto, Pawło Sysyn † dto, Iwan Sysyn † dto, Andriy Krawiec † dto, Ilko Hryniow † dto, Fedio Pozniak † dto, Jurko Wołoszczak † dto, Hryc Sysyn † woyt, Fedio Siwak † przysiężny imieniem całey gromady † † † † † †

Juz więcy jak dwa miesiące jest nakaz, aby gromada wywoziła kamien wapienny, przeto na teraznieyszą remonstracyę się wzgląd nie bierze — t. j. to, co nakazano, wypełnić musi. Kamien wapienny za

jeden dzien mogłby bydz zwiezionym, gdyby woyt był czynnym y gromada gdyby chciała, ale ze to wszystko idzie słabym krokiem. Jezeli tedy gromada do 14 dni nie wywiezie kamien do pieca, to 2 hayduki po 1 rs kontentacyi przybędą. Łomna 13 iunii 1827. Angermann.

CLXIV. Квіти і накази ферва льтерії що до повинностей мшанецької громади, 1827 р.

Woyt mszaniecki oddał 3 baranki stołowe za rok 1827. 19 juni 1827. Angermann.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby w tym tygodniu do cegielni przystawił 4 sążni drew nie czekaiąc exekucyi, a ieżeliby tak nie było rombanych, to woyt aby natychmiast takowe urąbać kazał. Łomna 29 julii 1827. Angermann.

Gromadzie w Mszańcu! Wszystko bydło, iakie tylko we wsi iest na nogi, albo inną chorobe chore, ma zaraz bydz w tamteysze krzaki spędzone, do czego gromada co dzień, co noc po 8 strużow dodawać ma, a to na fundamencie cyrkularnego rozporządzenia dla kurowania. W Łomnie dnia 31 julii 1827. Rybicki.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby do cegielni zaraz na wtorek nadchodzący 4 pułłaterek dostawił, gdyż gwałtem cegła musi bydz palona na sklepienie do Jabłonki. Łomna 24 aug. 1827. Angermann.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby do pilnego pokrycia karczmy tamteyszey w tym tygodniu wysyłał fury po 200 kup gontow y maią się fury u p. lesniczego przeieżdzaiąc przez Wołcze zgłosić y tę karteczkę okazac. Za te gonty będzie tu zapłacono. Dnia 3 9-br(is) 1827. Angermann.

Jezeli woyt mszaniecki do mnie w poniedziałek nie odstawi 6 pułłaterek bukowych, to we wtorek do samego woyta exekucya nastąpi, gdyż iuż 2 tygodnie ma nakaz, aby przystawił. Łomna 3 9-br(is) 1827. Angermann.

CLXV. Громада Мшанець просить ферва льтерію, щоби вона віддалила з корчми і з села Жида корчмаря Мортка Левіна, 8 падолиста 1827.

Przeswietny ces. krol. urzędzie prefektury Łomnianskiey. Nizey podpisana gromada wsi cameralney Mszanca, dopraszamy się powtornie przeswietney ferwalterii, ażeby żyd Mortko Lewin, podług podanych od nas punktow na suplice pod dniem 3 novembra roku bieżącego, ze szynku skarbowego iakotesz i ze wsi oddalonym został, stosuiąc się do wydanego cyrkularza pod dniem 25 8-bra 1827 ad nu-

mero 1249. — Na ktore oczekuiemy łaskawey rezolucyi. W Mszańcu dnia 8 novembra 1827. Ihnat Paraszczak † z gromady, Petro Pozniak † dto, Andriy Pozniak † dto, Sawka Pozniak † dto, Hryc Paraszczak † dto, Iwan Sieminski † dto, Senko Krawcowicz † dto, Łesio Paraszczak † dto, Petro Zubal † dto, Andriy Petreczkiewicz † dto, Hryc Petreczkiewicz † dto, Fedio Łemak † dto, Pawło Dylin † dto, Pawło Mucha † dto, Andriy Krawiec † dto, Anton Draban † dto, Iwan Dorosz † dto, Wasyl Wołoszynowski † dto, Ignac Jankowski † dto, Ilko Steckiewicz † dto, Wasyl Steckiewicz † dto, Senko Petraszko † dto, Hryc Sysyn † woyt, Fedio Siwak † przysięzny.

Gromadzie dana będzie rezolucia, iak tylko na groncie przez nizey wyrazonego, albo pana kontrollora zrobiona będzie indygacya (!), ktorą (!) wkrutce oczekiwać ma. W Łomnie 12 9-bra 1827. Rybicki.

CLXVI. **Наказн фервальтерії для мшанецького війта, 1827.**

Woytowi mszanieckiemu. Teraz było wesele, a wódki nie brano z karczmy, tylko obcą wudkę sprowadzono. Woyt z tym człowiekiem za to odpowi, dlaczego na to pozwolił y nie chciał rewizyę uczynic. — Nakazuie się więc, aby na przyszłość na kazde ządanie dał szynkarzowi nalezytą asystencyę do rewizyi nie czekaiąc dopiro ztąd nakazu. Łomna 15 9-bris 1827. Angermann.

Woyt mszaniecki iezeli nie przystawi na poniedziałek, to iest 19 9-bris dla mnie 6 pullaterek (drew) bukowych, to zapewne do niego samego exekucya postawiona będzie. Łomna dnia 16 9-bris 1827. Angermann.

CLXVII. **Мшанецький війт Гриць Сисин подає жалобу на Василя Михайликівського, що не хотїв вовзти латрів і ще його побив, 1827 р.**

Przeswietny ces. krol. urzędzie prefektury Łomnianskiey. Urząd gromadzki wsi cameralney Mszańca wnosi zażalenie przeciwko Wasyla Michaylikowskiego w nastempuiących okolicznosciach, iako to: Gdy iuż po kilka razy rozkaz był i exekucya była, ażeby łatry wyrębane w Magurze, do ferwalterii odstawić, gdzie iusz więcey iak tydzień ludzie ogłasza się, by łatry wiezli bez exekucyi, aże urząd gromadzki usilnie scigał wszystkich tych gospodarzy, ktorzy przez kilka raz oznaymionemi byli łatry wywieść, takze i Wasyla Michaylikowskiego do tych łater wraz z ludzmi goniłem, ażeby iechał, i którego za iego uporczywość i nieposłuszeństwo, ia woyt ieden raz laską po zadku uderzyłem. A poniewasz tenże w tem samym pędzie Wasyl Michaylikowski mnie, woyta porwałszy za włosy, obalił mnie na ziemie i bił do upodobania swego i groził, że na żaden sposob łatry nie powiezie

A zatem dopraszam się na takowego zbuia o assystencyę i za moie pobicie oczekuie sprawiedliwosci. Gdyż ten nigdy, by w naymnieyszey rzeczy, żadnym rozkazom powodować się niechce, iedynie na boykie bierze. W Mszańcu dnia 22 novembra 1827. Hryć Sysyn † woyt żałuiący się.

CLXVIII. Мшанецькі новосадки відбирають від Теодора Германовича поле, якого дотепер уживав, і придають його Михайлови Макарови, 24 падолиста 1827 р.

Nizey podpisani nowosadki ze wsi cameralney Mszanca daiemy ten zapis Michałowi Makarowi, ktoremu poł pręta nowosadztwa odebrawszy od Teodora Hermanowicza wspomianomu raz na zawsze z podatku do używania wręczamy, a to-z-tych powodow: Poniewasz tego poł pręta od Fedia Pozniaka Teodor Hermanowicz przez lat trzy z podatku używał i nigdy z tego gruntu nie chciał podatki płacić, przez ktorego wiele razy wszyscy nowosadki exekucyi cierpielismy i wiele kłopotow mieli. A do tegosz Hermanowicz w roku 1825 od wszystkich nowosadkow zbierał kontrybucyę, z którey stracił dwadziescie flor. conv. mon., co potem te strate nowosadki złożyć musielismy. Przeto Teodora Hermanowicza od tego grontu oddalamy, a mieszkańcowi Michałowi Makarowi przydaiemy z tym dodatkiem, by niezwłocznie wszystkie podatki wypłacał. Na co z. k. s. podpisuiemy się. W Mszańcu dnia 24 nov. 1827. NB. Gdyż Michał Makar tego gróntu dawniey pół pręta używa, zatem teraz i drugiego poł pręta wraz złączamy. Hnat Bilak † z nowosadkow, Stefan Petiszka † dto, Łesio Michałkow † dto, Wasyl Steckiewicz † dto, Stefan Steckiewicz † dto, Andriy Steckiewicz † dto, Maćko Sysyn † dto, Hnat Paraszczak † dto, Petro Siwak † dto, Wasyl Demuszka † dto, Andriy Pozniak † dto, Marya Sysynowa † dto, Nikołay Krawiec † dto, Iwan Petreczkiewicz † dto, Petro Petreczkiewicz † dto. Przytem urząd gromadzki będący znakiem krzyża św. podpisuię się. Hryć Sysyn † woyt, Fedio Siwak † przysiężny.

CLXIX. Накази фервальтерії для мшанецького війта, 1828 р.

Woyt mszaniecki — jezeli nie przystawi do mnie 6 pullateter bukowych, na ktore już tak dawno czekam, to nie tylko ze exekucya nastąpi, ale y woyt za jego niedbałość będzie cielesnie karany — gdy już dosyć czasu miał wywieść. Łomna 15 ianuarii 1828. Angermann.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się surowie, aby do depozyta łomniańskiego 3 pullaterek miętkich przystawił naidali do srody. Łomna 9 febr. 1828. Angermann.

Gromadzie w Mszancu! Przywiezie dla pana leśniczego chaszczowskiego dwie sązni twardego drwa z Magury. W Łomnie dnia 1 marca 1828. Rybicki.

№ 207. Gromadzie w Mszancu! Podług zarządzenia Wysokiey Dobr. Kameralnych Administracyi z dnia 20 ianuarii b. r. № 41 nakazano, ażeby gromady tuteyszego Panstwa w lasach spaskich łatry do Starey Soli powinne rąbali i tam odwiezli. Nakazuie się zatem, zeby gromada Mszaniecka 24 łater w tem tygodniu wyrąbała, i z polepszeniem drogi zaraz odwiezła. Ludzie do rąbania wyznaczone, maią się meldować u pana lesniczego Bogusza w Tysowicy, ktoren im w lasach około Strzyłek zrąb wyznaczy. Na odebrany rozkaz ma gromada recepisse dać. W Łomnie dnia 1 marca 1828. Rybicki.

№ 332. Gromadzie Mszaniec! Dnia 26 t. m. ma woyt ze 6 szłusznemi gospodarzami tu rano do kancellaryi do wyznaczoney komissii względem łater starosolskich stawic się. W Łomnie dnia 24 marca 1828. Без підпису.

Urzędowi gromadzkiemu i całey gromadzie w Mszancu! Poniewaz przez wielki spływ wody gac tamteyszego młyna uszkodzona została, a to tak dalece, ze młyn przez to mleć nie może, a zatem ma gromada zaraz za odebraniem tego rozkazu, ruszyć się i takowe uszkodzenie iak nayprędzey załatwić. Woyt ma zatym do tey roboty poboty potrzebne fury i ilość pieszych wygnać, nieczekaiąc zadnych nieprzyiemnych zmuszaiących srodkow, a za dodanie assystencyi ma woyt 15 kr. codziennie płacić. W Łomnie dnia 30 marca 1828. Rybicki.

Odebrałem rzetelnych 2 fr. w. w. Głowacki.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby w nadchodzącym tygodniu do mnie 6 pullaterek bukowych przystawił. Łomna 10 may 1828. Angermann.

CLXX. **Квіт для мшанецької громади за барани, 12 липня** 1828 р.

Kwit, iako z Pszanca oddali do skarbu tuteyszego baranow inwentarialnych try, № 3, to iest 2 młode, ieden stary niniejszym zaswiadczam. Łomna 12 lipca 1828. Smalawski. In Abwesenheit des Herrn Controlors. .

CLXXI. **Фервальтерія наказує мшанецькій громаді післати 125 хлопів на нагінку на вовки, 18 жовтня** 1828 р.

Gromadzie w Mszancu! Podług Ustaw Naywyzszych Rządowych będzie gonba na wilki w lasach około Smereczki w piątek dnia 3 t. m. przedsięwzięta, do ktorey panowie cyrkularnie, a pryncypalnie sam

Jasnie Wielmozny Starosta przybędzie. Woytowi iako nayostrzey nakazuie się, ażeby sto dwadziescia i pięc chłopow, do czego wszyscy prawniki należą, iuż w czwartek na noc do wsi Smereczki przystawił y tam u mnie meldował się, gdzie w piątek rano wraz z innemi koło lasu rozstawieni będą. Kazden ma na 24 godzin miec chleb z sobą. W Łomnie dnia 18 7bra 1828. Rybicki.

CLXXII. **Консисторія закидає парохам, що в урядовім реєстрі бідних підданих вписують себе і своїх слуг, 3 грудня 1828.**

№ 2140. Okolnikiem naszym z dnia 3 pazdziernika 1827 r. do l. 1554 zapadłym upomnielismy duszpasterzy władzy naszey duchowney podległych, by pamiętni na wysokie swoie powołanie i na zaufanie, ktore Nayiasnieyszy Monarcha w nich pokłada, spisy ubogich dla ułatwienia prac w oznaczeniu podatku pogłownego dekretem wysokim z dnia 18 wrzesnia 1827 z l. 51046 wypadłym zezwolone na przekonaniu sumiennem o ubostwie oparte własnoręcznie czynili i podpisywali. Ponieważ zaś pokazało się, iż gdzieniektórzy kapłani głos nasz oycowski nie wnętrzyli, a tak zaufaniu rządów nieodpowiedzieli, gdyż nie tylko osoby gminne, które podatek pogłówny płacić mogą, między ubogich wpisywali, lecz nadto samych siebie z familią i służatemi do ubogich policzyli, więc spowodowani iesteśmy przy otworzeniu naszego nieukontentowania ze sprawowania się takowego gdzieniektorych duszstarowników ninieyszem oświadczyć, że takowi kapłani zapamiętali na to, co Cesarzowi (Marka 12, 17), a co swoiey owczarni (1. Piotra 5, 4) winni, niepamiętni na to, ze potrzeby człowieka, osobliwie kapłana, powinny bydź skromne (1. Timot. 6, 8), że nareszcie żądliwi wpadaią w pokuszenie (1. Timot. 6, 9), pomimo innych złych skutków naszą niełaskę na siebie sciągną. Co Wielebny Ix. Dziekan podręcznym dusz starownikom z tym dodatkiem oświadczy, iżby prawem monarchicznym raczey dla sumienia, iak z obawy kary posłusznymi byli (Rom. 13, 5). W Przemyslu dnia 3 grudnia 1828. T. Fedynkiewicz wikary gener. i offl. Kubaiewicz.

CLXXIII. **Накази і квіти фервальтерії мшанецькому війтови, 1829 р.**

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby zaraz po nowym roku do wybudowania mostu publicznego koło karczmy wywiuz z Czekelowy 12 iodeł po 4 sązni 14 cali nie czekaiąc exekucyi militarny. Łomna dnia 8 ianuarii 1829. Rybicki, Angermann.

Gromada Mszaniec była winna dawnego remanentu za p. Philipa

osypu owsa	275 kor.	16 gr.
za gradobicie iest bonifikacya	169 „	21 „
więc zostało ieszcze . .	105 kor.	27 gr.
do tego nalezytosc za rok 1828 . .	36 „	— „
więc nalezy się ieszcze . .	141 kor.	27 gr.

Ktore to kwantum z przybranemi ludzmi z gromady zarachować y tu w 14 dniach do magazynu tuteyszego oddać ma pod exekucyą militarną. Łomna 1 februarii 1829. Rybicki. Rewers p. kontrolorowi Philipowi na remanent dany znayduie się u p. kontrolora teraznieyszego.

Kopia Paletu! Woytowi mszanieckiemu stawia się exekucya po 1 ryński, dopóki 6 pułłaterkow iuż dawno nakazanych nie wywiezie, gdy dopiero Łomnianie wywiezli na to dwa pułłaterki i ieszcze od woyta pieniądze nie odebrali, ktore iuż z gromady zebrał, to exekucyę tylko sam woyt zapłaci — a nie gromada. Takze i za czynszowy owies i kłady do mostu tyczy się ninieysza exekucya. Dnia 6 marca 1829. Angermann. Woyt mszaniecki ma temu urlaupnikowi za dzień 6 i 7 marca 1829 wypłacić dwa rynskie. Dat. Grąziowa dnia 6 mart. Brogawski exekwent tego paletu.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się, aby na przyszły tydzień 10 fur jodłowych gałęzi, czyli lazek już gładko obciosanych do grodzenia płotow, ktore na jeden sązen długie bydz mają, przystawił za gotową zapłatę, kazda fura ma takowych lazek, ktore aby nie były zbyt cienkie, bo się nie przyimą, po 4 kopy przynaymni nabierac. Łomna 6 marca 1829. Angermann.

Dnia 12 julii 1829 od woyta mszanieckiego odebrałem trzydziescie x, № 30 x. w. w. na palet ddto 11 junii a. c. za koły jodłowe nie dostawione, a za dni 27 nalezy mi podług tegoż paletu. Brogowski, exekwent.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się surowo, aby natychmiast dał podwodę po kamien spodni na Wołosate, a jezeli jeszcze raz przyidzie Leszko, ze podwoda nie iest dana, to do samego woyta będzie hayduk postawiony, ktoremu zapłaci 2 rens. w. w., bo już w Mszańcu naywiększe nieposłuszeństwo dzieie się. Łomna dnia 10 marca 1829. Angermann kon.

Poniewaz woyt mszaniecki czynszowego owsa, wraz z remanentem dawnym za P. Philipa dotychczas nie oddał, na ktory u mnie rewers się znayduie, y na tych 6 pullaterek drew do pana doktora dopiero 3 odstawiono, przeto już trzecia exekucya onemu się stawia po 30 xrow codziennie, dopoki nie będzie owies czynszowy wraz z remanentem 105 korcy oddany y 3 pullaterki odstawione. Exekwent ma

zostać w Mszańcu u woyta, dopoki nie dostanie ztąd palet odwołujący. Łomna 10 marca 1829. Angermann kon.

Woytowi mszanieckiemu nakazuie się surowo, aby zaraz jutro 6 pullaterek drew przystawił, gdy dla tuteyszych officialistow nie będzie drzewa na swięta. Łomna 13 apr. 1829. Angermann.

CXXIV. Фервальтерія дає накази вапнярови в Мшанци, 1 липня 1829 р.

Wapielnikowi nakazuie się, aby pilnował, aby kamien był łamany y do pieca w łatry postawiony, a iezeli gromada mszaniecka nie będzie się powodować rozkazowi tuteyszemu, przeto ma wapielnik natychmiast relacyę podać do mnie, a ja potem tey gromadzie exekucyę postawię. Łomna 1 junii 1829. Angermann, kontrolor.

CLXXV. Квіти для мшанецької громади з заплачених повинностей, 1829 р.

Gromada mszaniecka oddała 3 baranki stołowe. Łomna 1 junii 1829. Angermann.

Podpisany podług paletu ddto 20 maja 1829 codzienne kontentacye po 10 xr. w. w. za owies czynszowy w remanencie pozostały z roku 1822, 1823, 1824, 1825 razem sto trzy korcy i 21 garcy. Odebrałem od woyta Hrycia Sysynego do dnia 8 czerwca 1829 exekutne cztery ryńskie, Nro 4 fl. i 36 xr. w. w. Na co przez znak krzyża św. podpisuie się. W Mszańcu dnia 8 czerwca 1829. Prokop Begiey, exekwent.

Nro. Jakim Opalak oddał remanentowego owsa czynszowego 15 garcy. Die 12 junii 1829.

CLXXVI. Окружний уряд відкидає відклик мшанецької громади в справі вожения дерева до жупи в Старій Соли, 25 липня 1829 р.

Der Cameral Gemeinde Mszaniec. Aus dem, über eueren unterm 22 April l. J. eingereichten Rekurs, wider den verwaltungsämtlichen Auftrag vom 3 April l. J. Z. 388 wegen Schlagung und Zufuhr der Holzlattern in die Starasoler Salzkoktur unterm 10 Juni l. J. gepflogenen kreisämtlichen Erhebung, geht hervor, dass diese Inventarialschuldigkeit seit jeher bestanden hat und dass solche von euch bis zum Jahre 1820 ununterbrochen geleistet wurde. Die Gemeinde wird daher angewiesen das vermög Inventarium schuldige Holzquantum von 24 Lattern, aus dem ihr von der Cameral Verwaltung zu bestimmen den Holzschlage gleich nach Erhalt dieses Auftrages unter sonst

zu gewärtigenden Zwangsmitteln in die Starasoler Salzkoktur zuzuführen. Sambor am 25 Juni 1829. Ritz.

CLXXVII. Накази лімнянської фервальтерії мшанецьким війтам і громаді, 1829 р.

Woyt Mszańca da codzień 10 fur y 10 pieszych do robienia szarwarku za winne podatki, tu przystawić, inaczey wóyt odpowiedzialnym będzie. Łomna dnia 20 lipca 1829. Grzybawski.

Woyt Mszańca da na dzień jutrzeyszy do plebanii grąziowskiey 10 fur do zwożenia zboża, lecz do dnia. Łomna dnia 13 wrzesnia 1829. Grzybawski.

Woytowi w Mszańcu! Nakazuie się, azeby za odebraniem tego rozkazu posłał fure iedne do Krosienka do huty, ktora ma stamtąd skło do apoteki łomnianskiey sprowadzić. Łomna dnia 22 aug. 1829. Rybicki.

Nro 1238. Gromadzie mszanieckiey. Gdy Przeswietny Cyrkularny Urząd tuteyszey zwierzchnosci gruntowey dekretem dto 1 junii 1829 Nro 7870 zalecił, azeby gromady tuteysze do rąbania i wywozenia later starosolskich swemi zwierzchnosci gruntowey pozwolonemi sposobami exekwowała, i to oprocz powyz wspomnionego dekretu swoim rozkazem dto 1 august 1829, Nro 982 gromadom wszystkim zosobna zaleciła, lecz uiszczenie tego rozkazu zadna gromada do dzisdnia nie nieuskuteczniła, gdy zaś teraz zniwa po naywiększey częsci są uskutecznione. Przeto powtarza się tak dekret cyrkularny, iako i tuteyszy, azeby od poniedziałku następuiącego, powinne starosolskie łatry, gromada w lesie rozłuckim pod dozorem lesnych w zrębie wyznaczonym rąbać, a łatry za rok upłyniony 1829 w lesie spaskim, gdzie im ferwalterya tameczna wyznaczy, i tam już gotowe rąbany łatry znaydzie, wywozić zaczęła, i w tych iesiennych miesiącach do Starosoli nieochybnie wywiezła. Woyt zas, iezeli starania do wypędzenia ludzi i fur nie przyłoży, wprzody aresztem tygodniowym, a potem karą cielesną ukarany zostanie. W Łomnie dnia 7 8-bra 1829. Rybicki.

Woytowi mszanieckiemu, poniewaz tenze wraz z gromadą swą tak iest nieposłusznym y uporczywym, ze tylokrotne nakazy ferwalteryi nie pełni bez exekucyi — więc posyła się Kalinoskiego, ktoremu woyt za drogę zapłaci 1 rs., a iezeli do piątku pullaterki nie będą wyrąbane, to woyt z przysięznym będzie sprowadzony — cielesnie karany, a potym z urzędu będą zruceni. Łomna dnia 25 octobra 1829. Angermann.

CLXXVIII. Поквітованнє з податків зложених з мшанецького новосадства, 1828—9 рр.

Nro 3. Wasyl Steckiewicz cum Andriy Steckiewicz z bratem swoim zapłacili czynsz za rok 1828 z gróntu nowosadztwa dwa rynskie i kreutzerow 23 w walucie, ktore na rozkaz pana Resseka i w niebytnosci tegosz podług regestru pozostawionego podpisany odbieram i do kasy dominikalney odsyłam. W Mszańcu die 19 nov. 1828. Alex. Demianowski.

Za rok 1829 z nowosadzkiego grontu kontrybucyi na rozkaz wgo pana Grzybowskiego podług regestru rozrachowanego od Jacka i Andrija Steckiewicza dwa rynskie i 51 kr. odebrałem. W Mszancu dnia 9 maja 1829. Alex. Demianowski.

CLXXIX. Фервальтерія заказує людям ходити до Ан. Куневича, дяка в Смеречцї, що займав ся вороженнєм, 7 серпня 1829 р.

Nro 1020. Cyrkularz do gromad nizey wyrazonych! Tuteyszy urząd prefektury dowiedział się, i od wielu ludzi przekonał się, ze Andrey Kuniewicz, diak ze wsi Smereczki wruzbitem y leczeniem ludzi zabawia się; do ktorego guslarza ludzie mniey wiary maiące iak do bożka w kazdym razie udaią się. Gdy czyn takowy zasadom religii naszey prawowierney chrześcianskiey sprzeciwia się y prawa naywyzsze rządowe, cierpienie takich osob zakazuie y karać tak tych guslarzow, iako i strony do nich udaiące się, nakazuie się zatem woytom surowo, azeby oni po wsiach swych wszystkich ludzi uwiadomili, że straz iest postawiona dla strzezenia tych ludzi, ktorzy do niego w gusłach swych udaią się, y ci będo łapani y tu do aresztu przystawiani — przeto kazden strzedz się i od guslarza unikać powinien. Łomna dnia 7 augusta 1829. Rybicki. Łomna, Chaszczon, Łopuszanka, Michnowiec, Lippie, Bystre, Mszaniec, Gałowka, Płoskie, Groziowa nazad do kancelaryi dostawic.

Се письмо підписав останнїй війт з Мшанця і дальше до других громад не післав, через те не пішло воно назад до Лімної, а лишило ся між паперами мшанецького війта.

CLXXX. Фервальтер Рибіцкий просить сьвящеників, щоби наклонювали людий до воження латрів до жуни в Старій Соли, бо вони повинні попирати інтерес свого колятора, 31 жовтня 1829.

Nro 1319. Cyrkularz. Do Wielebnych Imc Xięży Parochow nizey wyrazonym. Wielebnosciom waszym za dobrze wiadomo, iak gromady tuteysze zarządzeniom tuteyszey zwierzchności grontowey względem zawozu łater do koktury starosolskiey sprzeciwiaią się mimo nawet

wyzszych rozkazow z Przeswietnego cyrkularnego urzędu iuż w tey mierze gromadzie kazdey z osobna wydanych. Za dobrze takze waszym Wielebnosciom wiadomo będzie wcale expensa gromady wszystkie przez niegrontowne poduszczenia nieuwaznych i niewiadomych ludzi wganiaią się i iuż wiele expens poniesli, za ktore nie maią dotąd, ani mieć mogą wynagrodzenia albo w tey powinnosci, iakiego ulzenia, gdyz podobne w roku 1800 gromady robili przeciwności, a przez wypadły naywyzszy dekret dto 8 aprila 1800 roku i przez uregulowanie gubernialne powinnosci łater dto 21 9-bra 1800 roku Nro 33982 na fnndamencie lustracyi z roku 1768 za panowania krola polskiego Stanisława ieszcze ułozoney, na przeciw ktorych układow gromady nigdy nie rokkurowali, łater 496 do zupy solney starosolskiey dowozic musieli, a nawet za naymnieysze remanenta woyskową assystencyą znaglani bywali. Ta zdrozność w posłuszenstwie poddanych tuteyszych ściągnie za sobą dla nich samych nie tylko wielki ucisk exekucyi, ale tez i cielesne kary, bo iuż kompania zołnierzy do wysłania na exekucyę w panstwo tuteysze, a pryncypalnie do gromad Wołczego, Przysłupa, Iabłonki nizney i wyzney i do Tureczki nizney i wyzney iuż iest zamierzona y ta wkrótce nastąpi, bo wysokie rządy gubernialne dekret swoy powyzszy w roku 1800 wydany nie złamie, ale tylko potwierdżi y mocno exekucyą go poprze. Nizey wyrazony rządca prefektury tuteyszey, ktore iuż rok 15 urzędowania swego tutay konczy, nie miał nigdy chęci takiey, azeby poddanego w czym nękał, albo go w obłudne poprowadzał scieszki y szukał chciwie dla niego iakich przykrości, poczytał by się bydz szczęsliwym, gdyby poddani tuteysi niedoznawali dla siebie uciskow, lecz kiedy rozkazow iego, ani rady iego niesłuchaią i więcey zuchwałemi się robią, a przez to sami szkodzą y przechilnosci przełozonego swego nadwerężaią, bo go przez to do wielkiey odpowiedzialności przyprowadzaią, zatem sami sobie tę winę przepisać będą musieli, iak gmina zołnierzy domy ich napadac y ich do wykonania rozkazu swey zwierzchnosci z szturmem naganiać będą, a przytem exekutne i iedzenie dla siebie zabierą. Wiele bardzo zalezy na Imc xiężach parochach iako pasterzach swych parafianow do porządku do wykonywania rozkazow zwierzchności swoiey nawrocić i w nich zuchwałość naprzeciw rządu wyrządzaiącą wykorzenić, dlatego to nizey wyrazony u mysli ieszcze tey, ze kazden Imc xiądz paroch obowiązany iest rzecz skarbu naywyzszego, a zatym swego kollatora podpierać, a zgube poddanego ochraniać, udaie się do waszey Wielebności, byscie zgromadzonym po nabozenstwie parafianom obowiązek kazdego poddanego ku swemu panu wytłumaczyli ich od sprzeciwiania się danego im rozkazu do wozenia łater odwieść starali się

i im nadchodząco woyskową tak uciązliwą exekucyę iako zgubę dla nich i zniechęcenia naywyzszych rządów do wszelkich względów wystawili, y im to do serca włozyli, ze tylko tem sposobem iak dobrowolnie z furami do zwiezienia łater do w naykrutszych staną, woyskową tę exekucyę, ktorey takiey niedoświadczali, oddalą. Łomna dnia 31 8-bra 1829. Rybicki, Verwalter.

CLXXXI. Розділ спадщини по Павлї Петишцї, 23 грудня 1830 р.

Nro 1003. Dekret przyznanego dziedzictwa. Przez zwierzchność pupilarne kameralnego państwa Łomna względem spuscizny potestamentalnie dnia 16 maja 1830 w Mszańcu zmarłym Pawle Petyszce stanowi się, że pozostałym sukcessorom kopie inwentarza z aktow lewować wolno, do protokołu wniesione oswiadczenie względem przyjęcia spuscizny z dobrodzieystwem inwentarza zna się za ważne. Ponieważ cała spuscizna tylko 104 fr. 5 xr. cm. podług inwentarza wynosi, przeto na mocy patentu dto 15 września 1810 od mortuarium, zaś podług cyrkularza dto 9 augusta 1789 od podatku szkolnego uwalniaią się sukcessorowie. Cały spadek po zmarłym Pawle Petyszce przyznaie się Maryi córce, z dobrodzieystwem inwentarza, iednakże pod tym warunkiem, ze ona Jackowi Petyszce kwotę szacunkową 52 fr. 3 xr. cm. tytułem iego porcyi oycowskiey zspłacic, inaczey podług ostatniey woli zmarłego dnia 16 maja r. b. uczynionyi obowiązana będzie grątu 2 pręty w naturze swoiemu stryiowi Jackowi ustąpić, a posagem przyzwoitym, ktoren on iey dać będzie musiał, kontentować się. Jewka Potyszka wdowa ma prawo rządać, ażeby na tém grącie aż do smierci przytułek miała, była przyodziewana i karmiona, inaczey 4-ta część pozytkow prawnie iey się co rok należyć będzie. Zarząd gospodarstwa wdowie pod dozorem opiekuna się powierza. Łomna die 23 grudnia 1830. Winnicki.

CLXXXII. Львівська ґубернія, покликуючи ся на розпорядженнє з 21 марця 1788 р., дає дозвіл підданим денебудь купувати напитки на власну потребу, 9 марта 1832 р.

Copia Nro 10732. Ogłasza się na nowo przepis okolnika z dnia 21 marca 1788 r. względem wprowadzenia bez przeszkody trunkow na własno domowo potrzeb. Wysoka c. k. połonczona kancelaryia nadworna dekretem z dnia 4 lutego r. b. pod liczbą 2298 i 176 zaleciła, aby przepis okolnika z dnia 21 marca 1788 zawarty, ze poddanym wolno trunki na domowy użytek w duminium, albo z innych mieysc, u kogo im się podoba, w kraiach dziedzicznych kupować, sprowadzać, z tym dodatkiem na nowo ogłoszonym był, iż Jego c. k. Mość nay-

wyzszą uchwało z dnia 26 stycznia r. b. w tym względzie nalezyte zachowanie istnoncych ustaw przypomiec raczył, ze zatym z iednyi strony wszelkie przeszkodzenie, ograniczenie lub utrudnianie w wykonywaniu tego poddanym należącego prawa, przeto takze wymaganie iakey kolwiek bądz opłaty od trunkow na własno potrzebe sprowadzonych na duminia, z drugi zas strony każdy nieprawny wyszenk takze na poddanych iako czynności prawu przeciwney podług trwaiących przepisow kare ciągnąc by musiały. Co ninieyszym dla powszechney wiadomosci ogłasza się. W Lwowie dnia 9 marca 1832. August Lobkowicz gubernator, Alois Stubenheim, nadworny konsyliarz, Jozef Bobowski, gubernialny konsyliarz.

CLXXXIII. **Жалоба мшанецьких війтів і гайдуків на високі оплати і податки. Відповідь фервальтерії на сю жалобу, 10 грудня 1832 р.**

Nr. 1540. Mszanieckim woytom y haydukom. Na podane tutay na dniu dzisieyszym remonstracyę względem płacenia z łazow 138 fr. $37^1/_2$ xr. za opał drzewa 48 fr. 30 xr. i za komorne 107 fr. 30 xr. w. w. odpowiada się: Ze na dniu 25. czerwca b. r. pod N-rem 768 ztąd im doręczanym powiedziane i wyrazone przyczyny, na iakim fundamencie z łazow czynsz 138 fr. $37^1/_2$ xr. iest wyrazony i to mu się ieszcze dzisiaj powtarza, ze podług konstytucyi krolewsko polskiey woytowie osiedli są na $1^3/_4$ łanach, ktore nie więcey iak tylko 118 morgow, 220 □ sążni wynosić powinny, a ze oni podług wymiaru geometrycznego 373 morgow, 998 □ sązni wszyskich gruntow posiadąią, zatem więcey nad konstytucyę o 255 morgow, 778 □ sązni posiadaią i z tych ułożony czynsz 138 fr. $37^1/_2$ xr. w. w. zapłacić corocznie powinni, chyba ze te grunta łazowe odstąpio, a przy łanie swoim, ktoren ich własnoście iest i ten im nienaruszenie zostawia się, zostano. Ze zas ządaią, azeby im extrakt wydac grontow, lubo Zwierchność niema racyi, bo tylko u 12 uprzywileowanych posiadaczow, nie u 50 rozszerzonych famili czynsze dopominac się ma prawo, iednakowo im wolność się daie z mappy takowey sobie przez człowieka pomiar i geometryę znaiącego, iako to Ian Rowenski pisarz łomnianzki, sobie na swoy expens przemiar zrobić, z czego pewnie prawdą doydą. Co się zas tyczy komornego, maią wyraznie wyznaczonych po iedynczo po imieniu i przezwisku w dekrecie wspomnianym wyrazonych i przyczyny powiedziane, ze podług monarchicznych y rządowych przepisow, na ktore w onym odwołuie się i tą się im powtarza, to iest, iż podług gubernialnego dekretu dtto 17 stycznia roku 1788 na iednym łanie niewięcey, iak tylko cztery familie, zatym na woytowskich łanach tylko 7 prawdziwych posiadaczow exystować powinny, a ze o 43 familie

więcey rozmnozyło się, to nie rachuią się do przywilegiowanych woytow, a Skarb, albo Urząd tuteyszy w to niewchodzi, ze oni gronta i chałupy maią, ktoren przez czas długi nieprawnie podzielili, zatem komornego 107 fr. 30 xr. w. w. dopoty płacić, albo każden do skarbu corocznie po 12 dni pieszych odrobic będzie musiał, dopoki z mieysca swego nieustąpio y gronta prawdziwym uprzywilegiowanym woytom, ktorych sąd uzna, nieoddadzą. Teraz wolno wam w tey mierze udac się do wyzszych instancyi, tylko do swego rekursu macie przyłączyć dekret ztąd na dniu 25 junii 1832 Nr. 767 doręczony, w ktorym iuz dowiedziono iest, na iakim fundamencie od was Urząd tuteyszy daniny tey domaga się. Przeto teraz postanowiona assystencya odwołuie się y natomiast sekwestracya wkłada się, ktora w następuiącym tydniu przedsięwzięta będzie i ta tak z łazow, iako i komorne przez zabor bydła zbytecznego od grontu czynsz odbierze. W Łomnie dnia 10 grudnia 1832. Rybicki.

CLXXXIV. **Наказ ферпальтерії виданий мшанецькій громаді, 2 серпня 1833 р.**

Mszaniec gromada ma przez 2 tygodni na drogę cykularne przez Smereczkę co dzień dostarczyć fury 5, pieszych z łopatamy i motykamy 25. Łomna d. 2 aug. 1833. Rybicki.

CLXXXV. **Тестамент Яцка Стажевського, 17 марта 1834 р.**

Testament. W imie Oyca y Syna y Ducha Swiętego Amen. Ja Jacko Starzewski iezdem od Pana Boga na moim ciele słaboscią obłożonym, lecz na umysle zdrowy i czerstwy, czynie ostatney woli moiey rozporządzenie, a nayprzod co do grontu. Mam gruntu mego własnego ieden pręt i tylko w biegach ciągnie się w obydwie strony, niema do siebie żadnych łazow. Tudziesz we wsi Płockim w łazach mam kawałek pola pod półtora dnia orania, ktore pole w posagu wziołem po pierwszey żonie Matronie Cycykowey. Więc ten ieden pręt pola wraz z chałupą synowi Iwanowi całkiem zapisuie. A co się tyczy kawałek pola w Płoskim, to zapisuie corce Annie. Mam na długu pożyczonych pieniędzy, a to:

Wasyl Steckiewicz od lat 7-miu winien mi	4	fl Conv. mon.
Andriy Steckiewicz od lat 5-ciu „ „	4	„
Wasyl Steckiewicz drugi od lat 8 miu winien	4	„
Stefan Petiszka od lat 3-ch . . .	10	„
Łuć Zamiszczak od lat 3-ch . . .	4	„
(oddał i na expens pogrzebowy poszło)		
Andriy Malina	4	„
Petro Sysyn	2	„

Iwan Petreczkiewicz	. 16 fl	Conv. mon.
Macko Petreczkiewicz	. 6	„
(zapłacił xiędzu 4 fl C. m. Bractwu za swiatło 2 fl C. m.)		
Michał Szewiak	. 2	„
Wasyl Cycyk w Płoskim od lat 10-ciu winien	8	„
Summa	. 64 fl	Conv. mon.

Z tey summy zapisuie córce Annie na wyposazenie 48 fl Con. m. Synowi Iwanowi 8 fl, Imci Xiędzu Demianowskiemu parochowi za pogrzeb i za dwie msze święte z parastasami odspiewane 5 fl, bractwu za swiatło 2 fl. Więc Macko Petreczkiewicz, ktoren mi iest 6 fl C. m. winien, ma xiędza parochā i bractwo iak nayzupełniey zaspokoić. Co się tyczy żony moiey trżeciego zaslubienia imieniem Pazi, ta tak mnie biednego kalekę od dnia zaslubionego w nienawiść powzięła, że musiałem z mego własnego gruntu i domu z dwoygoma moiemi dziećmi po żebrach tulać się i na komorstwie w cudzey chałupie umierać. Posagu po niey żadnego nie wziołem ani naymnieyszego grosza, gdyz oyciec iey dał 8 fl C. m. na posag, to tym sama sobie zarżądała. A że ja z dwoygoma dziecmi tak długi czas w wielkich poniewirkach zostawał i z mego gróntu własnego naymnieyszey zywności tak dla siebie, iako i dzieci nie miał, dla tego oddalam ją od majątku moich dzieci, by żadney pretensyi nie miała, poniewasz pożytek z grontu sama dla siebie zbierała. Ktoren testament rozmyslnie i przy dobrey pamięci zadyktowałem; a ktoby moją ostatnią wolę łamał, kassował i w jakim kolwiek punkcie nadwerężał; więc za takowe zniewage ostatniey woli moiey przed Naywyzszym majestatem Boga o sprawiedliwosc dopraszał bym się. W Mszancu dnia 17 marca 1834 † Jacko Starzewski, testator. Jako będące prży tem testamencie i nawiedzaiąc chorego, na co dla lepszey wiary i wagi ile pisma nie umieiętni, znakiem krżyża świętego podpisuiemy się. † Jacko Sysyn, † Kiryło Guła, † Iwan Baraniecki, † Senko Petesz, † Jakim Opalak, † Hryc Łokocki, † Jacko Hrycak, † Anriy Malina, † Stefan Wołoszynowski, † Fedio Sysyn, † Petro Sysyn, † Pawło Sysyn woyt.

CLXXXVI. **Посїдачі вийтівства в Мшанци подали жалобу до ґубернії, де вичисляють всї свої привілеї, які їм відобрали і жалують ся на Якуба Демяновского, що забрав їх пасовиско, 6 серпня 1834 р.**

Cysarskoy krolewskoy ferwalteryi Łumnianskoy z komonii Samborskoy z krayni Lipeckoy ze wsi Mszancu kameralney my wuyty przewyleiowani naywyszym prawom monarchycznym zanosimo zażalenia

na przeciwko pokrzywdzienia swego do przyswiętoy Cysarskoy guberni, my otrzymywali łany trzy, ieden, ktoren był na naylepszym położiniu, ten odebrany i rozdany na nowosatki, my zaś zostalismy w górach iednego oborniku doprowadzić nie mozna, i przeto zadnego pożytku nie przynoszonce. Mieliśmy karczmy dwie i młyny dwa i to także poodbierali od nas. Yostał ieden młyn, ktoren iesmo swoim kosztem zbudowali, i ten odebrali, i własne nasze żelazia odebrali; a ktoren młyn zbudowany żydowi przedali, na tey gaci i na tym placu roskazała i pozwoliła chłopu z gromady zbudowac, teras my w wielkim pokrzywdzeniu zostaiemy podług naszych dokumentow i prawa naszego co się tyczy; i żadne nic nie otzymuiemy, co sie tyszy prawa naszego, wdawalismo sie do cyrkułu, żadney rezulucii i sprawiedliwosci nie otrzymalismy, teraz zostaiemy w wielkim pokrywdzeniu swoim; my właściciele do grόntow swoich obzywamy się! my zaś gruntu sami właściciele potrzebuiemy i podatki wypłacac będziemy podług wyntarżu; teras iak naypokorniey prosimy o rezolucie sprawiedliwosci. Mielismo paswisko na naszych gruntach i zwanną tiń i las wyhodowany. Jacob Demnianowski roku bieżącego zaczoł pasiki rombać i pola dobywac z tego lasu, i nam na żaden sposub paswyska niepozwala ale zabrania, ale on inszych wołów nabrał na nasze paswisko is cyrkułu sianockiego i chce sia budowac na gruntach naszych i podłogi zaciąga. My właściciele sami do swoich grόntow i żadnego podcesora nie potrzebuiemy, i ażeby Jakub Demnianowskiy dał spokoiu i oddalił się od nas. My przez niego wielkie krzywdy cierpimo. Teraz prosimy przeswiętey gubernii, ażeby Jakób Domnianowskiy i wieycey nam krzywdy nie robił. Dato Mszanec dnia 6 go sierpnia 1834. Suplikanty Andriy Stsskiewicz † Wasyl Staskiewicz † Jacko Staskiewicz † Nycołay Staskiewicz † Szczefan Staskiewicz † Wasyl Huzylowicz † Jlko Staskiewicz, Szczefan Staskiewicz † Hryc Staskiewicz † Senko Petryczkowycz † Macko Petryczkowycz †. My wuyty wszyscy emyniom całym na to się podpisuiemy † † † † † † † † † † †.

Przeswietna ces. krol. Prefektura Łomnianska! Niżey wyrażony przeciwko Wasyla Kuczaka wnosze zażalenie z następuiących powodow. Poniewasz Wasyl Kuczak gdy pozostał po smierci oyca swego sierotą małoletnym, a będąc podpisany bezdzietnym zabrał go do siebie, y chowałem po oycowsku, udzielaiąc mu wszelkiey staranności aż do iego wzrostu, będąc w tey nadziei, acz będę miał na moią starość iakoweś z niego podpore; którego żeniąc po dwa razy, nayprzód zprzedałem moie własne woły, wyexpensowałem na wszelkie potrzeby weselne złotych reńskych szesdziesiąt trzy, Nr. 63 fl w walucie. Do tegoż opłaciłem podatki z grόntu Nowosadzkiego za lat dwa złotych

reńskich trzynascie. Nr. 13 fl w w. któren to grónt wyżey wspomianego dziad to iest Iwan Kuczak moiey żonie a swoiey siostrzenicy osierociałey w posagu nadał, gdzie podpisany jeden pręt Nowosadztwa przy wszelkiey spokoyności więcey iak nad 30 lat używał. A gdy Wasyl Kuczak zgodnie nieżył, często wszczynał tak zemną iako tesz z moią żoną kłutnie, różne zbytki wyrżądzał, oddalił się od podpisanego iusz lat dwa w same żniwa, i obsiew z gróntu różnego gatunku zboża ktoren własnym moim nasieniem obsiałem, gdyż on niemiał żadnego, tak ze swego gromadzkiego, i z tego jednego pręta Nowosadztwa całkiem zabrał, pozostawiwszy mnie podpisanego w naywiększym ubustwie, i gróntu jeden pręt Nowosadztwa w posagu nadany moiey żonie na siebie odebrał, i przez lat dwa iak podpisanemu naymnieyszey skiby orać niedopuszcza. Przeto w tym moim pokrzywdzeniu płaczliwie o sprawiedliwość dopraszam się. W Mszańcu dnia 28 august. 1834. † Maćko Sysyn suplikant. NB. Ja podpisany zeznaie, gdy orałem na jednym pręcie nowosadztwa poł dnia, Maćko Sysyn zapłacił mi 1 fr. 30 xr. w. w. † Łuc Zamiszczak. Tudziesz na tym samym pręcie za ieden dzień orania Macko Sysyn drugiemu Mackowi Sysynemu zapłacił 3 fr. w. w.

Praesen 13 a 7-bra 1834. Nr. 1240. Odebrany pręt pola nowosadzkiego przez Wasyla Kuczaka iako po swoim rodzonym dziadu, nie może bydz dopoty pozostałey iego siostrzenicy Sysynowey oddany, dopoki ona nie udowodni dokumentami, ze iey woy Iwan Kuczak, a dziad Wasyla iey zapisał, albo darował. Jezeli zas dokumentow żadnych niema, zatem przez swiadkow sądownie uznanych probować musi przy sądzie tem bardziey, że Kuczak żadney tentowaney zgody przyiąc nie chce. W Łomnie dnia 13. 7-bra 1834. Rybicki.

Мацько Сисин подає жалобу на Івана Кучака за те, що той відобрав від него прут поля новосадства 28 серпня 1834 р.

CLXXXVII. **Пашпорт для 4 селян, що йдуть на заробітки в Буковину, 11. червня 1835 р.**

Reise Pass. Denen diessherrschaflichen Mszaniecer Unterthanen Jwan Kohut, Pawło Sywiak, Jwan Szwec und Pawło Moskal wird hinmit die Erlaubniss ertheilt von hier in die Buccowina reisen zu dürfen, um durch Feldarbeit sich einem grösseren Verdienst zu erwerben. Es wird daher Jedermann noch Standesgebühr ersucht, dieselben frei und ungehindert pass und repassiren zu lassen, jedoch hat gegenwärtiger Pass nur für drei Monaten zu gelten. Vom k. k. Wirtschaftsamt. Łomna am 11-ten Juny 1835 Rybicki Verwalter. **Урядова печать витиснена на кавальчику чорного паперу.**

CLXXXVIII. Квіт з заплаченого податку, 21. жовтня 1835.

Stefan Berdycz owsa miał zebrać w swoiey porcyi 21 korcy. Nato w skarbie zapłacił 12 korcy y 16 garcy 20 f. 50 xr. Tenze dał owsem w magazynie 4 korcy, potem dał pieniądzmi woytowi za $1\frac{1}{2}$ korcow 4 f. 10 xr. Z tegoz poboru prżebrał do swoiey porcyi Petro Bazyło 2 korce, a to od Ihnata Michałka. Mszaniec dnia 21. X-brą 1835 Tymko Mucha woyt.

CLXXXIX. Василь Ухало з Михновки оправдує, що невинуватий сьому, що Петрови Смолієви затратив ся веприк, 28 жовтня 1835.

W Michnowcu die 28 8bra 1835. Przyswietna c. k. prefekturo Łomniańska. Ja niż podpisany poddanyi kameralny ze wsi Michnowca, Wasyl Uchal, zanoszę moią naypokornieysze prozbę do prefektury łomnianskiey i to w takowy sposób: Chodzilismy do miasta Rudek na wieprzki pięc chłopow i kupowalismy sobie kazden zabne (мабуть zosobna) i pędzilismy wszyscy do iednego chliwa, kturen kupi i przypędzi do chliwa i powrozem zakręci drzwi i idzie więce kupować. Gdyż ja Wasyl Uchal iz Iwanem Milkowyczem przypędzilismy dwa wieprzki do tego chliwa, a drzwi rozłamani byli i my drzwi związali powrozem i poszlismi na targowicę więce kupować i Iwan Milkowycz nadybał Petra Smolia w hospodi i woła go: „Chodź, bo my idziemy do domu“, a un nie yszed, a my go czekali, a iego nie było i wtęczaz my wieprzki wypuscili i porachowali i iego trzy wieprzki wypędzilismy aż do domu. I potem tym czasem un powiedział, że my mu wieprzka ztracili, a my trzy z chliwa wypuscili i przypędzili aż do domu, a więce my nieswiadomi w iego wieprzkach i na to się pod sumieniem podpisuiemy znakiem krzyża swięntego Suplikant Wasyl Uchal † Iwan Milkowycz † Petro Asafayło, woyt † Nykołay Hrycyk, przysiężny † Wasyl Dunik, pisarz gromacki.

Obydwie strony mają na przyszłey piątek tu do kancellaryi stanąć. Łomnà 28 nov 1835. Ebenhard.

CXC. Прокіп Михалків записує Луцьови Заміщакови один прут поля, 18 марта 1836 р.

Niżey podpisany, to iest Prokop Michałkow wyznaie tem pismem moim, iż Łuciowi Zamiszczakowi moy grunt, ieden pręt w biegach i w łazach, co się do tego pręta znayduie, wiecznemi czasy zapisuie z tym obwarowaniem, azeby wspomiony Łuc Zamiszczak przezemnie zaciągnięty dług funduszowych pieniędzy trzydziescie rynskich w. w., a od tey summy cztery rynskich w. w. procenta do ces. krol. kassy

zaspokoił, iako tesz podatki pozostale odpłacił. Dla siebie podpisany na utrzymanie w biegach pozostawia do swoiey smierci bez opłacenia podatkow ośm zagonew, a to ku stronie groziowskiey od chałupy asz po rów, czyli zwano iarek, cztery zagony, — w drugim mieyscu ku stronie gałowskiey, to iest od chałupy po wode Czapuwkie trży zagony, a czwarty zagon za wodo Czapuwko. Zaś po moiey smierci i te ośm zagonow Łuciowi Zamiszczakowi wolne bydź maią. Na co dla lepszey wiary i wagi w prżytomności swiadków uproszonych prżez znak krżyza swiętego podpisuie się. W Mszancu dnia 18 marca 1836 roku. † Prokop Michałkow. Ja Łuc Zamiszczak podług tego opisu obowiązuie się długu funduszowych pieniędzy wraz z procentem zaspokoić, iako tesz podatki odpłacić, i ośm zagonow bez płacenia podatku do iego smierci wolnę pozostawiam. † Łuc Zamiszczak. Jako uproszeni swiadkowie znakiem krzyża swiętego podpisuiemy się. † Tymko Mucha woyt, † Andriy Dylin Swiadek, † Prokop Poźniak, † Andriy Pozniak, † Senko Petesz, † Jwan Sysyn Łesiow, † Petro Zubal, † Jwan Sysyn, † Jwan Bilak, † Jwan Petreczkiewicz, † Michał Guła, † Jwan Wołoszak, † Michał Kiszczak.

CXCI. Стефан Кіськанич зичить від Еви Сисиної 36 зол. к. в., і обовязує ся по її смерти віддати позичену суму до мшанецької церкви, 19 червня 1836.

Rewers na złotych ryns. trzydziescie sześć con. m., ktore summe ia niżey wyrazony pożyczam od Ewy Sysynowey z procentem podług naszey ugody dobrowolney po cztery ryns. conv. m. rocznie i takowe na moim własnym gruncie dwoch prętach i wszelkim ruchomym gospodarstwie zabespieczam i zapewniam. A poniewaz ta wyżey wyrażona summa pochodzi ze zprzedanych budynkow s. p. Macka Sysynego i po smierci Ewy Sysynowey na fundusz do cerkwi mszanieckiey złozone bydz maią, iako testament zmarłego Macka Sysynego zaswiadczy, a na iey utrzymanie, to iest żony zmarłego procent pozostaie, ktoren iak nayrzetelniey co rok płacic obowiązuie się. A zaś po smierci Ewy Sysynowey wyżey rzeczone kwote, gdy tego potrzeba wymagać będzie, do cerkwi naszey mszanieckiey parafialney niezwłocznie złożyć przyrzekam. Na co dla lepszey wiary i wagi w przytomności swiadkow uproszonych przez znak krzyża swiętego podpisuie się. W Mszańcu dnia 19 czerwca 1836 roku. † Stefan Kiśkanicz, dłużnik. Jako świadkowie uproszeni z. k. s. podpisuiemy się. † Tymko Mucha, woyt i swiadek † Jacko Hrycak, przysiężny i swiadek † Jacko Sysyn, świadek † Iwan Dylin dto † Michał Kiszczak dto † Fedio Oliszczak dto † Ilko

Kiszczak dto † Iwan Sysyn łesiow dto † Iwan Bilak dto Alex. Demianowski, pisarz.

CXCII. Михайло Кищак продає лаз поля Іванови Цмайови на заплату монархічних податків за 60 зл., 16 липня 1836.

Kontrakt. Ja nizey na podpisie wyrażony na zaspokoienie podatkow monarchicznych zprzedaie w łanach kawałek pola zwane w Polanskim Iwanowi Cmajowi, za summe podług ugody, mowie sześćdziesiąt rynskich w konwencyonalney monecie, № 60 fl C: M: wiecznemi czasy i naypoznieyszym iego potomkom do używania. Ktore pole leży z gory przy granicy Michnowskiey, wzdłuż ciągnie się do granicy Bystrzanskiey, do ktorego kawałka gruntu ani ia sam, ani z moich dzieci, ani tesz z moich krewnych naymnieyszey pretensyi miec nie mogą, iedynie za własnosc Iwanowi Cmaiowi i naypóznieyszym potomkom przyznaie i zapisuie i do ksiąg gruntownych intabulować pozwalam. Na co dla lepszey wiary i wagi w przytomnosci urzędu gromadzkiego i ludzi uproszonych przez znak krzyża swiętego podpisuie się. W Mszańcu dnia 16-go lipca 1836 roku. † Michał Kiszczak, przedawca † Łesio Rabiniec, szwager przedawcy † Dańko Rabiniec, siostrzeniec przedawcy. Jako uproszeni swiadkowie przez znak z. k. s. podpisuiemy sią. † Tymko Mucha, woyt † Ilko Kiszczak, swiadek † Hryć Stasyszyn † Andriy Baraniecki † Iwan Kohut Pazynin † Andriy Dylin † Wasyl Bybka Alexander Demianowski, pisarz.

In das Grundbuch tom III pag. 205 gleichlautend eingetragen. Łomna am 3-ten August 1836. Підпис нечиткий і урядова печатка.

CXCIII. Тестамент мшанецького пароха о. Івана Демяновського, 5 марта 1837 року.

Kopia. W Imię Oyca i Syna i Ducha swiętego Amen! Ja Jan Demianowski paroch w Mszancu, czuiąc się bydz na ciele słabem, a przy zdrowem umysle czynię między dzieciemi memi ostatnie woli moiey rozporządzenie a to: Mam dzieci, to iest Alexandra, Marya wydana do Lebuchowy za Jana Terleckiego Prokopowicza i Jakoba naymłodszego syna. Wyrazam tedy, ze corkę moię na imię Marię z Demianowskich Terlecką, podług ugody przedslubney zupełnie zaspokoiłem i tak ona, iako też i iey dzieci i iakie tylko bydz mogą sukcessorowie, naymnieyszey pretensyi do moich synow Alexandra i Jakoba miec nie maią i miec nie powinni pod odpowiedzią na strasznem sądzie. Co się tyczy obydwoch synow, to iest Alexandra i Jakoba, tem poniewasz zadnego maiątku nie posiadam nic ninieyszem nie obiecuję i kazden co bog dał, niech się tem kontentuie i ieden drugiemu aby

nie wyrzucał na oczy, ze oycowski maiątek przysiadł, bo ia zadnego maiątku nie mam i nie miałem. A na ostatek napominam was moie dzieci, abyscie się szanowali, kochali i o duszy moiey pamiętali, a tak zasłużycie sobie na błogosławieństwo boskie i oycowski, ktore to ostatnie woli moiey rozporządzenie by całą wiecznością było trwałe ninieyszym przy uproszonych ludziach rzetelnie wyznaię i ten testament ręki własney podpisem stwierdzam. Mszaniec dnia 5. marca 1837 Joannes Demianowski m. p. Hryc Wołoszczak † Adriy Pizdniak † Petro Dycman † Jwan Sysin Pazyn † Andriy Krawiec prowizor cerkwi † Łesio Szwiec dto † Jwan Cmay † Wasył † Michał Kiszczak † Jlko Kiszczak † Jgnacy Jankowski † Stefan Steckiewicz † Wasil Steckiewicz † Anriy Stasyszyn † Mikołay Lubinski pisarz z Gałuwki m. p. Grzegorz Kogut m. p. Coram A. Lubinski r. g. parochio in Gałuwka et Płoskie.

CXCIV. **Перемиська консисторія взиває сьвящеників, щоб людий, як у кого захоріє худобина, поучували заховувати санїтарні приписи, а не уживали до сеї цїли церковних церемоній, 8. мая 1837 р.**

Nro 982. Es haben sich schon mehrere Fälle ergeben, dass die Geistlichkeit statt die Unterthanen durch schickliche Belehrungen und Zurechtweisen von ihren aberglaubischen Vorurtheilen und Missbräuchen bei Bechandlung ihrer erkrankten Hausthiere, insbesondere des Hornviehes abzumahnen und sie auf eine genaue Beobachtung der diessfalls in den gedrückten Unterrichten vorgeschriebenen Sanitätspolizeylichen Massregeln hinzuweisen, sie vielmehr in ihren Vorurtheilen dadurch bestärken, dass sie sich verleiten lassen durch äusserliche geistliche Zeremonien auf die Erhaltung des Gesundheitszustandes des Viehes und Behebung der Viehseuchen einzuwirken, woduch der Landmann gegen Anwendung der vorgeschriebenen Sanitätsmassregeln noch mehr abgeneigt gemacht wird. Da der in Galizien seit mehreren Jahren verheerend herrschenden Rinderpest nur durch eine genaue Handhabung der polizeylichen Vorsichtsmaassregeln am kräftigsten entgegend gewird werden kann, so wird dem Dekanatamte in Folge h. Gubernialverordnung vom 21-ten April l. J. Zahl 1.4091 aufgetragen: 1. Die unterstehende Geistlichkeit auf die Unschicklichkeit der Anwendung irgend eines äusserlichen geistlichen Zeremoniels gegen das erkrankte Vieh zu errinern und von allen derlei Funkzionen abzumahnem, und 2. der unterstehende Kuratgeistlichkeit einzubinden, das Landvolk nicht nur bey jeder Gelegenheit von ihren Aberglauben und Vorurtheilen abzubringen suchen, sonder auch dasselbe über die Nützlichkeit und Nothwendigkeit dervorgeschriebenen Sicherheitsmaassregeln, wie sie erst neuerlich in den mit dem gedruckten Kreisschrei-

ben vom 17-ten Juny 1835 Zahl 32.267 herausgegebenen zweckmassigen Belehrungen bekannt gegeben wurden, zu unterrichten trąchten und es zu einer gewissenhaften pünktlichen Befolgung zu ermahnen. Przemyśl am 8-ten May 1837. Joannes Epus Polanski a Consistorio gr. kath. Premisliensi. Nr. 982 Illustri adm. Revndo Turczmanowicz, administratori Decanatus Żukotynensis et parochio gr. cath. in Łomna.

CXCV. Ігнат Янківський просить ферваль терію віддати йому поле спадкоємців Жида Липи Єльця, який забрав його Ігнатовому батькови, 8 липня 1837.

Przeswietna c. k. prefekturo Łomniańska! Niz podpisany ze Mszańca przymuszony zostałem przes. prefekturze iako pierwszey instancyi krzywdę moie przedłożyć. Moy oyciec s. p. Ignacyi Jankowski posiadał był grunt woytowski, do ktorego gruntu łaz Pohar należał lężący niedaleko granicy bandrowskiey i ten łaz żyd Lipa Jelec jakowym się szachrayskim sposobem przed kilku laty od mego oyca nabył, tak że mu używać pozwolił. Po nieiakim czasie, gdy żyd Lipa Jelec umarł, Jakob Demianowski, nie wiedziec jakim sposobem, gdyż to było wszystko potaiemnie zrobioną, ten łaz wyż rzeczony od sukcessorow wzmiankowanego żyda Lipy Jelec dostał, że mu go pozwolili siać i używać, a że tego łazu iest kilka morgow daleko ode wsi, Jakob Demianowski nawet sobie tam i budynki postawił i to pole teraz znowu zprzedać chce. Podpisany po oycu moim iako naybliższy sukcessor tego pola maiąc dzieci nie mogę bez tego łazu z moią familią wyżyć, przymuszony zostałem przes. prefekture prosić, by raczyła ten łaz Pohar zwanny, ktoren do mego gruntu należy od Jakoba Demianowskiego odebrać i mnie w użytek nadać; iakim zaś sposobem żyd Lipa Jelec ten grunt od mego oyca nabył, gdy sukcessorowie okażo dokument, ia im te kwote bez wszelkich processow oddać przyrzekam, zaś grunt w cudze ręce, tak iak Jakob Demianowski kupców Bog wie zkąd zprowadza, wypuscić niedopuszcze. Przeto udaie się, do przes. prefektury, iako do pierwszey instancyi, by raczyła te rzecz wyindagować i podpisanemu łaz Pohar zwanny do użytku nadać. Mszaniec dnia 8-o lipca 1837. † Ignacyi Jankowski suplikant † Wasil Huzelowicz.

Dem Bittsteller zum Bescheid, dass dem Jakob Demianowski der Grundverkauf in so lange nicht bewilligt wird, bis der Process zwischen ihnen vom Gerichten nicht entschieden sein wird. Łomna am 8-ten July 1837. Піднис нечиткий.

CXCVI. Пашпорт для 2 мшанецьких селян, що їдуть купувати худобу, 19 серпня 1837 р.

Reisepass. Denen diesherrschaftlichen Unterthanen Danko Petryszkiewicz und Senko Wolkanycz aus dem Cameral Dorfe Mszaniec Samborer Kreises wird hiemit die Erlaubniss ertheilt, von hier nach dem Stanislauer und Brzezaner Kreis reisen zu dürfen, um Bortenvieh anzukaufen. Es wird demnoch Jedermann nach Standesgebühr ersucht dieselben frey und ungehindert pass und nepassiren zu lassen, jedoch hat gegenwertiger Pass nur für einen Monath zu gelten. Vom k. k. Wirthschaftsamte. Łomna am 19 August 1837 Eberbach Vr.

CXCVII. Мшанецький арендар Борух Гірт віднаймає Грицеви Волощакови і Максимови Бердицеви свій млин, 6 падолиста 1837 р.

Kontrakt. Ja niżey wyrazony ninieyszem kontraktem Hryciowi Wołoszakowi y Maksymowi Berdycowi subarenduie górny młyn na lat trzy, to iest od 1-go novembra 1837 asz do ostatniego octobra 1840 roku z roczno rato po złotych rynskich dziewięć konwencyonalno moneto, i takowe rathe wyżey wspomione maią do rąk podpisanego kwartalnie z gory, to iest po 2 f. 15 xr. c. m. odpłacać. Przytem kontrakcie ostrżega sobie podpisany, gdy by takowy młyn prżez posuche, albo przez wylew wody, zruynowanie gaci, wakował, naymnieyszey nagrody, albo opustku z rathy od podpisanego mieć nie mogą. Na co w przytomności uproszonych swiadkow ten kontrakt dla lepszey wiary i wagi własno ręko podpisuie. W Mszańcu dnia 6 nowembra 1837 Boruch Hirth mp. Jako uproszeni swiadkowie tego kontraktu znakiem krzyża swiętego podpisuiemy się † Andriy Pozniak † Jwan Sysyn Łesiow † Iwan Dylin † Stefan Paraszczak Fediow † Hryć Pozniak † Ignacy Jankowski † Wasyl Siwak † Andriy Stasyszyn † Hnat Starzewski † Łuc Oliszczak woyt.

CXCVIII. Мшанецька громада квітує майстра Гната Михалкова з робіт коло млина, 29 грудня 1837 р.

Swiadectwo na podpisie wyrażeni ze wsi kameralney Mszanca ninieyszem pismem zeznaiemy iako Hnat Michałkow, mayster około młyna srednego zreperował z materyału ze Skarbu wydanego podług zesłaney rewizyi, nayprżod w młynnicy podkamienie wiązanie i natem z drżewa ciesanego powałe, koła dwie, iedno wodne, drugie paleczne, dwoie drzwi z tarcic, iedne do sieni, drugie do chałupy. Podwode zrobiono z balkow wiązanie i skrżynie, to iest wodospad, ktore młynne wodnc koło obraca. Do tegosz iaz, czyli gać (гать) z chrusti iałowco-

wego i laszczyny, przez gromade zwiezionego ułożył i poprawił. W Mszańcu dnia 29. grudnia 1837. † Łuc Oliszczak woyt † Andriy Krawiec z gromady † Prokop Pozniak dto † Tymko Mucha † Andriy Pozniak † Stefan Paraszczak † Pawło Senyda † Hryc Pozniak.

CXCIX. Чотири ґазди з мшанецького війтівства вібрали у найблившних сусїдів вівцї, просять у фервальтерії дозволу держати салаш, 3 мая 1838 р.

Przeswietna c. k. Prefekturo Łomnianska! Niz poddani ze Mszanca z woytowstwa uiątszy sobie nayblizszych sąsiadow to samo z woytowstwa, ze nam dali po kilka sztuk owiec swych własnych i zezwolili nam takowe na swych gruntach paść, gnoić, na gruntach, gdzie bydło nie dochodzy i obornika dowiesc nie mozna, zas gromadzkie woyt z drugiemi spolnikami zegnał i swoy osobny sałasz miec będzie. Maiąc więc takowe pozwolenie od naszych nayblizszych sąsiadow i chcąc się to samo zabezpieczyc, by nas nikt się nie waził z temi owcami grasować, udaiemy się w pokorze do Przeswietney Prefektury, by raczyła nam pisemne pozwolenie te owce trzymać udzielić i od wszelkich napadań w tey mierze nas zabezpieczyć. W Mszancu die 3 maja 1838. † Stefan Petryczkowicz sałasznik, † Dmytro Sysyn dto, † Petro Petryczkowicz dto, † Dmytro Petryczkowicz dto. Ci nam sałasz trzymać pozwolili: Hryć Petryczkowicz † Iwan dto † Michał Szewiak, † Iwan Petryczkowicz, † Iwan dto, † Macko Kyśkanicz, † Dmytro Petryczkowicz, † Łuc Petryczkowicz, † Hryc Bib z woytowstwa. Supplicantam się pozwolenie daie na własnym gruncie woytowstwa owce trzymać, takowe zegnać y gnoić y woytowi się zakazuie tym przyszkody zrobić. Łomna 3 may 1838. Eberhard.

Диви мою статю: „Годівля, купно і продаж овець у Мшанци старосамбірського пов.“ уступ: „Збиранє овець на салаш“ стор. 7 (Матеріяли до укр. руської етнольоґії, том VI.).

CC. Василь, Андрій, Павло і Іван Стецковичі жалують ся, що громадський уряд силує їх відробляти шарварки на дорогах так само, як хлопів, хоч вони шляхтичі, 5 червня 1838 р.

Przeswietna c. k. prefekturo Łomnianska! My Bazyli, Jędrzey, Paweł i Jan Steczkiewicze ze Mszańca mozemy się wykazać legitymacyą szlacheckiego i mamy swoie własne grunta w Mszancu i całkiem do gromady nienalezymy. Gdy zas urząd gromadzki swą przemocą nas na drogi, czyli inaczey szarwarki goni, grabi, i siłuie, bysmy takowe szarwarki rownie, albo i więcey, iak chłopi z gromady robili, przeto

racz przes. prefekturo nas od tych szarwarkow uwolnić w moc skryptow szlachetkich i urzędowi gromadzkiemu zakazać, by nas w tym względzie więcey żadney przykrości nie wyrabiał. W Mszańcu dnia 5-go Junii 1838. † Bazyli Steczkiewicz † Jędrzey Steczkiewicz † Paweł Steczkiewicz † Jan Steczkiewicz suplikanci.

CCI. Передшлюбна умова між Василем Бибкою й Лесем Когутом, 17 липня 1838.

Intercyza. Między dwoma stronami staneła pewna i dobrowolna ugoda na zawsze trwać maiąca w następuiących słowach:

Z pierwszey strony ia Wasyl Bybka do corki moiey, pozostałey wdowy Marii Cmaiówey, przyimuie zięcia Grzegorza Kohuta, któremu mego własnego gruntu, to iest dwa pręty leżęce między miedzami z góry Fedia Rabinca, z dołu Wasyla Sieminskiego miedzy z placami, ogrodami, biegami, łazami i ze wszystkiemi przynależytościami, to iest z obsiewem roznego gatunku zboża, iako też i budynki, chałupe i stodołe, a przy tem wszelkie gospodarskie ruchomosci wiecznemi czasy i naypoznieyszym ich potomkom zapisuie z tym obwarowaniem, aby wspomniony zięć Grzegorz Kohut i córka Maria pozostałych dwie corek, to iest Anne i Anactazye z gruntu wyposazyli, a mnie i zonę moią iako rodzicow szanowali i przy sobie aż do śmierci utrzymywali.

Z drugiey strony ia Łesio Kohut swemu bratu Grzegorzowi Kohutowi na wniesienie posagu w pieniążney kwocie zapisuie i wyliczyć przyrzekam to iest złr. 81 y 12 kr. kon. m., z bydła dwie krowy, dwoie cieląt sysaków i zrebie iedno, ze zboza sześć korcy owsa prostego, ieden korzec owsa węgierskiego, i ieden korzyc żyta. Z gruntu mego w łazach zapisuie bratu zwano Zakutyna nad krasnym potokiem pod dwa dni orania od granicy grąziowskiey, zaś od granicy bandrowskiey zwano na szerokim polu pod ieden dzień orania od miedzy Macka Boba y Iwana Sysynego. Ktore intercyze my obydwie strony na zawsze za ważną i godziwą mieć chcemy i do ksiąg gruntownych intabulować pozwalamy, na co dla lepszey wiary i wagi tu w przytomnosci uproszonych świadków przęz znak krzyża swiętego podpisuiemy się. W Mszańcu dnia 17 lipca 1838 roku. † Wasyl Bybka, oyciec młodey † Łesio Kohut, brat młodego. Jako swiadkowie uproszeni. † Łuć Oliszczak, wóyt † Wasyl Steckiewicz † Stefan Steckiewicz † Fedio Mysiow † Hnat Bilak † Nikołay Krawiec † Andriy Stasyszyn † Ignacy Jankowski † Jacko Stasyszyn Alexander Demianowski mp.

CCII. Микола Петричкович скаржить ся на лихву, 30 липня 1841 р.

Przeswietna caes. kroll. prefekturo Łomniańska! Nizey podpisany urlopnik ze wsi kam[era]lney Mszańca zanosze moie zaskarzenie, jako moy oyciec pozyczył 200 fr. w. w. u żyda Borucha na handel kupiectwa roku 1840 i od tey summy procentu 1 fr. 40 xr. co tydzień, więc temi pieniądzami moy oyciec przez dwa miesiące handlował i procent dawał, a że potemu całkiem na handlu ztracił, ze z 200 fr. w. w. summy zostało tylko 30 fr. w. w. i tych zaraz zydowi wyzrzeczonemu Boruchowi oddaną — potemu w rok pełny pare wołow moy oyciec za 140 fr. w. w. sprzedał i te wszystkie zydowi dał — znowu w tym roku po drugi raz pare wołow drugie za summe 100 fr. w. w. wyz rzeczony zyd Boruch w Lutowiskach na targu u moiego oyca kupił, więc memu oycu dał 20 fr. w. w. za woły, a reszta summy za dług 80 fr. w. w. wzioł sobie, — więc zyd za długu 200 fr. w. w.

1. wzioł albo oddaną	.	30 fr. ww.
2. dto drugi raz	. .	137 „ 30 xr.
3. dto trzeci raz	. .	80 „
razem oddaną		247 „ 30 „

Więc dopraszam się przeswietne c. kr. prefekture mnie i moiego oyca od dalszey pretensyi żyda Borucha uwolnić, gdyż zyd sobie ieszcze 50 fr. w. w. rachuie procentu, a moy oyciec na handlu kupiectwa zstracił i całe gospodarstwo na zyda oddawaniem długu wyłozył. Mszaniec 30 july 1841. † Mikołay Petryczkowicz urlopnik.

Jezeli to iest prawda, ze Boruch Hirth za dług 200 fr. w. w. od Petryszkiewicza 247 fr. w. w., a zatym niemoze się dopominać od niego 50 fr. w. w., lecz tym się iuż kotentować ma, albowiem lichwiarstwo prawem monarchicznym iest surową zabronione. — Woyt ma obie strony zwołać i ie obrachować, a potym relacyę do kancelaryi uczynic, iezeli strony na mieyscu nie pogodzi. Ck. pref. panstwa Łomna dnia 10 sierpnia 1841. Winnicki, Verwalter.

CCIII. Фервальтерія відбирає від Гриця Волощака скарбовий млин, 1843 р.

Przeswiętna c. k. prefekturo Łomnianska! My nizey na podpisie wyrazeni we wsi Mszancu mamy w górze w roku 816-m młyn swoim własnym kosztem zbudowany, do którego młyna ani gromada, ani tesz skarb żadnego materiału nie daie, iedynie podpisani, co tylko młyn reparacyi i materiałow potrzebuie, z własney swoiey kieszeni o naymnieyszą rzecz postarać się muszą, aby młyn w swoim należytym porządku utrzymać można. A ponieważ takowy młyn razem z dwomą

młynami skarbowemi na licytacye wystawiony, zatem iak naypokorniey upraszamy ces. krol. prefektury, by łaskawie raczyła takowy nam młyn osobną zaarendować i nas od licytowania nie oddalić. Mszaniec dnia 30 august 1840. † Hryc Wołoszczak † Wasyl Berdycz. Odpowiada się, iż prawo młynne tylko skarbowi przystoji i nikt z poddanych takowego wykonywać nie moze przez (без) pozwolenia skarbu. Młyn także niczy być nie moze, iak tylko dominikalny.

Supplikant, poniewasz takowy w czasie licytacyi zaarendował, więc imieniem rządu takowy uzywać będzie za opłaceniem czynszu. Łomna 2 Pazd 1840. Winnicki, Verwalter.

N. 2391. Do Hrycia Wołoszczaka w Mszańcu! Ponieważ na dniu wczorayszem tentowana zgoda między Iwanem Dziurdio i Hryciem Wołoszczakiem do skutku nie przyszła, ponieważ Hryc Wołoszczak gwałtem tego ząda, co Iwan Dziurdio iako pobliczny licytant i od wyszech instancyi potwierdzony tylko w drodze zgody uczynic mogł, by to iest temuz młyn iednokolny w possessyą za dozwoleniem wyszych urzędow odstąpić, Hryc zas Wołoszczak tak całey possessyi przyiąc, iako tez Iwan Dziurdio iedney częsci temuz odstąpic nie chce, a zatem deleguię się imc pan kontrollor Dylski, azeby dla zapobiezenia dalszych kłótni, obrachowałszy Hrycia Wołoszczaka, młyn podług inwentarza od tego odebrał i zaraz tenze podług inwentarza nowemu kontrahentowi Iwanowi Dziurdio oddał. A ze Hryc Wołoszczak przy komissyi nieprzyzwoicie zachowywał się i wyraznie wykrzykiwał, ze młyn w nocy, gdyby mu oddany nie był, zupełnie zniszczy przeto za uchibione uszanowanie dla komissyi i odgrazanie się nieprzyzwoite przy swiadku Dziurdio i woytowi Jurko Cebak popełnione na 48 godzin aresztu, ktory natychmiast odbyc ma wskazuię się. Łomna d. 22 Xbra 1843, Czaczkowski.

CCIV. **Луць і Пазя Сисини бездітні просять фельвартерію, щоби дозволила приняти їм кого на свій ґрунт, 15 лютого 1845 р.**

Przeswietny c. k. urzędzie prefektury Łomniańskiey! Niżey podpisany wraz z żoną swoią wnoszę do przeswietnego c. k. urzędu Łomniańskiego naypokornieyszą prosbę, iako podpisani będąc bezdzietni nie maiąc żadnego potomstwa mielismy iednego syna i ten umarł i nie zostawił zadnych dzieci, tak my podpisani zostaiemy w słabości przez starość, a zatym zwolalismy sobie między ludzi gromadzkich swoich pokrewnych, ponieważ mamy grunt z obydwóch strón, to jest ia Łuć Sysyn po swoim oycu, ia zaś Pazia Sysyna po swoim oycu Senku Hrycaku, aby nas podpisanych zachodzili i na naszym gruncie gospodarowili, a żaden z nich nie podeymnie się, a zatym podpisani do-

praszamy się do prze. c. k. urzędu Łomniańskiego o łaskawe rezolucije, aby nam pozwolono było czudzych ożenić na grunt, by nas podpisanych zachodzili i podatki do skarbu wypłacali, ponieważ bez takiey rezoluciy z prz. c. k. urzędu Łomniańskiego żaden cudzy nie chce się żenić na nasz grunt przez naszych krewnych, a podpisani mowimy, że ten iest nasz pierwszy krewny, który by nas w naszey słabości zachodził do śmierci. Mszaniec dnia 7-o lutego 1849. † Łuć Sysyn suplikant Pazia Sysyna † My ludzie z gromady zeznaiemy, iako ta prosba sprawiedliwe podana iest. † Iwan Cmay † Wasył Sywak † Fedio Dylin † Maksym Petryczkiewicz † Fedio Kraweć † Łuc Oliszczak woyt, † Stefan Nahyna przysięzny G. Kohut p. gromadżki. And. Minczakiewicz paroch to sam uprasza o zaspokoienie.

N. 359. Dem Bittsteller zum Bescheide man nehme keinen Anstand demselben zu gestatten, sich auf seine Grundwirthschaft eine fremde Familie aufzusuchen und ansässig zu machen, wenn von Seite der Anverwandschaft aus Anlass der Abtrettung dieses Grundes, was dem W. Amte nicht bekannt seyn kann, keine Hinderniss im Wege gelegt wird. Bevor jedoch zwischen dem Abtretter und Übernehmer der Vergleich seinem Ende zugeführt werde, hat sich derjenige, der auf diesem Grund zu stehen will, früher bei seiner Obrigkeit anzumelden. Vom k. k. Caal Wirthschafts Amte Lomna 15 Frbr. 1845. Czaczkowski.

CCV. **Павло Волошівський жалуе ся на жида Баруха Гірта, що його за не відданий довг пограбив і побив, 22 лютого 1845 р.**

Przeswietny ces. krol. urzędzie prefektury Łomnianskiey. Niżey podpisany wnosi zażalenie do przeswietnego c. k. urzędu Łomnianskiego przeciwko szenkarza Barucha Hirta, iako temusz móy oyciec Andriy Wołoszyniski winien był 23 fr. w. w. iusz lat 10, a tenze Boruch Hirt wzioł na ten dług półtora płusedka (полусетка) plutna w podpisanego i powiada teraz, ze się to płutno zpaliło, gdy karczma się paliła, żelazo z pługa całkem i przepadło w niego; a zatym podpisany użala się do prz. c. k. urzędu tuteyszego przeciwko Borucha Hirta, aby ten mi oddał to płutno i zelazo, co zabrał, to podpisany wtedy ten dług gotow oddać, poniewasz ten podpisanego teraz exekwuie bardzo ciężko, to iest dnia wczorayszego przysłał hayduka Jaworskiego i urlopnika Klepała Stefa i te brali grabieże, ia dał siekirę, ale ci chcieli ieszcze rizak, com sieczkie rząl, alezem powiadał: będzie siekiry, a ci się porwali do buyki i mi włosy oberwali i koszule na mnie podarli. Mszaniec dnia 22-o Lutego 1845. † Pawło Wołoszyniski, suplikant † Łuć Oliszczak, woyt G. Kohut, pisarz gromadzki.

Praes: 22/7 1845, 430. Odseła się do woyta, ktory obrachowałszy zyda z skarzącem się postara się, aby zadna strona nie miała krzywdy. Zelazo zaś i płutno szynkarz natychmiast ma oddać, albo zapłacić. Łomna 22/5 1845. Czaczkowski.

CCVI. Контракт купна-продажі між Василем Когутом і Стефаном Михалком, 28 лютого 1847 р.

Kąntrakt kupna i sprzedaży. Niżey podpisany Wasyl Kohut wraz z żoną swoią Nastunią i synem Pawłem przedaiemy pręt pola ieden w obydwie strony z placami, leżący od miedzy górney Iwana Kohuta, do miedzy dolney Łucia Zamiszczaka Stefanowi Michałkowi i tesciowi tego Iwanowi Kohutowi za summe 95 fr. w. w. dziewięcdziesiąt i pięc rynskich w walucie i ciele iedno, do tego ieszcze dawnego długu osmnaśćie bitych dobremi pieniędzami przy tym daruie się, a to na takiy interes, że ten rok iest nie dorodliwy, że z głodu giniemy z dzieċmi i podatki do kassy wypłacać nie iestem w stanie, tak ten pręt przedawszy i odedrawszy pieniedzy do rąk naszych wiecznemi czasy daruiemy i potomkom tychże, a my ani potomki nasze żadnego waloru mieć nie mogą. Na co przy urzędzie gromadzkim i swiadkach z. k. s. podpisuiemy się i do xiąg gruntownych intabulować pozwalamy. Mszaniec 28-o Lutego 1847. † Wasyl Kohut przedawca † Nastunia Kohutowa żona † Pawło Kohut syn, przytym będący urząd gr. i swiadki z. k. s. podpisuiemy się † Łuć Oliszczak woyt † Fedio Mazurkiewicz przysiężny † Iwan Sysyn † Wasyl Makar † Łuć Maskal † Łesio Hryniw † Michał Hryniw † Fedio Bilak † Pawło Sysyn † Petro Sysyn Grzegorz Kohut podpisał.

CCVII. Мшанецькі солтиси жалують ся на свого товариша Федя Бердица, що не хоче платити свою частину чиншу до ц. к. каси, 25 марта 1847 р.

Przeswiętna c. k. prefektora Łomninskiey. Nizey podpisany sołtysse wsi kameralney Mszańca dopraszami iak naypokornie łaski przeswiętney prefektory a to w tym sposobie. Poniewaz my wszystki sołtysse czynsz do kassy podług wypadaiącey nalezytość rzetelnie odpłacamy, iednakze Fedio Bardyc swoy czynsz na zaden sposob nie odpłaca, y oyca swego Wasila Bardyca oddalił, ktoren musiał odstąpic, nie wiedziec gdzie się obraca, gdzie my sołtysse exekucyi przez tegoz wszystky cierpiemy, dopraszamy łaski przes. prefektore, aby od nas podług wypaduiący czynsz odbierać, a reszte to iest 27 f. 30 x. w. w. na Fedia Bardyca za dwa roki nalezytość od tegoz dochodzic, aby do kassy zapłacił, lub tegoz grunt znacznemu gospodarzowi za podatek

wręczyć, aby my nie chodzili w kłopocie przez tegoz iednego. Mszaniec 25 Marta 1847. † Michał Wołoszczak † Petro Dycman † Wasil Michalikowski † Stefan Wołoszczak † Michał Michalkowski. Wird dem Gemeind-Vorstande in Mszaniec mit dem Bedeuten zugestellt, den Gegenstand zu untersuchen, und sobald es sich bewahre, dass Fedio Bardycz seinen Grund nicht bestelle, diesen Grund den übrigen Soltyssen zur Bestellung gegen Entrichtung aller Abgorben zu übergeben. Vom k. k. Caal Wirthschaftsamte, Łomna den 27 März 1847. Czaczkowski.

CCVIII. З наказу президії ц. к. намісництва перемиська консисторія заказує сьвященникам втручувати ся в відносини між панами й підданими, 4 вересня 1847.

N. 2139. Es kommen käufig Fälle vor, dass die Unterthanen, wenn Zweifel bezüglich der ihren Herrschaften zu leistenden Inwentarial-Schuldigkeiten entstehen, sich bei den Seelsorgern Raths erholen und von diesen unsichtigen Weisungen erhalten, welche zu Missverständnissen und Inkonvenienzen führen, die am Ende das Einschreiten des Kreisamtes nothwendig machen. Da in dieser Bieziehung bereits Beschwerden vorgekommen sind, so wird in Folge hohen k. k. Praesidialschreibens vom 23-ten August 1847, Zl. 4208 der gesammte Kuratclerus strengstens angewiesen, damit sich derselbe jeder Einmischung in den erwähnten Angelegenheiten enthalte, die Unterthanen viel mehr mit derlei Anfragen an die k. k. Kreisämter, oder k. k. Kreisämtlichen Expondituren weise, sie ermahne bis zur Entscheidung des Kreisamtes den Anforderungen der Grundherrschaft Folge zu leisten, dabei aber jenen schönen Beruf eines Geistlichen Friede, christliche Liebe und Unterwerfung, nicht aber Zwietracht und Empörung auszustreuen stets vor Augen haben. Przemysl am 4-ten Septber 1847. Sielecki G. V. Witoszynski.

Von Przemysler g. k. Konsistorium dem Żukotyner gr. kath. Decanatsamte zuzustellen Exoffo inst. officio per Dobromil, Smolnica, Turka in Jawora.

CCIX. З наказу президії намістництва поручає перемиська консисторія сьвященникам, щоби в проповідях, голошених вірним в церкві, обговорювали також справи, які дотикають практичного життя рільника, 1 січня 1848.

N. 3348/1847. Experientia docet, quod objecta vitam practicam agricolae concernentia in concionibus pro populo dictis raro, aut nunquam pertractentur, unde ignorantia populi quo ad hacc objecta cum

damno ejusdem populi et civitatis ubique conspicitur. Ad obviandum huic malo commendamus Clero curato dioecesano gr. cath. premisliensis in sequelam altae gubernialis Praesidii ordinationis dto 20 decembris 1847, N. 15706 horsum devolutae, ut conciones suas, quas ad populum omni die dominica et festiva dicere tenetur ita conficiat, quatenus in his etiam objecta vitam practicam agricolae concernentia, utide adhibendis viribus corporis et animi ad promovendum bonum commune civitatis et proximi, — de non appropriatione sibi injuste boni alieni, de veracitate in loquendo et agendo servanda, de bona educatione prolium, de morali et humano comportatione membrorum cujusvis communitatis inter se eterga alienigenas, de objectis naturae sub sensus cadentibus, de relatione hominis ad alios homines et ad vitam aeternam, de amotione vigentium superstitionum, de necessitate et beneficio suprema potestate instructi Regiminis, de morali obligatione observandae leges ab alto Regimine praescriptas, — de obligatione ducendae diligenter rei aeconomicae, unde sustentatio agricolae et non raro etiam bonitas status moralis ejus dependet etc. — lingua vernacula ruthena et stylo intellidibili ad captum populi pertractet. A Consistorio gr. cath. Premisliae die 1 Januarii 1848. Sielecki Admst. Diaec. Polanski.

CCX. **Перемиська консисторія наказує сьвященикам, щоби візвали і заохотили вірних до участи в виборах виборців і депутованих до державного сойму, 21 мая 1848 р.**

Nr. 1668. Seine Majestät haben untern 9-ten May l. J. eine provisorische Wahlordnung der Deputionen für den ersten Reichstag in Wien, deren Exemplar hier ·/. zur Wissenschaft beigeschlossen wird, erlassen. Das Dekanatamt erhält daher zu Folge h. Landespraesidial Verordnung vom 18-ten May l. J. Z. 6526 die Weisung dem Dekanatclerus eindringlichst aufzutragen, damit er durch die Belehrung des Landvolkes nach allen Kräften dahin wirke, auf dass das Landvolk bei den durch die Behörden einzuleitenden Wahlen der Wahlmänner und Deputirten nach seinem besten Wissen und Gewissen mit Berücksichtigung des allgemeinen und besonderen Wohles auf eine ruhige und ordnungsmässige Weise sich betheilige. Ins besondere hat das Dekanatamt den Seelsorgern zu empfehlen, dass sie sich in den Orten, wo die Wahlcommission nach §. 34 der provisorischen Wahlverordnung ein geeignetes Individuum zur Besorgung des Schreibgeschäftes nicht finden sollte, bereitwillig zeige diese Obliegenheit übernehmen. Da die Wahlen aller Wahlmänner bis 6-ten Juny d. J. vollendet sein müssen, und von dem Ergebnisse der gewählten Personen

auch das künftige Wohl der ruthenischen Nation abhängig ist, so wird das Decanatamt es als seine heilige Pflicht erkennen, um unverzüglich und auch mittelst mehreren an die Seelsorger abzuschickenden Currenden denselben die obangeführten Weisungen zu geben. Przemysl den 21-ten May 1848. Sielecki Diöz. Admtor Polanski.

Vom Przemysler d. k. Consistorium Nr. 1668. Dem Zukotyner g. k. Decanatamte in Jawora.

CCXI. Виказ ґаздів, що стоять під десятником Василем Барилою 1849 р.*).

3. Gmina Mszaniec. Dziesiętnik Wasyl Baryło Nr. 31, do tego należą

Nr. 25.	Iwan Zamiszczak	kosa	
„ 27.	Petro Baryło	dto	
„ 26.	Fedio Makar	dto	
„ 23.	Wasyl Makar	widły	
„ 19.	Łuć Michałkow	kosa	
„ 30.	Pawło Sysyn	dto	
„ 32.	Petro Sysyn	dto	
„ 195.	Ilko Sysyn	widły	
„ 17.	Michał Hryniw	kosa	Нечиткий підпис.

CCXII. Окружний уряд у Самборі вбороняє селянам продавати поодинокі парцелї і тим чином роздроблювати свої ґаздівства, 9 марта 1850 р.

Nr. 620/Av. Circulare an sämtliche Magistrate, Dominien und Ortsobrigkeiten! Der. H. Minister des Inneren ist von mehren Seiten aufmerksam gemacht worden, dass die ehemaligen Unterthanen Parzellen von ihren Wirthschaften trennen und mit, oder ohne Bewilligung der ehemaligen Grundherschaften verkaufen. Da das Verboth der Grundzerstückung zunächst auf politischen und national ökonomischen Grunden beruht, die diessfällige Gesetze keines wegs ausser Wirksamkeit gesetzt sind, viel mehr der Regierung daran liegen muss, dass die Zersplitterung des Grund und Bodens, dieser ersten und mächtigsten Ursache der Verarmung des Grundbesitzers hintangehalten werde, so werden sämtl. Maate, Dominien und Ortsobrigkeiten in Gemässheit

*) Сей виказ зладжений мабуть 1849 р. підчас угорського повстання. Подані ґазди правдоподібно були обовязані з вилами і косами іти на угорську границю против повстанців.

des h. Landes Präs. Erlasses vom 17 Februar 1850 Z. 2510 angewiesen die unterstehenden Gemeinden sogleich zu verständigen, dass das Verboth der Grundzerstückung keine Aenderung erlitten hat, dass somit der Besitzer einer rustical Wirthschaft nicht ermächtigt ist, solche ohne Bewilligung des Kreisamtes zu theilen, oder einzelne Parzellen hievon zu trennen und auf was immer für eine Art in den bleibenden Besitz eines zweiten zu überlassen, dass die Kreisämtliche Bewilligung zur Theilung einer Wirtschaft nur ausnahmsweise und in jenen seltenen Fällen angesucht und angehoft werden kann, wenn ein Wirthschaftscomplex so gross ist, dass die Kräfte eines Eigenthümers zur Bestellung der Wirthschaft nicht auslangen, endlich dass die Privatverträge wegen eingenmächtiger Veräusserung einzelner Theile von Rustikalgründen mit Rücksicht auf das Theilungsverboth undgiltig sind, worauf insbesondere Kauflustige aufmerksam zu machen kommen, um sich vor Schaden hüthen zu können. Über jede dem Dominium zur Kenntniss gelangte Grundzerstückung hat dasselbe entweder selbst das Amt zu handeln, oder nach Umständen dem k. Kreisamte die Anzeige zu erstatten. Sambor am 9 März 1850.

Nr. 620/Av. Wird dem g. k. Dekanate in Jawora mit der Aufforderung zugestellt hievon das Landwolk insbesondere auch durch die Kuratgeistlichkeit verständigen zu lassen. Vom k. k. Kreishauptmann. Sambor am 9 März 1850. Hintzgern.

CCXIII. **Окружний уряд поручає сьвященникам поучувати вірних, щоби не вірили поголосції, що вернулась панщина, 25 червня 1851.**

Nr. 11600. Circulare an sämtliche Ortsobrigkeiten! Zu Folge Erlasses vom 12 Juny 1852 Z. 5109 ist das h. Landes Praesidium zur Kenntniss gelangt, dass ein Gerücht hinsichtlich der Wiedereinführung des Frohne verbreitet wird. Auch soll im Samborer Kreise ein Gerücht bezüglich einer dem Landvolke von der Regierung aufzulegenden Zwangsroboth zirkuliren. In Gemässheit des obenerwähnten h. Praesidial Erlasses werden die Ortsobrigkeiten angewiesen diesen Gerüchten, wo selbe im Kreise auftauchen sollten, entschieden zu wiedersprechen und dafür zu sorgen, damit das Landvolk von jeder Irreleitung ferne gehalten werde. Sambor am 25. Juny 1852. Wird dem Żukotyner g. k. Decanate in Jawora mit dem Auftrage zugestellt diesen Beunruhigungen des Landvolkes durch entspechende Widerlegung und Belehrung von der Kanzel entgegen za wirken. Vom k. k. Kreisamte. Sambor am 25. Juny 1852. Gutwein.

CCXIV. Солтиський ґрунт Вовканичів переходить до Дмитра Сухого, 1847—1853.

Podpisany Jacko Wołkanicz wraz z żoną swoią Tacio daie grunt pod Nr. 144 łanu sołtyskisgo s podatku (щоби він платив податок) Dmytrowi Suchomu, iakiy się znayduie, a to bez remanentu żadnego, tylko biere w tego 6 fr. Cm. A gdy Pan Bóg da, bym się zapomógł, to mam oddać tych 6 fr. cm., a grunt tak bez remanentu wolny mi będzie, iak się daie. Na co z. k. s. przy urzędzie gromadz. i swiadkach podpisuie się. Obornik podpisany daruie, iaki iest. Mszaniec dnia 20-o maia 1847. † Jacko Wołkanicz † Tacia Wołkaniczowa. Przy tym będący swiadki i urząd gromadzki † Łuć Oliszczak wóyt † Fedio Mazurkiewicz przysię. † Fedio Petryczkiewicz † Pawło Synyda † Petro Sysyn † Michał Wołoszczak † Anton Draban † Stefan Paraszczak, Grzegorz Kohut podpisał.

Maria Wołkanicz córka s. p. Jacka Wołkanicza bierze na dniu dzisiejszym od Dmytra Suchego dwa rynski w mon. konw., na co nie umiejętna pisma znakiem krzyża sw. podpisuie się. Mszaniec dnia 17 maja 1853. Maria Wołkanicz. Swiadkowie A. Nazarewicz, paroch † Seńko Wołkanicz.

CCXV. Зарядженне уряду що до охорони перед огнем, 24 січня 1855 р.

Nr. 10108. An das Żukotyner g. k. Dechanat in Mszaniec. Das h. kk. Appellationsgericht hat die wiederholte Bemerkung erneuert, dass der eigentliche Grund der häufigen Brandlegungen grösstentheils nur in der Rohheit des Landvolkes (des Thäters und des Beschuldigten) liegen, indem insbesondere auch die Grundwirthe durch Misshandlungen und Verweigerungen des Dienstlohnes nur zu käufig zur Racheübung Anlass geben, das sicherste Palladium gegen Verübung ähnlicher Verbrechen wären also Schulen und zweckmässiger Religionsunterricht, auf deren Einführung fortan thunlichst hin zu wirken wäre Mit Beziehung aüf das hierämtliche Zirkulare vom 2 Juni 1854 z. 7. werden die Dechanate im Grunde hohen Statthalterei Erlasses vom 7 Oktober 1854 Zl. 15619 aufgefordert mit der grössten Sorgfalt auf den Religionsunterricht und die Einführung des Volksschulen einzuwirken, nach dem hiedurch die Sittenverbesserung gehoben und dadurch der Übelstand, der so häufig vorkommenden Verbrechen beseitigt werden könnte. Sambor am 24 Jänner 1855. E. Frey. Samborer Kreis Behörde 10108. An das Żukotyner gr. kat. Dechanat in Mszaniec.

CCXVI. Жалоба Павла Сенеди на рішенне війта в його справі з Михайлом Грицаком, 7 падолиста 1856 р.

Löbliches k. k. Bezirksamt! Wie einem Löblichen k. k. Bezirksamte bekennt ist, wurde das Erkenntniss in meiner Grundzerstückelungssache in beyden Exemplare mir in die Hand gegeben, damit ich eines für mich behalte und das andere dem Paul Seneda einhändige. Ich habe mir alle Mühe genommen diese Zustellung bald zu stande bringen, allein es war mir doch nicht möglich es sogleich zu thun, weil ich anfangs nicht wusste, welches Exemplar mir gehört und welches dem Paul Seneda gehört. Als ich aber darüber die Belehrung einhohlte, komte ~~ich~~ den Paul Seneda nicht finden und so geschah es, dass ich erst in einigen wenigen Tagen ihm das Erkenntnisszustellte. Weil Paul Seneda auf mich erbittert ist, so betrachtete er diese unbedeutende Verspättung zum Vorwande, um seine Bitterkeit mich fühlen zu lassen. Er klagte mich deshalb beym Mszaniecer Dorfrichter Stefan Petryszkiewicz an und verlangte, dass dieser mich bestrafe. Dieser benützte diesen Umstand zu eigenem Vortheile und verurtheilte mich zu einer Strafe von zwey Quart Breintwein, welche ich zahlen sollte und welche er in Gesellschaft anderen Saufern austrank. Da ich diesen Brandwein nicht zahlen wollte, so nahm mir Stefan Petryszkiewicz ungefähr von 14 Tagen einen Sierak Rok, welchen er mir nicht ausfolgen wollte, bis ich ihm zwey Gulden w. w. bezahlen musste für den erwähnten Brundwein, den er ausgetrunken hat. Diesen Diebstahl zeige ich hiemit an und bitte, damit Stefan Petryszkiewicz gesetzmässig bestrafft und gehalten werde mir die erpressten zwey Gulden w. w. zurückzustellen. Weiters muss ich anzeigen, dass Stefan Petryszkiewicz von mir 6 Gulden w. w. verlangt unter dem Titel der Prozeskosten, welche ich aber dem Paul Seneda nicht schuldig bin, zu zahlen. Da er mir droht, dass er mir wieder etwas stehlen wird, um auf Brandwein zu haben, so bitte ich ich alle angedroheten Umfüge strengstens zu verbitten, indem ich sonst im Falle die richterliche Gewalt mir zu spät zu Hülfe kommen würde, genöthigt seyn wurde eine solche unrechtmässige Gewalt mit meiner eigenen Gewalt zu vertreiben. Lutowiska am 7-ten November 1856. Michael Hrycak.

CCXVII. Повітовий уряд в Старім місті повідомляє громадський

уряд, що 3 ґазди в Мшанци виставили хижі без дозволу і наказує, щоби вони побудували безпечне огнище і комин, 10 жовтня 1857 р.

Nr. 6280. Dem Gemeindevorstande Mszaniec. Demselben wird aufgetragen die dortigen Insassen Dmitro Starywczak, Peter Steczkiewicz und Iwan Paruszczak, welche ihre Häuser ohne hierämtlicher Bewilligung aufgebaut haben, zur sogleichen Herrstellung einer sicheren Feuerstätte und Aufbauung eines Kamins zu verhalten und von Geschehenen binnen 4 Wochen die Anzeige hieramts zu erstatten. Vom k. k. Bezirksamte. Staremiasto am 6 October 1857, підпис нечиткий.

CCXVIII. Квіт 31 мая 1859 р. з заплаченого податку на жовніра*).

Gmina Mszaniec zapłaciła 11 fr. 70 x. öw. na ochotniki*), a zostało ieszcze dodać 1 fr. 62 x. öw, a to tylko do sobote, a potem exekucia nastompi. Staremiasto 31 may 1859. Rozmarynowicz.

CCXIX. Громада Мшанець зрікає ся права побирати дерево на будівлї і паливо в лїсах ц. к. камери в Лімнї, 1863 р.

Z c. k. Namiestnictwa jako komisyi krajowej do odkupu i regulacyi ciężarów gruntowych. Gminie Mszaniec do rąk pełnomocnika Pawła Senedy w Mszańcu. Sigillo volanti. Ex offo. K. k. Statthalterei in Lemberg. Nr. 17961. C. k. Namiestnictwo jako komisia krajowa do odkupienia i uporządkowania ciężarów gruntowych potwierdza ugodę zawartą dnia 29-go i uzupełnioną dnia 30-go kwietnia 1863 roku celem odkupienia prawa gminy Mszańca do poboru budulcu i drzewa na opał z lasow kamery Łomniańskiej między kamerą Łomnianską przez teyże zastępców Pana Kazimierza Skwierzyńskiego, c. k. komisarza powiatowej dyrekcyi skarbu i Franciczka Watzek, c. k. nadlesniczego z jednej, a gminą Mszaniec, zastąpioną przez pełnomocników: Łucia Oliszczaka, Dmytra Pozniaka, Pawła Senedy i Stefana Petryszkiewicza z drugiej strony, ktorą przy sprawdzeniu dnia 13 lutego 1864 r. w obec komissyi obwodowej obie strony zatwierdziły.

Ta ugoda opiewa:

1. Mieszkancom pojedynczym rustykalnym we wsi Mszaniec, jako byłym poddanym Kamery Łomniańskiej, a to tym, ktorzy grunta rustykalne i domy mieszkalne posiadają, przysłuża na podstawie inten-

*) Сї охотники мали іти на війну в Італїї.

tarza powinnosci z roku 1819 przez kamerę Łomniańską zdziałanego i przez cyrkuł samborski zatwierdzonego:

a prawo pobierania opału i

b pobierania budulcu na budynki gospodarcze i mieszkalne nowe, tudzież na reparacye tych budynków z niektorych do kamery Łomniańskiey należących lasów.

To samo prawo przysłuża także 16 na wojtowstwie w Mszańcu zamieszkałym osadnikom na podstawie komplanacyi z dnia 1-go lutego 1788 roku[1]).

Drzewo na opał była zbiórka składająca się z takiey sucharczyny, która w rocznych zrębach po zabraniu surowych gałęzi przez robotników dla kamery jakową robotę lasową niszczających zostawała, lub która w lasach z drzew na pniu stojących naturalnym sposobem bez użycia siekiery na ziemię spadała, tudzież i takie braki, czyli kłody, ktore z drzew na sągi, lub klocy sciętych zostawały, a kamera nie mogąc te braki na sągi wyrobić zgniliznie oddawała.

Drzewo na budulec musiało być do kamery pisemnie wykazane, ktora potem potrzeby wykazanego budulcu przez jakiego skarbowego urzędnika, lub przez leśniczego sprawdzała i ilość drzewa według swej woli na podwaliny, płatwie, belki, krokwie i łaty w lesie assygnowała, potrzebny zaś budulec na ściany ani do budynków mieszkalnych, ani gospodarczych dawać nigdy nie chciała.

2. Miejsce poboru tak drzewa na opał, jak i budulec wyznaczala kamera w każdym pojedynczym wypadku w tych swych lasach, gdzie jej się podobało. Dla gminy Mszaniec był do poboru opału i budulcu jednak tylko ten las przyznaczyny, któren według metryki gruntowej z roku 1820 w gminie podatkującej Łomna pod nazwą „Magura“ i pod liczb. topograf.

2136	nowe w objętości	980 morg.	659 □	sążni
2137	„ „	305 „	1126 □	„
2138	„ „	58 „	553 □	„
razem	. .	1344 morg.	738 □	sążni

zamierzonym jest.

3. Jako uprawnieni podług wyż wzmiankowanego inwentarza powinności z roku 1819 i powołanej komplanacyi z roku 1788 byli wszystcy gospodarze we wsi Mszaniec, którzy grunta rustykalne i domy

---

[1]) Гляди: „Парцеляция війтівства поміж підданих села Мшанця 1788 р.“ — Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, том L, Miscel.

mieszkalne posiadali, tudzież 16 osadników na wóytowstwie w Mszańcu zamieszkałych i takich uprawnionych było do czasu zniesienia panszczyzny razem 143 mieszkańców.

4. Za te prawa byli uprawnieni obowiązani, a to posiadacze gruntów rustykalnych w celu postawienia i reparacyi jazów i grobel rocznie 54 dni pieszo, a 94 dni ciągło bezpłatnie — tudzież na wyrobienie półłaterków 148 dni pieszo i nakoniec na zasianie zrębów 64 dni pieszo, a 32 ciągło za wynaërodzeniem każdego dnia pieszego po 6 kr. m. k., a za każdego dnia ciągłego po 12 kr. m. k. kamerze rocznie odrobić. Osadnicy zaś na wóytowstwie zamieszkali byli obowiązani kamerze rocznie po jednemu ryńskiemu w. w. to jest roczną kwotę 16 złr. w. w. płacić, którą to wzajemną prestacyę uprawnieni aż do roku 1848-go, to jest do czasów zniesienia pańszczyzny bez sporu i sprzeciwienia uiszczali. Obowiązaną zaś była kamera Łomniańska.

5. Te jednak uprawnianym przysłużające prawa uprawnieni nigdy nie wykonywali i ani drzewa na opał, ani budulcu na dudynki mieszkalne i gospodarcze ani z powyżej przytoczonych, ani z innych do kameey Łomniańskiej należących lasów nie pobierali, albowiem lasy te od nas daleko są odległe i w takim górzystém położeniu się znajdują, że o pare mil objeżdżać by trzeba było, żeby się do tych lasów dostać można, a porachowawszy mitręgę czasu i przywóz, niewarto było drzewo to pobierać, a zatem uprawnieni zawsze petrzeb swoją tak na opał, jak budulec kupnym, lub zarobkowym sposobem z innych lasów pobliższych w cyrkule Sanockim, a mianowicie w Bandrowie leżących zaspakajali i dotychczas zaspakajają.

6. Zważywszy te wszystkie okoliczności nie robią sobie uprawnieni pretensyi do wykonywania praw poboru, opału i budulcu w lasach kameralnych Łomniańskich, nieżądając téż wynagrodzenia od kamery za te prawa i zrzekają się w imieniu swojem i swoich spadkobierców na wieczne czasy rzeczonego swego prawa tak pobierania drzewa na opał, jako też drzewa na pobudowanie domów mieszkalnych i budynków gospodarczych pod tém jedynie zastrzeżeniem, ażeby też kamera Łomniańska ze swej strony zrzekła się bezwarunkowo prawa żądania od gminy Mszaniec odrobienia 54 dni pieszych, a 94 dni ciągłych bezpłatnych, tudzież odrobienia 212 dni pieszych, a 32 dni ciągłych za opłatę każdego dnia pieszego po 6 kr. m. k., a za każdego ciągłego po 12 kr. m. k. — i prawa swego pobierania czynszu domowego po 1 złr. w. w. od każdego z 16 osadników na wójtowstwie w Mszańcu zamieszkałego w rocznej kwocie szesnascie (16) złr. w. w. wypadającego i żeby także restancyę, które pod tém tytułem czynszu domowego zaległe być by mogły, nigdy i pod żadném warunkiem ani

od terazniejszych członków gminy Mszaniec, ani téż od ich spadkobierców nie upominała się.

7. Kamera Łomniańska jako obowiązana przychylając się do téj ugody przyjmuje przez ustanowionego swojego pełnomocnika zrzeczenia się to uprawnionych prawa poboru drzewa na opał i budulec na budynki mieszkalne i gospodarcze i zrzeka się także ze swej strony bezwarunkowo na wieczne czasy przysługującego jej dotąd prawa żądania od gminy Mszaniec bezpłatnego odrobienia 54 dni pieszych i 94 ciągłych — tudzież żądania odrobienia 212 dni pieszych, a 32 dni ciągłych za opłatą każdego dnia pieszego po 6 kr. m. k., a każdego dnia ciągłego po 12 kr. m. k. i prawa swego pobierania czynszu domowego od osadników na wójtowstwie w Mszańcu zamieszkałych w rocznej kwocie 16 złr. w. w. jako wzajemną prestacyę wypadającego i obowiązuje się wszelkie zaległości pod tytułem czynszu domowego jako po uprawnionych należące się, a mianowicie kwotę 26 złr. 88 kr., a. w. jako zaległość za czas od roku 1848 do ostatniego pazdziernika 1866 w kasie kameralnej wykazaną, lub żeby w jakiejbądźkolwiek kwocie i z jakiegobadźkowiek czasu kiędyś jakaś zaległość w czynszu domowem po uprawnionych wykazać by się miała, takową bez wyjątku jako przez terazniejszą ugodę umorzoną i więcej nienależącą wymazać i słowem z tytułu czynszu domowego i odrabiania wyżey wyrażonej robocizny pieszej i ciągłej żadnej nigdy pretensyi ani do uprawnionych, ani też do ich spadkobierców sobie nie roscić. Działo się w Łomnie dnia 29. kwietnia 1863 roku, † Michał Cmajko † Jacko Pozniak † Jan Kiebało † plenipotenci † Dmytro Sysyn wójt — podpisałem Szyszkowski mp. Jako świadek Bolesław v. Szyszkowski mp. Maciej Rużycki mp. Józef Ruduchowski. Ze strony kamery Łomniańskiej Kazimierz Skwierczyński mp. c. k. komisarz zowiatowy skarbowy i pełnomocnik rządowy Franz Watzek mp. Oberfüster als Mitbevollmächtigter.

Uzupełnienie tej ugody dnia 30. kwietnia 1863 r. przedsięwzięte.

My niżej wyrazeni przez gminę Mszaniec do zastępstwa gminy w pertraktacyi względem prawa poboru opału i budulcu na budynki mieszkalne i gospodarcze nowe i na reparacye tych budynków jej przysługującego prawa specyalnie wybrani pełnomocnicy przystępujemy do tej przez jeneralnych plenipotentów gminy Mszaniec, a to: Michała Cmajka, Jacka Pożniaka, Iwana Kibała i wójta naszego Dmytra Sysyna zawartej ugody w całej jej osnowie i oświadczamy w imieniu własnym i w imeniu całej gminy naszej, że ta gmina nie robi sobie pretensyi do wykonywania nadal prawa poboru opału i budulcu z lasów kameralnych Łomniańskich i nie żąda żadnego wyna-

grodzenia za te prawa od kamery Łomniańskiej pod tem warunkiem, ażeby też rzeczona kamera ze swej strony zrzekła się prawa jej przysłużającego żądania od gminy naszej odrobienia robocizny pieszej i ciągłej w szóstem punkcie tej ugody poszczególnionej i prawa swego pobierania czynszu domowego w rocznej kwocie 16 zlr. w. w. wypadającego, tudzież ażeby także restancye pod tytułem czynszu domowego po gminie naszej w jakiejbądźkolwiek kwocie za jakiegobądźkolwiek czasu zaległe nigdy i pod żadnem warunkiem ani od uprawnionych, ani też od ich spadkobierców nie żądała. Kamera Łomniańska przyjmuje przez swego zastępcę to oświadczenie i zrzeczenie się gminy Mszańca na prawo poboru opału i budulcu na budynki mieszkalne i gospodarcze z lasów kameralnych Łomniańskich i obowiązuje się kondycye w siodmym punkcie tej ugody poszczególnione przyjete dokładnie wypełnić. † Łuć Oliszczak, † Dmytro Pozniak, † Pawło Seneda, † Stefan Petryczkowicz pełnomocnicy – podpisałem de Szyszkowski mp. Jako świadek Dmytro Sysyn, wójt z Mszańca podpisałem Bolesław de Szyszkowski mp. jako świadek Józef Ruduchowski mp. † Stefan Wołoszak † Iwan Cmajka † Iwan Stasyszyn przysiężny — podpisałem Warzecha mp. coram Habl mp. Ze strony kamery Łomniańskiej Kazimierz Skwierczyński mp. c. k. komisarz powiatowy skarbowy i pełnomocnik rządowy. Franz Watzek mp. Oberförster Mitbevollmächtigter. Z dniem doręczenia niniejszej intymacyi rzeczone prawo gminy Mszaniec do poboru budulcu i drzewa na opał z lasów kamery Łomniańskiej ustaje. Z c. k. Namiestnictwa jako komisyi krajowej do odkupu i regulacyi i ciężarów gruntowych. Lwów dnia 31. maja 1864. C. k. wice-prezydent Mosch — Chitry c. k. radca Nam.

CCXX. **Громада Мшанець приймає на себе сервітут в хосен лімнянської камери побирати з громадського пасовиска дернини до направи гати при двох скарбових млинах, 12 червня 1868 р.**

C. k. Dyrekcya skarbu zgłosiła imieniem państwa kameralnego Łomna prawo poboru darń do naprawy jazów przy młynach tego państwa z pastwisk gminnych w Mszańcu. Przy rozprawie w skutek tego zgłoszenia przez samporską komisyę miejscową w mysl cesars. patentu z dnia 5. lipca 1853 r. przeprowadzonej, przy której imieniem uprawnionego państwa kameralnego działał pełnomocnik pan Kazimirz Skwierczynski, zaś w imieniu obowiązanej gminy występowali Pawło Sywak naczelnik gwiuy, Łuć Oliszczak radny, porozumiały się strony, jak następuje.

1. Służebnictwo kamery Łomniańskiej rozciąga się do używania darni do naprawy jazów przy młynach kameralnych we wsi Mszaniec się znajdujących z pastwisk gromadzkich niżej poszczegolnionych.

2. Powyższe prawo pobierania darni uzasadnia się na długoletném spokojném wykonywaniu, za tém na zasiedzeniu — i ten użytek kamera po dziś dzień bez wszelkiej przeszkody wykonuje.

3. We wsi Mszaniec znajdują się dwa młyny kameralne „górny i dolny młyn“ zwane. Do jazu przy górnym młynie pod liczbą konskr. 38 pobiera i pobiera kamera darń z pastwiska gromadzkiego, zamierzonego przy pomiarze katastralnym z r. 1852 pod parc. ktstr. 748 w przestrzeni 2 morgów 222 □ sążni.

Do jazu przy dolnym młynie, który osobnym N-m nie jest oznaczony, pobierała i pobiera kamera darń z pastwiska gromadzkiego, zamierzonego przy pomiarze katastralnym z r. 1852 pod parcelę katastr. 4605 w przestrzeni 8 morgów 675 □ sążni. Płaszczynę służebną stanowią wię pastwiska do gminy Mszaniec należące pod parcelą katastr. 748 i 4605 zamierzone.

4 Uprawnioną do pobierania darni jest kamera Łomniańska jako własciciełka młynow we wsi Mszaniec się znajdujących. Stroną obowiązaną jest gmina Mszaniec, do ktorej pastwiska służebne należą.

5. Sposób użytku był ten, iż kamera, czyli własciwie każdoczesny dzierzawca młynów bez wszelkiego opowiadania się darnie do naprawy jazów z powyższych pastwisk gromadzkich pobierał, kiegykolwiek było potrzeba; nadto za czasów istnienia stosunku poddańczego była gmina obowiązana bezpłatnych robotników do kopania darni dostarczać. Ilość pobieranej darni oznaczyć się nieda i takowa zastosowana była zawsze do potrzeby; zatem miarą użytku stanowi każdoczesna potrzeb w darni do naprawy jazów.

6. Za pobieranie darni nie istniało żadne obowiązkowe odwzajemnienie. Zważywszy że młyny kameralne we wsi Mszaniec się znajdujące służą po największej częsci dla wygody włościan tejże wsi; zważywszy dalej, ze utrzymanie jazów przy tych młynach koniecznie jest potrzebne, kamera zaś niema przyległych własnych gruntów, z ktorych by darnie pobierać mogła; zgadzają się strony na regulacyę tego służebnictwa w ten sposób, iż kamerze Łomniańskiej, lub też każdoczesnym posiadaczom, albo dzierzawcom młynów we wsi Mszaniec się znajdujących ma na przyszłość przysłużać prawo bezpłatnego używania darni do jazów z pastwisk gromadzkich w ustępie 3-m opisanych, o ile tego każdoczesna potrzeb wymagać będzie, a to jazu przy młynie górnym z parceli pod liczbą ktstr. 748, a do jazu przy młynie dolnym z parceli pod liczbą katastr. 4605. Gmina Mszanies nie jest obowiązaną dawać bezpłatnych robotników do kopania darni — i kamera, lub też każdoczesny posiadacz młynów we wsi Mszańcu darnie do jazów potrzebne z powyższych pastwisk gromadzkich swoim kosztem na przyszłość pobierać ma.

C. k. Namiestnictwo jako komisya krajowa w sprawach wykupna i uporządkowania ciężarów gruntowych zatwierdza powyzsze porozumienie się stron jako ugodę regulacyjną w całej osnowie z tą uwagą, że ugoda ta ma strony obowiązywać z dniem doręczenia ninieszego orzeczenia. O tem powiadamiają się strony i niniejszą sprawe jako ostatecznie załatwioną uznaje się.

Z c. k. Namiestnictwa jako komisyi krajowej do zniesienia, lub uporządkowania ciężarów gruntowych. We Lwowie dnia 12-go czerwca 1868 r. Podlewski, Rodakowski (?).

CCXXI. Ц. к. Староство в Старім Місті наказує громадській старшині стягнути від обовязаних війтів і солтисів мешне для лат. пробоща в Самборі, 6 лютого 1871 р.

L. 207. Do Zwierzchności gminnej w Mszańcu. Rz. kat. urząd parafialny Samborski doniósł mi pod dniem 11. stycznia 1871 l. 8., ze tameczni mieszkańcy na rok 1870 nalezne meszne dotąd nie uiścili, a to: posiadamy gróntów wojtowskich 66 ct.

„ „ sołtyskich
a. wolniki $92^1/_2$ ct.
b. sołtysse $52^1/_2$ ct.

razem . . . 2 zlr. 11 ct.

Nakazuje wojtowi, azeby powyz poszczególnioną kwotę w drodze przemusowej ściągnął i takową do 14 dni mnie przedłożył. Staremiasto dnia 6. lutego 1871 c. k. Starosta A. Drak. Mszaniec. Mesznego dla parocha obr. łać. w Samborze pro 1870 zapłacili sołtysi $52^1/_2$ ct. Staremiasto 2. III. 1871. підпис нечиткий. Mesznego pro 1870 dla parocha obr. łać. w Samborze zapłacili z grontow wojtowskich 66 cen. Staremiasto 2. III. 1871. Нечиткий підпис.

Miscellanea.

Рожне поле.

Місце „Рожного поля“, на галицько-волинськім пограничу, прославлене голосною битвою 1099 р., що рішила окремішність Галичини і виратувала її для династиї Ростислава, на підставі літописного оповідання про кампанїю 1144 р. могло бути означене досить докладно. Військо київське, йдучи на Звенигород з горішнього Серета, проминуло Рожне поле в сусїдстві Голих гір. Отже Рожне поле лежало десь коло вододїлу Буга і Серета, в сусїдстві Золочева[1]). Се зовсїм ясно виходить з лїтописного оповідання, і аналїза його давно означила сю місцевість в приближенню[2]). Тільки брак хороґрафічної вказівки не давав можности означити її вповнї.

За браком иньшої місцевости з таким іменем вказувано на Рожнів на Стиру, на захід від Бродів, але очевидна річ, що Рожне Поле так далеко на північний схід від лїнії Серет — Голї гори — Звенигород нїяк не могло лежати.

Недавно я одержав звістку — від п. Григорія Кузьми, совітника апеляції у Львові, що назва „Рожного поля“ досї живе в зміненій формі під Скварявою, на степах, в околиці Золочева. Се вповнї підходить до лїтописного оповідання[3]), й істнованне

[1]) Лаврентиївська лїтоп. вид. 1872 р. с. 295. Див. Історія України-Руси II² с. 372 і 424 і Звенигород Галицький с. 7—8 (в Записках т. XXXI і в моїх Розвідках і матеріалах кн. III).

[2]) Див. Изслѣдованія Погодина IV с. 168; Барсова, Географія Начальной Лѣтописи² с. 118 й ин.

[3]) На підставі його я вже давнїйше визначав сю місцевість „коло теп. Золочева“ — Історія II² с. 412.

сеї назви в устах сучасної людности рішило б справу. На моє запитаннє сов. Кузьма не відмовив близших пояснень в сій справі в листі, з якого виїмки вважаю небезінтересними для висьвітлення сеї справи.

„Майже на половині дороги зі Скнилова до Скваряви лежить фільварочок на карті військовій названий „Рожоволя“. Так його і люди зовуть. Лежить він посеред степу, на котрім в літі дропи подибати можна. Будучи ще малим хлопцем (тепер мині іде 66 рік), їздив я тою приватною дорогою з Білогокаменя до Львова до школи, отже котрийсь з моїх свояків в Почапах оповідав мині, що в тім місци, де той фільварочок господарський стоїть (там пан не мешкає) давно колись була велика війна, така сильна, що потічком, котрий як раз там починає ся рудкою, кров текла, і що той потічок „крвавником“ звали. Мав там бути і камяний хрест на памятку тої битви поставлений, але я собі не пригадую, чи я там хрест бачив: будучи молодим школярем, не много я таким оповіданнєм інтересував ся. На військовій мапі нема хреста при „Рожоволи“, але аж дальше в полю з Рожоволї до Скваряви ідучи, єсть хрест. Потічок від Рожоволї іде до Ольшанки.

„Для чого сей фільварачок Рожоволя зоветь ся, ніхто менї не вияснив, хоч я з маленьку рожами любуючись, тою назвою інтересовав ся. Аж Вашу історію читаючи і на Рожне поле прийшовши, пригадав собі Рожоволю, а що межи жерелами Буга, дуже добре менї знаними, і жерелами Серету нема відповідного поля, на котрім би більша битва відбутись могла, і що тая Рожоволя тілько зо дві мили від Золочева віддалена; що по жадних рожах я в тім місцї і сліду не бачив і нічого не чув, щоб там хто рожі управляв; що місце те не далеко від ріки Буга віддалене і для битви дуже надавало ся; що й переказ про дуже давню битву в тім місцї удержує ся, а народ дуже часто назви перекручує і з Рожного поля Рожоволю міг вчинити, не піймаючи того, що те поле колись границею (рогом — рожним) було, а в сусїдстві приходять і Белзець і Княже — отже все те навело менї гадку, що та Рожоволя буде стояти на історичнім Рожнім полю — на північній сторонї від Золочева, майже в половинї дороги від Скваряви до Скнилова, серед широкого степу, 254 сяжень над ровенем моря. Отже було то місце сухе, рівне, отворене, до битви дуже придатне, якого другого в околици нема“.

Степова високорівня на північний захід від Золочева,

в напрямі до Скваряви й Скнилова, дійсно, підходить вповні під обставини літописного оповідання, і назва „Рожоволї" (Рожна воля) справді може бути слідом давньої назви „Рожного поля", що стелило ся на сім степовім просторі в напрямі від „Рожоволї" до Золочева. *М. Грушевський.*

Записки против книгокрадів у старих книгах та рукописах.

„Украсти книгу не гріх". Сей пpояв схибленої моралї, що й доси держить ся в досить широких кругах суспільности, хоч породжує факти неприємні для посїдачів книг, та все таки в наших часах розповсюдженя і дешевизни книг не буває і в сотій части такий прикрий і докучливий, як був колись, коли книжка, писана чи друкована, була, так сказати, маєтком, частиною найцїннїйшого скарбу, коли нею величали ся та гордили ся, передавали її в спадку як знак особливої ласки або ховали ся з нею як із найбільшим секретом. От тим то не диво, що в тих часах роблено ріжні і серіозні заходи, щоб запобігти безсовісній крадїжи книжок. Маємо відомости, що по великих бібліотеках у Західній Европі цїннїйші книги були приковувані до своїх місць на ланцюхах, так що читач мусїв читати їх тут же перед шафою, не далї, як сягав ланцюх. Бібліотечні кавциї і всякі острі порядки для тих, що входять до бібліотеки і виходять із неї, се новочасні способи, якими заряди бібліотек запобігають неприємним практикам „книжкових куниць" (Büchermarder).

Та одним із найцїкавійших із культурно-історичного погляду способів профілякси против книгокрадів було уміщуванє на полях книжок серіозних чи гумористичних написів против тих, хто би думав украсти книжку. В часах живого релїґійного почутя була се не зовсїм погана спекуляція припускати, що чоловік, який наважив ся вкрасти книгу, хоч би в тій наївній вірі, що се не гріх, дуже завагаєть ся в своїй постанові, прочитавши на полях її карток крепке закляте або соковиту лайку на того, хтоб заходив ся вчинити се. Тут уже не могло бути вимівки перед власним сумлїнєм, що се не гріх. Може з усякою иньшою книжкою й не гріх, а на отсїй властитель поклав заборону й закляте, і треба вже бути дуже запеклим та маловірним, щоб поважити ся нарушити його.

Тямлю як тепер, що один старенький попотець, із яким я,

викопуючи з предвічного сьмітя на дзвінниці ріжні старі шпарґали, в своїй добродушности згодив ся подарувати менї якийсь старий, обшарпаний Ірмолой чи Требник, викопаний мною з купи сьмітя, але прочитавши на його долїшнїх полях ляпідарні слова: „а кто бы смѣлъ сїю книгꙋ отъ тои свѧтои церкви отдалити, бꙋдетъ мати зо мною справꙋ предъ сꙋдомъ Господа Бога“,— завагав ся в своїй постанові і нарештї перепросив мене мовлячи:

— Нї, сеї книжки не можу вам дати. Бог його знає, хто був той небіжчик, що написав отсе. Я старий, не нинї — завтра вмру, то що менї за інтерес мати перед Паном Богом дїло з якимось чоловіком, якого я не знаю і якому не хочу робити ніякої прикрости.

А коли я звернув його увагу на те, що книжка тут зогниє або хлопцї стріляючи в празники з моздїрів подруть її на флейтухи, він відповів з резиґнацією:

— Щож, нехай і так буде! Аби моя рука чиста була, а хлопцї нехай роблять, що хочуть.

Варто позбирати отакі записки з наших старих книг та рукописів, як інтересні сьвідоцтва старих вірувань, порядків і гумору. Вже тепер, маючи в руках лише невеличку збірку таких написів, я можу роздїлити їх на кілька ґруп і вказати деяку еволюцію в їх формі та змістї. Найстарші того рода записи будуть без сумнїву ті, що являють ся закінченєм т. зв. вкладних, себто тих написів, які уміщував жертводавець на полях книги, яку передавав церкві, манастиреви чи якійсь иньшій побожній інституції. Таких написів можна би назбирати дуже богато; в наших книгах і рукописах звичайна формула їх більше менше така, яку бачимо в Ясській Минеї кінця XV в. в бібліотецї Оссолїнських у Львові, рукоп. ч. 368, де в низу на полях кількох перших карток читаємо: Изволенїемъ ѿца и съпоспѣшенїемь сн҃а и съвръшенїемъ ст҃го дх҃а начатсѧ и писасѧ сїи минеи феврꙋарь Їѡ҃н оутъ ꙋтꙋл магофетꙋ въ дн҃и бл҃гочестиваго [и҃ бг҃о]любиваго г҃дна нашего Їѡана Єтефана воеводы сн҃а Богдана воевода а рꙋкоѧ многрѣшноѧ Исаїѧ Тахадиюк[а] в л҃то ꙁ҃. и даде сѧ [до] ст҃аа мн҃стира [к] Їасѣх, и҃деже есть храм оуспенїа бц҃е мс҃а генвар ке҃. дн҃е. Правда, заклинаня против злодїїв тут нема, мабуть задля браку дальших карток, але отсей початок робить ся в XVI і XVII в. загальною формулою вкладних.

Ось для прикладу вкладна рукописного Прольоґа перемиської крилошанської капітули, писамого в XVII в. (сиґнатура

LII, B. 5), поміщена на полях перших карток у низу під текстом рукопису: Изволеніем Ѡц҃а и съвершеніемъ Сн҃а и споспѣшеніемъ ст҃го Дх҃а | рокꙋ бж҃іа ѿ нарождениа ҂ах҃з (1607) мс҃ца ноеврия | дн҃я кг҃. Сию книгꙋ рекомꙋю пролог сентевриа [далї одна стрічка записки вишкрябана] прпдбниа мт҃ри нашея Параскевеи в селѣ Бѣлой в маетности их милостей панов Белзецкихъ | и придана есть кꙋ храмꙋ выше писаного на чест | Гдꙋ Бгꙋ въ Тройци единомꙋ | и да пребывает вѣчно и непорꙋшено ѿ того бжого | храма. А если бы дехто смѣлъ ѿдалити | да бꙋдет ѿлꙋчен ѿ Ѡц҃а, Сн҃а и святого Дꙋха | да бꙋдет ѿсꙋжден | идеже огнь не оугасает | и червъ не оусыпает. А при настоятели храмꙋ ст҃ои Параскевеи сщ҃еникꙋ Климентию першим попѣ | при Лаврентию .... втором, при Стецкꙋ Квочинцꙋ | при Кондратѣ брате старшом, при Юриꙋ | Мацковичꙋ, при Петрѣ Павловичꙋ, при Каїтанѣ | Мацковичꙋ, при Григорию Даниловичꙋ | при Лаврикꙋ Бла..... при Михаилꙋ | Доб..... на той час. А кꙋпили есмо оу диака Романа Лꙋкашевича сщ҃еника потелицкого ст҃рꙋского поповича потелицкого...

І тут на жаль дальша частина, де містило ся закляте, вишкрябана і нечитка. Те саме можна завважити і в богатьох иньших випадках, що „совісний“ злодій укравши книгу на жалував праці, щоб вишкрябати страшне заклинане, іноді полишаючи навіть назву писаря і місцевости, куди належала книжка, або навіть по просту видирав і нищив кілька карток книжки, аби лише заклинане не тріволило його душі. Зразком такого заклятя, формулованого при кінці вкладної, може послужити приписка уміщена на остатній картці Замойського Збірника з поч. XVII в., що зберігаеть ся в університетській бібліотеці у Львові під знаком I. F. 15. Читаємо тут: Іс҃е Хс҃е сн҃е божій мл҃твами прс҃тыа ти мт҃ре и ст҃го Іѡана Крс҃тля и ст҃ых ап҃лъ Петра и Павла и всѣх ст҃ых помлꙋи и сп҃си раба своего ꙋбг҃го ѥромонаха Алеѯіа давшаго книгꙋ сїю ст҃омꙋ Софею, и избави его вѣчнѣа мꙋки и всякого зла, яко бл҃веннъ еси и хвалим ѿ всѣхъ ст҃ых твоих въ вѣки аминь. Да аще кто данинꙋ мою, книгꙋ сїю ѿимет ѿ црк҃ви соборныя ст҃го Софеа с Полоцка, да бꙋдет клятъ и проклятъ и сказанъ ѿ ст҃ых оц҃ь седми соборъ и ѿ мене ꙋбг҃аго ермонаха Алеѯіа. Се поклонъ и бл҃венїе кн҃зю и бояром и мꙋжем Полочаном ѿ Алеѯіа. Сами не обидите домꙋ ст҃го Софеа, а въ обидꙋ не давайте, а приказываю Бг҃и и вамъ.

Той сам ермонах Олексій ще в иньшім місці, на полях рукопису скріплює свій дар, сьвятому „Софею“ ось якими сло-

вами: „Рабъ бжїй убгїй ермонах Алеѯїе дал есмъ книгу сїю гл҃мую суборникъ м҃цъ сентябрь... полную въ цр҃ковь премудрости бг҃а ст҃му Софею, иж е҃ст въ бг҃оспасаемомъ градѣ Полоцку на памят мнѣ и родителем моим. Ктоко[левекъ ѿни]мати будет книгу сїю ѿ цр҃кви пр҃мдрости Бг҃а ст҃го [Софії] а с Полоцка, судит ему и мьстить Бг҃ и пр҃чстая Бц҃а и вси ст҃їи, занъ҃ж аз да҃х книгу сїю ст҃му Софї..... вѣчно й непорушно въ славу бг҃ю и в похвалу бц҃и Мр҃.

В иньшім перемиськім Пролозї, списанім 1636 р. (sign. LII, c. 5) читаємо ось яку вкладну: Во имя ѻц҃а и сн҃а й ст҃го дх҃а сописа ся сїа книга глаголемая Прологъ ракомъ бж҃имъ Макарїемъ року ҂ах҃лѕ. [далї вишкрябано первісне місце, а дописано иньшою рукою: до Терновецъ храму] ст҃го славнаго пр҃рка Їлїи, абы ей нѣкто не смѣлъ ѿдалити ѿ сего храму. А который їерей будеть чести сїю книгу, повинен Бг҃а просити за тружддвших ся к дѣлѣ семъ. Нехай же будет Бг҃у несмр҃тномау чѣсть й слава в вѣки вѣков. Аминь.

Та маємо на полях наших старих рукописів і иньші записки против книгокрадів. На тім самім перемиськім Пролозї LII, c. 5, що в XVIII віцї був власністю сьвященика Павла Свідзїнського, читаємо ним самим скомпоновану латиньску епіґраму:

Hic liber est meus,
Testis est Deus.
Qui illum quaerit,
Hic nomen erit:
Paulus natus,
Tarnavski vocatus.
Si vis a me amari,
Noli illum furari;
Mavis illum emere,
Quam frustra accipere.

На однім рукописї XVIII в. в моїм посїданю маємо й руський двостих анальоґічного змісту:

Хто бы мѣлъ сїю книгу украсти,
Тому сѣмъ лѣтъ свинѣ пасти.

Не сумнїваю ся, що таких і подібних записок знайдеть ся у нас не мало; се подаю лише для початку.

Др. Ів. Франко.

Львівський тиждневник з 1749 р.

В своїм посіданню маю примірник давного польського тиждневника. Він представляє собою на двох листках в форматї малої чвертки чотири непаґіновані сторінки, задруковані ґармондом без інтерлїнїй, з якого остро вирізуєть ся то курсив у латинських фразах то версалїкове письмо в деяких іменах осіб. Товстїйшим друком — терцією видрукований заголовок: Kuryer Lwowski, а під заголовком датованнє: Z Lwowa dnia 9 Julii. Кінцева вінєта — звичайний дереворитний орнамент. Печатня — не означена, може єзуітська.

Скупе датованнє не говорить, з якого часу походить львівський тиждневник; за те зміст його, що обіймає визначні факти з одного тиждня життя львівської аристократії і ієрархії, вказує з повною докладністю на час 9—15 липня 1749 р. З того часу не знають польські бібліоґрафи нїякого Kuryer-a Lwowsk-ого. З першим Kuryer-ом Lwowsk-им (вид. Розумиловского) Естрайхер зустрів ся що-йно в 1848 р. Старшого о цїлих сто лїт предка його він не знав. Не дивниця. Мійський архів у Львові, що своєю спеціяльностю вважає визбируваннє всяких леополїтанів, також його не посїдає. Видко, що той Kuryer Lwowski з 1749 р. належить вже до білих круків. В части тому саме, а ще більше з огляду на те, що мій примірник старого Kuryer-a Lwowsk-ого, щасливим припадком, являєть ся в своїм змістї майже вповнї українським примірником — гарним причинком до історії заняття епископського престола через Льва Шептицького, я подаю його тут в цїлости:

Jaśnie Wielmożny Jegomość Xiądź LEON SZEPTYCKI, Biskup *Ritus Graeco Uniti* Lwowski, Halicki y Kamieniecki, ziachawszy na noc do WW. OO. Teatynow, *in crastino* to iest *die 10. Ejusdem Mensis Julii,* solenny na Biskupstwo odprawil *Ingress,* do Katedry swoiey, tym porządkiem. Wszyscy IchmC, tak ci ktorzy zgromadzeni, *in numerosa assistentia,* na pogrzeb ś. p. Jey Mci Pani Wojewodziny Lubelskiey, iako y ci ktorzy na wiazd ten *consulto* przybyli, ziechawszy się do Teatynow, o. godźinie 10, nasamprzod witał ieden *ex Alumnis* Ich Mc XX. Teatinow J. W. JWci Xiędza Biskupa *diserto ore,* y dosyć *erudito et comptissimo stylo.* Tandem ruszyli się wszyscy Ich Mść *suo ordine* Urzędnicy Koronni, Ziemscy, tudźiesz inni Goście, *claudebat Agmen* Sam J. W. Jegomość Xiądź Biskup, obok maiący Jegomości Xiędza Koadjutora Ormiańskiego, karetę bogatą, y wybornym cugiem. A na-

przedźie wteyże karecie J. WW. Halickiego y Warszawskiego Kasztelanow, y zaraz z wałow Mieyskich trzy razy wydanym z Armat ogniem, odebrał *salve:* a tak przybywszy do WW. OO. Bernardynow zastał *numerosissimum clerum suum*, gdźie pod przygotowanym usiadszy Baldachimem od Jegomości Xiędza TYSZKOWSKIEGO Theologii Lektora wyborną, chociaż niegotuiąc się, był przywitany mową. Potym ieden z Ichmościow Xięży Officyałow *Ritus sui* przy wchodźie do Cerkwi, *à Confraternitate Civitatensi invitabat* J. W. Jegomości Xiędza Biskupa do Cerkwi w Mieście będącey. *Deinde vota et apprecationes* oddawali J. W. Jegomość Wojewoda Wołyński, J. WW. Bracławski, Lwowski, Kamiński, Warszawski, Halicki, Kasztelanowie, Pisarz Polny Koronny, Lwowski, Krasnostawski, Grabowiecki, Szczerzecki, Tłumacki, Mostowski, Tarnogurski, Starostowie. Oraz ledwie zliczona Godnych Urzędnikow y Ziemian liczba, z niemałym ukontentowaniem, Godnego witała Pasterza, ktory każdemu z osobna, osobliwie iednak Jaśnie Wielmożnemu Wojewodźie Wołyńskiemu dysfyngwowanemu *in Republica sago et Toga Senatorowi*, że przy nachylonym wieku swoim, na przyozdobienie Aktu tego, zdrowia y fatygi, nie żałował, *Facundissimo sermone pro votis* podźiękowawszy, y ubrawszy się u Wielkiego Ołtarza *Pontificaliter in assistentia Cleri sui*, y tych wszystkich Ichmościow przed sobą idących, Ichmościow Xięży Koadjutora Ormiańskiego y Opata Uniowskiego, *procedebat* do Cerkwi Mieyskiey, ktorego Ichmość Panowie Lwowski y Halicki Kasztelanowie, *qua Senatores* Wojewodzctwa Ruskiego wprowadźili, ieden po prawey, drugi po lewey stronie pod rękę prowadząc. *Accedendo* do Bramy Mieyskiey zastąpili z krotkiem powitaniem Ichmość Xięża Jeźuici, upraszaiąc o czas y audyencyą dla Młodźi Szkolney, ktora aby *in Majorem applausum sua vota exprimere* mogła. W Miasto wchodząc odezwała się wdźięcznych muzyk rezonancya, na Ratuszu y Wieży Ruskiey, *incessanter* przez godzin kilka *hoc laetitiae sono* ogłaszaiąc zbliżaiącego się do Katedry Pasterza, a gdy wchodził do Bazyliki, dano ognia 14. razy na przywitanie. Gdzie zastał Jaśnie Wielmożnego Jegomości Xiędza WYŻYCKIEGO Arcy-Biskupa Lwowskiego *in Assistentia* Ichmościow Xięży Prałatow y Kanonikow, ktoren przez Mszą y Kazanie, ten Akt prezencyą swoią przyozdobił. Po introdukcyi usiadłszy pod Baldachimem Jegomość X. Biskup, nastąpiły ceremonie przed Mszą *juxta Ritum Graeco unitum* zwykłe, potym Mszą *in Aparatu Pontificali* J. W. JMć X. Biskup zaczął. Kazanie miał JMść X. TOŁCZYŃSKI Jezuita, Ordynaryusz Archi-Katedralny Lwowski, witał *disertissimo ore* Jegomości Xiędza Biskupa dosyć *elaborate*, wyprowadzając procedencyą Domu J. W. SZEPTYCKICH, *etiam cum Principibus* zkolligowaną, po Kazaniu y po Mszy, przy częstym

biciu z Armat odprawioney, *in assistentia* wyrażonych Ichmościow, na obiad do siebie zaproszonych, iechał do Pałacu J. O. Xiążęcia J. Mci Wojewody Ruskiego tenże Jegomość Xiądz Biskup, gdzie wiezdzaiących Gości do Pałacu przy ogłaszaiącym ogniu z mozdźierży, rezonancyi Kapeli J. W. Jegomość Pan Kasztelan Halicki, *per recognitionem* przyiaźni, ktorą miał z ś. p. J. W. Jegomością Xiędzem SZEPTYCKIM Metropolitą Kijowskim, przeszłym tey Dyecezyi Pasterzem daiąc dowod wdźięczności, y addykcyi ku temu Imieniowi *supplebat vices* Jegomości Xiędza Biskupa, tychże Gości witaiąc, y przyimuiąc. Nastąpił *tandem* Traktament, stołow było trzy na 80. Osob, pod czas ktorego zaczęli spełniać zdrowia, J. W. IMC. Xiądz Biskup z J. W. JMcią Panem Kasztelanem Halickim, naprzod Nayiaśnieyszych Krolestwa Ichmościw (sic!), J. O. Xcia Prymasa, J. W. Jegomości Xiędza Arcy-Biskupa Lwowskiego, J. O. Jegomości Pana Krakowskiego Hetmana W. K., J. O. Xięcia Jegomości Wojewody Ruskiego y innych Ichmościow Senatorow Urzędnikow Koronnych: Ogłaszała też same zdrowie z ręczney strzelby nadworna Chorągiew Węgierska J. W. Jegomości Pana Starosty Tłumackiego, w bardzo dobrym uregulowana porządku, ktorym do ukontentowania całey kompanii, bez naymnieyszego *erroru* przez kilka dźiesiąt razy udawał się ogień. Gdy ten traktament kontynuował się aż do nocy a coraz *augebatur numerus* Gości; Nastąpiły Feierwerki sumptem J. W. Jegomości Pana Kasztelana Halickiego sporządzone, z Illuminacyami wyrażaiącemi dość piękną inwencyą Herby Jegomości Xiędza Biskupa *et cognatae Familiae* trwaiące godźin kilka, *tandem* Jegomość Xiądz Biskup do swoiego Pałacu w Katedzre S. IERZEGO będącego odiechał, a J. W. Jegomość Pan Kasztelan Halicki, zatrzymawszy całą Kompanią, *continuabat* traktament, przy dywertymencie tancow do dnia białego. Wieża Murowaney Cerkwi przez dwa dni illuminowana była.

Dnia 11. Julii. To iest *in Crastino* wiazdu, J. W. Iegomość Xiądz Biskup I. W. W. Ichmościom Senatorom, Starostom y innym dystyngwowanym Urzędnikom Woiewodztwa Ruskiego, Ziemi Halickiey, Wojewodztwa Podolskiego oddawał wizyty, z podźiękowaniem za łaskawą assystencyą expedyowanego na dniu wczorayszym wiazdu swege.

Die 12. Ejusdem. Odprawiła się przy licznym Gości konkursie publiczna Dysputa w Cerkwi Mieyskiey *in applausum* Tegoż Iegomości Xiędza Biskupa *ex Universa Philosophia*, z dedykowanemi pięknemi Konkluzyami.

Die 13. Ejusdem. Zaczął się Akt weselny Iegomości Pana ORLEWSKIEGO Vice Instygarowicza Koronnego z Ieymością Panną TURZANSKĄ Podczaszanką Żydaczewską, tegoż dnia ślub dawał, iako

Siostrzenicy swoiey I. W. Iegomość Xiądz SZEPTYCKI Biskup Lwowski w Kościele Panien Karmelitanek Trzewikowych, *in assistentia numerosissimi concursus,* z Traktamentem w Pałacu I. O. Xiążęcia Wojewody Ruskiego.

Die 14. Ejusdem. I. W. Iegomość Pan Kasztelan Halicki *ex nexu sanguinis* z IMcią Panem Vice Instygarowiczem Koronnym *et ex innata sua Civilitate* zaprosił do siebie całą Kompanią tego wesela, y przytomnych na nim Senatorow, Urzędnikow Koronnych na traktament, ktory kontynuował się przez noc całą.

Die 15. Ejusdem. Iegomość Pan ORLEWSKI Vice Instygarowicz Koronny *in gratiam neocontracti matrimonii* dawał Bal solenny w Pałacu I. W. Jegomości Pana Kasztelana Czyrskisgo.

Мов у калейдоскопі пересунулось перед нашими очима кілька барвних картин. Приняття і овациї зі сторони латинського духовенства у Театинів, Бернардинів і Єзуїтів, торжественні походи при музиці і вистрілах з армат, бенкети та ілюмінациї увінчані весільними пирами, а все при участи достойників офіціяльної Польщі — воно, видить ся, так і дише згодою і гармонією. Ніхто б, здаєть ся, і не підозрівав, що має перед собою Патьомкинові городи. А такими блахманами ті маніфестациї, бодай в більшій части, були без всякого сумніву. Якими щирими приятелями Українців були львівські Театини, се ілюструє найкрасше факт, що вони загарбавши гроші призначені перемиським епископом Іеоґієм Винницьким на основаннє духовної семінарії, приймали через якийсь час ледви по шість Українців на науку, а радше на ополяченнє, в своїй колеґії, та потім і перед ними безцеремонно заперли двері (письмо еп. А. Шептицького в Пелешевій: Geschichte der Union, II, ст. 610). Не щирійшими приятелями українського владики, певно, були і львівські Єзуїти. А як ставив ся до українського клеру латинський архиепископ Микола Вижицкий, довідатись можна хочби з його кореспонденції з еп. Львом Шептицьким в справі обойчиків (Korespondencye IW. Imc. X. Wyżyckiego arcybisk. Lwowsk. z IWX. Szeptyckim metropol. rusk. o kołnierzyki — в архиві гр. кат. Капітули в Перемишли). Протестуючи против приняття латинських обойчиків українським духовенством, Вижицкий виступав навіть против зверхнього зрівнання латинського духовенства з уніятським. Чи ліпші були Бернардини? Можна сумнївати ся. З часу інтронізації еп. Льва Шептицького зберегла ся в архиві гр. кат. Капітули в Перемишли їх приватна хроніка (Acta celeberrimi primarii conventus Leopoliensis ad

s. Andream Apostolum, 1735—1757). І в тій хроніці, дарма що в ній знайшлось місце навіть для дуже дрібних фактів, нема ані слівця згадки про інтронїзаційні овації для еп. Льва Шептицького. Ще й як на те починають ся записки з 1749 р. словами: Toto hoc anno nihil boni notandum venit! Таке промовчанне власної участи в інтронїзаційнім торжестві українського владики являєть ся тим дивнїйше, що таж сама хроніка попередникови еп. Льва Шептицького, митрополитови Афанасієви Шептицькому, посьвятила раньше аж дві вельми прихильні згадки, а таксамо пізнїйше занотувала акт вінчання Симеона Шептицького, брата епископа Льва. О. А. Петрушевич, виписуючи записку про пир, який урядив Бернардинам митрополит Аф. Шептицький (Сводн. Гал.-рус. Лѣтопись, під роком 1741), недобачив двох иньших записок про Шептицьких. Щоб доповнити Szepticiana Kuryer-a Lwowsk-ого, я подаю тут всї три записки разом.

Перша записка під роком 1741:

„In Festo Porciunculae Missam solemnem pontificaliter celebravit Illmus Rdissimus Dnus Athanasius Szeptycki Metropolitanus totius Russiae, Episcopus Leopol. Haliciens. Camenecensis Ritus Graeci suoque sumptu prandium nobis laudissimum quoad cibos et potum vini toti communitati sufficientissimos dedit, Ipseque nobiscum et cum aliis Nobilibus et praelatis in refectorio pransit, Ejusque musici capelistae sub tempus totius solemnitatis chorum tenebant svavissimo concentu. Deus Ipsi retribuat in longaevo tempore et s. aeternitate“.

Друга записка під роком 1746 — то посмертний відзив про Аф. Шептицького:

„December, Die 10. Mortuus est dolendis fatis Illustrissimus Reverendissimus Athanasius Szeptycki, fulcrum et decus Ritus Graeci, Metropolita totius Russiae, qui innumera nunquam satis praedicanda perfecerat in Ecclesia Graeca: Ruthenos enim ad Unionem cum Ecclesia Romana summa cura innumeros convertit, Synodum Dubnensem coëgit, in qua plurima optima sancivit. Monasteria multa aliasque insignes Basilicas aedificavit. Inter quas apparet noviter erecta Ecclesia Cathedralis Leopoliensis ad s. Georgium, pro cuius continuatione reliquit centum sexaginta millia Florenorum Polonicalium: Nostro quoque Ordini fuit addictissimus. Cuius corpus cum ex aula efferebatur ad nominatam Ecclesiam, unus ex Nostris S. T. Lector R. P. Benediectus Kotficki gratitudinis erga peroravit concionem, quam Typis impressit“.

Третя записка бернардинської хроніки під роком 1756 належить до того Симеона Шептицького, що 1779 р., після смерти брата Льва [будучи перемиським каштеляном] загорнув титулом спадщини всї епископські і митрополичі параменти, та звернув їх назад аж після довгих процесів (Pelesz, op. cit. ст. 676). В тій записцї читаєть ся:

„Die 20 Junii hora vespertina septima solemniter in Ecclesia nostra matrimonio copulati sunt Perillus G. D. Simon Szeptycki Capitaneus Kozicensis, Pocillator Leopoliensis, frater Illmi Dni Leonis Szeptycki, Episcopi Leopol. Ritus Graeci, cum Perill. G. Dna Anna Trembińska virgine subjudicida Lublin., assistente et benedicente matrimonium celsissimo Archiepiscopo Leopol. Ritus Latini in frequentia Magnatum et Nobilium. Sermonem habuit AVPr. Stephanus Wilczynski, Lector Phiae hujus Conventus“.

На завершеннє дрібних уваг до інтронїзаційної реляції Kuryer-a Lwowsk-ого можна ще й се пригадати, що автор його, стараючи ся сьвітлими картинами заслонити все, що могло б викликати немиле враженнє, ледви згадав участника інтронїзаційного торжества унївського архимандрита. А прецінь не було для Львовян таємницею, що Василиян, наслїдком їх претенсий до першенства перед сьвітським клером, не допущено до офіціяльної участи в інтронїзаційних походах (Pelesz, op. cit. ст. 673). Якого характеру була участь в тих походах унївського архимандрита, може посьвідчити хочби сучасна записка на Лїтурґіконї в церкві села Годова під Поморянами: „W tym roku poświęcił się X. Leon Szeptycki na episkopacie Lwowskim, ale wiele było kłótni, bo mu przeszkadzał X. Turzański, opat Uniowski (Петрушевич: Сводн. гал.-рус. Лѣтопись, під роком 1749).

Закриваннє всего, що могло б бути прикре, а представленнє всїх епізодів інтронїзації в блиску торжеств повних одушевлення і гармонїї могло б вказувати на те, що редактор Kuryer-a Lwowsk-ого походив з окруження епископа Льва Шептицького. *Др. Василь Щурат.*

Наукова хроніка.

Антропольоґічні і археольоґічні часописи за 1905 р.

I. Антропольоґічні часописи.

Archiv für Antropologie, N. F. III, 1905. Соматичній антропольоґії присьвячено в сім піврічнику (том IV буде обговорений пізнійше) дуже богато місця. Становищем чоловіка в звіриннім сьвіті, а саме його відносинами до малп, займають ся дві статї. Перша з них, пера N. C. Macnamara, Beweisschrift betreffend die gemeinsame Abstammung d. Menschen u. d. antropoiden Affen (77—84) реаґує на критику Джіофріди-Руджері La posizione del bregma nel crano del Pithecantropus erectus, e la tendenza neomonogenista in Germania. В другій D. Verhältnis zwischen Gesichts- u. Gehirnschädel beim Menschen u. Affen (85—93) робить C. H. Stratz студії над величиною мозку у людий і антропоідних малп і потверджує давну гадку, що між усіма людськими расами нема великої ріжниці, вона за те очевидна в відношеню до малп. Показчик антропоідної малпи до пітекантропа 72, неандертальської раси 54, а сучасного чоловіка 42. Sergi збирає свої дотеперішні результати в розвідці Die Variationen des menschlichen Schädels und die Klassifikation der Rassen (94—120 + табл. VIII—X): первісною і типовою формою довгого черепа була еліпсоідна форма з двома відмінами, овоідною і пентаґоноідною. Пентаґоноідна форма була лише продовженем передпородової стадії, овоідна витворила ся через заокругленє бічних костий і потиличної частини. Типовою і первісною формою короткоголового черепа була сфероідна форма з двома головними відмінами, сфеноідною і плятикефальною, з яких розвинули ся иньші. Оба типи довгий і короткий (або круглий) не можна пояснити розвоєм одного

з другого і тому треба їх признати за основні, специфічні форми. О. Ранке оголошує антропометричні поміри на 2059 дітях (Beiträge z. Frage d. kindlichen Wachstums. Antropologische Untersuchungen, ausgeführt an holsteinischen Kindern, von der Geburt bis zum vollendeten 15 Jahre, 161—180). Новий причинок про деформоване черепа дає А. Шліц, Künstlich deformierte Schädel in germanischen Reihengräbern (191—214); автор описує докладно цілий ряд черепів і здогадує ться, що здеформоване наступило через ношене опаски на голові: се тим правдоподібнійше, що ті черепи переважно жіночі. В обсяг антропольоґії належать ще статї Вольфґанґа Варди, Anthropologisches über Goethes äusseres Ohr (147—150) і К. Наґля, D. Aufstellung von Schödelkalotten (142—146) з примітками проф. Е. Фішера.

Неменьше поважно заступлена і преісторія. В обороні еолїтів стає Кляач в статї Die tertiären Silexartefakte aus den subvulkanischen Sanden des Cantal (136—160 + табл. XIII, XIV), оглянувши ще раз докладно знахідки в Poy-Courny і Puy-Boudieu. Автор доказує при помочи дослідів пп. Ch. Puech'a і P. Marty, що ґеольоґічно належать тамошні еоліти безперечно до третичної епохи і відпирає усї закиди; далї описує і клясифікує кремінні знаряди і приписує їх витворене третичному чоловікови, про істноване якого не можна мати ніякого сумнїву. Ф. Ґрабовскі подає замітки про Neolithische Steingeräte vom Kaplande (215-218), C. Mehlis про Neue neolithische Funde aus mittelrheinischen Niederlassungen (282—288). Для нас більше інтересна розвідка В. В. Передольского, Eine bildliche Darstellung des Menschen auf einem neolithischen Tongefäss (290—296 + 1 табл.). До тепер знали ми лише про наклін до рисованя людий (побіч звірів) у палеолітичної людности, тепер дістаємо новий причинок про подібний обяв у неолїтичної людности з побережа ільменського озера. Передольский знайшов в 1904 р. над Ільменем відломки великого (70 цм. високого і майже стільки широкого) горця, на якім відтиснено при помочи моделїв з трави досить недоладну постать чоловіка серед пяти фіґурок, що нагадують звірята. Людська постать представляє безперечно жінку, бо можна відрізнити груди. В статї пороблено також замітки про камінний вік Новгорода і подано опис знахідок. Проф. Гернес дає витяг з своєї давно заповідженої працї про гальштатську епоху: Die Hallstattperiode — її огляд дамо в дальшій книжцї. Ряд преісторичних статей замикає статя Micke, Die La Téne III-Stufe in Velem St. Veit (181—190).

На етноґрафію випало тим разом не богато статей; з того три припадає на позаевропейські народи (K. Sapper, Der gegenwärtige Stand der ethnographischen Kenntnis von Mittelamerika (1—38), P. Ehrenreich, Die Ethnographie Südamerikas im Beginn XX Jahr-

hunderts, unter besonderer Berücksichtigung der Naturvölker (39—76) і A. Krämer, Der Haus- und Bootbau auf den Marschallinseln (Ralik-Ratak-Inseln) 297—309, 13 обр. і 2 табл.)), а дві вийшли з під пера M. Höfler'a про форми народного печива (Bretzelgebäck, 94—110, Volkstümliche Gebäckformen, 310—312), про їх походжене і значінє (по більшій части релїґійнє). Напр. автор доводить, що прецель романського походженя, стоїть в звязи з культом померших. Вкінци згадаю статю E. Mylius'a, Die Theorie des Bogenschiessens (219—225).

Korrespondenzblatt d. deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnographie und Urgeschichte, XXXVI, 1905 буде обговорений в найблизшім огляді.

Mitteilungen der antropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905. 35 том „Записок" приносить цїлий ряд цікавих і поважних статей, тому позволю собі обговорити їх докладнїйше. Антропольоґії присьвячені лише дві статї: статя Вайсбаха, обговорена низше, в відділї бібліоґрафії, і О. Германа Zur Frage des magyarischen Typus (33—63). Герман подає поправки до праці Янка про мадярські типи і оголошує справлені на місци фотоґрафії Янкових типів.

В обсяг преісторії входять 4 статї: Ґоряновіча-Крамберґера, Вільке, Міске і Лїнднера. Ґоряновіч-Крамберґер дає четверте доповненє до своєї більшої праці „Der paläolithische Mensch und seine Zeitgenossen aus dem Diluvium von Krapina in Kroatien" (197—229) і збирає остаточні результати. Доповненя пороблені на підставі розкопок в р. 1903, між якими знайшлись зуби, кости і череп ріноцера Mercki, останки людського скелета, деякі знаряди і слїди пальовиск. Автор докидає кілька заміток про крапінську печеру і стараєть ся означити близше місце крапінської знахідки в ділювіяльній епосї та схарактеризувати крапінську расу чоловіка в звязи з черепами з Неандерталь, Спі і т. д. Він уважає себе тепер вже в праві, приймити цїлком певне істнованє ріноцера Mercki і короткоголовість крапінського черепа. Щоб се доказати, він описує досить деталїчно усї кости ріноцера і складові частини знайденого скелета і виводить при тій нагоді ґенеальоґію Homo primigenius i Homo sapiens fossilis. В примітках реаґує автор на вискази і заміти деяких критиків. Вільке розвиває далї свою гадку, висловлену в недавно оголошеній праці „Zur Entstehung des Spiralornamentes" (Z. f. Ethn. 1905) в статї Beziehungen der west- und mitteldeutschen zur donauländischen Spiral-Mäanderkeramik (249—269). Автор доказує, що кераміка з волютами і меандрами цїлком відмінна від т. зв. Winkelbandkeramik, розширила ся по Нїмеччинї і повстала на аналїтичній дорозї. K. Miske в короткій розвідцї Mitteilungen über Velem-St. Veit (270-277) описує знахідки з гальштатської і La Tène-

епохи, між иньшим цікаві пірамідки з глини, уживані до риболовлї, ткацтва і при вареню, та фібули з бронзи в епосї La Tène. Описовий характер має також статя Адольфа Лїндиера Die Hugelgräber im Kotlover Walde bei Lippen, Bezirk Budweis (38—44), де найбільшу увагу присьвячено глиняним начиням. Зі знахідок, які нагадують епоху оселї в Плябен і Гоштіц, показуєть ся, що маємо тут до діла з гальштатською епохою. На етноґрафію припадають лише дві статї. Статю Тайча і Фукса обговорю низше. Рудольф Пех (Pöch) подає свої „Beobachtungen über Sprache, Gesänge und Tänze der Monumbo anlässlich phonographischen Aufnahmen in Deutsch-Neu-Guinea (230—237) і підчеркує головно одну появу, що слова пісень цілком незрозумілі навіть для самих співаків.

Вкінцї з'явила ся тут остатня частина великої працї недавно помершого Словінця Володимира Левеца про кольонїзацію петавських околиць, Pettauer Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung. III Abteilung (ст. 64—198, 154—196); перша і друга частина надрукована також в Записках з р. 1898 і 1899. Не можу для обмежених рамок реферата запускати ся тут в подрібний розбір прегарної роботи фриб्урґського професора, тим більше, що обі перші частини не обговорені. Згадаю лише, що результати Левеца дуже цікаві, а його метода варта специяльної уваги тих, що займають ся історією кольонїзації. Левец старав ся доказати істноване у Каринтийських Славян двох верстов, хлїборобів Славян і пастухів чужинців, що запанували над місцевою людністю, але самі при тім зіславянщили ся. Подібні анальоґії хотїв автор винайти і у иньших славянських народів, передовсїм у Чехів, розвиваючи гадки Пейскера, зібрані тепер в недавно оголошеній працї про історію господарства у Славян. З результатів автора варта ще піднести його результат про славянську кольонїзацію гірських спадів, коли долини оставали незалюднені і приймили з часом німецьку людність. Важні замітки пороблені також про національність людности, між якою було також велике число Сербів і Турків.

До занотованя лишають ся ще дві статї з народного будівництва полудневих Славян, J. R. Bünker'a, Windische Fluren und Bauernhäuser aus dem Gailtale in Kärnten (1—37) і М. Мурка, Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven (308—330) і праця Г. Богатти, Das javanische Drama (wajang) (278—307). Згадаю тут лише ширше про другу з них, хоч вона поки що не покінчена і може бути обговорена окремо. Проф. Мурко має на цїли дати загальний образ полуднево-славянського дому і збирає до того цїлу знану лїтературу. В нашім річнику уміщено з цїлої працї лише 2 розділи: в першім розбираєть ся дана лїтература, в другім підносить ся

заслуги Мерінґера коло студий над будівництвом і обговорюєть ся його праці про боснійську хату.

Zeitschrift f. Morphologie und Antropologie, VIII, 1905. Праця Вайнберґа, Die Gehrinform der Polen (1 T. 123—214 і 2 T. 279—424 з табл. VI—XIV і XVIII—XXVII) буде далї обговорена. Більшу увагу мушу присьвятити працї A. Török'a, Neue Untersuchungen über die Dolichokephalie. Ein Beitrag zur nächsten Aufgabe d. Rassenforschung (215—238). Автор робить дуже важні замітки про методу теперішних краніольоґічних помірів, впроваджених Реціем перед 60-ма роками і підносить їх недостаточність, ілюструючи свої гадки на помірах 552 черепів сїмох рас, Неґрів, Ескімо, Веддів, Сінґалів, Томілїв, Австралїйцїв і Шведів. До тепер береть ся завсїди до розріжнюваня тільки два виміри черепа, довжину і ширину й ґрупуєть ся їх по показчику; довгоголовцями називаєть ся черепи з малим показчиком, себ то з найдовшою головою в порівнаню з шириною. Не вважають одначе цїлком на висоту голови, хоч третїй вимір має таку саму вартість як і два перші. Через те не має цїлий подїл на довгоголовцїв і т. д. нїякої вартости. Автор дійшов через порівнанє голим оком, а далї через поміри до результату, що черепи одного і того самого показчика ріжнять ся значно що до висоти і бувають довгі (197—224 mm), середні (170—196) і короткі (143—169). З 15 довгоголових черепів (74) був лише один довгий, 66% (9) припадало на середні, а аж 33% (5) на короткі черепи. Автор пропонує тому змінити методу дотеперішних помірів і звертати увагу і на висоту черепа, тим більше, бо знаємо, що первісні, преісторичні раси виріжнюють ся не довгоголовістю, а низькістю черепа. З иньших статей згадаю Бартельса, Über die Nebenräume der Kehlkopfhöhle (11—61), А. Форстера, Über d. morphologischen Wert der Chorda obliqua antebrachii anterior u. d. Chorda obliqua anposterior (62—79), Ранке, К. Е., Über d. Bedeutung d. Bartelschen Brauchbarkeitsindex (92—99), Цукеркандля, Z. Morphologie d. Affengehirns (100—122), Frédéric'a Untersuchungen über die Sinushaare.

Zentralblatt für Antropologie, X, 1905. 500 рефератів і рецензій, між тим рецензія на 7 том Етнольоґічних матеріялів (118), на 14 і 15 том Етноґрафічного Збірника (121) і на працю Вовка Variations squelettiques du pied (336).

L'antropologie, XVI, 1905. Праці Ed. Piette, Études d' ethnographie préhistorique появив ся осьмий роздїл п. з. Les écritures de l' age glyptique (1—11). Obermaier H. пише статю La station paléolitique de Krapina (13—27) по поводу праць Ґоряновіча-Крамберґера, Dechelette J. обговорює Les petits bronzes ibériques

(29—40), Verneau, R. дає докладні поміри 3 черепів в статї Note sur quelques crânes du 2-e territoire militaire de l' Afrique occidentale française (41—56), Leprince M. оголошує Notes sur les Mancagres ou Brames (57—65) про тип людности, звичаї, хати, татуоване, релїґію, обряди та звичаї весільні і при похоронах та про соціяльну орґанїзацію. Décorse J. виступає з 3-ома статями, Le tatouage, les mutilations ethniques et la parure chez les populations du Sondan (129—1), La chasse et l' agriculture chez lez populations du Soudan (633—6) і L' habitation et le village au Congo et au Chari, з яких перша інтересна богацтвом матеріялу. Автор дає перегляд прикрас Неґрів, татуованя, деформованя черепа, зубів, носа, уст і т. д. Пята частина розвідки Breuil'a, L' âge du bronze dans le bassin de Paris займаєть ся сокирками бронзової епохи (Haches du bassin de la Somme, 149—171), уґрупованими по формам і віцї. M. Boule піддає квестію еолїтів основній критицї (L' origine des éolithes, 257—267) і приходить до неґативного результату, що знаний до тепер матеріял не управнює ще приймати на певне істноване чоловіка в четверичній епосї, хоч не виключає тої гадки. З статї Studer'a M., Étude sur un nouveau chien préhistorique de la Russie (269—285) довідуємо ся, що в четверичній епосї жила в Европі раса, подібна до полуднево-азийського дінґо: через змішанє з вовками витворив з неї преісторичний чоловік більшу і сьмілїйшу расу, що доховала ся до нинї. Музичним і рибальським знарядам присьвячені статї Avelot'a R., La musique chez les Kahouins, les ba-kalai, les eshira, les iveia et les ba-vili (287—293) і Seurat'a G. L., Les engins de pêche des anciens Paumotu (295—307). Bouchet описує в статї Les sépultures de l' âge du bronze de la grotte de Courchapon (Doubs) (309—316) два нововіднайдені черепи з бронзової епохи, рішучо довгоголові. Велику услугу західноевропейським ученим віддасть статя Г. Обермаєра, Les restes humains quaternaires dans l' Europe centrale (385—410), яку ще обговоримо окремо. Viré, Armand описує знахідки в Grotte préhistorique de Lacave (Lot), з епохи Солїтре (411—429), продовжене працї Cartailhac'a E. і Breuil'a H., Les peintures et gravures murales des cavernes pyrénéennes (431—444) займаєть ся печерою Marcoulas, з палеолїтичної епохи. Уваги достойні статї Anthony R. і Hazarda A., Notes sur la myologie d' un Négre de l' Oubangui (445—456), Seurat'a S., Les Marae des îles orientales de l' archipel des Tuamotu (475 - 484) і Monteil'a Ch., Considérations générales sur le nombre et la numération chez les Mandés (485—502), реферат Boule M., Les grottes des Baoussés-Roussés (503—506), з початків четверичної епохи та замітка Breuil'a, Prétendus manches de Poignard sculptés de l' âge du renne (629—632).

Revue de l' école d' antropologie de Paris, Paris, 1905. Заборовський боронить далї автохтонїзму Славян і дає тим разом огляд праць перших автохтонїстів, L' autochtonisme des Slaves en Europe. Ses premiers défenseurs (3—17), не без важнїйших і меньше важних помилок; Кукулевіч-Сакцінскі нїколи не був Чехом! Dussant, René вводить деякі результати з нагоди розкопок Dörpfeld'a в статї La Troie homérique et les récentes découvertes en Crète (37—55). Загальні погляди про росийську державу, її розвій і задачі висказує Шрадер Ф. в викладї Le monde russe (73—85). Pierre G. Mahoudeau, Documents pour servir à l' ethnologie de la Corse (165—184) ґрупує краніометричні поміри корсиканців по територіям, з чого показуеть ся, що первісний, довгоголовий тип уступає чим раз більше місце короткоголовому. Варте уваги продовжене лекції A. de Mortillet, Les tumulus du bronze et du fer en France (213—230), конець працї G. Hervé, Les Alsaciens sous le rapport moral et intellectuel (281—301, 317—336) і лекція з обсягу соціольоґії G. Papillaut, Méthodes générales. Application aux Australiens (245—261). Крім лекцій уміщено в тім річнику 32 дрібнїйші розвідки. В обсяг антропольоґії належать статї Заборовського, Deux crânes néanderthaloïdes (125—7) про черепи з Великого Оборжиска, Ґадомка і Новосїлки (київськ. пов.), його ж, Un crane lithuanien du XV-e siècle (127—8), про череп зміряний п. Столигво, A. Schenk'a, Note sur un crâne humain ancien trouvé au Tennessee, près James Town (156—162), череп мезоцефальний, проґнатичний, знайдений враз з кремінними знарядами, M. Capitan i G. Papillaut, L' identification du cadavre de Paul Jones et son autopsie 113 ans aprés sa mort (269—273), E. Pittard'a La couleur des yeux et des cheveux et la forme du nez chez 1270 Tsiganes des deux sexes de la pénsinsule des Balkans (367—372), A. Schenk'a, Etnde d' ossements et crânes humains provenant de palafittes de l' âge de la pierre polie et de l' âge du bronze (389—407) i Заборовського Derniers travaux sur l' antropologie des Finlandais (415—419). Pittard подає частинні результати з помірів над 200000 осіб в Добруджі. Шенк описує кілька черепів і приходить при їх помочи до висновку, що в Швайцарії жила з початком неолїту короткоголова раса, яка уступила в половинї тої епохи місце довгоголовцям: під конець бронзової епохи бере одначе короткоголова раса знов перевагу і удержує ся аж до нинї.

Статей преісторичного змісту ще більше. L. Manouvrier i L. Capitan дають Etude anthropologique et archéologique de l' Egypte (18-30), A. Mortillet дає огляд мальованих ґрот в Арґентинї (Grottes à peintures de l' Amérique du Sud (31—35). Важні ще статї

Mahoudeau, L' aurochs et le bison, confusion de leurs noms (56 i д.), L. Capitan, L' homme, le mammouth et le rhinocéros à l' époque quaternaire, sur l' emplacement de la rue de Rennes (66 i д.), L. Capitan i M. Cayeux, Etude pétrographique des matières employées pour la fabrication des vases en pierre préhist. egyptiens (96 i д.), H. Breuil, Nouvelles figurations du mammouth gravées sur os (150 i д.), E. Pittard, Pierres percées des cimetières tatars dans la Dobroudja (162 i д.), L. Capitan, Etude d' un série de pièces recueillies par M. Amélineau dans les tombeaux trés archaïques d' Abydos (209 i д.), Capitan, Breuil i Peurony, Figurations du lion et de l' ours des cavernes et du rhinocéros tichorhinus sur les parois des grottes par l' homme de l' époque du renne (237 i д.) i L. Capitan, Les éolithes, d' après Rutot (274 i д.).

Bulletins et Mémoires de la Société d' antropologie de Paris, XVI, 1905. Проф. Вовк здає справоздане з своєї подорожі по Галичинї і Буковинї в 1903 і 1904 роцї, яке ми вже знаємо з Хронїки Наук. Товариства ім. Шевченка (Rapport sur les voyages en Galicie orientale et en Bukovine en 1903 et 1904, 289—294). З иньших статей занотую: E. Demonet, Recherches sur la capacité vitale absolue et relative suivant le sexe et suivant certaines dimensions du corps (5—100). A. van Gennep, Notes sur l' héraldisation de la marque de propriété, et les origines du blason (103—112), A. Thieullen, Éolithes et autres silex taillés (112—125). J. Guyot, La population et les subsistances (167—182). Ch. Lejeune, La place de l' homme dans l' univers et dans la serie zoologique (183—194). E. Fourdrignier, Chronologie céramique (222—246), Roux, Contribution a l' étude antropologique de l' Annamite Tonkinois (321 350) i Bouchereau et L. Mayet, Contribution à l' étude de la géographie antropologique du département du Rhone (426—448). Крім того дрібнїйші статї і замітки про поодинокі знахідки.

Bulletin de la Société d' antropologie de Lyon, Lyon-Paris, 1904. До антропольоґії належать статї Chantre E., Recherches antropologiques en Egypte (174—206) i Pittard'a, L' indice céphalique chez les Tziganes de la péninsule des Balkans (207—217, 126·1 особа). В обсяг преісторії входять статї: Chantre E., L' industrie prechelléenne ou éolitique dans la vallée moyenne du Nil (152—155), йогож Nouvelles observations sur le dépòt quaternaire acheuléo-moustérien de Villefranche-sur-Saône (157—169) i Bertholon'a, Origines néolitique et mycénienne des tatouages des indigénes du Nord de l' Afrique (220—232). Крім того уміщена більша праця Lesbre'a i Fourgeot'a, Étude des circonvolutions cérébrales

dans la série des mammifères domestiques comparaison avec l'homme (17—88).

Atti della societá romana di antropologia, Roma, 1905, XI. Містить слїдуючі статї: 1) Fernando de Helguero, Determinazione della grandezza e della forma degli organismi in somatometria (17—26), 2) C. Tovo, Le forme del cranio nello sviluppo fetalė (27—44), 3) U. S. Vram, Un quarto molare in un cranio di un cercocebus (47—8), 4) Idem, L' indice alveolare inferiore (49—51), 5) R. Pittaluga, Si un caso di ossa wormiane etmo-lacrimali e del palato duro (52—55), 6) Giuffrida-Ruggeri, Terzo contributo all' Antropologia fisica dei Siculi eneolitici (56—104), 7) S. Ottolenghi, La nuova cartella biografica dei pregiudicati (104—130), 8) Giuffrida-Ruggeri, Un cranio acrocefalico (167—181), 9) U. S. Vram, Osservazioni antropologiche nel Montenegro 1902 (183—194), 10) F. Frassetto, Appunti sulla scafocefalia patologica (195—214), 11) B. Nicola, Sopra le inserzioni dei musculi lumbricales nella mano dell' uomo (217—226), 12) G. I. Boxich, Contributo allo studio morfologico-clinico e antropologico dei delinquenti (229—299).

Beiträge zur Antropologie und Urgeschichte Bayerns, XVI, Heft 1, 2, München 1905 (3 і 4 зошит вийшов 1907 р.). Біндер Ґустав дає карту місцевостий на інґ в горішній Австрії: зазначує на нїй числами оселї, а самі назви оголошує окремо в показчику (Orts-Verzeichnis zur Karte der Verteilung der ing-Orte in Oberösterreich 2—10, до якого додана передмова дра Фастлїнґера, Zur Kartenskizze... (1—2). Подібну карту випрацював Біндер і для Зальцбурґа та Штирії, так що маємо тепер докладно означену територію місцевостий баюварського походженя. Vierling A. збирає дрібнїйші замітки і доповненя до працї Die slavischen Ansiedelungen in Bayern, уміщеної в XIV річнику (13—18): при всїй старанности буде можна і тут поробити малі коректури. Більшу часть тому виповняють дві статї Вебера Фр. і Біркнера Ф. про вал і цвинтарище коло Манхінґ (Der Ringwall und d. La Tènezeitliche Gräberfeld am Steinbichl bei Manching (19—54) і Nachträge zu den Untersuchungen d. La Tènezeitl. Gräberfeldes d. St. b. M. nach den Originalfundberichten der Lehrer D. u. E. Strehle von Dr. F. Birkner (55—62 і 11 таблиць). Манхінгські гроби мають чистий характер епохи La Tène і важні з історичного і культурно-історичного боку, бо звязані з племенем Вінделїків і дають важні причинки про його територію і культуру. На їх основі приходимо до переконаня, що Вінделїки, противники Римлян, не стояли цїлком на низькім ровени культури, противно дорівнували вповнї Ґаллям, а уступали культурі з часу Меровінґів. З розвідок авторів набираємо доброго

погляду не лише про самі знахідки, але також і на иньші питання, що тільки посередно звязані з темою: через те набирають обі праці більшої вартости і варті уваги.

Mitteilungen d. antropologischen Vereins in Schleswig-Holstein, XVII, Kiel, 1005, складають ся з двох розвідок, Noack'а, Die neuesten prähistorischen Funde im Bereich des Ägäischen Meeres (3—11) і Й. Месторфівної, Depotfunde a. d. Bronzezeit in Schleswig-Holstein (12—31) та з річного справоздання (32—35).

Jahreshefte d. Gesellschaft f. Anthropologie u. Urgeschichte d. Oberlausitz, Bd. II, H. 1. Görlitz, 1905. Другий річник выдавництва приносить 10 статейок про поодинокі знахідки горішно-лужицької території. Загальний інтерес представляють одначе лише 3 статї Geih'а, Steinzeitgefässe in Burk u. anderen Orten in der Umgegend von Bautzen (1—8), H. Schmidt'а Die Schwedenschanze bei Kittlitz і L. Feyerabend'а, D. bemalten Tongefässe der Oberlausitz und ihre Beziehungen zum Süden (38—54) і замітка проф. Наманна, Konservierung von Eisenfunden (55).

2. Преісторичні часописи.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission f. Erforschung und Erhaltung d. Kunst.- u. histor. Denkmale, IV, 1905. Реферат про четвертий річник нової серії можемо обійти дуже коротко. Заміток про Галичину і про Буковину нема нїяких, коли не числити звісток про деякі реставрації старих памяток (прим. принято плян відновленя галицької церкви, 138, принято до відомости, що Ставропиґія не знищила старих памяток і зужие їх при відновленю, 185), на відновлене і помальоване станиславівської катедри признано 10.000 К. з релїґійного фонду, 213, Фінкель повідомляе, що Ставропиґія винорядила 3 покої і тимчасово передпокій на переховане старинностий). Зі статей важнїйші замітки Сомбаті, про передісторичні знахідки з долїшної Австрії (39—48), B. Schiavuzzi про розкопки в околиці Полї (Archäologische Grabungen in Pola und Umgebung 1904, 164—174), Л. Шнайдера, Vorgeschichtliche Funde aus dem nordwestlichen Böhmen (279—283), Скрабара, Römische Funde aus Pettau (303—316) і Й. Червінки, Zur Vorgeschichte Mährens (477—498). З урядових розпоряджень довідуемо ся, що для українського відділу архівального (III) в Галичині іменовано консерватором проф. Петра Скобельського.

Prähistorische Blätter, von J. Naue, München, XVII, 1905. З невеличких статей можна занотувати справоздане Fr. Saut-

ter'a, Weitere Fundberichte über Ausgrabungen von Grabhügeln auf der Schwäbischen Alb (33—37, 49—55) і Weitere Fundberichte über Ausgrabungen vorgeschichtlicher Grabhügel bei Bremelau und Trailfingen (81—88), про розкопки з бронзової епохи, до якої відносить ся також статя Naue, Funde der Bronzezeit bei Aschering, Oberbayern (65—68). Про гальштатську епоху трактує тільки розвідка Г. Преена, Ausgrabung vorgeschichtlicher Grabhügel in Roiderholz bei Ranshofen, Ob. Öst. (1—6), епохою вандрівок народів займають ся дві статейки J. Naue, Fränkischer Grabfund von Arras (17—20) і Der Helm von Gammertingen (37—43, 55—58).

Schlesiens Vorzeit in Wort und Bild — четвертий том за 1905 р. мабуть ще не вийшов, буде потім обговорений.

Fundberichte aus Schwaben, XIII, 1905, Stuttgart, 1906, містить такі статї: P. Goessler, Funde des Jahres 1905. Шліц, Die gallischen Bauernhöfe der Früh La-Tène Zeit in Neckargau und ihr Hausverkehr. P. Goessler, Der Gammertinger Reihengräberfund, і йогож Neue Literatur zur römisch-germanischen Forschung.

Jahresbericht f. die Vorgeschichte der sächsisch thüringischen Länder, IV, 1905, Halle (VII+112). Матеріял до сього тому зібраний небіщиком O. Förtsch'ом, якому посьвячено теплу згадку в статї проф. Т. Лінднера. Förtsch дає тут дві статї Auszug a. d. Jahresbericht des Provinzialmuseums in Halle a. S. 1904/5 і Ein Depotfund der älteren Bronzezeit aus Dieskau bei Halle, ілюстровані гарно виконаними таблицями. O. Ґарґес здає справоздане про D. Ausgrabung der Riesenstube am Bruchberge bei Drosa, до якого долучена статя H. Seehmann'a, Beschreibung der Fundgegenstände. Справоздавчий характер мають також отсї статї: Sellmann'a, Die frühgeschichtlichen Gräber von Ammern, P. Höfer'a про розкопки в Pohlberg коло Latdorf і тогож Uebersicht über vorgeschichtliche Veröffentlichungen des letzten Jahres im Gebiete d. sächsischen und thüringischen Länder. Більше самостійна лише праця Bärthold'a, D. Nordgrenze des facettierten Hammers u. ihre Bedeutung.

L' Homme préhistorique, III, Paris, 1905. Deficis Paul, La ligne ondulée le signe de l' eau (1—13). В противенстві до Маєвського, доказує автор, що хвиляста лїнїя (la ligne ondulée) знана як орнамент у всїх майже народів і означає хмари, дощ, воду. Pallary Paul, Caractères généraux des industries de la pierre l' Algérie occidentale (33—43). A. de Mortillet, Palafittes du lac de Clairvaux (44—60). A. Debruge, La parure dans l' extrême Sud sur les hauts plateaux de l' Atlas et sur le litterial algérien a l' époque préhistorique (65—73). Paul de Mortillet, Les haches polies per-

cées (133—146). Quénel Clément, Étude sur la rupture des silex préhistoriques (147—151). Lénez, Notice sur les silex taillés néolitiques de la vallée de la Seine a Samoreau (161—177). Mourlon Maurice, Une fouille au Moustier (193—204). Pérot, Francis, Inventaire sommaire des mégalithes du Bourbonnais (289—307). Крім того статї про поодинокі знахідки, знаряди, менгіри і т. д. A. de Mortillet'a, P. Mortillet'a, Denise'a, Pérot'a Lènez'a, Courty, Cotte, Baudouin'a, Feuvrier'a, Mazèret'a, Mingaud'a i Septier'a.

Bullettino di paletnologia italiana, Ser. IV, T. I, XXXI, Parma 1905. 1) Colini S. A. Armi di selce trovate nei dintorni di Roma e tomba eneolitica di Colle Sannita (Benevento) (1—13) — описана нова знахідка з Castel Malnome коло Ponte Galera, що складаєть ся з більшого числа стрілок і ножів. Автор ґрупує їх по місци походженя і залічує до кінця неолїтичної епохи. Далї описує знахідки з Toppo S. Philippo, які виказують иньший тип похоронний, як иньші тогочасні цвинтарища з часу між неолїтичною а бронзовою епохою. Всї знахідки переховують ся в Museo preistorico. 2) Rellini Ugo, Pani di bronzo da fondere scoperti nell' alta Marca (13—18). З нагоди статї Піґоріні забирає автор голос і подає на основі нових знахідок деякі замітки. 3) Продовжене і закінчене працї Colini, La civiltà del bronzo in Italia. II. Sicilia, ст. 18 — 70 приносить зіставлене матеріялу про Сицилїю; тут розглянено схематично гроби коло Кальтаджіроме, Панталїка і и., їх знаряди, вбрую і кераміку, і пороблено загальні уваги про культурні епохи Сицилїї, а з окрема про її відносини до апенїнського півострова. 4) Patroni G., Tipologia e terminologia dei pugnali di selce italiani (85—95) дає доповненя до статї Колїнї, Il sepolcreto di Remedello Sotto nel Bresciano e il periodo eneolitico in Italia, розширює його клясифікацію ножів і кладе на місце двох кляс Колїнї 11 типів в 4 клясах, 1) lame a tallone, 2) lame a tacca, 3) l. a codolo, 4) coltelli pugnali a pomo, які відріжнює по формі вістря і ручки. 5) Зі студії, Orsi P., Necropoli e stazione sicule di transizione, з'явив ся пятий роздїл: Necropoli al Molino della Badia presso Grammichele (96—133), що обговорює одну з дальших переходових епох перед приходом Греків. На основі характеристичних скринкових гробів, малює автор тодїшну культуру, підчеркуючи головно похоронний тип (складане скелетів в лежачім видї на хребтї) і форми фібул, між якими стрічають ся і цїлком нові в порівнаню з давними епохами, звязаними еґейсько-микенською культурою. 6) Pigorini реаґує в статї Selci lavorate di Breonio Veronese giudicate false (134—138) на гадку Анґлїйця H. W. Seton Karr'a, немов би то знаряди

з Monti Lessini коло Breonio, що переховують ся в Museo preistorico, були фальшовані і подає при тій нагоді історію розкопок в тій місцевости починаючи кінцем XVIII століття. Описови знахідок посьвячені статї 7) Pernier Luigi, Tombe eneolitiche del Viterbese (145—153), 8) Colini S. A. Un sepolcro primitivo ad Andria e l' eneolitico nell' Apulia Barese (153—194) i 9) йогож Oggetti enei della prima età del ferro scoperti a Poggibonsi in Val d' Elsa (Siena) (203—216). Вкінци згадаю статю 9) Castelfranco P., Abbozzi di ascie metalliche rinvenuti nell' Isola Virginia (Lago di Varese) (195—203).

Atti della R. Academia dei Lincei. Anno 1905, Ser. V. Notizie degli scavi di Antichità. Vol. II. Roma 1905. Містить цїлий ряд дрібнїйших заміток і статейок, що відносять ся майже виключно до апенїнського півострова. Богато ілюстрацій. Задля великого числа статей, відступаю від перечислюваня заголовків, потую лише, що для України і сумежних територій нема нїчого, так само взагалї для Славян.

3. Археольоґічні часописи.

Mitteilungen d. Kais. deut. Archäol. Instituts, Athenische Abteilung, XXX, 1—4, 1905. Fr. Gräber, Enneakrunos (1—64) описує атенські водопроводи і кирпицї. Soitiriadis подає Untersuchungen in Boiotien u. Phokis (113—140). G. Weicker представляє технїку Тімонїдаса (Т. 199—206): він же обговорює в статї Hähne auf Grabstelen (207—362) значіне когута в віруванях Греків; когут був образовим представленем душі; йому приписували також силу відганяти духів і віщувати будучність. C. Friedrich, Demetrias (221—244). W. Dörpfeld, Kretische, mykenische u. homerische Paläste (257—297). Schrader D., Cellafries d. alten Athenatempels (305—322), Wiegand, Inschriften d. Kleinasien (323 330). Дуже інтересна статя Пфуля Zur Geschichte d. Kurvenbaus (331—374), що зачіпає і преісторію. Curtius, Relieffragment in Theben (375—390). E. Nachmanson, Zum kononischen Mauerbau (391—398). Wolters, Sandalokratie (399—407).

Mitteilungen d. Kais. deuts. archäol. Instit. Roemische Abteilung, XIX, XX, Rom 1904, 1905. Містить статї Е. Пфуля, Zur Alexandrinische Kunst (1—14, табл. I, II), Гартвіґа П., Ein roemisches Monument der Kaiserzeit mit einer Darstellung d. Tempels des Quirinus (23—37), Lohmeyera, Das Dichterrelief in Lateran (38—40), A. May'a, Ausgrabungen von Pompeji (41—50), Koepp'a Fr., Bemerkungen zum Monumentum ancyranum (51—79), M. Jatta, Il cratere di Rutigliano (80—86), Гільзена (Hülsen),

Der Cantharus von Alt-St.-Peter und die Antiken Pignen-Brunnen (87—176) [реаґує на статї Стжиґовського і Петерзена на ту саму тему], A. May'a, Die alte Säule in Pompeji (124—131), Петерзена (154—161, Funde), Ф. Гаузера, Harmodios u. Aristogeiton (163—182+1 табл.), M. Mayer'a, Die Keramik d. vorgriechischen Apuliens (188—243, 286—316, 3 часть, дуже цїкава праця) і Недерзена, La Mula (244—252 + 1 табл.).

1905. Ch. Huelsen, Jahresbericht über neue Funde u. Forschungen zur Topographie d. Stadt Rom. II (1—119, розкопки на Forum Romanum в р. 1902—1904). Статї Амелюнґа про фраґменти римських релїєфів м. и. ґіґантомахії (121—130), про жіночу голову зі шкла (131—5), про статуетку Артеміди (136—155). Домашевскі, Inschrift eines Germanenkrieges (156—163, з 2 або 3 столїтя). K. Lohmeyer, Zwei Fluchtäfelchen von der Via Appia (164—5 з нечиткими написами). Шнайдер, Geschütze auf antiken Reliefs (166—184).

Jahrbuch d. Kais. deut. Archäolog. Instituts, Berlin, 1905, XX, 1—4. Богато матеріялу находимо в статї Е. Пфуля, Das Beiwerk auf den ostgriechischen Grabreliefs (II, 47—96, III, 123—155). O. Ruhensohn описує в статї Aus griechisch-römischen Häusern des Fayum (I, 1—25), плян домів, образи і знаряди. Асман забирає голос з нагоди нововіднайденого релїєфу корабля з Арґо з 6 стол. пер. Хр. (Das Schiff v. Delphi, I, 32—38). Статя Якобса Neues von Christoforo Buodelmonti (39 і д.) відносить ся до картоґрафії гуманїстичних часів. Wilamowitz-Moellendorff містить опис похоронного воза Олександра Великого з огляду на поясненя Міллера. (D. Leichenwagen Al. d. Gr., II, 103—108). M. Goepel дає замітку й иньшу інтерпретацію двох бронз берлїнського музея, Zum betenden Knaben u. zur springenden Amazone (108—112). Крім того Енґельман, Zu den Phoenissen d. Euripides (179—187), Lennart Kjellberg, Klazomenische Tonsarkophage II, (189—201), Вебер Ґ., Wasserleitungen in kleinas. Städten (202—210).

Archäologischer Anzeiger, 1905 містить передовсїм дуже докладне справоздане з розкопок в 1904 роцї, між тим і справоздане Фармаковского про знахідки на Українї (II, 57—65), на Кубанї, в Керчи, Херзонезї, на Березани, в Ольбії і про розкопки Бобрінского в Журівцї, Чигиринського повіту, справоздане з знахідок на Угорщинї (II, 101—102), в Сербії (Васіч, 102—109), а далї точну бібліоґрафію. В додатку надруковано Bericht über d. Fortschritte d. römisch-germ. Forschung im J. 1904 (Frankfurt a. M. 1905, c. 94).

Jahreshefte d. österreichischen archäologischen

Institutes in Wien, VII, Wien, 1904, VIII, 1905. Згадую лише статї важні з археольоґічного погляду, поминаючи численні замітки про нововіднайдені написи і статейки надто специяльного змісту. Pick B., D. tempeltragenden Gottheiten u. d. Darstellung der Neokorie auf den Münzen (1—41), L. Savignoni, Antike Darstellungen einer äsopischen Fabel (72—81). Про таблички з проклонами уміщено статї А. Вільгельма (Über d. Zeit einiger attischer Fluchtafeln (105—126), Münsterberg'a R. (Zu den att. Fluchtafeln, 141—145). Крім того варта занотувати статї Ф. Вінтера, Zum Kypseloskasten (126—139), Münsterberg'a, Platte mit vertieften Reliefs aus Janina (139—141), Schneider'a R., Athena Parthenos aus Carnuntum (151—3), Juthnera J., Die Schelle im Thiasos (146—150), Stern'a E., Ein Bronzegefäss in Bustenform (197—203) і Полляка Л., Griechischer Spiegel aus Cumae (203—208). В Beiblatt обговорюють Деметрикевич і Й. Цінґерле (Fund aus Ostgalizien, 150—158) характеристичну знахідку з Мишкова над Серетом. Се бронзова рука з випростованими пальцями (з малою кулькою між малим і вказівним пальцем), яку купив ще в р. 1862 Рибіцкий від одного селянина і про яку подав звістку в часописи Przyjaciel domowy (1863, № 2). З латинської написи, відчитаної проф. Борманом, догадував ся Деметрикевич, що маємо тут до діла з військовою відзнакою римських леґіонів, одначе Цінґерле піддав иньшу, правдоподібнійшу гадку, що рука має релїґійне значінє як вотив.

Річник за 1905 р. приносить також значний ряд статей, з яких виймаємо отсї: Ф. Гаузер, Nausikaa (18—41) і Polyklets Diadumenos (42—51), E. Pernice, Untersuchungen zur antiken Toreutik (продовженє, 51—60), Е. Петерзен, Archaischer Zierat von Erzgefässen (70—83), Й. Ц(інґерле), Fluchschrift d. Maionien (143—144), Енґельман Р., Die Vase Vagnonville (145—155), Th. Macridy, Altertümer von Notion (155—173), Гельбіґа В., Die ἱππεῖς und ihre Knappen (185—202), Rizzo G., Theaterdarstellung und Tragödienscene (203—229), Келлер О., Hunderassen im Altertum (242—269) і Schneider, Römisches Grabmal aus Oberitalien (291—296).

Mitteilungen und Nachrichten d. deutschen Palästina-Vereines, Leipzig, 1904. До занотованя є тільки статя Шумахера Ґ., Die Ausgrabungen auf dem Tell el-Mutesellim (14—19, 33—56, 65—73).

Archäologisch - epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn перестали з роком 1903 виходити.

Revue archéologique, Paris 1904, Tom III, IV, 1905, Tom V, VI. Третїй том зачинаєть ся статею А. Бобрінского, Notes d'

archéologie russe (1900—1903) (1—18), де подано огляд новійших знахідок і праць, головно про Кавказ і побереже Чорного Моря. Поватим приносять усї 4 томи звиж сотки меньших статей, які для браку місця поминаю. Важний також віддїл дрібних заміток, рецензій і рефератів.

Annales de la société d' archéologie de Bruxelles, 1905. Огляд знахідок і розкопок подає Rapport général sur les recherches et les fouilles exécutées par la société pendant l' exercice 1903 (129—185) і 1904 (253—281) барона A. de Loë. З иньших статей належать до нашого огляду статї E. Maillieux, Vestiges des âges anciens dux environs de Couvin (61—78), J. Claerhout'a, L' habitation des Néolitiques (79—91). M. Швейстаця, Histoire de la maison rurale en Belgique et dans les contrées voisines (431—447), Furgus'a F., Les tombes préhistoriques des environs d' Orihuela (359—370) [в Еспанії], Siret'a H., Note sur la communication du R. P. Furgus... (371—380) і Comhaire'a, Ch. J., Cimetière franc à Hollogne-aux-Pierres (448—453).

Annales de l' Academie Royale d' archéologie de Belgique, LVI, 1904.

Bulletin de l' institut archéologique Liegeois, 1905, XXXV. Тільки дві статї L. Renard'a мають археольоґічний зглядно преісторичний інтерес, Exploration d' un cimetière franc à Latinne (155—162) і Rapport sur les recherches et les fouilles exécutées en 1905 par l' Institut archéologique liégeois (347—360).

Mémoires de la société nationale des Antiquaires de France, Paris, 1905. Для нас має інтерес статя барона Baye, L' église de Kologe à Grodno (243—251), в якій подано історію і опис церкви.

Bulletin de la soc. nat. des Antiquaires de France, Paris, 1905. Між дрібними замітками знаходимо також кілька малих нотаток про Росію, а спеціяльно про Москву, Литву і Кавказ; про Україну нїчого.

Compte-rendus de l' academie des inscriptions et belles-lettres, 1904—5 і

Bulletin de correspondance hellénique, XXVIII, 1904/5 будуть відтак обговорені.

Atti e memorie della Societá Istriana di archeologia e storia patria, Parenzo, 1905. Цїлий том присьвячений розкопкам в Nesazio, недалеко Полї, і складаєть ся з статей A. Puschi, P. Sticotti, A. Berlam, B. Schiavuzzi і A. Gnirs.

Archivio Trentino, XX, Trento, 1905. Статей загальнїйшого змісту тим разом не стрічаємо. З иньших занотую статї Campi,

Rinvenimenti di antichitá nella Naunia (89—92), Cipolla, L' antica iscrizione cristiana scoperta sul Dos Trento, A. Albertini, Di un frammento di calice di vetro rinvenuto nell' antica chiesa di S. Vigilio presso il Duomo di Trento (134—137) i V. Zippel, La Mostra d' arte sacra a Trento (193—227) з многими ілюстраціями. Не хочу поминути і дуже гарної праці фільольоґічної К. Баттісті: La traduzione dialettale della Catinia di Sicco Polenton, закроєної на ширші розміри.

Bulletino di archeologia e storia Dalmata, XXVIII.

Nuovo Bulletino di Archeologia Christiana, X, і

Bulletino della Commissione di Archeologia Christiana відложені до слїдуючого огляду.

4. Часописи присьвячені старинностям.

Anzeiger für schweizerische Altertumskunde, VII, 1905/1906. З виїмкою статї Гейєрлї, Die Grabhügel von Unter-Lunkhofen i Хр. Тарнуццера, Neue steinzeitliche Funde in Graubünden (14), які дотикають преісторії, входять усї иньші в обсяг льокальних старинностей. Гербіґ і Варре публїкують нові написи („Kelto-ligurische" Inschriften aus Giubiasco, 187—205, Inscriptions romaines inédites d' Avenches, 96—111). Схожого характеру статї Екінґера (Die Töpferstempel der antiquarischen Sammlung in Brugg, 89—95 і Töpferstempel aus Vindonissa, gesammelt von Herrn Pfarrer Urech, 206—209). Середновічній і новійшій археольоґії присьвячені розвідки Bourban'a, A travers les fouilles de Saint-Maurice (19—22), S. Gujer'a, Die Krypta von S. Gervais in Genf (23—32), J. Schneuwly, Jean de S. Thomas et Hermann de Mayence (120), A. Bonard'a, Le Cloître de la Cathédrale de Lausanne (122—119), Гоппелера, Ein Walliser Goldschmied des XIV Jahr. (121),, A. Naef'a, Les phases constructives de l' Eglise de Romainmôtier (210—230), Häne, Das erste sicher nachweisbare Vorkommen des Langspiesses in der Schweiz (231—237). Малярством і різьбарством займають ся розвідки Г. Кассера, Zwei Blätter mit Holzschnitten aus der Berner Druckerei des Matthias Apiarus (33—37), J. R. Rahn'a, Der Kupferstecher Martinus Martini und sein Werk (38—43, 139—153), М. Естермана, Die Chorstülle von Beromünster (44—48), Г. Лемана, Die Glasgemälde in den aargauischen Kirchen und öffentlichen Gebäuden (122—138) і В. Вартмана, Schweizerische Glasgemälde im Ausland (238—242).

Mitteilungen a. d. Verbande d. Schweizerischen Altertumssammlungen, Zürich, 1905/6.

Bonner Jahrbücher. Jahrbücher d. Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande, Bonn, 1905, 113. Річник визначаєть ся ріжнородним змістом. Наперед ідуть обширні річні справозданя в діяльности комісії для опіки памятками штуки від 1/5 1902 до 1/5 1903 (стор. 1—50), і від 1/5 1903 до 1/5 1904 (103—147), в діяльности провінціональних музеїв за тойже час (1902—1904) (56—70 і 148—160) і в діяльности наукових товариств (71—102 і 161—193) та пропамятне письмо Клемена про виставу штуки в Діссельдорфі в р. 1904 (51—55). В третім розділї уміщений Erster Bericht der Römisch-Germanischen Kommission d. Kais. Archäologischen Instituts über die Fortschritte d. Römisch-Germanischen Forschung im J. 1904 (194—287), що складаєть ся в вісьмох оглядів, К. Шумахера про передісторичні знахідки, головно в західній Европі, Драґендорфа про епоху окупації Ґерманії Німцями (206—228), про нові результати про римські міста і місцевости (229—237), про нумізматику (238—243), епіґрафіку (244—6), про провінціяльну кераміку (246—259) і штуку (259—264), К. Шухгардта, Fränkisches und sächsisches in Nordwestdeutschland (265—6), і Х. Л. Томаса, D. erste Stadtmauer v. Frankfurt a. M. (266—287). В оглядах подана лїтература за рік 1904 в формі реферата.

Niederlausitzer Mitteilungen, 1905 ще не вийшли.

Annalen des Vereines f. nassauische Altertumskunde u. Geschichtsforschung, 1905. Між иньшим докінчене статї Сольдана, Niederlassung a. d. Hallstattzeit bei Neuhäusel, 35—41.

5. Часописи мішаного змісту (антропольоґія, преісторія, етнольоґія).

Zeitschrift für Ethnologie, XXXVII, 1905. В віддїлї статей і викладів уміщено 17 розвідок, з яких анї одна не дотикає антропольоґії. Преісторичного змісту є статї Лїссауера, Фабро, Rössler'a, Шмідта і Балїонї. P. Fabreau зачіпає в статї Neue Funde aus dem Diluvium in der Umgegend von Neuhaldensleben, insbesondere der Kiesgrube am Schlosspark von Hundisburg (275—284) питане про істноване еолїтів в Німеччині; до тої теми подав обширні замітки Blanckenhorn (284—293). Rössler оголошує дальше справоздане про закавказькі розкопки, тим разом про знахідки коло села Баяп в Єлисаветпольськім окрузї з кінця кавказького бронзового віку і з початку бронзово-желїзного (Bericht über archäologische Ausgrabunden in Transkaukasien, 114—151). H. Schmidt розслїджує Die Keramik der makedonischen Tumuli (91—113) на основі черепків, зібраних Traeger'ом підчас його подорожий. Автор дїлить македонську кераміку

на три типи, з яких перший микенський, а два другі трацькі, і робить замітки про етнольоґію Траків на балканськім півострові. Лїссауер збирає відомости про розширене киприйських сокирок в Німеччинї, Швайцарії і Франції (Die Doppeläxte der Kupferzeit im westlichen Europa, 519—525), а далї дає Zweiter Bericht über die Tätigkeit der von der Deutschen antropologisehen Gesellschaft gewählten Kommission für prähistorische Typenkarten (793—847, з 37 ілюстраціями і картою), в якім зібрано типи т. зв. Absatzäxte. Вкінци треба тут занотувати статю S. Baglioni, Beitrag zur Vorgeschichte des Picenums, Italien (257—264 з 42 ілюстр.).

Найбільше заступлений етнольоґічний відділ. Дві статї Gräbner'a F. і Анкермана Б., Kulturkreise und Kulturschichten in Ozeanien (28—53) i Kulturkreise und Kulturschichten in Afrika (54—90) трактують про культурний розвиток Африки і Австралії і дають новий матеріял на поперте гадки Фробенія про культурне споріднене між обома контінентами. Assmy описує Eine Reise von Peking durch China und das tibetanische Grenzgebiet nach Birma (481—500), R. Pöch спосіб будованя і будівлї в нїмецькій Новій Ґвінеї (Über den Hausbau der Jabimleute an der Ostküste von Deutsch-Neu-Quinea 514—518). S. Passarge (Das Okawangosumfland und seine Bewohner (649—716) займаєть ся людністю над Окаванґо, подає дані про її розширене, число, історію, санїтарні відносини, антропольоґічні признаки, кольонїзацію, культуру, хати і знаряди, музику, штуку рисованя і мальованя, рільництво, випас худоби, ловецтво і рибальство, поживу, торговлю, соціяльні відносини, звичаї і обряди, вплив і діяльність Европейців і про мову.

Велика розвідка Опперта Ґ., про индийські божества (Die Gottheiten der Inder, 296—383, 501—513 i 716—754) займаєть ся релїґією арийських і неарийських племен. Тут належить згадати і про статю Mathews'a R. H., Some Initiation ceremonies of the Aborigines of Victoria (872—879) i Lehmann'a N., Die fünf im Kindbett gestorbenen Frauen und die fünf Götter des Südens in der mexikanischen Mythologie (848—871). Ряд статей замикає розвідка Förstemann'a E., Zwei Hieroglyphenreihen in der Dresdener Magyahandschrift (265—274).

Відділ рефератів, як завсїди, незвичайно богатий. Антропольоґії присьвячені тільки дві статї, Гаферлянда, Schädel mit einem Processus asteriacus (207—208) і Вірхова, Weitere Mitteilungen über Füsse von Chinesinnen (546—567). З преісторичних рефератів варті занотованя замітки Branco, Die fraglichen fossilen menschlichen Fusspuren im Sandsteine von Warnambool (162—172), Цехліна, Si-

lexartefakte in der Altmark (209—211), Schoetensack'a, Neolitische Tongefässscherben des Perm- livländischen Typus und Kieselartefakte von Palkino (357—362), Лїссауера, Slawische Schläfenringe (366), Косінни, Über verzierte Eisenlanzenspitzen als Kennzeichen der Ostgermanen (369—407) і Hahne, Über die Beziehungen der Kreidemühlen zur Eolithenfrage (1024—1035). Між етнольоґічними рефератами занотую Сольберґа, Gebräuche der Mittelmesa-Hopi (Moqui) bei Namengebung, Heirat und Tod (626—636).

Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, X том ще не вийшов.

Bulletin de la société dauphinoise d' ethnologie et d' antropologie, 1904—1905, буде обговорений в найблизшім огляді.

З. Кузеля.

Бібліоґрафія

(рецензії й справоздання).

Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine Erkenntnistheoretische Studie von Georg Simmel. Zweite, völlig veränderte Auflage, Липськ, 1905.

Перед нами друге, вповні перероблене видане книжки берлїнського професора, фільософа й соціольоґа, Зімля про фільософію історії. Предметом сеї праці — проблєм, як із матеріялу безпосередньої, прожитої дійсности витворюєть ся та теоретична картина, що її називаємо історією. Автор хоче показати, що переміна, перетворене — радикальнїйші, нїж се звичайно приймаєть ся. Так дає собою та книжка критику історичного реалїзму, для якого наука історії означає відбите подій, немов у веркалї, „так як вони справдї доконали ся". Сей реалїзм попадає в таку саму похибку, як і артистичний реалїзм, якому здаєть ся, що переписує дійсність, та який навіть не здогадуєть ся, о скільки вже те „відписуване" стилїзує зміст реального сьвіта. Зімель — по прінціпам своєї теорії пізнання — неокантист; він дуже консеквентно переводить границю між тими елементами нашого пізнання, що їх подає нам через досьвід наших змислів зверхнїй сьвіт, та тими активними формами нашого ума, що порядкують, вяжуть, доповнюють переняті із зверха емпіричні фраґменти, даючи нам ось так той образ сьвіта, який в більшій або меньшій мірі заспокоює наші теоретичні вимоги. Завдане теорії пізнання природи — викрити й проаналїзувати ті сили нашого інтелекту, з котрими він „a priori" підходить до порядковання сирого матеріялу змислових вражінь, які „a posteriori" входять в обсяг дїлання нашого інтелекту. Так стоїть дїло зі звичайним, щоденним пізнаваннєм сьвіта, чи природи.

Аналіза на складові елементи того образу минувшини, що його називаємо історією, показує нам обік первісного, апріорного, субєктивного чинника, без якого ніяке пізнаннє не обійдеть ся, ще другий, висший ряд субєктивних елєментів, які з непроглядної, безконечно скомплїкованої суми минулих подій вибирають те, чого вимагає наш специфічно-історичний інтерес, та вибраний матеріял укладають в науковий образ історії.

Подрібно показує нам автор, як історик полишає на боцї цїлу безлїч фактів, що складають ся на пережиту дійсність; та се обмеженнє не наслїдок безсильности супроти непроглядної ріжноманїтности матеріялу, а виразом сьвідомого добору тих фактів, які підпадають під історичний інтерес. Цїла конструкція історичного образу показуеть ся залежною від ідей і нетеоретичних інтересів; внутрішнїй зміст (Sinn) історії, без якого історик не почувавби охоти працювати над зложеннєм історичного образу, дістає вона від поза-теоретичних перед-умов (Voraussetzungen), чутєвих, суспільних, індивідуальних вимогів, яких не можна ні доказати, ні опрокинути, та які рішають про вибір матеріялу, його впорядкованнє та „вистилїзованнє“ в цїлість.

Кінчить ся книжка осторогою перед скептицизмом чи резиґнацією супроти історії, — скептицизмом, який міг би відчужити ся від науки історії тому, що вона не дає повної, справдїшньої дійсности. Як не можна класти в вину штуцї, що вона не дає вірної відбитки сьвіта, а тільки його стилїзує відповідно артистичним потребам та саме в тім діяльнім конструованню ідеальних образів виявляє свою вартість і силу, так і історії не можна відмовити анальоґічного права на внутрішню автономію. Постулятови безумовної історичної „правди“ нїчим не суперечить факт, що наука історії не кладе собі за завданнє описати „як усе справдї відбуло ся“. Така механїчна відбитка минулих подій чи сучасного сьвіта лежить поза обсягом людської спроможности тай людських інтересів.

В. Панейко.

Музей Импер. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, вип. I—II. Терракоты. По порученію Общества издано А. А. Деревицкимъ, А. А. Павловскимъ и Э. Р. ф. Штерномъ. Одеса, 1897—1898, мал. 4°, с. 46 + XVII табл. і с. 48 + XVIII т. Вип. III. Θеодосія и ея керамика. По порученію общества издано Э. Р. фонъ Штерномъ, хранителемъ Музея, 1906, стор. 91 + X табл.

Теракот в Одеськім Музеї було всього 567, з них 145 найбільш типових описано в текстї та видано фототипією на отсїх 35 таблицях. До старанних та докладних описів сих 145 теракот додано ще подекуди дуже користні примітки про подібні теракоти в инших колекціях,

вказівки про літературу та паралелї задля витолковання спірного сюжета. В другім зошитї відомий одеський археольоґ Э. Р. ф. Штерн дав коротеньку загальну замітку про сї теракоти. Найбільш повно характеризують теракоти Одеського Музея промисел Теодозії, Ольвії та Пантіканеї; херсонських теракот в Одеськім Музею нема, бо вони всї в Петербурськім Ермітажі. Між всїми сими одеськими теракотами лише невеличка частина завезена в метрополії, переважно в Атен; звичайно ми маємо вироби місцевих майстрів. Не можна з другого боку доглянути і слїпого імітовання теракот атенських. Порівнанне показує, що при певних цїлком зрозумілих впливах розвиненої атенської та мало-азійської індустрії все ж таки сї понтийські майстри заховують богато самостійности та ориґінальности в своїх виробах (нпр. пантікапейські вироби). З другого боку і в сїм теракотовим зібранню з понтийських кольоній, археольоґ може розріжнити кілька окремих ґруп, що характеризують спеціяльні прикмети виробів поодиноких центрів отсїєї теракотової індустрії. Найбільш гарно виглядають з боку технїки та артизму оброблення теракоти теодозийські. Херсонських теракот автор сієї замітки на жаль не дотикаєть ся, й таким чином і в сїм коротенькім оглядї бракує вказівок про сю галузь понтийської теракотової індустрії.

Третїй випуск присьвячено грецькій кераміцї давньої Теодозиї, властиво кажучи — знахідкам в Теодозиї під час робот коло поширення Теодозийського порту в 1890 р., але ся теодозийська кераміка по словам історика-видавця ф. Штерна кидає сьвітло і на загальну історію самої Теодозиї. Се немов би — віконце в історію Теодозиї, осьвітлену черепками знайдених там грецьких ваз. Знахідки тут чорно-фіґурних атицьких ваз ясно показують, що вже в VI ст. до Р. Х. були торговельні зносини місцевої людности з Атикою і показують — на думку д. Штерна, — що Теодозия вже тодї була грецьким містом, а не скитським, як думав, нпр. Brandis. Черепків строго-витриманого краснофіґурного стилю не зустрічаєть ся. Се вказувало б на тимчасову перерву торговельних зносин з Атикою підчас грецько-перських війн. Далї сї зносини стають дуже живими та дїяльними в другій половинї V ст. до Р. Х. після того як понтійська експедиція Перикля знов поширила торговельні зносини Атен з сїми краями. В описї кераміки ф. Штерн робить досить великий екскурс про звязки грецької кераміки з византійською та середновічною (с. 52 і 64), притягаючи для порівняючого студіовання й анальоґічні предмети з західно-европейських збірок. Друга, меньша замітка присьвячена т. зв. персидському фаянсови (77—78). Численні репродукції на окремих таблицях — в кінцї книги (більшість в фарбах) поясняють текст і його докладні описи знахідок. *Ол. Грушевський.*

Aleksander Brückner — Próbki najnowszej krytyki historycznej (Przegląd historyczny, 1905, I c. 24—35).

Проф. Брікнер, занудивши ся в товаристві фільольоґів любить останніми роками загостити до істориків. Гість шумний і веселий. Там переверне, там до гори ногами поставить, а при тій нагоді насварить безрадних істориків — і гайда до дому, полишивши господарів в непевности, чи брати все сказане під серіозну діскусію, чи вважати його борше за анекдот.

Отсе в сїй статейцї зробив малий наїзд в історію Руси XI в. Сильними словами бештає він істориків, що всї вони повторяють досї, мов би Доронїга була сестра Ярослава. Так написано у „Нестора“ — але що то значить? Проф. Брікнер лїпше знає. То мало бути написано „дщерь“, а „Нестор“ помилив ся. Może poplątały mu się w głowie siostry obie Jarosławowe. Досить, що помилив ся. Бож Володимир по 988 р. не мав дїтей, — „принаймнї мовчить про те „Нестор“; значить Добронїга була о 30 лїт старша від свого чоловіка і вмерла столїтнею бабусею. Отже була вона донькою не Володимира, а Ярослава. Навіть хто б не схотїв вірити проф. Брікнеру на слово, що Анна цесарівна, жінка Володимира була безплодна, мусить се прийняти, бо се вже перед проф. Брікнером сказав Annalista Saxo (с. 256).

На жаль, annalista Saxo не знав, що буде потрібний проф. Брікнеру і написав тільки, що Казимир duxit uxorem regis Rusciae filiam. Rex Rusiae був не тільки Ярослав, а й Володимир. В неплодність цесарівни Анни дійсно не маємо нїякої причини вірити, бо в Найдавнїйшій лїтописи маємо тільки про Сьвятополка і Ярослава звістку, котрої матери були вони; иньші пояснення (і то не про всїх синів) дають пізнїйші компіляції, а про доньок зовсїм не маємо нїяких відомостей. Отже нїхто не заручить нам, що Добронїга не була дуже мало старша від Казимира; могла бути навіть одноліткою його, бо нїхто не заручить, що Володимир не мав дїтей по смерти Анни (він умер не мавши 60 лїт). І значить історики не мали нїякого права поправляти Нестора, і не мають і тепер по науцї, данїй проф. Брікнером.

Не скористають мабуть і з иньших його поучень, даних при тїй нагодї. Напр. коли він, позавидувавши концепта старим компіляторам, що розділяли між жінками Володимира, ріжних народностей, його синів, виводить, що Станислав, Позвизд (Pogwizd) і Судислав (Sędzisław) wedle imion sądząc, були синами Польки. Поляк Судислав занадто сильно пригадує своїх новійших ziomków Куроκі (Kurkowski) і Рамполю (Rzępoła). Не знаю, чи знайде проф. Б. послух, коли поучує далї Поляків, що мають писати не Izasław, бо се не по польськи, а Zjęsław. Коли вже на те пішло, прийдеть ся мабуть самому проф. Брікнеру змі-

нити імя на мадярський спосіб, коли поучує чужі імена так дуже польщити?

Інтереснійше було б, як би замість сих заміток проф. Брікнер розвинув докладнійше свої гадки про леґендарність переказів про Болеслава Сьміливого, які він так побіжно й загально та неясно кинув принагідно (с. 33—4). Може б і історики тут щось з його візити скористали.

М. Грушевський.

Николай Никольскій, Матёріалы для повременнаго списка русскихъ писателей и ихъ сочиненій (X—XI в.). Корректурное изданіе, Спб., 1906, стор. 596.

Д. Нікольський розпочав отсе надзвичайно важне і потрібне видане, критичну інвентарізацію всеї літературної спадщини нашої минувшини від найдавнійших часів. Плян закреслений широко. По приблизному рахунку часи перед Петровою реформою полишили нам понад 70—80 тисяч рукописів ріжнородного змісту і не однакової вартости. Значна часть їх доси не розібрана і не описана, не говорячи вже про їх оцінку. Д. Нікольский уважає неминучим для історика староруської культури та літератури, поки візьметь ся до річевого визисканя сего кольосального матеріялу, 1) уложити катальоґ копій кождого староруського твору, що містять ся в тій масї рукописів, 2) усталити на підставі тих копій найстарший тип тексту, відкидаючи пізнійші наверствованя, зміни в текстї або тенденційні перерібки і 3) через вияснене ґенеальоґії копій дійти по змозї до усталеня часу написаня твору та його автора.

Певна річ, навіть таке широке поставлене справи не дає нам іще повної запоруки того, що з часом, працею поколїнь, осягнемо ту мету, особливо при фактї вже тепер безсумнївнім, що богато творів нашого старшого письменства видавало ся без імени авторів, богато під іменами ріжних отців церкви, богато погибло або заховало ся в пізнійших перерібках. Та все таки плян і метода д. Нікольского заслугують повного признаня, а проба подана ним у отсьому першому випуску його працї що до детальности і точности, що до повноти бібліоґрафії не лишає бажати нічого кращого. Можна сказати сьміло, що вже тепер отся проба критичної бібліоґрафії памяток нашого найстаршого письменства мусить бути підставою для праць на тім полї для всякого історика, який хоче не обертати ся в традицийнім крузї лїтературних фікцій і будувати свої висновки на неавтентичнім матеріялї. Навпаки, з тих сторінок бачимо ясно, як богато ще треба працї над розслїдженєм та розбором старих памяток нашої лїтератури, та як богато й зроблено вже для неї в остатнїх часах. Книжка д. Нікольского розпадаєть ся, крім додатків, на 30 розділів неоднакової великости, а кождий розділ присьвячено чи то одному

творови, чи одному авторови. При кождім нумері додано рукопис, що містить найстарший відомий текст, титул першого його виданя з додатком звісток про відкрите тексту і історію рукопису, коли такі звістки справді маємо; далї йде огляд новійшої лїтератури і видань тексту, а нарештї усталенє ріжних редакцій і переробок тексту і реєстр рукописів, у яких містять ся чи то копії, чи уривки тексту, звичайно з зазначенєм варіянтів чи то в титулах чи і в самім текстї. Коли якому автору присуджують ся в старих або новійших копіях якісь твори неналежні йому, то д. Нікольский вичислює всї ті твори, їх копії, відміни і досліджені доси відомости про властиву їх приналежність. Такі роздїли про Іларіона, що обіймає 50 сторін друку, про Теодозія Печерського (40 стор. друку), про Якова мниха (76 стор. друку), про Єфрема Переяславського (93 стор.), про Нестора (30 стор.). При тім треба додати, що результат тих зіставлень та порівнань дуже часто оказуєть ся зеро, прим. величезна статя про Єфрема Переяславського, се звід усїх оповідань про св. Николая, розширених у православній Славянщинї, з тим результатом, що Єфрем до сеї лїтератури був зовсїм непричасний. Так само скептично ставить ся автор до всеї письменської дїяльности св. Теодозія Печерського, котрого писані твори згадує його біоґраф Нестор, але ті згадані Нестором твори не дійшли до нас, а ті, що признають ся новійшими дослїдниками Теодозію, признані йому без нїякої підстави. Дуже інтересний виклад Нікольского про тзв. Якова мниха, якого вважали доси автором найстаршого житія Владимирового і автором повісти про вбійство Бориса і Глїба. Д. Нікольский ідучи за Соболевским вказує на компілятивний характер „Памяти і похвали“ Володимирови і відносить її уложенє до кінця XII або навіть до XIII в., вбачаючи лише в остатнїй частинї сего твору відгук старшого, затраченого житія Володимирового, написаного ще перед його канонїзацією.

Годї менї зупиняти ся детально при кождім роздїлї працї Нікольского. Дещо причинків до неї знайшлось би і у нас. І так у розд. XXVIII про Чудо св. Климента о отрочати він вправдї занотував в увазї мою розвідку про Климента, але не взяв на увагу того, що в тій розвідцї сказано про дотичне „Слово“, не зазначено його подвійного тексту, і того, що там сказано про його датованє (воно походить не з XI а з кінця XII або з початку XIII в.).

Важною хибою працї д. Нікольского вважав би я промовчанє всїх тих творів (крім обох Изборників Святославових), що в початках нашого письменства були занесені до нас із Болгарії. Ті твори, особливо Хроноґрафи, Номоканон, поученя, житія святих і и. мали значний вплив на первопочини нашого письменства. З них, а не з пізнїйшої Палеї, черпала

наша „Повѣсть врѣменных лѣт“, ними користували ся й инші наші найстарші письменники. *Ів. Франко.*

Władysław Kucharski — Sanok i sanocka ziemia w dobie Piastów i Jagiellonów. Львів 1905, стор. 120.

Сяніччина — насупереч думці автора, котрий її вважає „майже не діткнутою дослїдниками“ (с. 4) мала дотепер більше розвідок як котра небудь инша земля руського воєводства XIV—XVI вв.: згадати лиш проф. Грушевського Економічний стан селян в Сяніцькім старостві (Жерела до іст. Укр. III), Віняжа Ziemia sanocka 1463—1552), Самолевича Sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku Sanockim й відповідні видання жерел; нова праця хоч й була потрібна, то не так дуже пекучо. Зате місто Сянік не мало дотепер своєї історії — й не могло мати, бо в богатім матеріялї до історії Сяніччини для самого Сянока знайшло ся дуже мало звісток. П. Кухарский, здаєть ся, мав з початку намір написати лиш історію свого родинного міста, але побачивши недостачу матеріялу, розширив тему на цїлу сяніцьку землю. З сього зробило ся таке, що цїла земля вийшла описана дуже загально, а знов місто в тім широкім тлї, яке змалював для нього автор, зовсїм загубило ся з своєю й так бідною історією. Але все таки се, що подано в працї про саме місто, найцїннїйше з усього. На жаль є й похибки.

„Коли 1241 р. татарська дич дотерла до піль Лїґніци, знищивши по дорозї столицю Руси, Київ і міста Володимир, Галич, Каменець, певно й сяніцька земля була знищена. Тодї отже закладали руські князї богато міст і оборонних городів, котрі мали служити до оборони земель, діткнених наїздом, тодї також повстав Львів і Холм, а за ними цїлий ряд менших міст з оборонними замками, серед котрих можемо помістити й Сянік“ (с. 8). Таку теорію видумав автор, щоб пояснити початки Сянока, а забув заглянути до галицької лїтописи — був би дізнав ся, що перша згадка про Сянік більш як 30 лїт старша від сього находу Татар... Але се властиво в осуд не входить, бо сама розвідка має розпочинати ся від появи першого Пяста в Сяніччинї, Казимира, котрий тут вперше зачав цівілїзаційну працю. Першим кроком в сїй працї було наданнє німецького права Сяноку 25 цьвітня 1366 р. „Документ надання сього права для Сянока, се найважнїйший для міста документ, який нам минувшина передала. Прихильник мира й будівничий міст, котрий хотів звязати Балтийське море з Чорним... котрий умів оцїнити значіннє міщанства під економічним і полїтичним оглядом — заняв і в історії Сянока перворядне місце“... (с. 11). Автор пише цїлий панеґірик для Казимира й анї не здогадує ся, що німецьке право дав Сяноку вже Юрій Болеслав 1339 р. і що дотична грамота

була публікована навіть в видавництві котре цитує ся в розвідці — тільки в иншім томі (Codex diplom. Poloniae III)...

По тих двох перших наданнях діставав Сянік привілеї ще 1368, 1470, 1479, 1493 рр. й за кор. Александра; Владислав Опольський фундував 1377 р. за містом костел Францішканів, а Ягайло 1431 р. дав ерекцію міському костелеви сьв. Михайла. В 1448 р. була в місті пошість, 1470 р. пожежа, а на переломі XV й XVI вв. кілька разів Татари. От і ціла хроніка міста до половини XVI в. Більше руху не видно ніякого, хиба згадати спір між Францішканами і міським плебаном 1384 р., або процес маґістрату з одним міщанином о кусник ґрунту 1447 р. або — заведеннє водопроводів 1510 р.

З иншого занотуємо ще звістки про руську людність в Сяноцї. Вона очевидно як у всїх містах Річипосполитої не мала повних прав: так у реєстрі райців, котрий автор зібрав з ріжних часів (с. 45) — Русинів не стрічаємо. Із статута кушнїрського цеху 1530 р., зробленого на взір перемиського цеху (с. 34), а переповідженого в розвідці (с. 50—55), дізнаємо ся, що до сього цеху належали й Русини (Rutheni orthodoxorum (sic) seu romanae fidei), але старшим цеху Русин не сьміє бути нїколи. Своєї церкви сяніцька Русь — хоч як се виглядає дивним — не мала в містї до 1550 р., аж в сїм роцї дав сяніцький староста Зборовский якусь площу під будову; чи се було „niejako przygotowawczą czynnością do unii politycznej w Lublinie w r. 1569, gdzie Rusini pierwsi zgodzili się na akt wiekopomnej unii z Polakami jako równi z równymi" — сумніваємо ся. Було би пожадане, щоби автор опублїкував ерекцийний акт сеї церкви (особливо, що з ним лучать ся ще якісь инші акти), так само як і статут згаданого цеху.

І. Крипякевич.

Franciszek Jaworski — Królowie polscy we Lwowie, Львів, 1906, ст. 144, 16⁰.

Від часу прилучення Галичини до Польщі чотирнайцять польських королів було гостями у Львові — деякі й не по одному разови, инші й доволї довго. Ягайло, приміром, навідував ся туди звиш двайцять разів, а Ян Казимір зробив собі зі Львова в часї воєнних заверух мало-що не столицю. Вже перший коронований гість міста Львова, Казимір Великий, заглядав передовсїм до його княжих і церковних скарбців. З Казимірових наступників кождий мав свої інтереси у Львові. Казимір Ягайлович в особах львівських купцїв знайшов гарний матеріял на шпіонів у справах Волощини. Володислав IV більше уваги посьвятив гарним Львовянкам, з котрих одна, Ядвішка Лущковська, привела йому навіть сина. Михайло Корибут Вишневецький засмакував передовсїм

у львівських обідах. Один лиш Ян III Собєский думав серіозно про утвореннє зі Львова кріпости в роді утраченого Каменця, хоч і його намірам стали на перепоні медові місяці подружного житя з Марисенькою. Та за чим не приходили-б польські королі до Львова, свого заходу вони не жалували ніколи. Побут у Львові уприємнювали їм добряги-міщани всїм, чим хата богата, горнулись до королів, як до батьків і оборонців перед всякими кривдами зі сторони можної шляхти. Але тут власне — замічає д. Яворский — політичний момент переходив — у драму. Маєстат королївської могучости показував ся неменьше безсильним від тих, що зеліяли його у своїх мріях. Для нас — се мушу тут зазначити — поодинокі акти тої драми були-б хиба найінтереснїйщі, бо в них як-раз може українське населеннє Львова відограло-б свої визначні, хоч і оплакані ролї. Та д. Яв., не могучи відчувати наших інтересів, іде за своїми власними — з'упинюєть ся на веселїйших інтермедіях — на проявах львівського одушевлення в хвилї ожидання, витання і принимання достойного гостя. Ціль його — змалювати лиш побутову сторону відносин міста до короля.

Крім опублїкованого вже материялу джерелом д. Яв. були деякі рукописи, які він використовує для своєї цїли не без очевидного беллетристичного таланту. Та найбільш намолотними показались книги мійських приходів і розходів (в мійському архиві під сиґнат. A. III), використувані в части лиш Д. Зубрицьким (Kronika miasta Lwowa) і проф. К. Геком (Pobyt Władysława IV we Lwowie). Цифрами в рубриках розходів на принятя королів ті книги говорять тим більше, чим скрупулятнїйше пояснював їх писар. Завдяки незвичайній скрупулятности бакаларя краківської академії, Войтїха Остроша, що писарив у Львові за Стефана Баторія, д. Яв. добуває з них такий образ принятя короля, який визначуєть ся всїма найхарактернїйшими рисами подібних принять і сьміло може назвати ся типовим. Доповнити його можуть лиш дрібниці, в яких виражаєть ся ріжниця часів і мод; виробленого шабльону вони вже не нарушать. Отже на першому плянї такого образу — приготовання вступні. Інжинїр направляє дороги і мости, замітач усуває купи сьмітя з міста, пушкар оглядає пушки на мійських валах, маляр декорує тріютфальну браму, аптикар сукає сьвічки для ілюмінації. Потім — витаннє з кавалькатами, з арматними вистрілами, з битєм у всї дзвони, з ратушною грою позиченого музиканта (н. пр. Якова Боярина з Перемишля). А вкінци — бенкети, фестини з перегонами і машкарниками, театральні вистави з панеґіриками єзуїтських школярів (в XVII в.) і величальні проповіди. Вінцем всего — почесні дари. Від найдавнїйших часів складають ся на такі дари футра, сукна, коври, всяке коріннє, риба, малмазія, мід, хліб, а навіть чоботи, якими 1429 р. гонорував Львів також

цїсаря Жиґмонта. Без складання таких дарів нїколи не могло обійти ся, бо часто королї самі їх допоминали ся.

Без задовження принятє короля рідко обходило ся. А вже формальну контрибуцію накладано на Львовян тодї, коли приходилось обдарувати короля показнійшою готівкою. Така контрибуція викликувала звичайно скандальні протести зі сторони контрибуентів, бо йшла в парі або з пошахрованнєм ратушної ухвали, або з слїпою несправедливостю (одно і друге, н. пр. за Яна Казиміра). Слїпа несправедливість мійської управи проявлялась в тім, що цїлу потрібну суму гроша стягано з одної частини львівського населення — примiром, 30.000 зл. п. (для Яна Казиміра) з одних лиш Русинів. Оповідаючи словами ставропигiйського хронїста, що Русини складали гроші „z wielkim skwirkiem i płaczem“, д. Яв. неначе добачує в тім гумористичний інцідент. І се вражає трохи неприємно. Та спасибі і за те, що бодай раз він допустив українського хронїста до слова. Коли-б робив се частїйше, то може-б і цїла історія принять польських королїв у Львові вийшла дещо відмінна, меньше одностороння.

Зі скупих згадок про участь львівських Українцїв у королївських парадах зовсїм не богато можна довідатись. Українське духовенство з еп. Йос. Шумлянським витало Августа II, що вступав до Львова по дорозї на опереткову в'йну з Турками 1698 р. Два рази згадано про козаків. Раз вони знайшлись у Львові підчас коронацїї Жиґмонта III (маючи виступити в похід против австрійського претендента до польської корони) і тодї стали мимохіть окрасою коронацїйної паради. Але видко, що для Львовян участь їх не дуже була пожадана, бо маґістрат дає козацькому старшинї дві барилки малмазнї „względem spokoju ze strony tych kozaków“. Иншого разу — раньше вже, 1578 р. — на львівськім ринку схиляв буйну голову під меч ката козацький отаман Іван Підкова саме в тій хвили, коли Стефан Баторий їхав улицями Львова на польованнє. Не обійшлось при тім без „небесних знаків“, про що д. Яв. розповідає на основі записки згаданого вже Войтїка Остроша. Я пошукав за тою запискою в львівськім мійськім архиві і подаю її тут в ориґіналї:

„Sabbato ante festum Nativitatis S. Joannis Baptistae (1578). Quando supplicium capitis sumebatur de Podkowa per sententiam R. Mts. pro invasione cum militibus Kozaki dictis in Moldavian et pro expulsione Petri Woiewodae per eum irrequisito R. Mts. consensu facta, in hospitio Magci D. Marschalci sup'mi capitanei Samogitiae iudicialiter damnato, mirantibus multis in tecto, quod est supra vestibulum praetorii, tectum illud collapsum et fractum est“. За тим записано видаток на направу заваленої криші (Expensa septimanalia cassae civilis ab anno 1572 ad annum 1582. Arch. Ant. fasc. 1210).

Др. В. Щурат.

Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung, Band 11, herausgegeben von Philipp Schwartz, 1905, Ріґа-Москва, ст. XXIV+783, 4°.

Новий том ливонського корпуса обіймає десятоліте 1450—1459 р. Майже половину всього тому складають документи з кеніґсберського архива, а головним предметом, коло котрого обертають ся політичні інтереси Ливонії, стає повстаннє пруських станів против ордена і війна пруська. Для справ близше нам інтересних том дає небагато — кілька реляцій про політичні обставини в вел. кн. Литовськім, про польсько-литовські відносини, про польсько-литовські спори за українські землї.

Так ч. 15, в початку 1450 р., доносить про похід Михайлушка: herczogh Michel Segemunds Son mit 40.000 Tateren in Ruszlande itczundt ist unde algerethe 7 stete sich under im gethan und gesaczt haben vort mit denselbigen Tataren durch Russerlandt bisz ken Lithouwen zen zcihende. Під ч. 58 подана на великий жаль — тільки в реґесті реляція раґнітського комтура з вересня 1450 р., де крім вістей про Михайлушка подана звістка про податок наложений королем „в литовських і руських землях“, по 6 гр. з плуга в Литві й по 12 на Руси. Під ч. 157 реляція тогож комтура, знов по части тільки зміст — поголоски про посольство вислане до Михайлушка, про примиреннє з ним Казимира, і про напад Михайлушкових Татар на замок Івана Чорторийського, der Segemunth dirslagen hat.

Під ч. 296 інтересна реляція ливонського маґістра до вел. маґістра з серпня 1453 р.; тут оповідають ся чутки про кандидатуру Радивила на вел. князївство, про замисли литовських панів за помічю Татар скинути Казимира. Eyn guth frunt sulde ouch denselben unsiren gebietigeren gesaget haben, wie die Littowen hatten vorgenomen, sich mit etlichen Tarteren zcu vorbynden ken die Polan, darumbe sie denne Rodewiell czu denselben Tateren gesant hatten semlichen bunt czu vollenfuren, sunder die Tateren wurden geswechet durch den Taterischen keyser, so das deszhalben von dem bunde nicht wart. Dorumbe das eyn sulchs keynen vortgang hatte gehat, sulde sich der selige bisschoff czur Wille haben gemuet, das her sulcher muenisse halben czum tode komen were. Men hat en ouch gesaget, were der bunt vollenczogen, sie wulden den herren koning yn gesuntheyt ken Polan den seynen geantwurt unde Rodewiell vor eynen groszfürsten uffgewurffen haben. Do dys der koning ynne wart, do hatt her bestalt an den keyser von Pateryen, mit deme her sich woll fruntlich vorwoste unde der die Tateren geswechet hatte, die sich mit den Littowen sulden vorbunden haben, das her Rodewiell ferre gnug schickte, uff das der koning geruet moge sitczen.

В реляції тогож ливонського маґістра до вел. маґістра з грудня 1453 р. під ч. 321 згадуєть ся про литовсько-польський з'їзд (парчівський) в волинській справі, що закінчив ся обопільним роздражненнєм — unde sollen deszhalben von beyden telen unvruntlich seyn gescheyden, wenne die Lettowen, als wir vornemen, sullen viertawsent man haben awsgemacht ken Lowtczke alda landwarunge zcu halden unde sollen ouch vorder haben zcugesagt dem ganczen lande, das eyn yderman bereyt were etc. Далї поголоска про зраду в самім Луцьку: Alen vornympt ouch, das Sytritczke, der denne uff Lowtchke was, mytsampt dem howpptmanne dahselbst zcur Ville sitczen gevangen umme denwillen, das her sulde den Tatern dorch vorreetnisse Lowtczke haben wellen ufflassen, unde eyn teyls sprechen, der habes den Polen wellen zcukeren unde obirantwurten. Als men saget, so hette en unsir herre koning gerne awsz der defengnisse, sunder—her Gassolt menet, men solle obir en noch vordienste recht lassen geen. ***М. Грушевський.***

Ludwik Kolankowski — Elekcya Zygmunta Augusta (Kwartalnik histor. 1905, стор. 531—557).

Автор дїлить свою працю на три части. В першій оповідає переважно на підставі 11 книг Acta Tomiciana про велике очікуваннє Жиґимонтом Старим мужеського потомка, про народженнє Жиґимонта Августа та винесеннє його на велико-княжий стіл. Се стало ся при помочи інтриґи Бони та по замірам Литви, що хотїла заакцентувати свою полїтичну відрубність від Корони. Неважаючи на спротивлюваннє Корони, признано Жиґимонта Августа вел. князем, коли в поміч прийшла ще мазовецька справа, котрій посьвячена друга частина статї.

По смерти Януша, останнього мазовецького князя, мазовецьке князївство рада б загорнути Корона, втїливши його в свої землї, по друге Фердінанд Гогенцьоє старав ся дістати його разом з рукою мазовецької кн. Анни, по третє королївська пара хотїла взяти як апанаж для малого Жиґимонта; се і стало ся.

В третій части мова про відмовну відповідь короля на просьбу Альбрехта пруського мати при виборі короля право голосовання. Кор. Бона стараєть ся зискати родину Ласких обіцянками ріжних привілеґій. Король з королевою виїжджають в Литву, де 18/10 1529 винесено Жиґимонта Августа на вел. княжий стіл, 18/12 т. р. вибрано його польським королем, а 20/2 1530 р. відбула ся його коронація. Тут застановляєть ся автор над довершеною елекцією, як над фактом praeter consuetudinem.

Ось такий зміст розправи д. Колянковского. Позволимо собі подати кілька уваг та заміток про неї. Возьмім на увагу третю часть,

найголовнійшу в сій справі. В ній вертить ся все головно коло двох справ: коло відмовної відповіди Жиґимонта на просьбу пруського князя мати голос підчас вибору польського короля та коло відбутої надзвичайним способом щасливо елекції Жиґимонта Августа.

Прийдім до першої справи. Автор на підставі трьох актів, в яких польські посольства взивають великих маґістрів на елекцію польського короля, держить ся тиєї гадки, що Альбрехтови пруському правно належав ся голос при виборі (pewnem jest..., że wielcy Mistrzowie do elekcyi należeli..." стор. 548). Одначе рівночасно автор мусить сконстатувати той факт, що король Жиґимонт дає таки відмовну відповідь великому маґістрови, Альбрехтови, що просить о голос при елекції. Коли — як каже автор — Альбрехтови, яко первому сенатору належав ся правно голос при елекції та коли такий звичай практикував ся (як се вказують три висше згадані акти), то виринає питаннє, по що взагалї Альбрехт удаєть ся з такою просьбою до короля і як король міг йому її відмовити.

Приглянь мось, може та справа осьвітлена з иньшого боку видасть ся хоч трохи імовірнійша.

Д. Колянковский опираєть ся — як згадано — на трьох актах, де взиваєть ся великих маґістрів на елекції короля, а раз навіть йде мова про „голос" при виборі короля. Отже вже на три знані нам випадки візвання на елекцію вел. маґістрів, раз лише виразно говорить ся про „голос" в. маґістрів при елекції, два инші рази взиваєть їх лише на елекцію. Що до ролї, в якій вел. маґістри мали туди поїхати, трудно щось певно сказати на підставі тих трьох актів, бо всї вони лише в реґестах[1]) по польськи. (Як писані ориґінали, не подано).

Задля браку певних даних годї щось катеґорично сказати; можна-б однак припустити, що великі маґістри мали явити ся головно на те, щоби своєю присутністю додати більше „помпи" і блеску тому актови, і саме длятого вел. маґістри викручують ся як мога від сеї визначеної їм ролї та зовсім не приїжджають.

Що великі маґістри не мали голосу при елекції, се потверджають — крім заяви кор. Жиґимонта на просьбу Альбрехта, цитованої автором[2]) — декілька актів виданих в дванайцятім томі „Томіціанів", з якого що правда автор не міг ще був користати.

При кінци 1530 р. находить[3]) молдавський воєвода на Покутє і Поділє, доходить по Галич, польського війська мало, та й се лихо зби-

[1]) Codex epistolaris s. XV, т. III, N. 79, с. 586, та с. 588 N. 81, рівнож увага під 1) тамже.

[2]) Kol. „Elekcya..." стор. 549. Король Ж. каже виразно: попередники князя великі маґістри не мали того права (голосу при елекції).

[3]) Див. акти з грудня в томі XII „Томіціанів".

раєть ся. Король укладаєть ся[1]) з Альрехтом пруським, що жертвує свої сили на услуги Польщі, дуже правдоподібно—за ціну голосу при елекції польських королїв, а коли кор. Жиґимонт відмовив, як побачимо, Альбрехт не дав помочі. І так:

Дня 19 грудня 1530 вже по відбутій коронації Жиґимонта Августа (в лютім) Альбрехт пруський на соймі в Пйотркові просить короля Жиґимонта Ст., „ut in eligendo rege suffragium habeat“[2]). Одначе король дає неприхильну відповідь[3]) (28 грудня т. р.), кажучи, що його просьба є „adversus iura huius regni“ та що „sine toto senatu et communi omnium consensu nihil Mtas sua constituere potest“. Подібно „in prima salutatione regis“ (князем) дня 28/12 т. р. король відповів: „sua Mtas et consiliari policentur, se studiose curatos esse, ut in suffragio eligendi regis honor Ill-ti habeatur“[4]).

Дальше, що найінтереснїйше, що Альбрехт, просячи о голос, не відкликуєть ся до якихсь польських прав, лише до прав і звичаїв сусїднїх держав, длятого дістає від короля відповідь: „iuribus... caesareis Majestas sua neque sub est neque regit“.

З того всього видно, що 1) великі маґістри не мали нїякого права голосу при елекції польських королїв, 2) що коли був який звичай участи вел. маґістрів при елекціях, то право його згасло для них через не користуваннє ним вел. маґістрами.

Другою головною справою в третій частинї працї д. Колянковского се над сподїваннє скоре і однодушно згідне вибраннє королем Жиґимонта Августа (доперва аж підчас коронації один голос був проти). Такого обороту справи несподївав ся анї сам король[5]), анї Шидловецкий, краківський каштелян[6]); се несподївано заскочило якось і самого Томіцкого[7]), що на гадку автора своїм внесеннєм вибрати Жиґимонта Авг. королем, мав заскочити несподївано сенат (Elekcya стор. 552).

Рівнож цїкаво, що так згідно дали своє „placet“ шляхотські посли земель (становиско шляхти в сїй справі автором майже не зачеплене); не зрозуміле, як вони так скоро піддали ся королеви, котрий цїле житє сам так дуже улягав шляхотській масї[8]) та ще в справі в користь молодого

[1]) Act. Tomiciana XII. Nr. 408, стор. 388: „Ill. Prussiae dux est venturus... et tractatur bellum contra Walachum“.

[2]) Acta Tom. XII. Nr. 409, мова канцлера Альбрехтового.

[3]) ibid. Nr. 422, c. 405.

[4]) Akta Tomiciana XII, c. 405, увага — Kod. Sapież p. Nr. 172.

[5]) A. Tomiciana XI, Nr. 429, c. 316.

[6]) ibid. Nr. 428, c. 316.

[7]) ibid. Nr. 426, c. 314.

[8]) Elekcya стор. 543: „uległ (в справі Мазовша) pod długim naciskiem tych mas, którym całe życie nie śmiał stawić oporu“.

Жиґимонта. Преці як сам автор каже (с. 535), Жиг. Авг. був не симпатичний для шляхти за те, що віддано його виключно під опіку Італійцівучителів, а ізольовано зовсім від польських впливів. Не могло подобати ся шляхті скріплюваннє матеріального становиска короля та навантаженнє на нього вже з малечка титулів (півторарічний Жиґимонт — ґлоґовським князем, для нього заходи про Барі, він же дальше вел. князем литовським). Та найцікавійше, що шляхотські посли дали так згідно своє „placet" в справі, в котрій двократно знасилено право і звичай: 1) неповідомленнєм шляхти про елекцію, ухиляючи тим самим від неї шляхту 2) вибором нового короля за житя старого.

Сю справу можна би витолкувати по трохи охотою Корони не допустити за всяку ціну до вірвання унії з Литвою, та більшим висьвітленєм закулісових ділань Бони, тої „хитрої Влошки" як її називано. Вона так як спричинила винесеннє свого сина на вел. княжий стіл литовський, послугуючи ся камецьким біскупом Модзелевським (стор. 536 Elekcya) як при помочи свого маршала каптувала родину Ласких — так і в сій справі мусїла ріжними інтриґами, обіцянками, „золотими ослами" діпняти свого... Одначе се автор мало проясняє, не виявляючи виразно своєї гадки, подібно як висловляє лише своє здивованнє (стор. 546) над скорим притихненнєм Мазовша (коли виринула у королеви гадка придати його Жиґимонтови Августови), не стараючи ся хоч трохи дальше сю річ збагнути. Та справа так дуже скорого і однодушно згідного вибору королем Жиґимонта Августа доківь докладно не прояснить ся, завсїгди буде стояти вітвертим питаннєм.

Докину ще кілька дрібних уваг:

Після всего того, що тут вже було сказане про подвійне знасиленнє права і звичаю підчас елекції королів польських в тій епоці справа правного ходу елекції — по гадці автора „елекція Жиґимонта Августа причинила ся немало до правного пояснення поминених в ній норм і звичаїв" (с. 554).

На ст. 542 каже автор: „Голос загалу приписував смерть його (мазовецького кн., Януша) польській королевій Боні". В увазї 2 на т. с. сторонї: „Всї погляди сучасних годять ся, що Януша строєно та вказують виразно на Бону, як на ту, що се спричинила". Але два рядки низше читаємо таке опісля закінченнє автора, без подання так сказати „відводових" фактів: „...того доказати не можна. Ми судимо, що нї!"

На стор. 534 кажеть ся: „Не було досить певною річю (для Бони), що по смерти Жиґимонта Старого Жиґимонт Август зискає польську корону. Навпаки вона хотїла сього уникнути..." Знов нема якихсь доказів, знов не знати, чому так твердить автор.

З дрібнійших заміток: наведеного цитату автором на стор. 553 увага 1) не можна знайти на вказаному місци. Вкінци мова декуди трохи за тяжка. Але і при тих декількох недоглядах мушу з цілим притиском зазначити докладність і працю з якою шан. автор на підставі досить скупих і уривкових жерел зладив першу удатну розвідку на сьому полї. *Ів. Шпитковський.*

Scriptores rerum polonicarum tomus XX — Dyaryusze sejmowe r. 1597 wydał Dr. Eugeniusz Barwiński, Краків, 1907, стор. XXVIII+546.

Книжка має бути частиною збірного видання соймових діяріїв 1588—1600 р., яке задумує зладити др. Е. Барвінський; містить в собі чотири діярії сойму 1597 р. і акти соймикові, що належать до тогож сойму. Оден з тих діяріїв (с. 1—124) був вже в частині й з похибками друкований в аналектах праці Голубєва Петръ Могила (т. II с. 46—60); тут подає ся в повнім текстї. Другий (с. 125—165) представляє не протокол лиш пробу історії сойму; третїй (с. 166—184) — се лиш фраґмент про початки сойму. Найбільшу вартість має четвертий діярій (с. 423—527) писаний безіменним пруським аґентом з Ґданська, котрий подає найповнійші звістки про соймові наради, а притім вміє осьвітлити відповідно соймову діяльність.

Нотуємо тут найважнійші питання, що були дискутовані на соймі, а дотикають України.

На перший плян висувала ся козацька справа: козацьке повстаннє що йно було придавлене, а Наливайко ще був в живих, вижидав в Варшаві смерти (с. 487). Шляхта не могла стримати ся від сього, щоби не виявити свого тріюмфу з причини побіди. Ще так нецавно козаки брали здобичу „in centro regni“ (с. 97), недавно підносили чужу хоругву, не мали Й. Кор. Милости за короля, кого иншого іменували собі паном (с. 344). А тепер! „Огонь, котрого полумя почало дуже ширити ся в вітчинї і заходити далеко пожаром — загашений!... Про се сьвідчать хоругви тому „лотроству“ відібрані, сьвідчать відібрані гармати, сьвідчать пiймані і покарані проводирі!... (с. 17). Козаки побиті „щасливим пануваннєм В. Кор. Милости, мудрим поступованнєм гетманів, сьміливістю й мужеством усього лицарства“... Ніколи не мали такої побіди ті римські консулї, що двічи побивали невільників, як В. Кор. Милість над тими своволними, воєнними людьми... Сьв. Отець, котрий збирав з еспанським королем кільканацять тисяч людей на бандитів, ніколи їх так не побідив, і більше мав з ними труду“... (с. 30). Тріюмфувати тепер! І всї дякували королеви за побіду; дякував і кн. Острожський (с. 66).

По гарних фразах треба було приступити до діла. Король вже на

початку сойму вніс пропозицію, що „козаків треба в порядок вправити“ (с. 134); крім сього Татари жадали катеґорично, щоб козаків вигубити з коріннєм (с. 97). Але дискусія над сею точкою пішла дуже мляво; посли не знали, як брати ся до справи й обмежили ся лиш загальниками. На татарський спосіб — винищити козаків до коріння — годив ся лиш краківський біскуп кардинал Радивил (с. 138); инші вважали се небезпечним (с. 168). Зрештою се неможливе, бо козаки йдуть не лиш в Польщі, але й від Татар і Турків (с. 152), се такі собі flüchtige leute (с. 183), котрим нічого не вдієш. „Хто зборонить вовку бути в лїсї? хто зборонить сьому лотровству своволю?“ (с. 97). Всї годили ся на се, що козаків треба „утримати в порядку“, але таким способом, сього не міг нїхто показати. Козацьке питаннє лишило ся без розвязки.

Друга справа, що дотикала України й була предложена соймови — се справа унїї. Її обговорювано вже поперед на соймиках і посли мали відповідні рішення в своїх інструкціях. За унїєю промовляло лиш плоцьке воєводство (с. 357, 511) й по части холмська земля (с. 394), против унїї, а за „лишеннєм грецької віри при давних правах“ були воєводства познаньске й калиське (с. 348), краківське (с. 378), виленське (с. 406, 412, 423), руське (с. 385, 392), волинське (с. 397); але заразом домагали ся українські воєводства зміни календаря не з релїґійних причин, а з утилїтарних — бо се вигіднїйше для ярмарків (с. 385, 392, 510). На соймі промовляв в оборонї православних князь Острожський, висловляючи жаль, що грецька релїґія „розірвана владиками“ (с. 67). Говорив про се й Дамян Гулевич, волинський посол, протестант; взагалї протестанти і православні йшли разом (с. 153, 424, 427, 476). Промова Гулевича була сказана пристрасно — acerbe (с. 101), hart und fast criminaliter (с. 471); не жалувала навіть короля, що він замісь пильнувати стада порученого йому від патріарха, хоче його віддати римському папі (с. 154). Гулевичу відповів Лев Сапіга, а Острожський був на се „sehr stützigk“ (с. 471) бороняче унїї. Против унїї промовляв Криштоф Микола Радивил і знов за унїєю Замойский. Справа наробила багато шуму; промовляючи стали сходити аж на приватнї справи: Гулевичу пригадано, що він не повинен так дуже гороїжити ся, бо він сам не зовсїм чистий — його-ж син воював з Наливайком державу Й. Кор. Милости; Гулевич боронив ся, що він сина в козацтво не посилав, лиш той сам утїк зі школи, маючи що йно дванацять лїт (с. 101). Інтересний причинок до історії козацького повстання, з котрим так співчувала навіть шляхотська Русь; з подібних фактів міг зробити грецький митрополит Пафнутий, що тодї пробував в Острозї такий висновок: „пси-Поляки забороняють нашу віру, примушуючи до своєї; о се побила ся Русь з Поляками і погибло їх з 20 тисяч з обох боків“ (с. 106).

Але й в справі православної віри сойм не порішив нічого.

Більше часу й інтересу присьвячено иншій справі, що в представленню польського правительства була чисто політична, а в дійсности тісно вязалась зі змаганнями православних; се справа екзарха Никифора звісного предсїдателя православного собора в Берестї 1596 р. Справа занадто звісна, щоб представляти її в цїлости. Обмежимо ся показати се, що нового дають невзвісні дотепер діярії — передовсїм діярій сього Німця, про котрого ми згадували на початку.

Процес Никифора переповіджений тут дуже докладно (с. 475—487) і з незвісними до тепер подробицями; нпр. є в цїлости інтересне сьвідоцтво якогось Волоха про побут екзарха в Константинополї (с. 482—3). Є ще і докладний протокол з віднанием Никифора, де він подає свою біоґрафію, в дечім докладнїйшу як де инша і зручно відпирає закиди, які йому роблено (с. 491—4). Але передовсїм інтересні звістки про атмосферу, яка панувала в Варшаві підчас цїлої справи.

Сього дня, коли мав зачати ся процес Никифора, королївський замок представляв инший вид як звичайно: цїлий був обставлений гайдуками; сїй сторожі видано наказ були все готовою й на знак хопити за стрільби, що були поховані в замку в ріжних місцях. Чому така обережність? Бо краківські альхеміcти перестерегли короля, що повинен дуже беречи ся сього дня; і король дїйсно не виходив з замку. Крім сього ходили чутки, що князь Островький, з котрим приїхав Никифор до Варшави, стоїть також готовий з своїми людьми, з пятьтисячним віддїлом; його козаки їздили против заборони по містї з довгими рушницями... (с. 477). Головними сьвідками против Никифора мали бути волоські посли; оден „guter man“ говорив автору діярія, що як сї посли були на авдієнції у соймового маршалка, сей **наказав** їм скаржити Никифора; і дїйсно на соймі сї скарги йшли послам „etwas mit stammeln“ (с. 477—8).

Сї енунціяції дуже цїнні особливо в устах Нїмця, чоловіка з другого кінця Річипосполитої, для котрого справа була рівнодушна так що міг бути обєктивним, притім у чоловіка осьвіченого, бистроумного. Никифор був безперечно чоловік високо осьвічений, з культурою — на соймі представляє ся eleganter (с. 106), князя Острожського здобуває собі своєю wandelkunst (с. 483). Мабуть без гріхів не був. Закидано йому, що в Італїї, де проживав довгі лїта пізнав ся не лиш з наукою, але й з ріжними ренесансовими екстраваґанціями — і навіть під монашою рясою його моральне житє не було без хиб (ст. 122); що в Константинополї при змаганнях до осягненя патріярхату здеморалїзував ся іще більше (с. 482). Може навіть на Українї (хоч сього не можна доказати) старав ся упекти на огнї православя печеню

для себе чи для султана. Але при тім всім польське правительство не мало нїякого права поступати з ним так сторонничо, посувати ся аж до підставлювання ложних сьвідків. І хоч би Никифор не був взірцевим архідіяконом, то се несправедливе поступованнє з ним польських кругів від самого початку аж до хвилини, коли він „здох“ в Мальборґу, — мусить прихилити симпатії на його бік. Тим паче воно дратувало й доводило до розпуки православних на соймі: князь Острожський беріг Никифора сильним віддїлом війська (пор. ще с. 446), потім бачучи, що нїчого не вдїє, „gar trawrig und verblast“ полишив сойм (с. 478) і виїхав з Варшави.

Се найважнїйші українські справи записані в діярія сойму 1597 р. Самі діярії видані старанно; показчик дуже добрий. Ждемо діяріїв инших соймів. *І. Крипякевич.*

Др. В. Щурат — Переґринація или путъ до Іерусалиму Данила архимандрыты Коръсуньского данная архимандрыты корсуньского в Бѣлой Россіи. Середновічна памятка староруської лїтератури в редакції XVI в. по улюцкій рукописи, Жовква, 1906, стор. 42.

Яка властиво мета сеї публїкації дра В. Щурата, не легко зрозуміти. Що се не популярна брошура, се певна річ, а для характеру наукової працї їй бракує всього того, що надає працї науковий характер. Текст „Переґринації“ очевидно залежний від староруського „Хожденія“ Данила Паломника, але о скілько залежний, сам др. Щурат не пояснює, говорячи навманя в своїй передмові раз про перерібку, то знов про пляґіят. Автор у передмові згадує також, що сей самий твір „Переґринація“ містить ся і в инших рукописах, між иншими в однім рукописї Серґієвої Троїцкої Лаври біля Москви, і в однім, тзв. Поморянськім рукописї в бібліотецї Нар. Дому у Львові, але не зробив нїчого для порівнаня сих копій і поправленя тексту улюцкого рукопису, повного помилок особливо задля перекрученя найбільшої части ґеоґрафічних назв. В колекції Петрушевича, приступній тепер для загального вжитку, міг би був др. Щурат знайти ще пару копій того твору (рукоп. 111), що могли би придати ся для критичного виданя. Так само не зрозумів др. Щурат показу Петрушевича в його нотатцї про сей твір (Литерат. Сборникъ Матицы 1871) на „переґрінацію з р. 1590“, під якою треба розуміти відому переґрінацію кн. Радивила-Сиротки, опублїковану з разу по латинї, а від р. 1607 кілька разів також по польськи. Не звернувши уваги на ті річи конче потрібні для зрозуміня і оцїнки нашої переґрінації, др. Щурат подав у передмові вовсїм баламутні свої комбінації, поклавши в основу їх деякі записки про сьвященничу сїмю Свидзинських

у XVII—XVIII в. З авторством Переґринації ся сімья не має нічого спільного, а для характеристики літературних інтересів тої сім'ї подав др. Щурат мало, не переглянувши тої богатої коллекції їх рукописів, що містить ся в бібліотеці Нар. Дому. Видане, як бачимо, зовсім безцільне.

І. Франко.

В. И. Рѣзановъ — Памятники русской драматической литературы. Школьныя дѣйства XVII—XVIII в. Приложеніе къ иcлѣдованію „Изъ исторіи русской драмы". Ніжин, 1907, стор. 327.

Важний причинок до історії шкільнеї драми, яка плекала ся при Могилянській школї в Киïві в XVII—XVIII віці. Зміст отсих драм був уже по троха відомий із праць проф. Петрова, особливо з його книжечки „Исторія украинской литературы XVIII ст.". Текст інтермедій Довгалевського був досить недбало виданий у додатку до „Кіевской Старины". Д. Резанов покористував ся рукописами в збірці ніжинського Інститута кн. Безбородка та киïвського Михайлівського манастиря і видав із них ось які киïвські шкільні драми: 1) Дѣйствіе на Рождество Христово, 2) Рождественская драма, 3) Торжество естества человѣческаго, пасхальна драма представлена в Киïві 1706 р. 4) Пасхальна драма, 5) Царство натуры людской, пасхальна драма виставлена в Киïві 1698 р. 6) Комическое дѣйствіе, різдвянська драма М. Довгалевського, виставлювана в Киïві 1736 р., 7) Властотворный образ человѣколюбія божія М. Довгалевського, виставлена 1737 р., 8) Гисторія Кира, драмка написана на основі Геродотової повісти, також мабуть котримсь учителем киïвської академії, 9) Стефанотокос, драма з XVIII в., друкована вже в Чтеніях общ. Нестора лѣтописца в копії киïвського проф. Лободи, а тут критично видана з трьох копій. 10) Десять інтермедій Довгалевського, 11) Пять інтермедій із Стефанотокоса, 12) Варіянти до виданої В. Перетцом 1903 р. драми про єрусалимського царя Езехію.

Хоча „Стефанотокос" був 1742 р. виставлений новгородськими семінаристами перед царицею Єлисаветою, то про те префект семінарії, що написав сю драму, єромонах Іннокентій Одровонж Мигалевич, був Українцем, учеником Могилянської Академії і тому ся драма справедливо зачислюєть ся до циклю киïвської шкільної драми. Видане проф. В. Резанова дуже старанне і гарне, являєть ся збогаченем дотеперішнього засобу публікацій про нашу стару драму, яка не вважаючи на свою невисоку вартість все таки займає видне місце в історії української літератури XVII—XVIII в.

Ів. Франко.

И. Е. Евсѣевъ — Описаніе рукописей, хранящихся

въ Орловскихъ древнехранилищахъ, Выпускъ второй, Орел, 1906, стр. 125—262.

В сім випуску описані рукописи Свінського монастиря, заснованого по переказам в 1288 р. чернигівським і брянським князем Романом Михайловичем. Одначе старинних рукописей до наших часів заховало ся в монастирі дуже мало; при тім всї вони належать до того періоду, коли Свінський монастир переходить з литовського володїння під сильну руку московських володарів. Ті останні, почавши від Івана Грозного, давали надання рукописними книгами, що прослїдити можна по „вкладной книгѣ" монастиря: від 1544 до 1647 р. були дані 103 рукописи. В теперішні часи монастир має 93 рукописи — все, що заховало ся з давнього богатства. Користуючи ся записками, вкладними книгами, описами і реєстрами, автор у переднїм слові до опису малює живу картину вандрівки, появи і затрати книг в монастирській бібліотецї. Інтересна в тім напрямі одна з старших рукописей збірки — Пролог 1506 р. N. 4, Толкове Евангеліє XVI в. N. 2, Нотний канонник з початку XVIII в. N. 18. До характеристики далї старинних рукописей важне Толкове Евангеліє: в 1564 р. передає його в монастир якийсь Антим Селївестров на спомин душі, одначе вже в 1648 р. вопо носить латинську замітку про приналежність до острожської єзуїтської коллеґії — можлива річ, що було воно зрабоване литовським військом при збуренню монастиря в 1583 р. Єзуїти підчеркнули в рукописи всї спірні місця про походжене сьв. Духа, про ап. Петра і подали відповідні пояснення латинською мовою. В 1664 р. дістає рукопись слуга Сергіївського монастиря в місті Чигиринї, Кир. Малюта і звертає її назад до Свінського монастиря в 1674 р. Канонник N. 18, присланий із Київо-печерської Лаври, переховує слїди сього, що був проміняний монастирськими послушниками на ґорівку і відданий в заклад якійсь Катюші за замовчані услуги. Страти бібліотеки Свінського монастиря спричинили передівсїм пожежі, напади та опіка Київо-печерської Лаври і в її управі находив ся монастир від 1681 до 1786 р. Богато цїнних старинних рукописей перенесено тодї в Лаврську бібліотеку, що там вже й остали ся.

Своїм змістом останки бібліотеки свінського монастиря представляють невелику збірку богослужебних, церковно-дидактичних, аскетичних, отеческих творів та житий сьвятих. Новійші рукописи, XVIII в., містять збір праць в дусї Паисия Величковського, відновителя аскетизму. Найстарша рукопись збірки, N. 1 походить з XV в. З XVI віку маємо тут 15 рукописей; між ними є датовані — одна 1506 р. з поданєм цїни „4 рубля съ гривною". Історично-лїтературний інтерес і деяку вартість для старого українського письменства мають отсї нечисленні рукописи: N. 6, Сборникъ XVIII в. з виписками з Люцидарія, Великого Зерцала,

Звѣзды Пресвѣтлой, Зерцала Богословія Кир. Транквилліона; N. 7, Катихизис з кінця XVII в., з додатковими статями: лист московського патр. Йоакима 1688 р. до архимандрита Печерської Лаври і з того самого року відповідь митрополита Ґедеона з Київа патріархови. N. 18, згаданий висше канонник, заховує сліди пробування в межах української культури (дописка 1578 р.) а в мові сліди українського походження писця. Так само N. 19, Октоихъ нотный XVIII в., з вінєтами ростинного орнаменту та образом Йоана Дамаскина; N. 20, Нотный Ирмологій, коло 1730 р.; N. 21, Обиходъ нотный з початку XVIII в. до 1730 р.; N. 40, Молебенъ нов. года, XVIII в.; N. 75, — уривок з „Звѣзды Пресвѣтлой“ переклад „съ бѣлорусскаго“. До 1784 р. належить рукопис N. 78, Опись пантократорського монастиря архимандрита Товії — з видатними українськими відмінами в мові. — До історії осьвіти та книжних справ цікаві головно витяги з вкладної книги N. 83, — реєстр наданих книг в 1544—1647 р. (Додат. I.): Списокъ письменныхъ книгъ Свѣнського монастиря, надрукований д. Евсеєвим по рукопису монастирської бібліотеки (Додат. III.). *В. Перетц.*

И. С. Свѣнцицкій — Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1906, Т. XI, кн. 3, ст. 259—367).

У 1906 р. видав др. І. Свєнціцкий 1-шу частину „Матеріал-ів по исторіи возрожденія Карпатской Руси“ (обговорена в LXXII-ім т. Записок), в якій подав сирі тільки матеріяли до історії зносин карпатської України з Росією в 1-шій пол. XIX ст.; окрему розвідку на сю тему приобіцяв тоді подати на иньшім місци. Обіцянку свою автор незабаром виконав, публікуючи в орґані петербурської Академії Наук згадану вище статю, в якій побіч своїх „матеріялів“ використав також иньші, оголошені вже давнійше. Дещо опер просто на архівальних студіях.

По невеличкій замітці про термін „карпато-руський (= галицько-угорсько-буковинсько-український) переходить автор найперше до огляду думок про значіннє впливу Росії на українські землї в Австро-Угорщині у дотеперішнїх істориків карпато-українського відродження, з одного боку — українських (Я. Головацький, О. Огоновський, Ів. Франко, В. Коцовський, К. Студинський, М. Драгоманов, О. Барвінський, Ф. Свистун), з другого — російських (О. Пипін, М. Драгоманов, І. Филевич, М. Дашкевич). Порівнуючи між собою думки й погляди на сю справу обох сих ґруп, автор констатує більшу обєктивність по стороні російських учених; закид односторонности прикладає як до Головацького, так і до Огоновського й до їх сторонників.

Історію безпосередних зносин карпато-українських земель із Росією (Московщиною) зачинає автор від 1-шої пол. XVII ст., коли то карпатська Україна стала посилати туди своїх прохачів і жалібників — від 1625 р. спорадично, а від 1650 р. що три роки пересічно. Зносини сї продовжали ся протягом цїлого XVII і XVIII ст. й не йшли дальше сьвідомости про одновірство й звязаної з ним матеріяльної підмоги. Важну ролю відограла тут також надія на могучість і силу північних одновірців, чого доказом скарги галицьких і угорських православних епископів перед московськими царями на гніт і наруги, „чинимыя грекороссійской церкви людямъ католиками"[1]). Події в кінця XVIII й з 1-шої пол. XIX ст. сю надію й симпатію до Росії в карпато-українських народнїх мас ще більш скріпили. Упадок Польщі, якої значну частину забрала Росія, дальше погром Наполеона росийськими військами, пізнїйше зломаннє при росийській підмозї мадярської революції — все те викликало між західно-українським народом живе вдоволеннє й симпатії до Росії. Крім сього західно-українським народнїм масам приходило ся в протягу 1-шої пол. XIX ст. зустрічати нераз в росийським чоловіком безпосередно, і в часї походів росийських військ через Галичину й Угорщину 1799, 1813—1814 й 1846—1849 рр. і в часї росийської управи в тернопільськім окрузї 1809—1815 р. Деякий вплив мали тут також торговельні зносини Росії з карпатською Україною (одна торговельна дорога йшла на Люблин-Львів-Глиняни-Золочів-Теребовлю-Гусятин, друга на Радивилів-Броди-Золочів-Глиняни-Львів-Перемишль-Краків). Все се давало з одного боку добру нагоду карпатським Українцям познайомити своїх сусїдів про свої потреби й інтереси, з другого розвідати про житє за австрійсько-росийським кордоном (пор. численні народнї піснї й оповідання про Москалїв, також спомини росийських офіцерів Глинки, Броневского, Глаголева, Суворовського Ратника й Ліхутина, які переходили з військом через Галичину й Угорщину). Зрештою українською частиною Галичини цікавив ся також в тім часї дуже живо навіть сам росийський уряд (пор. J. Leszczyński — Rządy rosyjskie w kraju Tarnopolskim 1809—1815).

Визначні реформи в обсягу росийського шкільництва в останнїх двох столїтях, XVIII і XIX, притягали до участи також карпатську Україну. Цїлий ряд учителїв-Українців, починаючи від 1-шої половини XVIII ст., перейшов з Галичини й Угорщини до Росії й заняв ви-

[1]) Автор подає цїлий ряд прикладів таких зносин на підставі актів „Глав. Арх. Мин. Ин. дѣлъ" у Москві. Крім сих звісток можна знайти ще багато матеріялу до сього питання в „Сводній гал. рус. лѣтописи" А. Петрушевича, Архівах львівського архиеп. музея й перемиської еп. консисторії.

значні нераз місця в тамошніх середніх і вищих школах (пр. В. Ліщинський із Перемишля, професор вятського семінара в 1735—1738 рр., С. Зимницький із Золочева, професор чернигівської колеґії (1737—8 рр.) а пізнійше московської академії (1739), П. Захаржевський із Львова, професор чернигівської колеґії (1537 р.), В. Кунашевич і М. Довгнаневський — професори в Київі, пізнійше в Нижгороді (1740) й ин.). Найвизначнійшу одначе ролю в сій цивілізаторській місії відограли три угорські Українці — М. Балудянський, перший ректор с.-петербурського університету (1819—1821 рр.), В. Кукольник, перший директор наукового інститута кн. Безбородка в Ніжині (1820 р.) і П. Лодій, зразу професор льоґіки й метафізики на львівськім університеті на славяно-руській і латинській мові (1787—1801 рр.), пізнійше проф. краківського університету, а вкінці проф. права й фільософії на університеті в Петербурзі (1819—1829 рр.). Крім сих трьох живу діяльність на педаґоґічнім і науковім полі розвивали ще угорські Українці — Ів. Орлай, директор ніжинської ґімназії (1821—1826 рр.) й Ю. Гуца-Венелін, звісний історик і граматик Болгарів і кандидат на професора слявістики на московськім університеті. Науковій і педаґоґічній діяльности згаданих пятьох угро-руських еміґрантів присьвячує автор дещо більше уваги.

В 2-гім розділі своєї інтересної праці подає др. Свєнціцкий короткий огляд наукових зносин і знайомостей (кореспонденція, подорожі й ин.) росийських учених з поодинокими галицькими Українцями. Ми бачимо тут зносини П. Кеппена з ректором львівського університета й прокуратором галицьких Василіян д-ром М. Гриневецьким, з перемиським ученим канонїком Ів. Лаврівським, М. Поґодіна, Д. Княжевича, М. Надеждіна, П. Киреевского й кн. Крапоткіна з ігуменом львівського василіянського монастиря Компаневичом, самого М. Поґодіна з Вагилевичом, Зубрицьким, Я. й Ів. Головацькими, Бодянського з Зубрицьким і Я. Головацьким, Срезневского з Головацькими, Вагилевичом, унґварським епископом В. Поповичом, М. Лучкаєм, Зубрицьким, Й. Левицьким і ин. З инших росийських слявістів і учених подорожників відвідали карпатську Україну М. Кіряков 1835 р., А. Терещенко 1840 р. М. Надєждін вдруге 1845 р. бар. Шодуар 1842 р. І. Срезневський літом 1842 р. й історик М. Лунїн 1844 р. Результатом тих зносин і знайомостей західно-українських і росийських наукових дослїдників була поява в тодїшнїх росийських періодичних і неперіодичних виданнях цїлого ряду статий, матеріялів і заміток про Карпатську Україну, що вийшли з під пера чи то самих росийських учених авторів, чи то їх карпато-українських інформаторів і кореспондентів, що жили в Галичинї й Угорщинї, або виеміґрували до Росії. З другого боку — карпатські Українці вия-

вили до тодішнього культурного й літературного російського житя дуже мало інтересу; найліпше видко се на перших галицько-українських часописях в рр. 1848—50 (Зоря Галицька, Галичо-рускій Вѣстникъ, Пчела й Новины), в яких нема буквально ніякої важнійшої згадки про культурне й літературне житє в Росії. Навпаки, львівські Rozmaitości, починаючи від 1820 р. і Czasopism zakładu Ossolińskiego не пропускали ні одної визначнійшої появи з обсягу літератури, науки й культурного житя Росії, щоби не поінформувати про неї своїх читачів. Карпатські Українці коли й читали дещо з російського письменства, то майже виключно старших авторів, з XVIII ст.

Взагалі зносини карпатської України з Росією в 1-ій пол. XIX ст. можна схарактеризувати інформаційно-науковими інтересами обох сторін. Угорські Українці еміґрують в початком XIX ст. до Росії в характері професорів, що знають словено-російську мову. Російські учені подорожники відвідують карпатську Україну в тій цїли, щоби познайомити ся з найдальше висуненою на захід частиною України, при чім знайомлють ся з її найвизначнійшими науковими представниками. Завдяки російським працям по історії, етноґрафії, старинній літературі й фільольоґії карпатська Україна знайомить ся з минулою долею російської України й береть ся за анальоґічну роботу над своєю бувальщиною. Карамзин—Поґодін, Шішков—Востоков, Греч—Шевірьов грають не малу ролю в наукових роботах Головацького, Вагилевича, Левицького, Могильницького й ин. і стають для них учителями й взірцями в їх історичних, граматичних і етноґрафічних працях.

Рішучий вплив зробили сї зносини карпатської України з Росією в 1-шій половині XIX ст. також на сформованнє й скристалїзованнє тутешнього москвофільства. „Государственное и культурно-литературное величіе Россіи, съ одной стороны, и смутное сознаніе племенного родства — съ другой, завважує зовсім справедливо автор, вызываютъ у отдѣльныхъ карпаторусовъ мысль о необходимости единенія ихъ слабой родины — если не политическаго, такъ литературно-языкового — съ Россіей. Это и есть первое проявленіе подлиннаго панрусизма на Карпатской Руси. Тѣ же сношенія, однако, даютъ возможность карпаторусамъ глубже изучить и украинское умственное движеніе и впослѣдствіи примкнуть къ нему“.

„Историку сношеній Карпатской Руси съ Россіей во 2-ую половину XIX в., — кінчить автор свою працю, — придется говорить о совершенно другихъ предметахъ, чѣмъ до 1850 г. Мѣсто научныхъ вопросовъ заняли партійный интересъ съ его злобой дня — нареканіемъ на польско-іезуитскій гнетъ и на непригожесть конституціи, обрядомъ, языкомъ, правописаніемъ, гоненіями за патріотизмъ и т. п. Галичане не будутъ

интересоваться русской литературой, только славянофильской журналистикой Аксакова, Хомякова, Погодина, Каткова и Данилевского. Они не будутъ обращать вниманія на русскій народъ и его нужды, только станутъ заниматься интересами россійскаго правительства и православной іерархіи съ ихъ сословно-бюрократическими стремленіями. Въ итогѣ получится то, что значительная часть карпаторусскаго общества выступитъ самымъ враждебнымъ образомъ противъ культурно-національнаго развитія родной страны, видя въ украинской и мѣстной литературѣ и южнорусскомъ умственномъ движеніи польскую интригу, направленную на раздробленіе и уничтоженіе понятія „одна великая и недѣлимая Русь“. Формализмъ славянофиловъ и ихъ карпаторусскихъ единомышленниковъ не могъ дать другого результата, какъ борьбу въ защитѣ формъ и понятій на мѣсто живого народнаго труда. — Итакъ это міровозрѣніе и стремленіе одной части карпаторусскаго общества не только не увѣнчается какимъ-либо выдающимся успѣхомъ, но и не явится даже прочнымъ звеномъ, которое соединило бы культурно-національныя стремленія обѣихъ Русей. Мало того, оно вызоветъ въ народной молодорусской, или такъ называемой украинофильской, партіи 60-тыхъ годовъ общую ненависть, какъ къ старорусамъ, такъ и къ Россіи вообще. Такимъ образомъ случится то, что „объединители“ на дѣлѣ явятся рьянѣйшими „разъединителями“ культурныхъ стремленій и интересовъ русскихъ племенъ“...

Вкінці декілька наших заміток і доповнень. Найперш що до самого заголовка праці: Обзоръ сношеній карпатской Руси съ Россіей. Під назвою „Россія“ ми розуміємо не тільки одних Великорусів чи „русских“, а громаду всіх народів, що входять у склад российської імперії — Росії (анальоґічно: Австрія = не тільки одні австрійські Німці, а всі народи, що належать до австрійської держави). Тому, коли автор бажав подати огляд зносин карпатської України з Росією, а не виключно з русскими, повинен був передовсім звернути увагу на зносини й обосторонні впливи австрійської й російської України (нпр. вплив писань перших українських письменників новійшого періоду на Галичину[1]), відносини закордонних Українців до тодішнього карпатоукраїнського письменства й ин.).

Найперші зносини карпатської України з Москвою автор датує 1625 р. (ст. 9); сьвідоцтва одначе показують, що початок тих зносин треба пересунути до 2-ої половини XVI ст.[2]). Що тикаєть ся київської

[1]) Пор. др. Ів. Франко, Писаня І. П. Котляревського в Галичині (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. XXVI).

[2]) Пор. W. Milkowicz, Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis (1586—1600 рр.).

академії, в якій багато карпатських Українців знайшло місце учителів, то звязь її з карпатською Україною на сім не кінчила ся. Також між учениками, що вчили ся в згаданій науковій інституції, було багато з Галичини й Угорщини[1]).

Коли в рр. 1849—50 росийські помічні полки переходили через Галичину (мадярська революція), галицько-українське духовенство витало й випроваджало їх з великою симпатією. Деякі сьвященники виголошували при тій нагоді до росийських полків навіть специяльні промови[2]).

Згадуючи про рапорт Поґодіна ґр. Уварову в справі Галичини, др. Свенціцкий заперечує словам Поґодіна, будьто би низше галицько-українське духовенство було прихильне православію. Факти одначе говорять що иньше. В 1844 р. видає львівський митрополит М. Левицкий інтересну куренду до болехівського деканату в справі православної аґітації між низшим духовенством і селянами (куренда згадує про людий, що старають ся „unionem cleri et populi cum sacra Sede Romana... suspectum reddere...). Не згадує автор нічого про вплив росийського письменства на буковинсько-українське письменство в 1-шій пол. XIX ст. Тимчасом вже перший літературний почин на Буковині взорував ся невільничо на одах представителя псевдоклясичної лірики в Росії кінця XVIII ст. Державіна; маємо на думці вірші першого буковинсько-українського письменника — Гаврила Продана[3]). В розділі, в якім автор вичислює українські переклади з росийської мови, що появили ся в Галичині в дотичнім періоді, пропущено між ин. переклад траґедії А. Хомякова п. з. Єрмак, виданий у Львові 1849 р. чистою народньою мовою й пів-фонетичною правописю[4]).

Вкінці кілька поправок: на ст. 13, 3-тя стріч. тексту в дол. має бути „...польскіе паны и ксендзы...“, бо инакше виходить думка не-

[1]) Н. И. Петровъ, Акты и документы, относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи. Т. I, отд. II, ч. 2; В. Серебренниковъ, Кіевская Академія съ половины XVIII вѣка до преобразованія ея въ 1819 году; Д. Вишневскій, Кіевская Академія въ половинѣ XVIII столѣтія.

[2]) Начеркъ рѣчи говоренной священникомъ галицкорускимъ Антоніемъ Назаревичомъ къ 21. полку Оулановъ рускихъ, въ мѣсяцѣ Їунію въ переходѣ его черезъ Коломыю (див. A. Nazarewicz, Predigt... Lemberg, 1849, ст. 8); А. Крушельницький, З дневника гр. кат. пароха 1848—1850 рр. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. LII — де подана така сама промова о. Дуткевича).

[3]) Пор. др. Ст. Смаль-Стоцкий — Буковинська Русь. стор. 82—84.

[4]) Єрмак, сумогляд в пяти дѣйствах мѣрою сочиненія Хомикова Алексея. Переводъ на язык руській К. Долиняненька. Львів, 1849, ст. 170+2, 8°.

вірною; на стор. 14, стріч. 10 тек. з долини зам. Гродно має бути Броды; стор. 18, стріч. 4 тек. з долини зам. „о покореніи“ має бути „о положеніи“.

Не зважаючи на всї отсї наші доповнення й замітки, праця дра Свенціцкого служить важним причинком до вияснення й врозуміння нашого національно-культурного, наукового й лїтературного житя в 1-шій пол. XIX ст. в прикарпатській Україні, наших зносин з репрезентантами великоруської науки й лїтератури, впливу великоруської лїтератури на перші проби українського белєтристичного й наукового письменства в Галичині. Чекаємо анальоґічної працї про 2-гу половину XIX ст....

Ів. Кревецький.

Южно-Русское церковное зодчество, Протоіерея Е. Сѣцинскаго, Каменець, 1907, ст. 24.

Се невеличкий реферат читаний о. Сіцинським на зборах „Подольскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества. О. Сіцинський добре відомий церковний археольоґ, від власного хисту і енерґії котрого залежить обличе й характер самого подільського церковного історично-археольоґічного товариства, головою котрого він став уже давно. Він уложив археольоґічну карту Подільської ґуб. і зібрав для свого товариства силу фотоґрафій з церков і дзвіниць української архітектури. Де що ним було надруковано в виданнях Товариства, багато фотоґрафій дано було для друку в „Древностях Украины“, але більшість матеріалу на превеликий жаль поки що зістаєть ся не використаною. Ся книжечка, що лежить перед нами, дає тільки коротенький критичний огляд тих праць про церковну українську архітектуру, які вийшли российською і польською мовою, і для ілюстрації передруковані з Древностей Украины фотоґрафії подільських церков. В текстї шан. автор жалуєть ся на нехтуваннє українською архітектурою з боку всяких архітекторів і вчених, на помилки академика Суслова й инших. Вказує, що інтерес до української архітектури підняв ся тодї саме, коли полїтичні події одвертають увагу громадянства од науки і штуки, і через се відродженнє сього стилю одкладаєть ся на далї, тим часом як шабльонові архітектори дають такі взірцї штуки, „что современная архитектура превосходитъ своимъ безобразіемъ все самое худшее, что было создано народомъ въ XVIII вѣкѣ“, — згожуєть ся він з Карновичем (див. стор. 20). Далї автор доказує самостійність української архітектури, незалежність її від инших стилїв, хоч і показує на деякі подібні риси між візантійським і західним стилєм та нашим українським. Він вважає сї подібні риси пізнїйшим впливом сусїднїх стилїв, а сам український стиль — самобутним. При кінцї свого доклада подає такі бажання: 1) Треба на скільки се можна охоронити типові церкви від руїни і псування. 2) Коли при-

ходить ся будувати нові церкви, то будувати без переміни в українськім стилї, який можна вважати народним і який після стількох праць повинен бути відомий архітекторам. „Теперь строятся у насъ церкви большею частью по великорусскому образцу, но этотъ образецъ превратился у нашихъ архитекторовъ въ неизящный шаблонный типъ: крыши упрощаются, на крышахъ насаживаются глухія луковичныя главки, впереди зданія обязательно прилѣпливаются высокія колокольни, потолки дѣлаются низкіе, и вообще заботятся, чтобы церковь была шире, помѣстительнѣе, забывая о красотѣ и символикѣ дома Божія. Старый образецъ презирается, какъ уніатскій, мужицкій, неприличный. Словомъ, въ этомъ случаѣ усвоено такое понятіе о церковномъ южно-русскомъ стилѣ, какое примѣняется иногда къ языку украинскому: это де языкъ неприличный, мужицкій, какая-то тарабарщина... Между тѣмъ мы указывали мнѣнія специалистовъ о церквахъ южно-русскаго типа". Автор вказує на добрий початок еп. Партенїя, що на батьківщинї своїй в с. Плішивцї Гадяцького повіту Полтавськ. ґуб. збудував муровану девятибанну церкву на взір новомосковської запорожської церкви: коштує вона більш ста тисяч карбованцїв і скінчена тільки при кінцї 1906 р. Окрім того вказує автор теж і на ескіз трехбанної деревляної церкви, присланий архітектором Сердюком в подільську „Просьвіту". Він закінчує статю так: „Быть можетъ этотъ добрый починъ, какъ и постройка Плѣшивскаго храма, поведутъ и другихъ по тому же пути, указываемому любовью къ родинѣ и уваженіемъ ея особенностей, и найдутся такіе люди, которые свою любовь къ родному краю и народу осуществятъ въ возстановленіи забытаго и исчезающаго стиля южно-русскихъ церквей".

Ми можемо тільки щиро привитати сї погляди, тим більше, що автором її являє ся чоловік з чималим авторітетом на Поділю, і завдяки йому, а теж і доброму почину еп. Партенїя може попівська братія трохи розворушить ся і подбає про відродженнє української архітектури хоч на Поділю. Нам здаєть ся, що і в Галичинї епархіальна власть повинна була б звернути увагу на сей стиль і використувати той матеріял, який уже опубліковано.

Додамо кілька уваг про церкву в с. Плішівцї. Досить докладну статю про нього написав О. Левицький в останнїй книжцї Київської Старини, що вийшла в 1907 р. в марті. Ся чудова будівля має заввишки 21 сажень, дуже струнка, простора і сьвітла і надзвичайної краси як знадвору так і в серединї. Проєкт його був розроблений московським архітектором І. Кузнецовим; будова тягла ся 4 роки від 1902 р. до 1906 р. під доглядом самого Кузнецова. Перед нами лежить фотоґрафія того храму, і нам здаєть ся, що треба було заломи зробити більше стрункими, а восьмерики, що стоять на заломах, трохи тоньшими і ви-

щими — особливо се дотикаєть ся прибробів. Пропорцію в середній центральній бані взято гарно, і вона вийшла дуже струмка, легка і неначе зриваєть ся летїти кудись в гору, тим часом як бані бокових прибробів трошки тяжкі, більше тягнуть до землї. По деталях видко, що архитектор не знайомий з українською архітектурою і через те ввів деталї такі, що до смаку тільки для Московщини. Такою деталю вважаємо притвор важкий, низький і широкий, тим часом як Українцї не любили притворів і не вживали їх. До українських церков личить скоріще ґотична система релєфних одвірків, котру можна виробити на взірець деревяних одвірків, які теж можна знайти в „Древностях Украины" і в „Записках" Наук. Тов. ім. Ш. кн. VI 1906 р. Піддашки і детали коло вік он, які самі вікна теж не українські. В українських церквах любили робити круглі вікна, або узенькі і довгі; при тім круглі вікна завше були у першому поверху, а також у вівтарі і бабинцї. Піддашки (ґзимзи) були орнаментовані теж певним способом, як се показано в помянутих студіях. Тих, кого більше зацікавив сей храм, відсилаємо до статї О. Левицького. Але ми бажали б, щоб було видруковано не тільки загальну фотоґрафію, але також і усї пляни і перекрої що до сього храму за для того, щоб сей тип скорійше війшов в житє. *В. Щербаковський.*

А. Крымскій — Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья. Научно-практическій курсъ сознательнаго изученія центрально-украинской рѣчи, освѣщенный указаніями на важнѣйшіе моменты изъ исторіи развитія малорусскаго языка начиная съ XI вѣка, особенно изъ исторіи нарѣчія восточно-малорусскаго (лѣтописнаго кіево-черниговo-переяславскаго). Томъ I, выпускъ 1-й. Москва 1907. Томъ II, выпускъ 1-й. Москва, 1907, 8^0, (т. I чомусь починаєть ся від стор. 15—272, т. II стор. 1—144).

Отсе титул — не можна сказати, щоб надмірно короткий — найновійшої працї відомого проф. А. Кримського. Хтоб надіяв ся знайти в тій працї справжнїй учебник граматики для молодїжи середнїх шкіл, той очевидно помилить ся; граматика д. Кримського для шкіл не надаєть ся і автор без ніякої потреби призначає її ще й спеціяльно для учеників „Приднїпровя". Значінє працї д. Кримського далеко ширше, і можна її назвати першою пробою історичної граматики української мови від найдавнїйших часів, тоб то від XI віку, аж до наших, у всїх її діялектах. Як би не ота нїби-педаґоґічна примха виставлена в титулї, як би проф. Кримський яснїйше відчув сам властивий характер і завданє своєї книги, то певно був би зробив її систематичнїйше і повнїйше і ми

мали би в його праці фундаментальний твір нашої фільольоґії, якого доси не маємо.

Певно, се закид чисто формальний; знаючи горячий темперамент д. Кримського, ми й не будемо вимагати від нього більше по над те, що він хоче нам дати. Поглянемож, як дивить ся автор на завданє своєї праці і який її плян та розклад. Цілість граматики по пляну автора — о скільки можна вирозуміти з принагідних уваг — обійме чотири томи, з яких перший міститиме науку про звуки, другий морфольоґію, третїй сінтаксис, четвертий фразеольоґію. Поки що з типоґрафічних причин подано першу часть першого і першу часть другого тома. В першім зшитку першого тома на стор. 18—27 поміщено українською мовою ту передмову до граматики, що була надрукована в часописи „Зоря" видаваній у Москві 1906 р. а далї йде сїм роздїлів ось якого змісту: 1) про вкраїнську азбуку, 2) звідки можна нам пізнати історію вкраїнської мови з найдавнїйших часів? 3) Консонантизм і 4) Вокалїзм у староруських писаних памятках, 5) Степень фонетичности или нефонетичности малорусскаго литературнаго правописанія, 6) Отношеніе малорусскаго литературнаго правописанія къ тому неударному звуку а, который слышится вмѣсто ожидаемаго или возможнаго звука о, і 7) О неокончательной установленности малорусскаго литературнаго правописанія. Плян, як бачимо, зовсїм хаотичний, одна принагідна увага тягне за собою другу, там знов якась припадкова вставка перериває виклад, а скрізь під текстом маса ноток, у яких звичайно більше ученого апарату, нїж у самім тексті. Що ті нотки часто полємічні і що автор з особливим завзятєм критикує погляди проф. Соболевського, се само собою розуміє ть ся для кождого, хто читав дотеперішні праці д. Кримського. Все те може собі знайти місце в спеціяльних моноґрафіях, але в систематичнім викладі воно зайве і відвертає увагу від самої течії викладу. По за всім тим зібрано в І томі велику силу інтересних спостережень про звукові форми нашого язика протягом столїть, і се власне головна заслуга проф. Кримського. Найінтереснїйші §§ сего тому 6—9 у другій главі, де подано огляд найстарших писаних памяток української мови, що мусять і в дальших дослїдах служити жерелом нашої історичної граматики. Певна річ, сей матеріял потребує ще значної провірки; богато памяток повидавано з помилками, які легко взяти за правило, хоч се можуть бути зовсїм ненормальні явища; не зовсїм ясний для автора вплив польонїзмів та білорусизмів на уформованє нашої фонольоґії. Оттим то й висновки д. Кримського в остатнїх главах першого тому спеціяльно що до правописи, якої треба уживати пишучи по українськи, в значній части досить наївні та казуїстичні і просто суперечні тому правилу, яке ставить сам автор на початку гл. 5, що „литературная

рѣчь безъ этимологіи не обходится". Як супроти того ставити (с. 254) друге правило: „Надо обязательно писать (съ а не съ о) бага́тий, бага́то, бага́тир, ганчар, гарячий? Чому обязательно навіть для тих, що чують і говорять богатий, гончар, горячий? А чому знов „обязательно" писати тілько о прим. в москаль, ногавиці, коли в многих сторонах чути маскаль, нагавиці (діял. ганавиці) і т. и.? Так само не зовсім вірно осуджує проф. Кримський такі форми, як писане *ся* окремо від дієслова як рутенство властиве тільки Галичанам. Треба б у такім разї засудити на ту саму назву всї західноевропейські язики і всї язики, що в основу правописи кладуть окреме писане кождої части мови. І даремно д. Кримський думає, що в нашім старім письменстві скрізь писали слова з ся слитно; роздільна ґрафіка попадаєть ся вже в найдавнійших памятках нашого письменства; найчастійше, коли й писано їх разом, то власне незлитно, а з ъ-ом або з паєрком над остатньою буквою, де чув ся розділ обох слів; нинїшня російська слитна форма: кажется, относится в нашім старім письменстві майже невідома або введена в тексти російськими видавцями.

Ще хаотичнїйший виклад у початку другого тому, що містить у собі науку про деклїнацію. Важне помішано тут з маловажним, маса зайвого, прим. усї скомпоновані проф. Кримським текстики нїби то для вправи, з словничками як для школярів азбучної школи і з доданими тутже в нотах науковими екскурсами та увагами про всяку всячину; як звичайно, ті екскурси цїкавійші від самого викладу.

Хибою граматики заложеної на такій широкій основі треба признати також повну неввагу до результатів новійших порівняних праць над індоевропейською фонольоґією та морфольоґією; узгляднене тих результатів охоронило би д. Кримського від неодного баламутного поясненя в його книжцї. *І. Франко.*

Berneker Erich, Der genetiv-accusativ bei belebten Wesen im Slavischen (Zeitschrift f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 364—386).

Šurmin G., Ein zusatz zu Ztschr. XXXVVII, 364 ff. (Ibid., 601—604).

Solmsen Felix, Slavische Etymologicen (Ibid., c. 575—601).

Zupitza E., Miscellen (Ibid., 387—406).

Lorentz F., Slavische Miscellen (Ibid., 264 — 273, 324—351).

— Bemerkungen über die akzentqualitäten des Kaschubischen und Slovinzischen (Ibid., 351—364).

Nilsson Elof, Wackernagel's Gesetz im Slavischen (Ibid., 261—264).

Бернекер забирає голос в справі, яка від довшого часу займає учених фільольоґів і викликала більшу дискусію. Розходить ся о се, як собі пояснити обставину, що в славянських мовах переважно заступлено четвертий відмінок другим відмінком. В російськім і в українськім уживаєть ся 2 відмінок місто четвертого і у мужеських і у середних іменників в обох числах, в польськім заступлений 4 відмінок другим в числї одиничнім і многім осіб, тільки в одиничнім при іменах звірят, подібну появу констатує проф. Шурмін в сербській і хорватській мові. A. Meillet („Recherches sur l' emploi du génitif-accusatif en vieux slave" в 115 т. „Bibl. de l' école des hautes études", Paris 1897) шукав вихідної точки в заіменниках подібно як і Mühlenbach (в Извѣстіях отд. рус. яз. и слов. IV, 1899), що обмежував ся одначе тільки до особових заіменників. Меє припускав істноване наголошених форм в четвертім відмінку (прим. мене́, тебе́), що рівнали ся з формального боку другому відмінкови і були потім на основі анальоґії перенесені і на іменники. Від заіменників виходив і Вондрак, але брав за взір заім. къто, де четвертий відмінок рівнаєть ся завсїди другому, аби можна розпізнати, чи питанє звернене до підмету, чи до предмету. Притім поклав він більший натиск на синтактичні обставини і звернув увагу на се, що і другий і четвертий відмінок міняють ся деколи в славянських мовах.

Подібне становище займає і Бернекер і підчеркує особливо мимовільну гадку Вондрака про ролю другого відмінка в заперечених реченях. Автор розвиває сю гадку докладнїйше і доказує, що дїйсно в славянських мовах відчувала ся потреба мати окрему форму четвертого відмінка при переченях та що се викликало взагалї звичай, класти другий відмінок місто четвертого.

Розвідка Сольмзена подає 13 етимольоґій. В першій замітцї автор виступає проти поглядам Бруґмана (Berich. d. sächs. Gesell. d. Wiss., 1897, 21), що заперечував залежність загальнослов. бързъ від лат. fortis. В дальших замітках наводить автор ряд цікавих спостережень про походженє поодиноких слів і корінів. Загальносл. дристати, дрискати виводить з кореня *dhreid і видить анальоґію в північно ґерманських мовах (староіс. dríta). Поль. grot, ческе hrot (Pfeilspitze) посвоячене з середногорнїм. grât (вістре), вказує на корінь *ghrē (походне слово прим. ґот. лат. granus = борода). Польс. łach, łachmana, укр. лах, лаха, лахман розвинуло ся з кореня *lāksos, причім індоґерм. кс дало в славяньскім х. На се вказують такі слова, як λακίς (лах, шмата), —

lacinia (ріг, кінчик, ґудз). Великор. лягати (в старосл. *лѧгати) не має нїчого спільного з сгн. lecken (копати, копирсати, з стрн. *lakjan) як думає Цупіца, а стоїть в близшій звязи з литовським lingóti (колисати, кивати): звідси й походять слова лягава, лягуня, що означають звірята, які копають ногами. В замітцї про загальносл. минѫти, миновати і мѣлъкъ автор годить ся з гадкою Мікльосіча, що минѫти не належить до коріня mei (меньшіти), тільки до коріня ui (йти), що доховав ся в латинськім meare (йти). Корінь mei доховав ся за те в формі *мѣлъкъ (укр. мілкий, лит. mailus). З загальносл. *мьнь (укр. мнюх, лит. menké) дасть ся порівнати грецьке μαίνη, μαινίς, μαινίδιον, що означає ростину з родини pristipomatidae. Етимольоґія автора була-б, о скілько вона вірна, дуже цікава з культурно-історичного боку як третїй примір схожости імен риб в північній і полудневій Европі, коли порівняти назви угор, лит. unguгуs, грець. лесь. ἴμβηρις, лат. anquilla і walfisch, gn. wels, лат. squalus. Млѣть з староінд. mlayami (мякшіти, слабіти) се старий дієприкметник основної форми mle(i). Загальносл. ронити = грець. ῥαίνω (з ῥανΐω). Руське пасербъ, польс. pasierb стоїть в звязи з назвою Сербів і Сорбів. Коли порівнати укр. пасерб, пасербиця з рос. пасин, сербс. posinak і ц.слав. падъсти, рос. падочка, то видно, що понятє „пасерб" („прибрана дитина") лежить в па, між тим як „серб" відповідає понятю син, близький кревний. Се па стрічаємо вже в славян. лат. епосї: прусь. poducze, pamatre (мачоха), лит. pódukra, pamote і т. д. Слово серб спочиває на праслав. *сьрбъ, що одначе не має нїчого спільного з загаль.-слав. сиръ (сирота), як догадував ся Шафарик, а переставлене в *сьбръ, з чого маємо слова як старо-серб. себръ (вільний, хлїбороб), ново-сербс. себар (хлїбороб), рос. себе́ръ, сяберъ (товариш) в значіню член сїльської громади. *Сьбръ значить отже „член громади, племени", що годить ся вповнї з значінєм пасерб (неправдивий член племени) і дасть ся перенести і на Сербів (члени племени). До переставки автор управнений, бо 1) стрічають ся слова того самого коріня з переставкою, приміром новосл. sreber (хлоп), укр. присербити ся (пригорнути ся), 2) подібні появи досить звичайні в славянських мовах (приміром кропива) а навіть 3) трафляють ся в праславянській епосї на приклад молити ся з *molditi. Загальносл. слива = лат. li (синїй). Загсл. струпъ має паралелю в грецькім ῥύπον (бруд на одїжи). Польське warch походить мабуть з старосер. нїм. farah, серед. гор. нїм. varch.

З пятьох розвідок Цупіци має лише третя для нас більший інтерес, бо займаєть ся походженєм славянського з. Славянське з можна спровадити до індоґерм. g, gh (прим. знати) і індоґерм. z в полученях zd (h), zg (h) (прим. мьзда, мозгъ); переважно повстало воно з g, gh перед первісним oi (пр. бози, мозѣте і т. д.), але деякі прояви по-

лишили ся непоясненими як ср в словах поздри, мяздра́, а далї в суфіксї снь і знь, які міняють ся. Автор звертає на се близшу увагу і доходить до висновку — хоч при помочи дуже незначного матеріялу, що „idg. s, das im slav. nach e, o, a, e (= e), ę, ą erhalten blieb, wurde weiterhin zu z, wenn der Ton folgte und n, m oder stimmhafter Verschlusslaut + r, l voranging“.

В замітцї Zur Gutturalfrage подана модифікація погляду Гірта (в Schmidt, KZ. XXV, 124).

Льоренц подає 14 дрібнїйших заміток, що дотикають переважно північно-західних славянських діялектів. Лише перша має загальнїйше значінє; автор заступає в нїй гадку, що вьсь повстало з індоґерм. *visos.

Вакернаґель доказав в 1 томі Indog. Forsch. (333—436), що енклїтичні слова в індоґерманських мовах стояли спершу в реченях на другім місци і навів богато примірів з грецького, латинського і арийського та згадав про подібну появу в ґерманськім і кельтийськім. Nillson додає до того і славянські мови і доказує се на прикладах, особливо в церковно-славянського і польського. *З. Кузеля.*

A. Weissbach, Die Serbokroaten Kroatiens und Slawonien (Mitteilungen der antropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905, c. 99—117).

Звісний дослїдник полуднево-словянської антропольоґії забирає ще раз голос в справі антропольоґічного типу Сербохорватів, навязуючи до попереднїх праць про Сербохорватів адрийського побережа (1894) і про людність Боснїї (1895) та доходить до результату, що з антропольоґічного погляду нема ніякої ріжницї між Сербами і Хорватами. Зростом стоять Сербохорвати низше людности Боснїї і Герцоґовини (1726 mm) та Дальмациї (1708 mm), бо мають пересїчно (на 3190 мущин в віцї між 21 а 25 роком) 1695 mm, але значно висше від людности північних дальматийських островів (1671) і Істрії (1668) та дорівнують людности з околиць Раґузи (1691) і Каттаро (1698). В Слявонїї можна запримітити трохи висший зріст (1439 осіб з пересїчним зростом 1700 mm) ніж в Кроациї (1674 осіб зі зростом 1692 mm). Найнизший чоловік мав 153 cm, найвисший 194 cm, найбільше осіб було великого зросту 170 cm (240), 171 (208), 172 (205), 168 (225), 167 (220). Загалом було низьких 76 (2·4%) (низше 159 cm), середновисоких 1546 (48·5%) (160—169 cm), високих 1568 (49%), а дуже рослих 134 (4·2%) (висше 180 cm). Такий самий результат принесли і поміри в Дальмациї, Боснїї і Герцеґовинї. Найбільше мущин має темне волосє (1319 = 41·3%), 27·9% припадає на бльондинів (892), а лише 8·9% (286) на

брунетів: бльондини трафляють ся тут частїйше, нїж в Боснїї, Герцеґовинї і в Дальмациї. Волосєм нагадують угорські Сербохорвати Чехів і Словінців, а віддалюють ся від Поляків і Українців. Найбільше бльондинів находимо в Хорватії (34·3%), найменьше в Славонїї (20·3%): взагалї ріжнять ся значно Серби від Хорватів барвою волося; у перших припадає 62% на темне волосє, з того 13% на чорне, у других аж 32% на ясне волосє а лише 45·6% на темне. Ясне волосє, як можна здогадувати ся, подибуєть ся тим частїйше, чим близше до словінської границї. Замітити треба, що барва волося не має впливу на зріст, бо так ясноволосі як і темноволосі виказують ту саму міру. Очі переважають темні (1143 = 35·8%), почім йдуть голубі (772 = 24·2%), сиві (564 = 17·7%), темносиві (389 = 12·2%) і зеленкуваті (282 = 8·8%); чорні і жовті стрічають ся рідше (39 = 1·2% і 1 = 0·03%). Загалом переважають ясні очі (1336 = 41·9%), на темні припадає 37% (1182), а на мішані 21% (672). З того боку зближують ся Сербохорвати до людности Істрії (46% ясних, 45% темних і 9% мішаних), а ріжнять ся значно від полудневих Сербів, де чорний тип в перевазї. Голубі очі подибують ся найчастїйше у мущин з білим волосєм (51%), найрідше у темноволосих (3%), сиві очі найчастїйше у осіб з волосєм мішаної барви, темних очий у бльондинів не знайдено. Скіру білої барви має 47·5% (1518) осіб, 40% виказує темну скіру. Взагалї припадає на білявих 53·7% (1716), на темних 46% (1474). Що до типів, то належить найбільше мущин до темного типу (27·2% = 869), хоч і ясний тип заступлений досить сильно (20·7% = 663): мішані типи становлять 51% (1658). Коли порівнати сей результат з розслїдами иньших сербохорватських територій, то показуєть ся, що людність Боснїї і Герцеґовини далеко темнїйша і меньше мішана (53% чистих типів, 46% мішаних), та що людність адриятицького побережа значно слабше підпала впливам північного ясного типу і взагалї найменьше змішана (59% чистих типів). Висший зріст приходить частїйше у осіб темного типу. Найбільша довжина голови виносить пересїчно 183 mm, ширина 157 mm; з того одержуємо пересїчний показчик 857, найбільше короткоголовий (Словінцї 843, Чехи 854, гал. Поляки 844, росийські Поляки 808, Русини 821—845, Москалї 828, Білоруси 832). Коли від того відтягнути 2%, остає 83 як пересїчний показчик черепа (80—118, 81—161, 82—237, 83—301, 84—343, 85—381, 86—350, 87—301, 88—274, 89—178, 90—141, 91—107): взагалї хитаєть ся показчик між 70 і 100, одначе числа розділені так, що аж 85·9% припадає на числа від 82 в гору. При порівнаню даних що до Сербів і Хорватів показало ся, що між обома народами не можна виказати жадних важнїйших ріжниць. Зріст однаковий з виїмкою Сербів зеленкуватого мішаного типу, що висші від

Хорватів подібного типу. Довжина і ширина голови у обох народів майже покриваєть ся і виказує лише незначні відміни у мішаних типів. Загалом визначають ся Сербохорвати високим зростом (1695 mm), короткоголовістю і темним типом, хоч біла скіра (54%) і ясні очі переважають (42%). *З. Кузеля.*

J. Teutsch i K. Fuchs — Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen (ibid.).

Маємо дуже гарний типольоґічний матеріял прикрашений 53 ілюстраціями. Автори беруть за вихідну точку румунський матеріял, але дуже часто користують ся і етноґрафічним матеріялом Німців, Мадяр і Славян, між иньшим і Українців. Зібраний матеріял дуже ріжнородний і виказує на неодній точці анальоґії з матеріялом карпатських околиць. Розвідка займаєть ся описом домового начиня, хатніх та господарських знарядів. Одіж Румунів має дуже часто всілякі знаки власности в формі хрестиків, звіздок і ґеометричних лінїй. Тай сам звичай знаний в цїлій території північної Угорщини, особливо у Словаків. Подібні знаки власности подибують ся і на деревляних та желїзних знарядах, приміром на косах і на топірцях. З иньших знаків треба згадати вужа і жабу, які вирізують ся часто на дверех і на сокирках. Характеристичні для Румун топірцї, уживані пастухами, нагадують в техніцї гуцульські вироби. Румунські ploske себто плоскі фляшки, вироблювані з дерева подибують ся і в карпатських околицях Галичини, на приклад на Бойківщині. Вироби з сира а передовсїм фіґурки і ляльки, стрічаємо також на Буковині, де їх посьвячують по церквах. Сиряні ляльки служать дуже часто за лїк при всіляких болях тїла і жолудка. Близшу увагу присьвячує далї автор веретенам, приладам до звиваня ниток, мискам, знарядови до товченя маку, приладам до вареня, музичним інструментам, між якими найбільше улюблені скрипка, флет, барабан і кобза, хрестам, приладови до обкурюваня, вкінци столам і ключам. Варті уваги дзвоники, які завішують ся на хрестах, аби відстрашувати злих духів і дїдьків від гробу. До тої самої цїли служать і дїрковані начиня до обкурюваня, що наповнюють ся кадилом і ставлять ся довший час на гробах померших. Два роздїли присьвячує автор домовим і господарським знарядям, скриням, ліжкам, лавкам, колискам, возам, санкам, плугам, саночкам, кошам на кукурузу, боронам і приладам до тканя та до випалюваня горців. Для нас цїкаві різьблені скринї, які дуже часто подибують ся в Карпатах, і колиски, завішувані, подібно як і у нас, над ліжком на шнурах. Що до технїки звертає на себе увагу спосіб споювати дерево при помочи клинів і цїлковитий брак желїза. Сей обяв, знаний в части

і у нас, а деревляні колеса, уживані ще подекуди у семигородських Румунів, стрічають ся часом і у нас, особливо на Буковині.

Др. З. Кузеля.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XXV, Одеса, 1904, ст. 161—557+16+19+129.

Між статями уміщеними в сім томі треба занотувати розвідку Лонґінова про умови руські з Греками в X в. (обговорена окремо в Зап. Наук. Тов. ім. Ш. т. LXXIII) та видану Мочульським збірку татарських народних переказів та вірувань (усього 13) з наведеними подекуди паралелями з етноґрафічних матеріялів иньших народів. Шкода лише, що автор тримав ся чужої збірки і таким чином зміст його цінних приміток являєть ся безсистемним та припадковим. В відділї протоколів надруковано реферат П. Іванова „Къ исторіи запорожскихъ козаковъ послѣ уничтоженія Сѣчи" (ст. 20—40). На підставі документів надрукованих вже Дубровіним та своїх знахідок в архіві Головного Штаба (в Петербурзї) автор застановляєть ся на перших роках після руйновання Січи. Січовики так добре вміли таїтись зі своїми бажаннями та плянами, що якийсь час нї місцева адмінїстрація нї петербурські діячі не знали про справжнї цїли січовиків, що ішли за російський кордон піби задля рибальства. Далї переказує автор про заходи російського уряду вернути січовиків до Росії, або принаймнї забезпечити собі їх невтральність в російсько-турецьких війнах. Цїлком природно російський уряд дуже цікавив ся сими запорожцями й через те в урядовім архиві знайшлось досить вказівок про перші часи перебування запорожців в границях Туреччини. На підставі сих архивних документів Іванов доповнює старі вказівки Скальковського й більш нові Кондратовича та Короленка.

В протоколах також надруковано і археольоґічні реферати Штерна. Тут треба зазначити замітки про давні атенські та італїйські посудини (с. 56, 57), вказівки про знахідки в Петренї Бесараб. ґуб. (с. 72) і т. и. Занотуємо також побіжну звістку про новий зразок умілої фальсіфікати ольвійського статера (с. 62).

Ол. Грушевський.

Часописи (за р. 1905), книги й статї обговорені в сїм томі:

Archiv für Antropologie.
Mitteilungen der antropologischen Gesellschaft in Wien.
Zeitschrift f. Morphologie und Antropologie.
Zentralblatt für Antropologie.
L'antropologie.
Revue de l' école d' antropologie de Paris.
Bulletins et Mémoires de la Société d' antropologie de Paris.

Bulletin de la Société d' antropologie de Lyon.
Atti della societá romana di antropologia.
Beiträge zur Antropologie und Urgeschichte Bayerns.
Mitteilungen d. antropologischen Vereins in Schleswig-Holstein.
Jahreshefte d. Ges. f. Anthropologie u. Urgeschichte d. Oberlausitz.
Mitteilungen der k. k. Zentralkommission f. Erforschung und Erhaltung d. Kunst.- u. histor. Denkmale.
Prähistorische Blätter.
Fundberichte aus Schwaben.
Jahresbericht f. die Vorgeschichte der sächsisch-thüring. Länder.
L' Homme préhistorique.
Bullettino di paletnologia italiana.
Atti della R. Academia dei Lincei.
Mitteilungen d. Kais deut. Archäol. Instituts (Athenische Abth.).
Mitteilungen d. Kai. deuts. Archäol. Instituts (Roemische Abth.).
Jahresbericht über neue Funde u. Forschungen zur Topographie d. Stadt Rom.
Jahrbuch d. Kais. deut. Archäolog. Instituts.
Archäologischer Anzeiger.
Jahreshefte d. österreichischen archäologischen Institutes in Wien.
Mitteilungen und Nachrichten d. deutschen Palästina-Vereines.
Revue archéologique.
Annales de la société d' archéologie de Bruxelles.
Bulletin de l' institut archéologique Liegeois.
Mémoires de la société nationale des Antiquaires de France.
Bulletin de la soc. nat. des Antiquaires de France.
Atti e memorie della Societá Istriana di arch. e storia patria.
Archivio Trentino.
Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde.
Bonner Jahrbücher.
Niederlausitzer Mitteilungen.
Annalen des Vereines f. nassauische Altert. Geellsch.
Zeitschrift für Ethnologie.

G. Simmel — Die Probleme der Geschichtsphilosophie, 1905.

Музей Одесскаго Общества Исторіи и Древностей I—III, 1897—1906.

A. Brückner — Próbki najnowszej krytyki historycznej, 1905.

Н. Никольскій — Матеріалы для повременнаго списка русскихъ писателей и ихъ сочиненій, 1906.

W. Kucharski — Sanok i sanocka ziemia w dobie Piastów i Jagiellonów, 1905.

F. Jaworski — Królowie polscy we Lwowie, 1906.

Liv-, est- und kurländisches Urkendenbuch, XI, 1905.

L. Kolankowski — Elekcya Zygmunta Augusta, 1905,

Scriptores rerum polonicarum, X, Dyaryusze sejmowe z r. 1597, 1907.

В. Щурат — Переґринація или путъ до Іерусалиму Данила архимандриты Коръсуньского, 1906.

В. Рѣзановъ — Памятники русской драматической литературы, 1907.

И. Евсѣевъ — Описаніе рукописей, хранящихся въ Орловскихъ древнехранилищахъ, II, 1906.

И. Свѣнцицкій — Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в., 1906.

Е. Сѣцинскій — Южно-русское церковное водчество, 1907.

А. Крымскій — Украинская грамматика, I—II, 1907.

Berneker E. — Der genetiv-accusativ bei belebten Wesen im Slavischen, 1904.

Šurmin G., — Ein zusatz zu Ztschr. XXXVII, 364 ff., 1904.

Solmsen F. — Slavische Etymologien, 1904.

Zupitza E. — Miscellen, 1904.

Lorentz F. — Slavische Miscellen, 1904.

— Bemerkungen über die akzentqualitäten des Kaschubischen und Slovinzischen, 1904.

Nilsson E. — Wackernagel's Gesetz im Slavischen, 1904.

A. Weissbach — Die Serbokroaten Kroatiens und Slawonien, 1905.

J. Teutsch i K. Fuchs — Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen, 1905.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, 1904.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Театральна ч. 1

має на складі між иньшими отсї книжки:

	Корон
Адріян. Аґрарний процес у Добростанах	1·—
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0·40
„ Чари на Українї	0·45
Барвінський В. Досліди з поля статистики	0 20
Бодянський О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0 50
Боровиковський Л. Маруся, теж	0·26
Брайтенбах В. Біольоґія в XIX в.	0·26
Будзиновський В. Хлопська посілість в Галичинї	2·—
О. Вайсмаєр. Про туберкульозу	0.90
Верн М.. Біблія, студія	0·40
„ Євангеліє, студія	0·40
Верхратський Ів. — Начерк соматольоґії	3·—
„ Знадоби для пізнаня угро-руських говорів, т. 1—2 по	2·—
„ Про говор долівський	1·30
Візнер Ю. Житє ростин у морі	0·10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношік в народнїй поезиї	0 50
„ Русини Пряшівської єпархії і їх говори	0·70
„ Словаки чи Русини?	0·80
„ Hungarico Ruthenica	0·20
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ словесности	0·55
„ Угроруські духовні вірші	2·50
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II і III, вид. 2, по	7·50
„ т. IV—V див. Збірник іст.-філ. секції.	
„ Люстрації королївщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела.	
„ Виїмки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2·00
„ Розвідки й материяли до історії України-Руси, II—V	12·00
„ Останні романи Г. Сінкевича	0·40
„ Вступний виклад з історії давньої Руси	0·20
„ Хмельницький і Хмельнищина	0·20
„ Звенигород галицький	0·70
„ Похоронне поле в с. Чехах	0·60
„ Описи Ратенського староства	0·60
„ Хрональоґія подій Галицько-волинської лїтописи	1·00
„ Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0·50
„ Економічний стан селян в Львівській королївщині XVI в.	0·50
„ Звичайна схема „русскої“ історії й справа раціонального укладу історії східного словянства	0·20
„ Етноґрафічні катеґорії й культурно-археольоґічні типи в сучасних студиях східньої Европи	0·30
„ Спірні питання староруської етноґрафії	0·50
„ Справа українсько-руського університету у Львові	0·50
„ Справа українських катедр і наукові потреби українства	0·45
„ Про давні часи на Українї (коротка історія України з ілюстр.)	0·60
„ Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин на Українї	3·00
З. Ґінтер. Історія ґеоґрафічних відкрить у XV—XVI ст.	2·20
Драгоманів М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0·20
„ Рай і поступ 2 вид.	1·00
„ Микола Ів. Костомарів	0·16
„ Лїтературно-суспільні партії в Галичинї	1·80
„ Козаки	0·30

	Корон
Драгоманів М. Листи до Ів. Франка і инших, т. І.	3·40
„ Шевченко, українофіли й соціялїзм	2·00
Еган Е. Економічне положене руських селян на Угорщині	0·26
Енґельс Ф. Людвік Фаербах	0·50
Енґельс Ф. Початки родини, приватної власности і держави	1·50
Етноґрафічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3·— кор., т. V, VI XIII—XV по 4·00 кор., т. XI	6·00
Єфремов С. Національне питане в Норвеґії	0·30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королївщин в землях Галицькій і Перемишльській	4·00
„ т. II: Люстрації королївщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4·00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Белзській	5·00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4·00
„ т. V: теж — з р. 1649—51	4·00
„ т. VII: — Люстрація королївщин з р. 1570	4·00
Жите і Слово, вістник лїтератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5·00
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0·40
Заневич — Знесене панщини в Галичині	1·00
Записки Наукового Товариства імени Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXXVII по 3·00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5·00, комплети I—XX по 48·00, I—L по	120·00
Збірник фільольоґічної секциї т. I: Т. Шевченко, хроніка його житя, т. І., нап. О. Кониський, 3·—, на лїпшім папері 4·00, в оправі	5·00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словесність і письменство, т. І. 3·00, на лїпшім папері	4·00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II. 3·00, на лїпшім папері	4·00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його житя, т. II., нап. О. Кониський	4·00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5·00
„ т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4·00
„ т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню словесність і письменство, т. III.	4·00
„ т. VIII—IX: Кореспонденция Якова Головацького в лїтах 1850—1862	7·00
Збірник історично-фільософічної секциї т. I—IV розійшли ся (Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріяли до історії духового житя Галицької Руси XVIII—XIX віку	4·00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4·50, на лїпшім папері	5·50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7·50
Збірник математично-природописно-лїкарської секциї, т. I, II, III і IX по 3·—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 2·00, т. XI	5·00
„Зоря“, письмо лїтературно-наукове, р. II і V по 6·00, р. VI і IX по	10·00
„ „ лїтерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV, XVI, XVII і XVIII по	12·00
Історична біблїотека:	
т. I. С. Качала — Коротка істория Руси	2·40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статї	4·00
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий период України-Руси	6·80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шарапевич — Гал. Русь	3·00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Істория вел. кн. литовського	3·20
т. VII. Іван Линниченко: Суспільні верстви Галицької Руси XIV—XV в.	3·20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI—XVIII. вв.	2·00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12·80
XIII. М. Костомаров — Гетьмановане Виговського і Ю Хмельницького	3·20

	Корон
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8·40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович. Останні часи козаччини на Правобережі	6·60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в.	3·60
XX. Шульгин — Начерк Колїівщини	3·00
XXI і XXII. Розвідки про селяньство на Україні-Руси в XV—XVIII ст.	5·00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5·00
Інґрем Дж. Історія полїтичної економії	4·00
Кавцкі Кароль, Народність і її початки	0·60
Калитовський Ом. Др. — Материяли до лїтератури апокрифічної	0·70
Кельнер Л. Др. — Істория педаґоґії	1·20
Кареев М. Фільософія історії	0·25
„ Фільософія культурної й соціяльної історії	2·80
Колесса Ол. Др. — Юрий Косован-Федькович	0·60
Кониський О. Листи про Ірляндію	0·45
Конрад и. Національна-економія	2·30
Костомарів М. — Руська історія в житєписях ч. II і III по	1·00
„ Письмо до ред. Колокола	2·00
Кримський А. Мусулманство і його будучність	1·70
Левицький Нечуй І. — Сьвітогляд українського народу	0·60
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7·00
„ Руська Правда	1·00
Лїтературно-науковий Вістник, річна передплата 16·00, повні річники 1899—1906 по 16·00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12·00
Ляссаль Ф. Про суть констітуції	0·30
Масарик Т. Ідеали гуманности	0·36
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2·80
Л. Маяганець. Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII ст.	0·30
Матеріали до українсько-руської етнольоґії т. I, III і VI	17·00
„ т. II, IV—V і VII (містить моноґрафію проф. Шухевича про Гуцулів)	22·00
„ т. VIII.	4·00
Миколаевич Я. — Опис каменецького повіту	2·00
Міцкевич А. До галицьких приятелїв, зі вступом і поясненнями	0·46
Огоновський Ом. Др. Істория руської лїтератури, т. III. 8·00, т. IV.	2·00
„ Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3·00
Олехнович В. Раси Европи	0·70
Онишкевич Г. — Руська бібліотека т. III	3·00
Памятки українсько-руської мови і лїтератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4·00
„ „ „ „ „ т. II і III. Апокріфи новозавітні по	5·00
„ т. IV. Апокріфи і леґенди з українських рукописів	8·00
„ т. V. Памятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.	6·00
Павлик М. — Про читальні	1·00
„ М. П. Драгоманов, его ювілей, похорон, автобіоґрафія і спис творів	4·00
„ Якуб Ґаватович	1·00
Партицький О. — Старинна істория Галичини	6·00
„ Словянська держава перед двома тисячами лїт	0·20
„ Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка	0·70
„ Скандинавщина в давнїй Руси	0·40
„ Слово о полку Ігоревім	1·60
Партицький О. Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2.80
Правнича часопись, річник IV—V по 6·00, VI, VII — X по	2.00
Правнича бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	—
Правнича і економічна часопись, т. I—III по 3·00, т. IV—V і VI—VII по 4·00, т. VIII—IX по	5·00
„Правда“ письмо лїтературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	4·00
„ з р. 1878 2·00, річн. XIII з доповненєм	3·00

	Корон
Пулюй І., Непропаща сила	0·20
„ Нові і перемінні звізди	0·16
Раковський І., Вік нашої землї	0·10
„ Вулькани	0·30
Рудницький С. — Українські козаки в 1625—1630 р.	1·00
„ Руські землї Польської Корони при кінці XV в.	0·80
Сеньобо́ Ш., Австрия в XIX ст.	0·80
„ Міжнародні революцийні партії	0·40
„ Церква й католицькі партії в XIX ст.	0·45
Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське житє	0·60
Спис творів Ів. Франка за 25 лїт його лїтературної дїяльности	1·00
П. Стороженко. Історія західно-европейських лїтератур до кінця XVIII ст.	4·40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2·40
Студинський К. Др. — Лїрники, студия	0·40
„ Пересторога, історично-лїтературна студия	2·00
Тен Г., Фільософія штуки	1·00
„ Нариси із старинного сьвіта	0·65
Терлецький О. Москвофіли й народовцї	0·30
Томашівський С. Народнї рухи в Галицькій Руси 1648 р.	2·00
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3·00
„ Київська Козачина 1855 р.	0·10
„ Маруся Богуславка в українській лїтературі	2·00
Уайт Д. А., Розвій ґеоґрафічних поглядів	0·30
„ Розвій астрономічних поглядів	0·46
„ Розвій поглядів на лихву	0·30
„ Розвій поглядів на вселенну	0·90
„ Розмови з Л. Толстим	0·30
Українсько-руський Архив. Т. І: Др. Іл. Свєнціцкий, Опис рукописів Народного Дому	4·00
Т. II: Др. І. Франко, Громадські шпихлїрі в Галичинї 1784—1840 р.	4·00
Українсько-руська біблїотека т. I, 6·00, II, 4·00, IV, 3·00, оправні о 1·20 дорожші.	
Уманець і Спілка — Словар российсько-український т. I—IV	12·00
Фер Л. Будда і Буддізм	0·80
Ферріер Е. Дарвінїзм	1·30
Флямаріон К. Про небо	2·00
Франко Ів. Нарис історії фільософії	0·60
„ Наші коляди	0·40
„ Іван Вишенський	2·00
„ Про панщину і її знесенє 1848 р.	0·60
„ Хмельнищина 1648—9 р. в сучасних віршах	2·00
„ Слово о Лазаревѣ воскресении	0·50
„ Апокріфічне євангелиє Псевдо-Матвія	0·30
„ Шевченко героем польської революцийної леґенди	0·40
Др. А. Форель. Гіґієна первового і духового житя	2·40
Е. Фрас. Нарис ґеольоґії	1·60
Е. Цеклер. Єзуїти	0·75
Целевич Ю. Др. — Істория Скиту Манявського	2·40
Целевич О. Причинки до зносин П. Дорошенка з Польщею	0·40
„ Участь козаків в Смоленській війнї 1633—4 рр.	1·00
Е. Шірер. Полїтична історія Палестини	3·50
Шурат Чернеча република на Афоні	0·20
„ „Чернець“ Т. Шевченка, студия	0·20

Publicationen

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševškyj, bis jetzt erschienen Bde I—LXXV (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publicationen der Sectionen und Commissionen der Ševčenko Gesellschaft:

A Die historisch-philosophische Section publizierte bis jetzt:

1. Neue Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) B. I—IV u. VI—IX enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševškyj (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahr., III—IV bis zum J. 1340, VI VII bis zum J. 1569, VIII—IX Verfassung und sozialle Verhältnisse im XIV—XVII Jhrh. Preis I, II u. V B. à 4 Kr., III u. IV B. 5 Kr., VI u. VII B. 4·50, VIII u. IX B. 4·50. Bd. V. enthält Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 2 Kr.
2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XXIV.
3. Ukrainisch-ruthenisches Archiv I Band: Die Handschriften des Musäums des Narodnyj Dom in Lemberg — 3 Kr. II Band: Materialen zur Geschichte des Bauerntums und der Oekonomik Galiziens im XVIII—XIX Jhdt. — 4 Kr.
4. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, à 2 Kr.
5. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde à 3 Kr.
6. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. à 2 u. 3 Kr.

B. Die philologische Section publizierte bis jetzt 9 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I. und IV. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskyj, Preis à 3 Kr. Bd. II. u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Literatur, von Michael Dragomanov (erster Theil). Preis à 4 Kr. Bd. V. Die Mundart der Lemken, von I. Verchratškyj, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Bd. VII. Abhandlungen aus der ukrainischen Volkskunde und Literatur von Michael Dragomanov (Zweiter Theil). Preis 5 Kr. Bd. VIII—IX, Die Korrespondenz d. J. Holowaćkyj, Preis 7 Kr.

Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämmtliche Werke von J. v. Fed'kovyč, Bd. I. Gedichte, Preis 6 Kr., B. II. Erzählungen, Preis 4 Kr., Bd. III. Dramatische Werke 1A Theil, Preis 3 Kr., 2 Theil, Preis 3 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizirte bis jetzt 11 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratškyj und Vlad. Levickyj, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr. Bände IX—XI à 5 Kr.

D. Die Archaeographische Commission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen de königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evan-

gelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV, Eschatologische Apokryphen, IV. B. V, Denkmäler der religiösen Polemik aus dem XVI—XVII Jh. Bdtd. I u. V. Preis 4 Kr., Bd. II u. III à 5 Kronen.

3. Kotljarevskyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 19 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII—XIII à 3 Kronen, Bd. V—VI u. XVII à 4 Kr. Bd. XVI u. XXI à 6 Kr. Bd. XVII—XVIII à 3 Kr.

2. Materialen zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, uber die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkskalender, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr. Bd. VIII. Das Kind in der ukr. Volkskunde, 4 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—28 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Theaterstr. 1, vorrätig.